MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXX

ETNOGRAFIE ◈ ARTĂ POPULARĂ

2013

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MARISIA
ETNOGRAFIE
XXX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

EDITOR:
Soós Zoltán

REDACTOR-ŞEF:
Angela Pop

COLEGIUL REDACŢIONAL:
Dr. Laura Pop, responsabil număr
Dr. Dorel Marc
Livia Marc

REFERENŢI ŞTIINŢIFICI:
Conf. univ. dr. Narcisa Ştiuca, Univ. din Bucureşti
Conf. univ. dr. Doina David, Univ. Dimitrie Cantemir, Târgu-Mureş
Conf. univ. dr. Călin Florea, Univ. Dimitrie Cantemir, Târgu-Mureş
Dr. Dorin-Ioan Rus, cercetător ştiinţific la Universitatea
Karl Franzens, Institutul de Istorie, Graz, Austria
Cercetător ştiinţific I, dr. Valer Pop

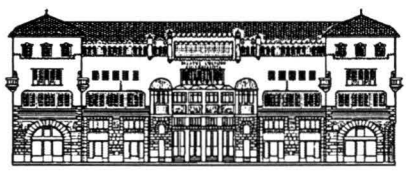

© MUZEUL JUDEŢEAN MUREŞ, 2013

ISSN 1016-9652

Muzeul Judeţean Mureş
Secţia de Etnografie şi Artă Populară
Piaţa Trandafirilor, nr. 11, 540049 Târgu-Mureş
Tel.: +40 0265 250169 / Fax: +40 0365 440427
e-mail: muzeuetnomures@yahoo.com, www.muzeumures.ro

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine autorilor
The entire responsibility for the specialized information of the article's content is to be assumed by the author

Editura Mega, Cluj-Napoca | www.edituramega.ro,
acreditată C.N.C.S.I.S. | www.cncsis.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXX

ETNOGRAFIE ◈ ARTĂ POPULARĂ

TÂRGU-MUREȘ
2013

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CUPRINS

I. STUDII ȘI ARTICOLE

Dr. Florin BENGEAN p. 9
Vasile Netea și folclorul Văii Mureșului Superior / Vasile Netea and the folklore of the Upper Mureș Valley

Pamfil BILȚIU p. 27
Paharul ritual în folclorul românesc / The Ritual Glass in Romanian folklore

Dr. Florin BOGDAN p. 45
Furcile de tors din colecția Muzeului Etnografic din Reghin / Distaffs from the collection of the Ethnographical Museum from Reghin

Aurelia DIACONESCU p. 55
Prâsnelele - ornamente ale costumului bărbătesc din zona Călimanilor / „Prâsnelele" - ornaments of the male folk costume from the Călimani zone

Doina DOBREANU p. 71
Credințe străvechi și ceremonia cununii în localitățile Subcetate, Sărmaș, Hodoșa și Gălăuțaș, situate pe Valea Superioară a Mureșului / Les Coutumes de la Moisson et la Ceremonie de la Couronne de Ble dans les villages Subcetate, Sarmas, Hodosa et Galautas

Dr. Ionuț DUMITRESCU p. 81
Aspecte ale ceremonialului de nuntă din Țara Loviștei / Wedding's aspects from Țara Loviștei

Ioan Eugen MAN p. 93
Biserica de lemn „Sf. Arhangheli Mihail Și Gavril" din Troița / The Wood Church from Troița dedicated „The St. Archangels Michael and Gabriel"

Ioan Eugen MAN p. 119
Un monument de artă populară românească, Biserica de lemn din Iclănzel - Mădărășeni / A masterpiece of Romanian folk art, the Wood Church in Iclănzel - Mădărășeni

Vasile MUREȘAN p. 143
În căutarea lui Toader Popovici zugravul. Comparații stilistice / Auf den Spuren von Toader Popovici, Kunstmaler des 18. Jahrhunderts

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dr. Călin POP p. 153
Cuvântul scris, semn și sens. Introducere în gândirea simbolică / Written word, sign and meaning. Introduction to symbolic thinking

Dr. Laura POP p. 165
Târgurile mureșene în presa locală românească interbelică / The trade fairs from Mureș County in interwar local Romanian news

Karla ROȘCA-SZENTE, Horst KLUSCH p. 187
Ceramica transilvăneană în albastru de cobalt. Marfa tip Saschiz / Geschirr mit Flächenaussparung. Keiser Ware (Kobaltblaue Keramik)

Dr. Dorin-Ioan RUS p. 201
Jan Fridwaldsky und die Wahrnehmung der Wälder und der Bevölkerung in Siebenbürgen / Jan Fridwaldsky și percepția pădurii și a populației din Transilvania

Dr. VAJDA András p. 211
Analiza unei arhive populare din Dumbrăvioara / The analysis of a peasant archive from Dumbrăvioara

Claudia Elena ZIDARU p. 245
Amintirile corturarului Buri despre sașii din Merghindeal / The memories of an old roma man, named Buri, about saxon from Merghindeal, Sibiu County

II. MUZEOLOGIE. CONSERVARE-RESTAURARE. PEDAGOGIE MUZEALA

Maria BORZAN p. 255
Muzeul reghinean la aniversarea a 50 de ani de la înființare / The museum from Reghin, 50 years of existence

Dr. Dorel MARC p. 281
Le management de la représentasion des identites culturelles dans les musees de l'environnement multi-ethnique / Managementul reprezentării identităților culturale în muzeele din mediul multietnic al județelor Mureș, Harghita și Covasna

Angela POP p. 297
Expoziția: Ceramica în centrul Transilvaniei, sec. XVII-XIX / The Exhibition: Central Transylvanian Pottery, 17th-19th centuries

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Livia MARC p. 315
Din cronica activității de pedagogie muzeală a Secției de Etnografie și Artă Populară - Muzeul Județean Mureș / De la chronique de l'activité de pédagogie muséale de la Section D' Ethnographie Et Art Populaire - Le Musée Départemental de Mureș

Raluca DUMITRESCU p. 343
Restaurarea unei lăzi de zestre de secol XIX, din zona Mediaș / The restoration of a 19th century dowry chest from Mediaș

APARIȚII EDITORIALE

Livia RUSU, *Portul popular săsesc din zona Reghinului* (Dr. Valentin MARICA) p. 359

Aurelia DIACONESCU, *Ceramica în suluri de lut din colecțiile etnografice mureșene* (Dr. Ioan GODEA) p. 362

Un secol de istorie locală în imagini (Dr. Ligia FULGA, Angela POP, Dr. Dorel MARC) p. 366

Aurelia DIACONESCU, *Furca de tors - unealtă, simbol și obiect de artă populară* (Dr. Valentin MARICA, Dr. Dorel MARC) p. 370

Laura POP, *Interferențe culturale în obiceiurile funerare din județul Mureș (sec. XIX-XX)* (Dr. Ioan GODEA) p. 380

Constantin SECARĂ, *Situația actuală a folclorului muzical în comunitățile românești din zona arcului intracarpatic - valoare identitară a spiritualității românești, în contextul multietnic și multicultural european contemporan* (Dr. Rodica RALIADE) p. 384

Dorel MARC, *Protejarea identităților culturale în procesele globale prin cercetarea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural etnologic din mediul interetnic. Studiu de caz: Valori identitare culturale în județele Mureș, Harghita și Covasna. Interculturalitate, multiculturalitate* (Dr. Constantin SECARĂ) p. 390

Aurelia DIACONESCU, *Iustin Handrea. Omul faptei bune* (Lazăr LĂDARIU) p. 395

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

STUDII ȘI ARTICOLE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VASILE NETEA ȘI FOLCLORUL VĂII MUREȘULUI SUPERIOR

dr. Florin BENGEAN[1]

Între preocupările cărturarului Vasile Netea se regăsește și folclorul nostru românesc, ba mai mult Netea scrie destul de mult și extrem de elogios despre acest fenomen al folclorismului mureșean, evidențiind pe reprezentanții săi de seamă, de aici noi putând desprinde concluzia că între Vasile Netea și satul românesc, folclorul românesc și tot ceea ce exprimă spirit și trăire românească, a existat o legătură care niciodată nu s-a redus la puțin, ci tot timpul a fost trainică, ceea ce denotă faptul că acest cărturar din Deda Mureșului, și el provenind din părinți țărani, a fost extrem de legat de pământul strămoșesc, românesc, de datinile, tradițiile, obiceiurile acestui neam care i-au încântat sufletul în toată viața sa, un loc important ocupând în sufletul lui Vasile Netea, Valea Mureșului Superior, de unde s-a ridicat și a urcat, pe piscurile societății românești, dar nici o clipă nu a uitat de unde a plecat, totdeauna și-a întors privirea cu dragoste în urmă, spre cei care i-au fost atât de dragi, părinții, prietenii, cunoscuții, rudele, el însuși fiind foarte bucuros că s-a născut român, creștin ortodox, pe aceste mirifice meleaguri mureșene care au primit binecuvântarea lui Dumnezeu, fiind ocrotite de-a lungul timpului.

Analizăm în continuare modul în care Vasile Netea prezintă Valea Mureșului Superior precum și folclorul caracteristic acestei zone. Se cuvine în primul rând să facem o privire retrospectivă asupra acestui teritoriu transilvănean a cărui istorie a fost atât de încercată și de zbuciumată. Nici una dintre celelalte provincii ale țării nu

1 Lector asociat, Universitatea *Petru Maior*, Târgu-Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a fost expusă în calea *„atâtor răutăți”*, din punct de vedere creștinesc, național și social, ca acest ținut al Transilvaniei.

După cuvântul revelat al Sfintei Scripturi, vicisitudinile întăresc, oțelesc și statornicesc spiritul omenesc în lupta dusă cu realitățile nu ușoare ale vieții. S-a împlinit și cu acest popor transilvănean cuvântul înțelept și încurajator al Sfântului Apostol Pavel, care zice: *„Fraților și cu necazurile ne lăudăm, știind că necazul naște răbdare, iar răbdarea naște încercare, iar încercarea naște nădejde, iar nădejdea nu rușinează, pentru iubirea dumnezeiască s-a revărsat în inimile noastre de la Duhul Sfânt, care ni s-a dat”*. (Romani 5, 4)

Într-una din scrierile sale, Mircea Eliade a sintetizat într-o pagină emoționantă caracterul transilvăneanului astfel: *„Mărturisesc, din capul locului, că am o nesfârșită admirație pentru transilvăneni ... îi admir mai ales pentru adâncimea vieții lor morale, pentru demnitatea lor românească, pentru bărbăția lor dârză și dreaptă. Există în Transilvania o extraordinară cantitate de energie. Sunt acolo oameni care au în sângele lor secole de prigoniri și primejdii, oameni care sunt obișnuiți din moși strămoși să spună adevărul cu orice risc. Oameni a căror viață are un singur sens: lupta. Cea dintâi revoluție socială în Europa au făcut-o trei români din Transilvania, Horia, Cloșca și Crișan. Cel mai mare mit politic al României moderne l-a creat Avram Iancu. Există o Transilvanie tânără, eroică, legendară. Există o generație întreagă de cărturari și muncitori ardeleni care nu pot uita lupta istorică”*[2]. Cu astfel de trăsături de caracter, românii transilvăneni, de la *„vlădică și până la opincă”*, s-au angajat în lupta pentru apărarea dreptei credințe a moșilor și strămoșilor, a Bisericii Ortodoxe, conștienți fiind că ea este *„stâlpul și întărirea adevărului”* (I, Timotei 3, 15) și că în vremuri de grele încercări tot ea a fost aceea care le-a apărat și consolidat unitatea națională a neamului lor.

Nicolae Iorga, într-o conferință în care prezenta: *„Viața românească din Ardeal”*, menționa faptul că tot ce s-a făcut în Austro-Ungaria pentru binele nostru cultural, social și politic, s-a

2 Mircea Eliade, *Despre transilvăneni,* în „Steaua”, nr. 4, 1981, apud. Pr. Ioan Mihălțan, *Contribuții transilvănene întru apărarea dreptei credințe*, în „Constituții transilvănene în Teologia Ortodoxă”, Sibiu, 1988, p. 173.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

făcut numai prin preoți și episcopi, iar referitor la Biserica din Transilvania spunea că în esența acestei biserici e munca unui lung șir de generații de preoți români.

În privința poporului român din Transilvania, istoricul D. Prodan ține să facă următoarea precizare: *„Iobagii se disting funciar, etnic având începând cu îmbrăcămintea și sfârșind cu credințele, un complex propriu cu totul distinct de al celorlalte popoare. Se disting religios, prin ortodoxie, care s-a păstrat nealterată, necontaminată de alte religii, constituind o întreagă lume aparte opusă acelora. Poporul român a fost angrenat în ea încât aici ortodox este sinonim cu român și identitatea aceasta a devenit cu atât mai adevărată, încât în lipsa unui cler înalt sau a unui cler mai cultivat, ortodoxia a coborât, s-a adâncit în masă, a intrat în componența spiritului său... S-a confundat cu etnicul românesc, a devenit lege românească. Român, lege românească sunt cele două noțiuni care întrețin și accentuează o conștiință românească, o conștiință de neam românesc, distinctă de celelalte legi străine, de celelalte popoare de altă lege*"[3]. Așadar, numai cu caracterul fundamentat pe o spiritualitate jertfelnică, românii transilvăneni au putut înfrunta atâtea împotriviri în apărarea credinței și a unității naționale.

Și românii din Valea Mureșului Superior au participat la toate marile acțiuni ale istoriei poporului român. Nu există acțiune în istoria Transilvaniei la care Mureșul să nu-și fi adus contribuția lui, iar șirul cărturarilor, luptătorilor și publiciștilor mureșeni este într-adevăr impunător. Valea Mureșului este prezentă și la Revoluția de la 1848. Apoi, în timpul primului război mondial, foarte mulți tineri și bărbați din această zonă au plecat la război pentru a lupta până la sacrificiul suprem pentru realizarea și împlinirea idealului tuturor românilor, Unirea într-un singur stat liber și independent. Mulți români din această zonă au fost prezenți la Marea Unirea de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia, fapt de pe urma căruia mulți vor avea de suferit ceva mai târziu, ba chiar mai mult, fiind închiși pentru simplul motiv că au fost prezenți la Alba Iulia.

3 D. Prodan, *Răscoala lui Horea,* Ed. Științifică, București, 1984, p. 60, apud *Ibidem,* p. 174.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Spațiul acesta al Mureșului se întinde, din punct de vedere geografic, între orașele Gheorgheni, Reghin, Bistrița, Sighișoara, Târgu-Mureș și Luduș, cuprinzând defileul de sus al Mureșului, Munții Călimanilor și ai Gurghiului, cursul superior al Târnavelor, precum și partea estică a Câmpiei Transilvane. Din punct de vedere administrativ, acest spațiu aparține vechiului județ Mureș, cu excepția unor părți mărginașe care fac astăzi parte din județele Harghita și Bistrița-Năsăud. Nota dominantă a întregului spațiu o dă însă Valea Mureșului, care este o adevărată axă geografică și economică a părții estice a Transilvaniei. Într-adevăr, Mureșul atrage în albia sa toate apele județului, Toplița, Ilva, Răstolița, Bistra, Gurghiul, Lutul, Comloșul și Nirajul, care dau unitatea geografică a ținutului și pe parcursul căruia se află un lung șirag de așezări - Gheorgheni, Toplița, Deda, Reghin, Târgu-Mureș, Luduș. Târgurile de la Reghin, Târgu-Mureș și mai nou Deda, în care se vând tot felul de produse, făcându-se schimbul între Munte și Câmpie, sunt cunoscute de altfel și apreciate în întreg Ardealul.

Din punct de vedere istoric, această regiune, după ieșirea din epoca daco-romană, cu bogate urme de drumuri și cetăți, vizibile și astăzi la Cristești, Gornești, Suseni, Brâncovenești și Deda, după asimilarea valurilor slave care au lăsat o evidentă și variată toponimie - Toplița, Deda, Bistra - și după ocuparea de către regii Ungariei, care au făcut aici cunoscutele colonizări de secui și sași, a fost cunoscută sub numele de vechile scaune ale Mureșului și Giurgeului. Ciambuluri desprinse din expedițiile de jaf și moarte ale tătarilor și turcilor s-au abătut adeseori și asupra Bistriței și Mureșului. Domnii Moldovei îndeosebi în epocile lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, au fost, timp de secole, prin sabie, apărătorii și ocrotitorii firești ai regiunii. Legăturile cu Moldova, prin exodul de locuitori de la Răsărit spre Apus și de la Vest la Est, în funcție de vicisitudinile istorice care se desfășurau pe ambele versante ale Carpaților, prin călători și ciobani, prin negustori și meșteșugari, prin călugări și preoți prin manuscrise și cărți, prin haiduci, au fost întotdeauna foarte active. Mihai Viteazul a urmărit stăpânirea cetăților de la Gurghiu și Brâncovenești și a dat diplome de privilegii orașului Târgu-Mureș. Prinții Transilvaniei - susținuți de turci - și

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

apoi, începând de la 1688, împărații habsburgi și-au întins stăpânirea atât asupra românilor cât și a secuilor și a sașilor. Opresiunea și exploatarea au devenit lege pentru locuitorii pădurilor și ai câmpiei mănoase. Se desfășoară veacuri de speranță. Din când în când, izbucnesc răscoale furtunoase. Sabia împărătească le îneacă însă în sânge. Bejeniile spre Moldova și Țara Românească se țin lanț. Atunci s-a înfiripat din lacrimi și speranțe adâncul cântec popular:

„Murăș, Murăș, apă lină
treci-mă în țară străină"[4].

Spre o asemenea țară, spre țara libertății, au îndemnat mereu cântecele poporului. Și tot ele au îndemnat și la luptă năprasnică și fără odihnă. Împărații și feudalii s-au prăbușit apoi în pulbere, iar poporul a creat crestele istoriei. Urmele veacurilor se descoperă în datini, în tradiții și cântece.

În domeniul activității economice, locuitorii se ocupă în defileul Mureșului, în jurul Topliței și pe Valea Gurghiului, unde se află marile comune Hodac și Ibănești, cu exploatarea lemnului, și cu creșterea vitelor. De la Deda spre Câmpie, încep culturile de cereale și livezile de pomi. Dumbrava, Râpa, Vătava, Idicel, Deleni, Săcalul și Luieriu sunt sate mixte de agricultori și oieri. La Idicel, pe lângă oierit și agricultură, se lucrează, din lemn, unelte de gospodărie: furci, greble. La Teaca, Uila, Batoș, Lechința, Herina se cultivă viță-de-vie. La Borsec, Toplița, Ideciu, Jabenița, Pintic, Sărata, Sângeorgiu de Mureș și Sovata se află ape minerale și băi publice. Pe Mureș, primăvara mai alunecă plute de brad, „căule alcătuite de plutașii din Filea, care de la Toplița și Lunca Bradului, le pornesc spre Reghin și Mureș. Pescuitul și mai ales pescuitul păstrăvilor, al mrenelor și al lipanilor, e în floare. Județul e bogat astfel și variat în producții economice și nivelul său crește an de an"[5].

Ca aspecte pitorești, spațiul acesta oferă o succesiune de priveliști rare și impunătoare. Spre sud-vest, se întind roditoarele coline ale Câmpiei, împodobindu-se cu lanuri de grâu și de porumb,

4 Vasile Netea, *Folclorul și folcloriștii mureșeni,* Târgu-Mureș, 1983, p. 9.
5 *Ibidem,* p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu valuri de iarbă și cu livezi de pomi, iar spre nord-est se înalță trufașii munții ai Călimanilor și ai Gurghiului. Vârful Pietrosul domină întregul loc de munți, ca un voievod al tuturora. Pădurile de stejar, fag și brad, impresionează prin abundență și măreție. Defileul Mureșului, întretăiat de sprintenele pâraie ale pădurilor, de munți și stânci sălbatice, e de un mare romantism. Vuietul calm al Mureșului și freamătul pădurilor creează o simfonie cu nenumărate voci. La Deda, vârful scaunul Domnului, redând forma unui Retezat al Mureșului, se înalță deasupra văilor ca un Olimp legendar. Stâncile sale suprapuse și amenințătoare par opera unor mari antediluvieni. Urșii, cerbii, căprioarele, lupii și mistreții dau viață rodnicului pădurilor. Vulturii se rotesc magnifici în văzduh. Păstrăvii aleargă zglobii în apele de cleștar. Fluierele ciobanilor și tălăngile dau de veste că poienile sunt pline de turme de oi, de capre, de boi și de vaci. De pe piscuri, în zona limpede, se văd strălucind satele până departe spre mijlocul Câmpiei transilvane[6]. Peisajul are aspecte și lumini de basm; Nicolae Iorga numea această regiune „cea mai splendidă natură”[7].

Iată, așadar, cât de frumos prezintă cărturarul Vasile Netea zona Văii Mureșului, și acest lucru nu întâmplător, pentru că tocmai această zonă este pentru istoricul Vasile Netea cea din care provine și în mod firesc el se simte extrem de legat sufletește de locurile copilăriei sale. Netea prezintă și contribuția culturală a Mureșului de sus și a Câmpiei, privită ca un adaos la știința, literatura și arta românească. Vasile Netea evocă prin scrisul său personalități care, ca și el, se trag din această mirifică zonă, din acest minunat colț de rai care este Valea Mureșului. Petru Maior și Gheorghe Șincai sunt fiii Mureșului, primul fiind născut la Târgu-Mureș, iar al doilea la Râciu. Vasile Papp, părintele bibliografiei române, s-a născut la Chimitelnicul de Câmpie. Ioan Rusu, autorul primului tratat de geografie în limba română „Icoana Pământului” (Blaj, 1842), s-a născut la Habic, Iosif Hodoș, academicianul și luptătorul național,

6 *Ibidem*, p. 11.

7 N. Iorga, *Memorii,* vol. IV, p. 214, apud Vasile Netea, *Folclorul și folcloriștii mureșeni,* Târgu-Mureș, 1983, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la Band, Virgil Onițiu care „a trăit modest, a muncit în tăcere și a murit la datorie"[8], „Ca profesor a menținut și ridicat cu vrednicie prestigiul gimnaziului din Brașov și a publicat admirabile manuale școlare, iar ca român de seamă s-a dovedit în toate manifestările sale publice"[9]. De asemenea, lista cu cărturari ai Văii Mureșului poate continua: Nicolae Petra-Petrescu, scriitorul poporal și economistul, născut la Ibănești; George Barițiu a copilărit la Dumbrava; Alexandru Papiu Ilarian la Budiul de Câmpie, iar criticul Ilarie Chendi la Band. La Râpa de Jos au văzut lumina zilei profesorul și folcloristul Simion C. Mândrescu și teologul Simion Popescu, la Deda (consătean cu Netea), scriitorul didactic și pedagogul Teodor Ceontea, luptătorul patriot Andrei Ghidiu și folcloristul Aurelian Borșianu, la Bilbor Octavian Codru Tăslăuanu, redactor al revistei „Luceafărul" și autor de scrieri memoralistice, la Dumbrava, istoricul literar Emilian Popescu, la Sântana criticul literar Ion Chinezu. „*Constantin Romanu-Vivu este originar din comuna Pintic din apropierea orășelului Reghin. Pe mama lui o chema Paraschiva și era soră cu străbunica Patriarhului Miron Cristea, cu preotul Ștefan Moldovan din aceeași comună și cu profesorul blăjean Grigore Moldovan*"[10]. Constantin Romanu-Vivu a fost „*căpetenia și martirul Mureșului la 1848, colaborator apropiat al lui Nicolae Bălcescu*"[11].

Observăm, așadar, o adevărată listă de oameni de seamă, de cărturari pe care îi enumără Vasile Netea, toți aceștia provenind de pe Valea Mureșului, de unde de altfel îți trage originea și cărturarul Netea, care nici o clipă nu a dat uitării zona sa natală, dar, mai mult, le-a păstrat în sufletul său, iar frumusețile acesteia le-a cântat prin memorabilele sale lucrări.

Aceasta este așadar imaginea Văii Mureșului zugrăvită într-un mod admirabil de cărturarul Vasile Netea. Pentru fiecare om, locul copilăriei și al tinereții sale reprezintă un loc unic, care se adâncește

8 Vasile Netea, Dr. Eugen Nicoară, *Figuri mureșene,* Ed. revistei „Progres și cultură", Târgu - Mureș, 1933, p. 65.

9 *Ibidem.*

10 Vasile Netea, *De la Petru Maior la Octavian Goga,* București, 1944, p. 54.

11 Idem, *Folclorul și folcloriștii mureșeni,* p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

puternic în inimă. Tot așa și pentru Vasile Netea meleagurile sale natale sunt unice, el își amintește totdeauna cu nostalgie, cu emoție, cu bucurie de locurile în care a copilărit, își amintește de părinții săi pe care i-a iubit foarte mult, de consătenii săi, față de care nu a fost mândru niciodată. El, ori de câte ori venea acasă, chiar după ce a devenit mare istoric, stătea de vorbă cu toată lumea, era prietenos cu toți, se întâlnea cu cei cu care a copilărit, se bucura de fiecare dată să-i vadă pe toți. Din acest sentiment nostalgic al cărturarului Netea a rezultat acest tablou memorabil al Văii Mureșului pe care l-am prezentat ca aparținând lui Vasile Netea.

Cărturarul din Deda face o prezentare extrem de frumoasă și folclorului acestei zone, obiceiurilor și datinilor care i-au încântat și lui copilăria și tinerețea. Toate aceste obiceiuri sunt legate de evenimente importante. Cele mai multe sunt legate de sărbători. Astfel, de sărbătorile de Crăciun, An Nou și Bobotează, Vasile Netea prezintă colindatul pe care îl practică toți copiii, care mergeau pe la toate casele din sat unde vesteau nașterea Mântuitorului Hristos.

Sunt apoi diferite obiceiuri legate de nuntă, hore și chiuituri de nuntă, chiuiturile miresei și chiuiturile, despărțirea miresei de părinți și însoțirea cu mirele. De asemenea, mai sunt unele obiceiuri legate de înmormântări: privegheri și bocete.

Pentru a avea o imagine mai amplă asupra folclorului mureșean, asupra datinilor și obiceiurilor mureșene, trebuie să aruncăm o privire și să facem o prezentare cărții: *Murăș, Murăș, apă lină*, în care Vasile Netea prezintă pe larg toate elementele folcloristice ale Văii Mureșului. La realizarea acestui volum, Vasile Netea este ajutat de dr. Eugen Nicoară. Așadar, în anul 1936, apărea la Reghin, în Editura Despărțământului „Astrei", volumul *Murăș, Murăș, apă lină* - literatură populară din regiunea Mureșului de Sus", alcătuit de Vasile Netea și dr. Eugen Nicoară. Prin dimensiunile sale, ca și prin speciile de literatură, îmbunătățește colecția acestora, este cea mai reprezentativă și mai cuprinzătoare culegere de folclor mureșean. În intenția autorilor ea nu reprezenta decât volumul I dintr-o colecție mai intensă, din care volumul următor era consacrat obiceiurilor și datinilor, în volumul al treilea prozei populare mureșene, snoavelor, tradițiilor, poveștilor. Împrejurările au făcut însă ca lucrarea să se

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

limiteze numai la tipărirea primului volum, urmărindu-se în primul rând anumite obiective de propagandă culturală, locală și de stimulare, în direcția folclorului, a tineretului și a intelectualilor mureșeni. Însuși faptul că volumul se tipărea sub auspiciile „Astrei", preocupată de culturalizarea satelor, și că era prefațat de Ion Agârbiceanu, secretarul literar al secțiilor „Astrei", reflectă îndeajuns caracterul cultural al acestei colecții. Cartea era de altfel închinată „inimilor tinere" de pe meleagurile mureșene pentru cultivarea și constituirea „graiului", portretului și datinilor strămoșești.

Datorită intensei activități culturale a acestui despărțământ, volumul *Murăș, Murăș, apă lină*, care s-a bucurat de o aleasă primire și din partea ziarelor și revistelor transilvănene, a avut o largă circulație, el fiind până astăzi un izvor de împrospătare pentru colăcarii și chiuitorii de la nunți și de informare pentru cercetătorii locali.[12] Deși alcătuită în vederea unor asemenea scopuri, noua colecție de folclor mureșean cuprindea însă numeroase elemente care să o facă utilă și pe alte planuri decât cele locale și să aducă o contribuție la dezvoltarea mișcării folcloristice naționale. Autorii precizează că au urmărit să înfățișeze aspectul integral al sufletului poporului de pe aceste meleaguri începând cu portul, apoi cu limba și sfârșind cu diferite specii de literatură populară. Volumul se deschide cu un număr de 14 „chipuri și porturi mureșene", reprezentând o fetiță, o mireasă și un mire din Filea, două fete și o pereche română din Deda, alte fete din Pietriș și Toplița, două fete și un fecior din Râpa, un călușar de la Maiorești, o horă de la Bilbor, un grup de călușari din Socol, un tată cu un copil și doi bătrâni din Vătava, precum și o veche casă acoperită cu paie, din comuna Urisiu. „*Prin înfățișarea acestor chipuri, înveșmântate în porturile străvechi ale regiunii, autorii au așezat sub ochii cititorilor fețele oamenilor, aleși din toate vârstele, ale căror creații literare au fost adunate în cele 300 de pagini ce urmează*"[13]. În prefață se dau și unele indicații asupra unora dintre elementele componente ale portului de pe Mureș, insistându-se la portul femeilor, asupra deosebirilor dintre

12 *Ibidem*, p. 126.

13 *Ibidem*, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ornamentația pălăriilor de vară din satele românești și săsești. De la port se trece la grai. Autorii au cules și au așezat în fruntea colecției un număr de peste 510 cuvinte specifice regiunii, unele destul de rare. Cele mai multe din aceste cuvinte au fost culese din comunele Deda, Adrian, Vătava și Socol. La Deda s-a aflat o nouă urmă de rotacism *„verim"* pentru venim, pe lângă cele mai vechi: *„irimă"*, pentru inimă, *„serem"* pentru semen.

Doinele și baladele cuprinse în volumul lui Vasile Netea sunt 34. În prefață autorul arată că ele sunt urzite mai ales pe motive de ordin sentimental, drame lirice, neînțelegeri în căsnicie etc., încercându-se prea arar *„zvâcnirea epică, fiindcă această regiune n-a fost niciodată bântuită de faima tulburătoare a voinicilor înfruntători de primejdii"*.[14] Dorul e cântat în aceste doine și balade în chip stăruitor, multe versuri sunt necunoscute până acum precum și multe variante frumoase. Se află de asemenea în colecția Netea - Nicoară balada nevestei fugite de la bărbatul său, a ibovnicului scos din închisoare de către calul credincios, a nurorii cu soacra nemilostivă, a sorei care și-a otrăvit fratele, a nevestei cu pruncul mic răpită de hoți etc. Doinele - cele mai multe de dragoste și dor - sunt legate de evocarea Mureșului și a codrilor întinși ai regiunii:

„Mureș, Mureș mergător,
De te-ai face vorbitor,
Eu Mureș te-aș întreba
De mori de bine ori ba?
De-aș ști c-aș avea vre-un bine,
Aș veni Mureș cu tine,
De-aș ști că mi-a fi tot rău
M-aș zvârli în fundul tău,
Mâlul tău să mă mâlească,
Apa să mă limpezească...
N-ainte de-a mă'neca
Aș da zor și-aș înota,
De la inimă ț-aș plânge,

14 *Ibidem*, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Către frați așa aș zice:
Rămâneți cu bine acasă
Nu fiți cu inima dusă,
Că eu așa m-am născut
Să tot sufăr pe pământ.
Suferințele sunt grele,
Acum vreau să scap de ele"[15].

Vasile Netea observă cum aceste doine și balade reliefează adevărul în sensul că ele cântă prin versul lor greutățile și suferințele acestui popor, istoria extrem de zbuciumată a oamenilor care au trăit pe aceste meleaguri binecuvântate și ocrotite de Dumnezeu.

Mai numeroase în acest volum sunt „Horele și chiuiturile" care, după cum se arată în prefață, printr-o largă corelație, s-au cizelat până la desăvârșire, devenind niște bijuterii ale folclorului. Și în „Hore", ca termen de comparație cu „urâtul", se evocă Mureșul:

„*Mare-I, Doamne, Murășul,*
Da-i mai mare urâtul,
Murășu-i mare și seacă
Și urâtul nu se-neacă,
Murășu-i mare și mere,
Iar urâtul nu mai piere"[16].

Dintr-un puternic sentiment de dragoste, s-au împletit strofe ca acestea:

„*Mult mă uit din deal în șes,*
Nu văd ca al mândrii mers,
C-așa merge pe câmpie
Ca o peană pe hârtie,
Și-așa merge de frumos,
Parcă scrie pe jos

15 Vasile Netea, Dr. Eugen Nicoară, *Murăș, Murăș apă lină, Literatură populară din regiunea Mureșului de Sus*, Editura Despărțământului „Astrei", Reghin, vol. I, 1936, p. 19.
16 *Ibidem*, p. 57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Și i-i mersul legănat,
Când o văd îmi fac păcat"[17].

Interesante sunt „*obiceiurile și orațiile de nuntă, chiuiturile miresei și chiuiturile găinii.*" Vasile Netea atrage atenția îndeosebi asupra acestora din urmă, ele fiind expresia literară a „*jocului găinii*" și care înfățișează un îmbelșugat izvor de erori rustice, de melodii, de satiră și haz, oferind un larg câmp de manifestare nevestelor cântărețe, chiuiturile găinii fiind rostite numai de femei.

Chiuiturile acestea alternează cu cântecul unei viori, muzicantul trebuind să deschidă calea cântăreței și să-i însoțească toți pașii. Iată începutul unei asemenea chiuituri:

„*Ia țigane arcu-n mână*
Și zi-i una la găină;
Zi-i țigane, zi-i cu drag,
Să mă pot sui pe prag;
Zi-i țigane, zi-i frumos
Să mă pot coborî jos;
Zi-i țigane, de la ușă,
Să mă scutur de cenușă,
Că de când m-am măritat
Eu nu m-am mai scuturat"[18].

Colindele și cântările religioase sunt în număr de 38 în acest volum. Referitor la colinde, arhaismul lor este evident, și pornind de la alte colinde ce se cântă în același fel, am putea bănui că forma cea mai veche a colindei e cea alternativă, pe două grupuri. Prezentând aceste colinde și cântări religioase, autorii au început cu urarea de Crăciun, au trecut la plăsmuirea și prăbușirea lui Adam și apoi la nașterea, patimile Mântuitorului Iisus Hristos pentru a termina, după evocarea câtorva sfinți cu un mănunchi de cântări religioase. Sunt prezentate colinde tradiționale românești: „O ce veste minunată", „O stea mare s-a ivit", „Mărire întru cei de sus",

17 *Ibidem*, p. 62.
18 *Ibidem*, p. 114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Maica Sfântă s-o pornit", „Asta-i slava de Crăciun", „Coborât-a, coborât", dar și alte colinde cu caracter bucolic, precum și o variantă ardeleană a *Mioriței*.

Colecția Nicoară-Netea mai cuprinde un număr de „priveghiuri și bocete", „descântece și farmece", „superstiții și credințe", „cimilituri și ghicitori", „proverbe și zicători". Această colecție este una din principalele surse documentare asupra studierii psihologiei poporului din regiunea Mureșului de Sus, asupra experienței sale străvechi precum și asupra concepției despre moarte și viață.

Volumul acesta se încheie cu „Cântece și scrisori" din epoca primului război mondial. Acestea au caracterul unui jurnal personal de arme, început în 1914 cu mobilizarea pentru Serbia, și se termină în 1919 cu campania de la Tisa. Versurile suferă de multe ori prin neregularitatea formei, dar ele prezintă importanță pentru conținutul lor realist. Iată doar o strofă:

„Bate-I, Doamne, pe-aceia
Care-au scornit bătălia,
Bate-i, Doamne, și-i potopește,
Lacrămile toate, toate,
De ce n-au dat lumii pace,
Să trăiască cum îi place,
Doamne Sfinte, fă-l gunoi
Cui îi trebuie război"[19].

Pentru culegători, s-a pus problema transcrierii exacte a limbii vorbite de popor. Colecția *Murăș, Murăș apă lină*, neavând însă din acest punct de vedere caracter de argumentație științifică, autorii au rezolvat această problemă scriind cuvintele nu după felul cum sunt pronunțate, ci după cum se pot scrie. Pe alocuri, se precizează, acolo unde felul de pronunțare se poate scrie corect, în cadrul ortografiei curente, fără a fi nevoie de semne speciale, cuvintele au fost scrise în forma în care le pronunță sătenii.

Cărturarul Vasile Netea prezintă și alte personalități care au avut de-a lungul activității lor și preocupări folcloristice,

19 *Ibidem*, p. 295.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

personalități care au colecționat piese etnofolclorice sau au publicat studii și cărți în care să reliefeze trăsăturile folclorului popular românesc. Astfel, unul dintre cei evocați de Netea este Vasile Popp, care și-a scris teza de doctorat despre obiceiurile de înmormântare la români. De începuturile mișcării folcloristice se leagă și numele lui Ioan Rusu, care, ca și Vasile Popp, era un bun cunoscător al vieții poporului și al literaturii sale. Ioan Rusu a fost totodată și un stăruitor luptător pentru progresul social-politic și pentru unitatea națională a românilor. Iosif Hodoș, de asemenea, este o personalitate de primă mărime în acest domeniu. Vasile Netea evocă personalitatea lui Vasile Alecsandri, spunând că publicarea colecției lui a deschis un drum pe care s-au orientat nenumărați cercetători, scriitori și publiciști. Folclorul devine una din preocupările esențiale ale literaturii române. Foile și revistele îl îmbrățișează cu entuziasm. Nici periodicele ardelene n-au făcut excepție de la această fecundă preocupare. Nicolae Petra-Petrescu dădea glas cântecelor din satul său natal, care mai răsună și azi în comuna sa natală, Ibănești.

Vasile Netea vorbește despre revista „Musa", care a acordat o largă atenție literaturii populare, în paginile sale publicându-se nenumărate doine, balade, hore și alte specii ale folclorului. Alte nume evocate de Vasile Netea sunt și Z. Chihereanu, care a publicat *Doine poporale de pe la Târgul Mureșului*, unele din acestea vor face o lungă carieră, ele fiind reculese mereu, în diferite variante și apărând apoi în numeroase ale culegeri, Aurel Domșa, care a adunat folclor și din regiunea Sibiului, Teodor Bogdan, Eugenia Farcaș, Lucreția Suciu, a cărei operă poetică se află cuprinsă în volumul *Versuri*, apărut la Sibiu în 1889[20]. Vasile Netea se referă și la culegerile publicate în volume și evocă colecția lui Mândrescu, în care se află multe doine, chiuituri, cântece bătrânești. Vasile Netea spune că cele mai multe din acestea exprimă sentimente de dragoste, de dor, de jale, de înstrăinare, de ură împotriva cătăniei sub steagul neamțului și a împilărilor nedrepte de caldă evocare a legăturilor de familie și a vieții libere din pădurile strămoșești. Strigăturile sau chiuiturile oglindesc umorul popular, dragostea de viață, satira

20 Vasile Netea, *De la Petru Maior ...*, p. 171.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

împotriva aroganței și a ipocriziei, a lenei și a eleganței costisitoare, precum și a închipuitelor frumuseți și a bogățiilor sfidătoare.

Referitor la folcloristica mureșeană între anii 1900-1918, cărturarul Vasile Netea vorbește despre culegerea ierodiaconului dr. Miron Elie Cristea, numită *Proverbe, maxime, asemănări și idiotisme*. La 8 februarie 1898. Cristea face un apel către cărturarii de la sate pentru a-i îndemna să culeagă proverbele și idiotismele care se află în graiul românesc de dincoace de Carpați, el insistă ca notarea acestora să se facă întocmai după cum au fost auzite de la popor. Acesta este punctul de plecare al colecției de proverbe ce avea să apară în 1901. Pe lângă Cristea, Vasile Netea scoate în evidență și activitatea lingvistică și folcloristică a unui alt fiu al Mureșului, profesorul Alexiu Viciu - care a publicat un număr impresionant de *Doine*.

Vasile Netea, în același volum al său *Folclorul și folcloriștii mureșeni*, apărut la Târgu-Mureș, evidențiază și folclorul mureșean în colecții apărute în afara județului Mureș; aici îl amintim doar pe învățătorul bistrițean Ion Pop Reteganul, care s-a preocupat intens de folclorul mureșean.

În perioada interbelică, mișcarea folcloristică mureșeană primește un viguros impuls datorită în primul rând liceelor românești înființate în orașele Reghin și Târgu-Mureș și datorită întemeierii în limba română a unor periodice locale. Profesorii și elevii acestor licee („Florea-Bogdan" din Reghin și „Al. Papiu Ilarian" din Târgu-Mureș), continuând buna tradiție a școlilor ardelene, precum și unii învățători ieșiți din noile institute pedagogice sau veniți de peste Munți, devin exponenții unei vaste acțiuni de cercetare și culegere folclorică. Se urmăresc și se îmbrățișează toate speciile de literatură populară, se studiază din punct de vedere filologic și stilistic, problemele lingvistice ale regiunii, se cercetează aspectele etnografice și se inițiază colectarea de obiecte cu caracter muzeologic. Apar culegeri de folclor muzical și jocuri populare. Cercul preocupărilor se lărgește și adâncește. Începe epoca cea mai fecundă din istoria folcloristicii mureșene.

Un important rol în stimularea și amplificarea mișcării folcloristice mureșene, în perioada dintre cele două războaie, l-au avut

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și unele dintre societățile culturale locale, precum și periodicele cu caracter cultural, literar sau pedagogic care, din diferite puncte de vedere, au îmbrățișat literatura, obiceiurile, jocurile și arta populară.

În fruntea acestor societăți, Vasile Netea menționează cele două despărțăminte ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român" din orașele Târgu-Mureș și Reghin, care și-au înființat organe proprii de publicitate, izbutind să mobilizeze în această direcție un însemnat număr de învățători mureșeni.

Datorită activității acestor despărțăminte s-au organizat în regiune numeroase concursuri pentru porturile și jocurile populare. Vasile Netea amintește, de asemenea, câteva culegeri tipărite: Aurelian Borșianu cu *Jocuri ardelenești*, *Cântece și jocuri populare*, *Colinde*, *De pe Mureș*, Simeon Rusu cu *Scânteute*, Teodor Podariu cu *Flori de pe câmpie*, Nicolae Albu cu *Românii din Valea Mureșului de Sus - oameni, locuri, cântece și obiceiuri.*

Aceasta este oglindirea publicistică a folclorului mureșean și contribuția folcloriștilor din regiunea Mureșului de Sus și a Câmpiei, așa cum o prezintă Vasile Netea. În strigături și chiuituri țâșnește spiritul sarcastic și optimist al oamenilor de la munte, biciuirile și îndeosebi tendința spre „domnie", lenea și falsele speranțe. De asemenea, din unele elemente folcloristice, de pildă din colinde, se pot desprinde în mod cert și unele idei teologice; de exemplu este relatată pe larg nașterea Mântuitorului Hristos, se arată conștiința păcătoșeniei omenești, rolul pentru care vine în lume, se evidențiază credința puternică a oamenilor și se înlăturarea tuturor superstițiilor.

Trebuie semnalat faptul că folcloriștii mureșeni, în exclusivitate, sunt născuți din familii de origine țărănească, corespondenții lor folclorici fiind înșiși părinții, frații și surorile lor. Este și aceasta o chezășie a autenticității materialului înregistrat și a culegerii lui de la prima sursă. De altfel, nu este de neglijat nici numărul țăranilor culegători care au căutat ei înșiși calea redacțiilor și a publicării.

O notă distinctă în acțiunea de culegere a folclorului mureșean o reprezintă participarea tineretului școlar, elevi și studenți, aceștia fiind, timp de peste un secol, pionierii neobosiți și pururea entuziaști ai urmăririi și înregistrării literaturii populare. Elementul folcloric românesc persistă și el se poate întâlni și azi pe Valea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mureșului superior în unele localități care au rădăcini adânc înfipte în istoria poporului nostru.

Vasile Netea mai prezintă valea Mureșului Superior și folclorul atât de frumos caracteristic acestei zone minunate, într-un volum care i-a apărut însă din păcate de abia după moartea sa.

În concluzie putem spune că iată între preocupările cărturarului Vasile Netea se regăsește și folclorul nostru românesc, precum am văzut cărturarul dedean dedică pagini importante folcloristicii românești, în special celei din zona Mureșului de unde provine și el.

BIBLIOGRAFIE

ELIADE, Mircea, *Despre transilvăneni,* în „Steaua", nr. 4, 1981

MIHĂLȚAN, Ioan, *Contribuții transilvănene întru apărarea dreptei credințe*, în „Constituții transilvănene în Teologia Ortodoxă", Sibiu, 1988

NETEA, Vasile, *De la Petru Maior la Octavian Goga,* București, 1944

Idem, *Folclorul și folcloriștii mureșeni,* Târgu-Mureș, 1983

Idem, Dr. Eugen Nicoară,*Figuri mureșene,* Editura revistei „Progres și cultură", Târgu-Mureș, 1933

Idem, *Murăș, Murăș apă lină, Literatură populară din regiune Mureșului de Sus*, Editura Despărțământului „Astrei", Reghin, vol. I, 1936

PRODAN, David, *Răscoala lui Horea,* Editura Științifică, București, 1984

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VASILE NETEA AND THE FOLKLORE OF THE UPPER MUREȘ VALLEY

The life of the great scholar Vasile Netea was entirely devoted to study and intellectual work. Among his preoccupations one can find Romanian folklore, and even more the scholar writes and praises Mures Valley folklore, emphasizing its representatives. One can conclude that between Vasilea Netea and Romanian village, Romanian folklore and everything that expresses Romanian spirit, there was a strong and solid tie which denotes the fact that this scholar from Deda Muresului, with humble origins from a family of Romanian peasants was extremely connected to the Romanian ancestral land its traditions and customs which have enchanted his soul all his life. The Superior Mures Valley occupied an important place in his soul. From here he rose to the peaks of Romanian society but he never forgot where he left from, he has always looked back towards those who were dear to him, his parents, friends and relatives, he himself being very glad that he was born Romanian, Orthodox christian on these beautiful and amazing Mures Valley lands which are God blessed, being protected during centuries.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PAHARUL RITUAL ÎN FOLCLORUL ROMÂNESC

Pamfil BILȚIU[1]

În folclorul românesc, motivul, axat pe paharul ritual, de mare interes datorită vechimii lui considerabile, care ne este evidențiat, mai întâi, de substratul mitico-magic al său, la care se adaugă funcțiile pe care le-a îndeplinit în manifestările tradiționale ale omului din popor, a stârnit interesul cercetărilor de specialitate. Contribuțiile de până acum, legate de cercetarea motivului, s-au mărginit la o tratare sumară, adesea pe baza unui material restrâns, drept urmare cercetările legate de acest motiv conțin și - nu puține - păreri greșite.

Dumitru Pop chiar afirma că s-a mărginit să elaboreze liniile generale și să facă unele considerații cu privire la semnificațiile, gradul de arhaism și să stabilească locul materialului românesc care cuprinde acest motiv în folclorul universal[2].

Cercetările de până acum au sesizat în materialul analizat existent a două straturi de vechime ale motivului - unul în care variantele s-au conservat într-o formă veche, fără să fi suferit vreo influență creștină și un altul în care procesul de încreștinare s-a produs în etape succesive.

Variantele de colind, precum și alte informații cu privire la acest motiv, care ni s-au transmis, ne slujesc drept argument asupra circulatiei lui intense în spațiul românesc. El acoperă un teritoriu ce cuprinde Transilvania, cu Țara Maramureșului, Țara Lăpușului, zona Bistrița-Năsăud, regiunea Clujului și Valea Mureșului. Dumitru Pop amintește de răspândirea motivului în Banat și Bihor,

1 folclorist, Baia Mare.

2 Dumitru Pop, *Motivul paharul de aur în folclorul românesc*, în „Studia Universitatis Babes-Bolyai, series Philologia", 2, 1970.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

până-n șesul Jijiei, Dolj, Brăila și Dobrogea[3]. Potrivit informațiilor provenite din răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu, în afară de Oltenia, motivul a fost atestat în Muntenia și Moldova[4].

Dumitru Pop își intitulează studiul „Paharul de aur în folclorul românesc". Trebuie să subliniem că în variantele de colind paharul, chiar dacă în unele variante apare epitetul „galben", nu ni se indică că este din aur, iar culoarea galbenă aparține și altor metale, des folosite în confecționarea vaselor (alamă și aramă), acestea fiind și metalele din care se confecționau pahare ceremoniale[5]. Paharul de argint nu apare izolat cum sustine Dumitru Pop. Îl întâlnim frecvent în variantele de colind din Țara Lăpușului[6]. Semnalăm apoi paharul de argint aurit în Țara Bârsei, adică cum apare în variantele de colind „de aur și de argint"[7], paharul aurit, adică suflat cu aur, pe care îl întâlnim și-n varianta Atanasie Marienescu[8]. Contrară afirmației lui Dumitru Pop[9] este și prezenta paharului de marmură „de mărmurea"[10]. Paharul ritual de „iaspis", „ce era chipul marmurei albe" este vechi în folclor, dacă avem în vedere că a fost atestat documentar la români în evul mediu, pe vremea domniei lui Constantin Cantemir, unde ni se vorbește de paharul de mărmurea care a rămas în turnul Mănăstirii Putna până la a treia domnie a lui Mihai Racovită[11].

3 *Ibidem.*

4 Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, Editura Minerva, 1976, p. 220-221.

5 A se vedea variantele, Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș*, București, 1908, p. 68; Nicolae Densușianu, *Vechi cântece și tradiții românești,* București, Editura Minerva, 1975, p. 36; Pamfil și Maria Bilțiu, *Folclor din Țara Maramureșului*, volumul I, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2005, p. 85; Pamfil Bilțiu, *Poezii și povești populare din Țara Lăpușului*, București, Editura Minerva, 1990, p. 64, 39-40, 45; Valeria Stețco, *Poezii populare din Țara Maramureșului*, București, Editura Minerva, 1990, p. 87.

6 Pamfil Bilțiu, *Povesti și poezii populare din Țara Lăpușului*, p. 39.

7 Nicolae Gheorghe Puchianu, *Colinde din Țara Bârsei*, Sibiu, 1998, p. 146.

8 Atanasie Marienescu, *Colinde culese și corese de...*, Pesta, 1859, p. 62-64.

9 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 19.

10 Var. Tit Bud, *op. cit.,* p. 49.

11 Gheorghe Enache, *Paharul de zile mari*, în „Memoria Ethnologica", nr. 24-25, 2007, p. 26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În variantele de colind din straturile vechi, personajele proprietare ale paharului ceremonial sunt gospodina, denumită cel mai ades „doamna curtilor" sau „doamna domnilor", adică gospodina sau stăpâna familiei.

Trebuie să subliniem faptul că în variantele de colind cea care este surprinsă oficiind cu paharul ritual este femeia. „Tăt închină și suspină", ceea ce ne trimite tocmai la vechi practici păgâne. Așa cum arată cercetările în traditia celtică potirul Graalului era purtat de femei sacre[12].

Important de semnalat este în astfel de variante de colind plânsul femeii care are o semnificatie magică. În culturile arhaice și tradiționale plânsului i se acordau valențe magice. Ele se întemeiau pe analogia lacrimi-ploaie. Plânsul ritual din cadrul nunții și mai ales, cel din cadrul ceremonialului funebru, răspândit la aproape toate popoarele europene, ne slujește drept argument. Plânsul ritual al miresei fuseseră cândva integrat într-un întreg complex al proceselor de stimulare magică a fertilității și fecundității[13].

În cu totul puține variante cel care oficiază cu paharul ritual este „domnuțu curților" (zona Lăpuș), adică stăpânul casei. În alte variante este etichetat „jupân gazdă" (Ciubanca, Cluj). Cu totul rare sunt variantele în care cel care oficiază cu paharul ritual este denominalizat „Ion tinerel" (Muntenia, var Gh. Breazul, p. 763), „șade Petru cu sluji" (Ciucea, Cluj). În variantele de colind, cu un substrat mitico-magic vechi, personajul care stă la masă cu paharul miraculos este „Moș Crăciun", considerat un moș arhetipal, precreștin, ceea ce ne argumentează oficierea cu acest pahar la mesele rituale de Crăciun. În variante de mare vechime, precum cea din Argeș, ni se narează venirea ca oaspete la casa gazdei a unui tânăr cu calul său, care petrece cu cei ai casei, petrecere la care se oficiază cu paharul ritual.

12 Lucia Berdan, *Totemism românesc*, Editura Universitătii Al. I. Cuza, Iași, 2001, p. 172.

13 Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998, p. 374-375.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Pe Gheorghe de mână-l luară,
Sus în casă mi-l băgară
Și la masă-l așezară.
Ei la masă toți că sta,
C-un pahar de mărmurea" (Jugur - Argeș)

În varianta de colind de la Ciucea întâlnim imaginea oficierii cu paharul ceremonial de către gazdă, aflat la masă cu slujitorii săi. Se știe că la unele sărbători precreștine dispăreau diferențierile dintre stăpâni și slujitori.

„Da-n chilie cine șede?
Petre c-un pahar în mână,
Tot închină și suschină".

În puține variante, precum cea din Babadag[14], întâlnim paharul ritual personalizat, având pe fund încrustat numele gazdei proprietare, un argument al imposibilității înstrăinării paharului:

„În fundul paharului,
Scrisu-i spicu grâului
Și numele domnului" (gazdei).

S-au și făcut confuzii uitându-se că în vechime „domn" nu era nicidecum personajul divin ci adresantul, gazda.

Într-o primă etapă de încreștinare, stăpâna casei, care ne apare frecvent oficiind cu acest pahar, este substituită cu Maica Sfântă. Cu toată această substituire ne îndreaptă spre aceleași semnificații păgâne de care am amintit. Se știe că Maica Sfântă a fost asimilată printr-un mare număr de zeități feminine.

Într-o etapă mai târzie, personajele care petrec la masa rituală unde se oficia cu paharul ceremonial sunt substituite cu cele din mitologia creștină, precum Dumnezeu, Sfântul Petru, Sfântul Ioan. În varianta lui Constantin Mohanu[15], între personajele din mitologia creștină apare Boboteaza, divinitate botezătoare, pe care

14 Nicolae Densusianu, *Vechi cântece și traditii populare*, p. 36.

15 Constantin Mohanu, *Poezii din Țara Loviștei*, București, 1975, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

o întâlnim în variantele de colind legate de botezul lui Isus Cristos. Așezarea la masă a acestor personaje se făcea în acord cu o etichetă a ordinei, a importanței lor în ierarhia sfinților. Motivul petrecerii sfinților de prim rang la aceeași masă cu pământenii și oamenii de rând derivă din vechi legende și credințe legate de descinderea lui Dumnezeu însoțit de anumiți sfinți pe pământ în postura de observatori, proteguitori, dar și de personaje mistice justițiare, care sunt de largă răspândire în folclorul nostru. Acest motiv al petrecerii sfinților la aceeași masă cu pământenii a fost atestat și în folclorul altor popoare, fiind întâlnit la polonezi, petrecere la care se oficia cu paharul ritual de aur[16].

„Întâilea corn de masă,
șede bunul Dumnezeu.
Al doilea corn de masă,
șede Petru cu Sfânt Petru,
Al treilea corn de masă,
șede Ion Sântion,
Nănașu lui Dumnezeu,
Al patrulea corn de masă,
șede și jupână gazdă,
Cu dalba de jupânească"[17].

„Aurare, meșterașule,
Fă-mi un pocal de aur.
Cine o să bea din el
Însuși Isus cu îngerii
și Maria cu fecioarele,
Fata chipeșă cu flăcăii"[18].

16 Petre Caraman, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare*, Editura Minerva, București, 1983, p. 182.

17 Iosif Hertea, *Colinde românești*, Bucuresti, 2004, p. 328, 345; Ardeal, Gh. Breazul, *Colinde*, Craiova, 1938, p. 363-364; Tit Bud, *op. cit*, p. 78; Vasile Contiu, *Florile dalbe, Flori de măr, Colinde,* Tg. Mureș, p. 87, 89-91; Pietriș, Mureș, Vulcan-Brașov, N. Puchianu, *op. cit.*, p. 1.

18 Gh. Breazu, *op. cit.,* p. 363-364.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dumitru Pop consideră că paharul ritual derivă dintr-o superstiție a cărei origine trebuie căutată în mentalitatea arhaică[19]. În această mentalitate trebuie căutat substratul mitico-magic al paharului miraculos, care este exprimat, mai întâi, de motivele încrustate pe suprafața lui, fie ele de natură cosmogonică, fie vegetale, fie cristice sau euharistice.

Din categoria motivelor cosmogonice se situează în prim-plan soarele, nelipsit aproape din nici o variantă de colind cu acest motiv:

„La toarta paharului,
Scrisă-i raza soarelui,
Scrisă-i luna cu lumina". (Bârsana-Maramureș).

În unele variante precum cea din Muntenia astrul zilei este sacralizat, el fiind cel care furnizează lumina și căldura, „Sfântul soare cu căldura", care în unele variante apare transfigurat prin „raza soarelui" dătătoare de lumină. Soarele, fiind un simbol esențial, generalizat în cultura noastră populară și la aproape toate popoarele, deține în contextul simbolisticii paharului ritual un loc central.

Divinizarea soarelui, existentă în simbolistica paharului în discuție, ne slujește drept o dovadă a vechimii motivului, ea având rădăcini adânci și în preistoria daco-romană, știută fiind larga răspândire pe teritoriul Daciei[20]. Versiunile variantei Iosif Herțea sunt semnificative pe linia venerării soarelui ca astru fertilizator și furnizor al luminii și căldurii.

„Pe toarta paharului,
Scrisă-i raza soarelui.
Rază-n sus, pă cucuruz,
Rază-n jos pe holde verzi"[21].

În ornamentica paharului miraculos astrul zilei este des venerat și în ipostaze diferite. Intervine „floarea soarelui", al cărei simbol este și el asociat cu astrul zilei așa cum ne sugerează și numele, culoarea

19 Dumitru Pop, *op. cit*, p. 19.
20 Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 428-429.
21 Iosif Herțea, *op. cit.*, p. 345.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ei aurie, ca și petalele în formă de raze. Toate acestea o identifică ca o floare solară[22].

În ornamentica paharului ceremonial deține o pondere și luna. Din variantele de colind sunt nelipsite formulele în versuri „Scrisă-i luna cu lumina". Ni se sugerează că o funcție esențială a paharului este luminozitatea, dominantă în variantele de acest gen de colind:

„La toarta paharului,
Scrisă-i raza soarelui,
Scrisă-i raza cu lumina,
Să țâie doamna cu mâna"[23].

Pe linia elucidării acestei funcții devine sugestivă o variantă de la Călata:

„Dar la masă cine șede?
Șade fata cea frumoasă,
C-on pahar de vin în mână,
Tot închină și suschină,
Su-o tufă de măciuină,
Să aibă gazda lumină"[24].

Trebuie să subliniem că, sub raport simbolic, luna evocă lumina în imensitatea întunericului. Ea a slujit omului din popor ca o sursă de lumină pe timpul nopții. La incași luna este soție a soarelui născând stelele"[25].

Prezența frecventă a lunii în ornamentica paharului am putea-o pune și pe seama funcției sale de simbol polivalent. Luna este asociată principiului feminin, creșterii vegetației, renovării naturii și primenirii timpului. Se credea că produce ploaia și roua, fiind și un simbol al bogăției[26].

22 Clare Gibson, *Semne. Simbol*uri, Oradea, Editura Aquila, 1993, p. 1.

23 Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Folclor din Țara Maramureșului*, vol. I, p. 85.

24 Ilona Szenik, *Folclor muzical din Huedin,* Gheorghe Petrescu, *op. cit.*, p. 32.

25 Jean Chevalier, Alain Gheerbrandt, *Dicționar de simboluri*, volumul I, București, Editura Artemis, p. 245.

26 Ivan Evseev, *op. cit*, p. 234-235.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Spicul grâului apare și el frecvent încrustat pe obiectul ceremonial pe diverse părți, buză, fund și cel mai des pe toartă de unde se mânuiește. Nu considerăm că grâul și vița de vie au pătruns în ornamentica paharului miraculos sub influența creștină, așa cum susține Dumitru Pop. Ele sunt simboluri cu mult mai vechi și aparțin, sub aspectul vechimii, acelorași străvechi substraturi precreștine. Este limpede că creștinismul a preluat o serie de simboluri mai vechi din mai multe religii. Spicul sau bobul de grâu, în diferite mistere și ceremonii agrare, este simbolul fundamental al morții și reînvierii. La români, unde grâul se cultivă de milenii, este prezent în toate obiceiurile calendaristice și constituie un mijloc de stimulare a fertilității[27]. Vița de vie, în tradiția paleo-orientală, a fost identificată ca arbore al vieții. Este simbolul imortalității și în această calitate figurează în iconografia și ornamentica diferitelor popoare[28].

Din ornamentica complexă a paharului ceremonial nu lipsesc motive ce aparțin formelor de relief precum munții și câmpiile înflorite, în acord cu mitico-simbolistica complexă a paharului ceremonial. Muntele, în mai multe religii, este lăcașul zeilor, un spațiu predilect unde se oficiază diverse rituri, rugăciuni menite a atrage asupra locuitorilor influențele benefice ale cerului[29]. Valea simbolizează și ea locul transformărilor fecundante, unde se unesc pământul și apa cerului pentru a da recolte bogate[30].

Legătura paharului ritual cu vechile rituri de fertilitate și culturi de acest gen ne este argumentată și de prezența, în cadrul simbolisticii sale, a câmpiilor înflorite, floarea fiind simbolul rodirii. Simbolurile religioase încrustate pe paharul ritual sunt suprapuneri peste cele mai vechi, din etape ale procesului de încreștinare a acestui obiect ceremonial. Cel mai frecvent apar „floarea raiului", „floarea mirului"și dețin un rol secundar în ornamentica paharului

27 *Ibidem*, p. 166-167.

28 *Ibidem*, p. 491-492.

29 *Ibidem*, p. 289.

30 Jean Chevalier, Alain Gheerbrandt, *Dicționar de simboluri*, Volumul III, Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 247.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ceremonial. Ele sunt de natură cristică și euharistică, așa cum am mai amintit.

Informațiile, rezultate din răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu, constituie atestări ale obiectului ceremonial de la finele veacului al XIX-lea, într-un stadiu când era pe cale de dispariție, păstrându-ni-se doar parțial rosturile avute odinioară. Aflăm că în Moldova oamenii posedau un astfel de pahar cu care se oficia la unele ceremonii, la zile mari, de unde și denumirea „pahar de zile mari". În aceste informații sumare ni se amintește de un „pahar al Crăciunului" din care „beau căsașii peste an". Mai aflăm că se oficia cu el la Crăciun și la Paști, ca urmare a încreștinării obiectului ceremonial. Este foarte importantă informația potrivit căreia în Moldova, la finele veacului al XIX-lea, mai persistau în ornamentica paharului vechile simboluri. „Au un pahar mai mare, deosebit pe care e desenată figura pâinii și a viței de vie".

Potrivit acelorași informații paharul ritual avea funcția de diferențiere socială. „Prea puțini din cei cu dare de mână au un pahar special pentru zilele cele mai mari de peste an" (Moldova). „Cei cu dare de mână au acest pahar pentru Crăciun și Paște. Numai cei bogați au acest pahar și îl păstrează de a nu bea cu el decât la sărbători și la zile mari"[31]. Ne este evidențiată funcția de obiect ceremonial al acestui pahar. Unele informații din aceste răspunsuri sunt prețioase, pentru că ne redau dimensiunile paharului ritual: „Păstrează obiceiul de a bea la sărbători cu un pahar de 100 de dramuri (drahme), adică circa un litru"[32].

Sub aspectul funcțiilor pe care le-a îndeplinit paharul ritual, Dumitru Pop, pornind de la informațiile poetice, observa că el avea anumite funcții în cadrul ceremoniilor legate de sărbătoarea Crăciunului, de nuntă și botez[33]. Afirmația se verifică doar în parte, dacă avem în vedere polifuncționalitatea paharului miraculos. Din răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densusianu rezultă că se oficia cu paharul ceremonial la sărbătorile mari de peste an, la Paști

31 Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 221.

32 *Ibidem.*, p. 220.

33 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și alte sărbători și zile mari[34]. Informațiile poetice ne edifică în privința oficierii cu paharul ritual și la înmormântări.

Așa cum ne sugerează variantele de colind care cuprind motivul, cu paharul ritual se oficia și la ceremoniile consacrate „tăierii moțului", care se desfășoară la un an după botez. Așa cum reiese din cea mai complexă variantă de colind care cuprinde motivul, cea din Țara Loviștei, nu cea a lui Simion Mândrescu, cum afirmă D. Pop[35], în vremuri îndepărtate se oficiau libații cu acest pahar la principalii pomi fructiferi, menite a stimula pe cale magică rodul acestora. Suntem în posesia unei dovezi a legăturii paharului miraculos cu vechile rituri de fertilitate:

„Nici să-l vând și nici să-l schimb,
Nici în silă să nu-l dau,
Să mi-l țân, să-nchin cu el,
Pă su meri și pă su peri,
Pe la mese de boieri"[36].

O variantă din colecția lui Nicolae Densușianu ne furnizează informații legate de folosirea paharului ritual la mesele rituale și petrecerilor date de către fini în cinstea nașilor și ale nașilor date în cinstea finilor, care aveau loc după ceremonialul nunții, la un anumit interval:

„Da-n chilie cine șede?
Șade Pătru cu slujii.
Petre c-un pahar în mână,
Tăt închină și suschină.
Maică-sa îi cuvânta:
- Petre, Petre, arcaș mare,
Fie-ți ție pe vecie,
La cei juni de-nsurăciune,
La bătrâni de-ngropăciune"[37].

34 Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 221.
35 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 29.
36 C. Mohanu, *op. cit*, p. 43.
37 Ciucea, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Nice nu-l vând,
Nici nu ți-l schimb,
Nici în silă nu ți-l dau.
Nașu când m-a botezat,
Mai mare m-au retezat,
Mai mare m-au cununat,
Cu-acesta m-a dăruit"[38]
(varianta Constantin Mohanu)

„Cele două păsărele,
În chip de păhărele.
Nu sunt păsărele,
Ci sunt păhărele,
Ce-ai lumit cu ele,
De la nași la fini
și de la fini la nași"[39].

Substratul mitico-magic al paharului ritual rezidă și în funcția lui de obiect ceremonial de dar, care asociază magia darului, darul exprimând și ideea de bogăție. Mai ales în variantele de colinde din diverse regiuni ale Ardealului întâlnim categorisirea obiectului, el fiind „un păhar frumos de dar" (varianta Gh. Breazul), „pahar galbân de dar" (Valea Mureșului), „dar di la nănași" (Țara Lăpușului).

Pentru a se asigura păstrarea cu sfințenie a acestui pahar ceremonial în familie, ca urmare a multiplelor rosturi cu care a fost învestit, dăruirea lui era însoțită de un consemn-jurământ, care nu îngăduia sub nici o formă înstrăinarea paharului. Versurile ne sugerează caracterul sacru al simbolurilor încrustate pe suprafața paharului ritual, care erau implicate în jurământul legat de neînstrăinarea obiectului ceremonial.

Motivul legat de interdicția înstrăinării paharului ritual ne sugerează rolul esențial pe care îl joacă în magia darului mâna. „Schimbul de daruri", în gândirea arhaică, avea rolul de a incita sufletele morților, ale zeilor, animalele, natura, pentru a fi generoși

38 Constantin Mohanu, *op. cit.*

39 *Ibidem.*, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu oamenii, de a le aduce abundență[40]. Oferirea darului este și ea ritualizată, relevând valoarea lui culturală în calitate de agent cultural[41], așa cum ne evidențiază versurile de colind cu acest motiv. Capătă importanță ocazia, la botez, la care el este oferit, acest obiect ceremonial. Trebuie să subliniem că oferirea darurilor la botez, prin numeroasele sale conotații rituale, este desigur un legământ simbolic, destinat influențării benefice a viitorului copilului și repercusiunilor ulterioare în evoluția relațiilor dintre principalii actanți dar și ceilalți participanți[42].

Analizând încărcătura mitico-simbolistică a paharului miraculos nu putem trece cu vederea faptul că toarta deține un rol important în ornamentica paharului, fiind des amintită în variantele de colind. Ea este locul „de unde ține doamna cu mâna". Așa cum arată cercetările, gestul oferirii darului, în care mâna deține rolul principal, ea ne conduce către vechi implicații rituale. Având rolul principal în transmiterea de mesaje, prin schimb, prin intermediul darului oferit, mâna realizează comunicarea prin simbolistica gestului împlinit[43].

„Cu acesta m-a dăruit
și pe mine m-a jurat,
Tot pe floarea raiului
și pe spicu grâului,
Nici să-l vând și nici să-l
Nici în silă să nu-l dau".[44]

Toate cele analizate au menirea de a ne pune în lumină valoarea simbolică a paharului, care potrivit prescripțiilor tradiționale și ritualice, trebuia păstrat cu sfințenie în familia proprietară.

„Nici nu-l vând, nici nu ți-l schimb,
Nici în silă nu ți-l dau".

40 Marcel Mauss, *Eseu despre dar*, Iași, Institutul European, 1993, p. 34.
41 Ofelia Văduva, *Magia darului*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 99.
42 *Ibidem*, p. 98.
43 *Ibidem*, p. 73.
44 G. Mohanu, *op. cit.*, p. 42-43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Faptul că acest prețios dar nu-l poate obține nici Dumnezeu ne întărește valoarea lui mitico-simbolică și sacrală. Desigur, cum am mai spus, intervine în aceste versuri substituirea personajului proprietar, datorită încreștinării motivului. Ni se subliniază importanța paharului sub aspectul ceremonialelor la oficierea cărora slujea. Paharul ritual asociază și simbolistica cupei, de care nu poate fi desprins, ea fiind folosită din timpuri străvechi în libații rituale și ospețele și petrecerile profane, având un simbolism dezvoltat.

Simbolismul foarte larg al cupei se prezintă sub două aspecte esențiale: cel de vas al belșugului și cel de vas ce conține elixirul nemuririi[45].

Simbolismul bogat al paharului ritual este influențat și capătă valențe mitico-simbolice în plus și prin băutura care se bea din el. Vinul este asociat sângelui și integrat în ceremoniile și riturile sacre. Vinul este o băutură masculină, căreia i se atribuie o putere fecundantă ca sursă a extazului mistic. Vinul este și simbolul transformării vegetativului într-o fortă spirituală[46].

Paharul ritual, cu simbolistica lui dezvoltată, ne trimite și la cultul dionisiac. La romani sângele lui Dyonisos era însuși vinul, iar orgiile legate de sărbătoarea acestuia trebuie considerate drept acte prin care participanții se împărtășeau din sufletul zeului[47]. Joacă un rol de o deosebită importantă băutul vinului în comun, ca principiu al comuniunii spirituale. Ritualul comuniunii căreia îi sunt hărăzite puteri miraculoase prin care au loc participarea virtuală la sacrificiu și uniunea cu divinitatea se regăsesc în numeroase tradiții[48].

„Dumnezo l-a d-auzât,
Jos la el o coborât.
- Vinde-m' mie acest pahar,
O mi-l vinde,
O mi-l schimbă.

45 Jean Chevalier, Alain Gheerbrandt, *Dicționar de simboluri*, volumul I, p. 416-417.

46 Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 491.

47 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 28.

48 Jean Chevalier, Alain Gheerbrandt, *op. cit.*, p. 416.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

- Da, Doamne, fii iertător,
Că n-am pahar vânzător,
Nici pahar înschimbător,
Că am fini de cununat
Și mai mici de botezat".

Ca urmare a procesului de încreștinare, simbolismul paharului miraculous se desprinde și din vechile semnificații mitico-simbolice precreștine vizând Graalul. Un colind din colecția lui Sabin Drăgoi ne trimite la simbolul sfântului potir (sau a cupei), unde conform tradiției Sfântul Ioan Evanghelistul a strâns o parte din sângele lui Cristos răstignit pe cruce:

„Cu sulița-n coaste-mpuns,
Sfânt sânje și apă-o curs...
Sfânt sânje, nevinovat,
Nu trebe pă jos vărsat,
Fără-n pahar adunat"[49].

Desigur influența creștină este și ea evidentă în varianta amintită. Vasile T. Filip pune acest motiv sub semnul originii lui sacrificiale. „și colindele care conțin motivul paharului ceremonial, cu toată varietatea de teme și situații, mai mult sau mai putin epice, par a fi perpetuat (în plan mitic) conștiinta originii sacrificiale a acestui motiv, chiar și atunci când forma concretă a temei sacrificiului îmbracă o haină creștină, cu atât mai mult cu cât această ultimă ipostază reface legătura paharului cu pomul cosmic acum în formă de cruce a supliciului Mântuitorului. Într-o colindă pe tema mănăstirii cosmice cunoscuta bătaie de clopot ridică oastea sacrificatorilor cu trei meșteri în frunte care vor bate cuiele prin mâinile și picioarele Fiului Sfânt. Rezultatul este sacralizarea unui pahar care va rămâne de atunci înainte recipientul mirului, deci instrumentul sacru al inițierii creștine"[50].

49 Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 172.

50 Vasile T. Filip, *Universul colindelor românesti (în perspectiva unor structuri de mentalitate arhaică*), București, Editura „Saeculum", 1999, p. 179.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Arimatia, deși neelucidată la Vasile T. Filip, poate fi analizată doar pe linia funcției sacrificiale a darului. Cercetătorul nu a înțeles că paharul ritual, chiar și în forma lui încreștinată, așa cum am amintit, se desprinde din vechile lui semnificații mitico-simbolice precreștine vizând Graalul.

Rezultă din cele de mai sus că funcțiile paharului miraculos sunt multiple și țin de straturi mitico-magice precreștine. Este total eronată legătura paharului ceremonial cu renovarea timpului, susținută de Vasile T. Filip, care în lucrarea lui revine obsedant, fiind analizate multe motive de colind sub acest aspect, ceea ce constituie o exagerare, ca și multe alte interpretări mitologizante, pe care le conține lucrarea sa. Merită să reținem afirmația acestui cercetător, potrivit căreia paharul ceremonial prelungește în plan simbolic și prin intermediul cuminecăturii creștine funcția unei băuturi arhaice a nemuririi, care probabil s-a prelungit pe meleagurile noastre și ale cărei urme nu ne-au parvenit decât în acest mod[51]. În realitate cuminecătura reproduce băutul vinului în comun, cu deosebirea că i s-a adăugat pâinea euharistică, care provine de la mâncatul ritual al ei în comun. Dumitru Pop consideră paharul ritual un bun al familiei, transmis din generație în generație, care se întâlnește și la alte popoare precum la gruzini sau la țiganii de pe teritoriul românesc[52]. Petre Caraman, analizând variantele încreștinate, în care cupa de aur a avut un rol laic, o atestă la polonezi, care circulă în „tipul de colind de gospodar ucraineano-bulgaro-român"[53]. Prin complexitatea sa, funcțiile pe care le-a îndeplinit, substratul mitico-magic deosebit, motivul paharului ritual se individualizează ca un document de mare vechime în contextul culturii populare românești.

51 *Ibidem.*, p. 180.

52 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 24.

53 Petru Caraman, *op. cit.*, p. 186.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

BERDAN, Lucia, *Totemism românesc*, Editura Universității Al. Ioan Cuza, Iași, 2001

BILȚIU, Pamfil, *Poezii și povești populare din Țara Lăpușului*, București, Editura Minerva, 1990

Idem; BILȚIU, Maria, *Folclor din Țara Maramureșului*, volumul I, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2005

BREAZUl, Gheorghe, *Colinde*, Craiova, 1938

BUD, Tit, *Poezii populare din Maramureș*, București, 1908

CARAMAN, Petre, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare*, Editura Minerva, București, 1983

CHEVALIER, Jean; GHEERBRANDT, Alain, *Dicționar de simboluri*, volumul I, III, Editura Artemis București, 1994

CONȚIU, Vasile, *Florile dalbe, Flori de măr, Colinde,* Tg. Mureș

DENSUȘIANU, Nicolae, *Vechi cântece și tradiții românești,* București, Editura Minerva, 1975

ENACHE, Gheorghe, *Paharul de zile mari*, în „Memoria Ethnologica", nr. 24-25, 2007

EVSEEV, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească,* Editura Amarcord, Timișoara, 1998

FILIP, Vasile T., *Universul colindelor românești (în perspectiva unor structuri de mentalitate arhaică*), București, Editura Saeculum, 1999

FOCHI, Adrian, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, Editura Minerva, 1976

GIBSON, Clare, *Semne. Simboluri*, Editura Aquila, Oradea, 1993

HERȚEA, Iosif, *Colinde românești*, Bucuresti, 2004

MARIENESCU, Atanasie, *Colinde culese și corese de...* , Pesta, 1859

MAUSS, Marcel *Eseu despre dar*, Iași, Institutul European, 1993

MOHANU, Constantin, *Poezii din Țara Loviștei*, București, 1975

POP, Dumitru, *Motivul paharul de aur în folclorul românesc,* în „Studia Universitatis Babes-Bolyai, series Philologia", 2, 1970

PUCHIANU, Nicolae Gheorghe, *Colinde din Țara Bârsei*, Sibiu, 1998

STEȚCO, Valeria, *Poezii populare din Țara Maramureșului*, București, Editura Minerva, 1990

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

SZENIK, Ilona; MÂRZA, Traian; BEJENARIU, Mircea; PETRESCU, Gheorghe, *Folclor muzical din zona Huedinului,* Cluj, 1978

VĂDUVA, Ofelia, *Magia darului*, Editura Enciclopedică, București, 1997

THE RITUAL GLASS IN ROMANIAN FOLKLORE

Our study, based on a rich material, tries a monographic approach, in Romanian carol, of an interesting and ancient folk motif, the ritual glass. In the context of the monographic research, the motif is approach in all aspects: dissemination, owners, occasions and traditions of use, mythical symbolism, prescriptions refer to preservation and transmission of this ceremonial object.

In the approach of this motif, I had to observe the two stages of the motif circulation: one pre-Christian, which preserved itself in oldest forms, and the second, from a later stage, when the motif suffered a Christianization process, resulting a fusion between pre-Christian and Christian.

In the first part I analized the motif circulation on the entire Romanian space, the owners and the occasions of use of the ritual glass. I assigned a proper space to the Christianization process of the motif, which generated the sizing of the motif complexity.

An extended space of our study is reserved for mythical and symbolic analyze of the motif, for the decoding of the symbols and for the functions that are appeared in its use, in several occasions: holidays, feasts, parties, libations, etc.

The last part of our study is reserved to the traditional prescriptions connected to the preservation and the transmission of this ceremonial object, which marks once more the importance of the ritual glass in the rural colectivities.

Our research is based on the comparative principle, the elements analized were compared both in the Romanian folk context and in the universal one.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

FURCILE DE TORS DIN COLECȚIA MUZEULUI ETNOGRAFIC DIN REGHIN

dr. Florin BOGDAN[1]

Viața rurală, cu toate componentele ei - activitatea din gospodărie, meșteșuguri, ocupații, obiceiuri - oferă o gamă variată de informații. Dintre componentele menționate se detașează, în mod clar, activitatea care se desfășoară în gospodărie, aceasta fiind centrul universului țăranului. Pe lângă creșterea animalelor sau munca la câmp, există o serie de alte ocupații - strâns legate între ele - necesare traiului zilnic, pentru prepararea hranei, referitoare la aspectul locuinței sau pentru veșmintele purtate în viața de zi cu zi ori la sărbători. În materialul de față încercăm să abordăm problematica unuia dintre aceste aspecte, aceea a torsului (grija pentru realizarea unor țesături cu rol în decorul interiorului tradițional, fie pentru realizarea pieselor de îmbrăcăminte), în special a furcilor de tors care se regăsesc în colecțiile Muzeului Etnografic Reghin.

Torsul ca și îndeletnicire este atestat încă din perioada epocii fierului, fapt datorat descoperirilor arheologice de pe întreg cuprinsul țării, descoperiri din care nu lipsesc piese de tipul fusaiolelor din lut ars, piatră sau os. Mai târziu, în antichitate, sunt menționate furcile de lemn, de dimensiuni reduse, ținute în mânile torcătoarelor[2], țesăturile destinate îmbrăcămintii fiind amintite și de către scriitorii antici[3].

Vizitele călătorilor străini prin Principatele Române aduc noi informații cu privire la tors și la furcile de tors, mai ales pentru

1 Muzeograf, Muzeul Etnografic din Reghin.

2 Branislava Idzvoreanu Ștefanovici, *Furca de tors. Unealtă și simbol*, „Muzeul Banatului", Timișoara, f.a., p. 3.

3 Aurelia Diaconescu, *Furcile de tors din colecțiile etnografice mureșene*, în „Marisia - Etnografie, Artă, Artă populară, XXVIII", Târgu Mureș, 2005, p. 195.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sfârșitul scolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea[4], când începe să se răspândească o altă unealtă, roata de tors.

Utilitatea furcii de tors ca și unealtă tradițională a fost subliniată foarte bine de către cercetătoarea Aurelia Diaconescu: *„Furca de tors - o cracă de copac care de peste 2000 de ani pe toată suprafața pământului a rămas aceeași și face același lucru. În lungul timpului bărbatul, departe de nevasta sau iubita lui, dus cu oile, dus la pădure, la muncă în alte sate, cioplea de dorul ei o furcă frumoasă pe care i-o aducea cu drag la întoarcerea acasă"*[5].

După unii cercetători există trei categorii principale de furci, fiecare dintre acestea având mai multe subdiviziuni: furci scurte (cu forme simple, cioplite la mijloc de jur-împrejur; cu coarne cioplite, având formă de liră; furci cu crengi naturale; furci cu coarne aplicate), furci lungi (de rudă fasonate; cu talpa mică sau furci cu scăunel) și furci mijlocii (cu talpă lungă)[6].

Alte clasificări ale furcilor de tors le împart în: furci de brâu (furci simple, rotunde, cu tija în formă de suliță; furci cu tijă rotundă și coarne din crengi naturale; furci cu coarne pline cioplite din aceeași bucată de lemn cu tija; furca cu coarne lătărețe introduse la mijlocul tijei; furca cu două fețe și cu mijlocul ca un cerc, ca o inimă sau o liră plată; furca cu aripi; furca cu măr sau cu roată; furca cu tijă plată; furca executată la strung), furcă cu talpă lungă sau scăunaș (specifice sașilor și maghiarilor) și furca lungă, fixată în casă între podea și tavan, ținută între genunchi[7].

---

4 Aurel Turcuș, *Furcile de tors de la Muzeul Banatului*, în „Tibiscus", 1975, Timișoara, p. 211-225.

5 Aurelia Diaconescu, *Furca de tors - unealtă și obiect de artă populară*, în „Informația de Mureș", din data de 9 august 2007, http://www.infoms.ro/traditii/traditii-detalii/article/754/39/neste/3.html?tx_ttnews%5BpS%5D=1331016364&cHash=7e850c30f6; văzut la data de 11 mai 2012.

6 Kós Károly, *Colecția de furci de tors a Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", 1968-1970, Cluj-Napoca, 1971, p. 185-224.

7 Simona Maria Cursaru, *Furca de tors în cadrul colecției de artă populară în lemn a Complexului Național Muzeal „ASTRA"*, în „Transilvania", 7-8, Sibiu, 2005, p. 100-103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În colecțiile Muzeului Etnografic din Reghin există un număr de 54 de furci de tors, achiziționate de către specialiștii muzeului sau donate acestuia de către diferite persoane în perioada 1960-2005.

Din punctul de vedere al tipologiei furcile aflate în colecțiile muzeului reghinean sunt de tipul furcii simple, rotunde, având tija în formă de suliță; întâlnim și furci lungi dar și furci cu talpă, specifice maghiarilor. Dintre piesele contemporane se remarcă și o piesă de tipul furcii cu tija plată, de forma unei scânduri mai lungi, care are ca și origine primordială zona Munților Apuseni.

Zona de proveniență a celor 54 de obiecte se confundă în linii mari cu arealul de cercetare a muzeului, existența furcilor de tors românești și a celor cu talpă, caracteristice maghiarilor și sașilor subliniază încă o dată caracterul multietnic al acestei zone. Astfel, cele mai multe furci, 22 de piese, provin de pe valea Gurghiului, respectiv localitățile Hodac, Ibănești, Dulcea sau Toaca; urmează valea Beicii cu un număr de 17 furci, provenind din localitățile Șerbeni, Urisiu de Jos, Urisiu de Sus; valea Mureșului este și ea reprezentată în colecția de furci cu un număr de 10 piese care provin din Râpa de Jos, Fițcău, Lunca Mureșului, Ideciu de Jos sau Reghin; zona Bistriței, aflată în arealul de cercetare este reprezentată cu 4 piese provenind din Șieuț și Ruștior, iar zona Alba este reprezenată de o piesă provenind din localitatea Luminești.

Materia primă a fost furnizată de pădurile existente în zonele de proveniență ale furcilor, acestea au fost create folosindu-se mai multe esențe: brad, fag și paltin; constatăm utilizarea lemnului de tei în cazul confecționării tălpilor la furcile specifice maghiarilor.

Din punctul de vedere al vechimii ca și piesă de patrimoniu, 6 piese din colecția de furci de tors a muzeului reghinean datează din secolul al XIX-lea, una dintre ele fiind datată prin intermediul unei inscripții în anul 1887, fiind vorba despre o piesă care provine din localitatea Șerbeni[8]. Alte 32 de piese sunt databile în prima jumătate a secolului al XX-lea, 8 dintre acestea putând fi datate cu siguranță prin intermediul acelorași inscripții în anii: 1912, 1914 (2 piese), 1920, 1943, 1946, 1948, 1950. Celelalte 16 piese care formează colecția menționată

8 Inv. nr. 935.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sunt databile în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, dintre acestea trei prezintă inscripții care le datează în anii: 1958, 1959, 1965.

Calitatea artistică a acestor obiecte este dată, însă, de ornamentația prezentă pe ele. Fie că sunt furci de tors românești sau maghiare, ele sunt bogat ornamentate, de cele mai multe ori motivele decorative fiind dispuse pe mai multe registre care acoperă o suprafață mai mare sau mai mică a tijei sau a tălpii.

În cazul furcilor de tors românești întâlnim motive decorative geometrice (linii[9], triunghiuri[10], romburi[11], pătrate[12], cercuri - „ochi"[13], cercuri concentrice[14], spirale[15]), motive vegetale (frunze[16], flori[17]), motive astrale (rozeta)[18], dintele de lup[19], motivul crucii[20], pomul vieții[21] sau figuri umane stilizate[22]. Uneori acestea sunt completate cu inserții de sticlă cu diferite imagini sau chiar de nuanțe de vopsea neagră și roșie.

Furcile cu talpă, specifice maghiarilor, prezintă motive decorative geometrice (linii[23], romburi[24], triunghiuri[25]), motive vegetale

9 Inv. nr. 758, 774, 801, 802, 807, 813, 935, 940, 957, 969, 1002, 1006, 1009, 1010, 1022, 1026, 1043, 1056, 1067, 1078, 2233, 2341, 2732, 2733, 2744, 3694, 4516, 4553, 4554, 4555, 4556, 4557, 4558, 4559, 5238, 6421.

10 Inv. nr. 807, 813, 935, 969, 1010, 1043, 1067, 1078, 2233, 2733, 4558, 6421.

11 Inv. nr. 758, 813, 935, 940, 969, 1002, 1022, 1026, 2233, 2341, 2732, 2744, 4556, 4557, 5238.

12 Inv. nr. 807, 935, 1003, 1022, 3671, 3694.

13 Inv. nr. 807, 935, 2233, 3694.

14 Inv. nr. 813.

15 Inv. nr. 1026.

16 Inv. nr. 143, 802, 935, 940, 957, 969, 1002, 1003, 1006, 1009, 1010, 1026, 1043, 1056, 1067, 1078, 2233, 2341, 2733, 2744, 3694, 5238.

17 Inv. nr. 1003, 1026, 1067, 2744, 3671, 4516, 4553, 4554, 4555, 4559, 5566.

18 Inv. nr. 807, 1010, 1026, 1056, 5566.

19 Inv. nr. 143, 758, 774, 801, 802, 813, 957, 1002, 1003, 1006, 1009, 1010, 1022, 1056, 1078, 2233, 2341, 2732, 2733, 3694, 4516, 4553, 4554, 4555, 4559.

20 Inv. nr. 758, 807, 1078, 4553.

21 Inv. nr. 802, 1026, 1056, 1078, 2744, 3671.

22 Inv. nr. 774.

23 Inv. nr. 3385, 3386, 3393, 3415, 3428, 3453, 4337.

24 Inv. nr. 3393, 4337.

25 Inv. nr. 3393, 4337.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(frunze[26]), motive florale - laleaua[27], motive astrale - rozeta solară[28], motivul crucii[29] sau pomul vieții[30].

Pe lângă calitatea artistică rezultată din ornamentică, cea de simbol al muncilor și meșteșugurilor, furca deține și calitatea de document, calitate care rezultă din inscripțiile incizate pe aceste obiecte.

Întâlnim deseori numele meșterilor care le-au confecționat: „Șerdean Ilie"[31], „Petra Ioan"[32], „Grama Petra"[33], „Tofolean Ioan"[34], „Kristof Bernat"[35], „Chitaș Dumitru"[36], „G[liga] N[icolae]"[37], „Costina Simeon"[38], „K[ristof] B[ernard]"[39], „Kádar Mihaj"[40], „K[ádar] J[ozsef]"[41], „Vasilie Fărcaș"[42].

Pe lângă numele meșterului care a creat furca, uneori aceasta poartă pe ea înscris și numele proprietarei: „K[ristof] I[rina]"[43], „Kristina"[44], „Feier Floarea născută în anul 1920"[45].

Unele inscripții ne oferă informații despre anul în care a fost confecționată respectiva furcă de tors, astfel: „19 i[anuarie] 1946"[46],

26 Inv. nr. 3386, 3415, 3428, 4337.
27 Inv. nr. 3385, 3386, 3393, 3415, 3428, 3453.
28 Inv. nr. 3393, 4337.
29 Inv. nr. 3393.
30 Inv. nr. 3393.
31 Inv. nr. 143.
32 Inv. nr. 807.
33 Inv. nr. 969.
34 Inv. nr. 1056.
35 Inv. nr. 1067.
36 Inv. nr. 2341.
37 Inv. nr. 2732.
38 Inv. nr. 2744.
39 Inv. nr. 3385.
40 Inv. nr. 3393.
41 Inv. nr. 3415.
42 Inv. nr. 4516.
43 Inv. nr. 3385.
44 Inv. nr. 3415.
45 Inv. nr. 4553.
46 Inv. nr. 143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„1887”[47], „în anu[l] 1948”[48], „1914”[49], „1912”[50], „1965”[51], „anu[l] 1959”[52], „1950”[53], „1943”[54], „1958 X 1”[55] și „5 decembrie 1914”[56]. În unele cazuri inscripția este mai bogată în informații: „KÁDÁR / MIHÁJ / CSINALT / AEMLEK BE / NÉV 1950 - KÁDÁR MIHÁJ A FĂCUT-O CA AMINTIRE ÎN 1950”[57], „KJ / KRISZTINÁNAK / KÉSZITETE / KJ 1943 / EMLÉKŰL - KJ / PENTRU CRISTINA / A FOST FĂCUTĂ / KJ 1943 / AMINTIRE”[58].

Toate aceste informații sunt inportante întrucât ele pot constitui surse pentru cercetători în realizarea unor baze de date sau studii cu caracter monografic asupra unor zone, localități sau chiar meșteșuguri.

Piesele care compun colecția de furci a muzeului reghinean se încadrează în tipologia furcilor răspândite în spațiul românesc, păstrând unele caracteristici ale zonei de proveniență, respectiv spațiul mureșean în general, plus cele câteva exemplare care provin din zona Bistriței.

Furca de tors ca și obiect etnografic rămâne în actualitate, fie că este folosit ca și unealtă în viața de zi cu zi din gospodăria tradițională pentru torsul caierului de lână sau cânepă, fie că este un obiect utilizat mai rar, uneori doar în cadrul șezătorilor, la puneri în scenă ale unor obiceiuri arhaice, la acestea se adaogă și calitatea de obiect de patrimoniu, exponat muzeal.

47 Inv. nr. 935.
48 Inv. nr. 969.
49 Inv. nr. 1043.
50 Inv. nr. 1056.
51 Inv. nr. 2732.
52 Inv. nr. 2744.
53 Inv. nr. 3393.
54 Inv. nr. 3415.
55 Inv. nr. 3428.
56 Inv. nr. 4516.
57 Inv. nr. 3393.
58 Inv. nr. 3415.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

CURSARU, Simona Maria, *Furca de tors în cadrul colecției de artă populară în lemn a Complexului Național Muzeal „ASTRA"*, în „Transilvania", 7-8, Sibiu, 2005, p. 100-103.

DIACONESCU, Aurelia, *Furcile de tors din colecțiile etnografice mureșene*, în „Marisia - Etnografie, Artă, Artă populară, XXVIII", Târgu-Mureș, 2005, p. 195-215.

Idem, *Furca de tors - unealtă și obiect de artă populară*, în *Informația de Mureș*, 9 august 2007, disponibil la adresa de internet http://www.infoms.ro/traditii/traditii-detalii/article/754/39/neste/3.html?tx_ttnews%5BpS%5D=1331016364&cHash=7e850c30f6; cercetat la data de 11 mai 2012.

IDZVOREANU Ștefanovici, Branislava, *Furca de tors. Unealtă și simbol*, Muzeul Banatului, Timișoara, f.a.

KÓS Károly, *Colecția de furci de tors a Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", 1968-1970, Cluj-Napoca, 1971, p. 185-224.

TURCUȘ, Aurel, *Furcile de tors de la Muzeul Banatului*, în „Tibiscus", 1975, Timișoara, p. 211-225.

DISTAFFS FROM THE COLLECTION OF THE ETHNOGRAPHICAL MUSEUM FROM REGHIN

Spinning is an occupation attested ever since the Iron Age, due to archaeological discoveries occurred throughout whole country, discoveries that revealed whorls made of burnt clay, stone or bone. Wood distaffs of reduced dimensions, held by spinners are mentioned later on, during antiquity, materials destined for clothes being remembered also by ancient writers.

The collections of the Ethnographical Museum from Reghin comprise 54 distaffs. Typologically they are simple, round, having the staff in shape of spear; we also encounter long distaffs which were fastened between the floor of the house and ceiling, but also distaffs with base, specific to the Hungarians.

Next to artistic quality expressed by decoration, that of symbol of works and crafts, the distaff also holds the attribute of document, which results from inscriptions incised on these objects.

Distaff as ethnographical display remains actual, either it is used as tool in every day life in traditional household for spinning the woolen or

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

hempen flax, or as an object used more rarely, sometimes only within bees, when archaic customs were revived.

Nr. inv. 969
Detaliu ornamentică

Nr. inv. 758
Detaliu ornamentică

Nr. inv. 4337
Detaliu ornamentică

Nr. inv. 5566
Detaliu ornamentică

Nr. inv. 1022
Detaliu ornamentică

Nr. inv. 1003
Detaliu ornamentică

Fig. 1

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nr. inv. 3415
Detaliu talpă - inscripție cu datarea piesei

Nr. inv. 3428
Detaliu talpă - inscripție cu datarea piesei

Fig. 2

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nr. inv. 143
Detaliu - numele meşterului şi datarea

Nr. inv. 807
Detaliu - numele meşterului

Nr. inv. 935
Detaliu - datarea şi iniţialele meşterului

Nr. inv. 969
Detaliu - numele meşterului şi datarea

Nr. inv. 997
Detaliu - numele meşterului

Nr. inv. 1056
Detaliu - numele meşterului

Fig. 3

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PRÂSNELELE – PODOABE ALE COSTUMULUI POPULAR BĂRBĂTESC DIN ZONA CĂLIMANILOR, EXISTENTE ÎN COLECȚIILE ETNOGRAFICE MUREȘENE

Aurelia DIACONESCU[1]

Podoabele au însoțit viața omului aproape de la începutul existenței sale, ele constituindu-se între primele manifestări artistice ale acestuia. Podoabele și bijuteriile ca ornamente ale trupului au fost purtate înaintea veșmintelor croite[2].

Dicționarul de etnologie atrage atenția că, în măsura în care elementele formale ale podoabei și felul în care se combină sunt automat definite de tradiție și exploatate de creativitatea individuală, numeroși comentatori au putut vorbi despre un limbaj. *Dicționarul de Artă Populară Românească* consideră podoabele populare ca „piese care au ocupat totdeauna un loc aparte printre obiectele vieții cotidiene, făcând parte din ansamblul vestimentar". Portul popular are în componența sa și elemente care întregesc ansamblul și au cu precădere un rol decorativ.

În lucrarea *Psychology of clothes*, J. C. Flugel sesizează o problemă subtilă legată de veșmânt și podoabă, o anume atitudine ambivalentă a omului izvorâtă pe de o parte din dorința de a se împodobi pentru a se face remarcat, pe de altă parte din instinctul de a se acoperi pentru a trece neobservat. Veșmintele și podoabele servesc la concilierea a două lucruri ireconciliabile, ceea ce corespunde atitudinii ambivalente a omului în care vom constata că un anumit mod

1 Cercetător științific, Târgu-Mureș.

2 G. Stoica, *Podoabe populare românești*, Ed. Meridiane, Buc. 1976, p. 10, apud J. Lips. *Obârșia lucrurilor*, București 1960, p. 104.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de folosire a podoabelor a durat timp de secole. Indiferent de materialele care au fost folosite - perisabile sau nu - s-a ajuns la crearea unor modele care au variat puțin în decursul timpului și s-au transmis prin intermediul tradiției.

Costumul și podoabele pe lângă alte funcții o au și pe aceea de a permite membrilor unui grup să se recunoască. Așa cum rezultă din cercetările de teren efectuate pe această temă în satele românești ale sec. XVII și XVIII, pentru ca grupul să fie recunoscut era absolut necesară prezența unor elemente de permanență în port și podoabă[3].

Prin intermediul podoabei omul s-a înălțat în proprii săi ochi, pentru a se distinge în ochii altora. Podoabele și distincția s-au dezvoltat în paralel. Dorința omului de a se împodobi și prin aceasta de a se distinge generează și un comportament specific, indiciu al unei acțiuni spontane ieșite din obișnuitul cotidian. De aici rezultă însăși dorința comunității de a imita pe cel care s-a distins promovând involuntar sau conștient răspândirea modelelor, transformând o atitudine spontană într-un comportament durabil. Acest lucru explică poate frecvența mare a prâsnelelor în Zona Călimanilor la sfârșitul sec. al XVIII-lea și în sec. al XIX-lea.

Formele vechi ale podoabelor sunt legate mai degrabă de ținuta oficială sau ceremonială decât de modă. Aceasta explică de ce formele luate de podoabele vechi exprimă în primul rând o semnificație magică, rituală, ceremonială. În cazul temei noastre, posibil ca prâsnelele să fi avut inițial o semnificație magică de străveche obârșie, legată de cultul soarelui.

Chiar dacă în organizarea vieții sociale din comunitățile sătești românești, portul podoabelor a fost supus unor reguli bine stabilite având semnificații diferite, de la cele magice la semne de recunoaștere sau diferențiere socială, de marcare a unor evenimente, în toate cazurile rolul principal a fost acela de înfrumusețare[4].

3 Idem. p. 8.

4 Idem, p. 7-10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prâsnelele din zona Călimanilor erau confecționate din bronz sau alamă, prezentând similitudini cu agrafele din Moldova și cu „blanciarele" purtate de păstorii slovaci, polonezi și ucrainieni[5].

Situate pe culoarul natural Toplița - Deda, care veacuri de-a rândul a legat Transilvania de Moldova, precum și pe culmile domoale ale Munților Călimani, așezările omenești se înșiră ca niște nestemate ce par a se fi născut odată cu pământul. Formele de relief generate de structura vulcanică a rocilor au impus practicarea din cele mai îndepărtate timpuri a agriculturii, multe din satele din zona Călimanilor fiind atestate documentar din sec. XIII-XIV[6].

Zonă reprezentativă pentru economia premontană și montană din țara noastră se recomandă și printr-un element natural - pajiștile care la rândul lor au favorizat dezvoltarea economiei pastorale. Aceste două ocupații tradiționale (agricultura și păstoritul) nu au rămas fără ecou în structura portului popular.

Zona Călimanilor se constituie într-o păstrătoare a valoroaselor bunuri materiale și spirituale, care marchează prezența noastră în zorii civilizației umane. Fără a prezenta deosebiri esențiale, având o serie de similitudini cu zonele învecinate, înscriindu-se în marea arie a portului transilvan, costumul bărbătesc de aici se caracterizează prin sobrietate și frumusețea motivelor ornamentale. Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci, chimir, opinci sau cizme. Înspre zilele noastre costumul bărbătesc prezintă asemănări cu cel din Mărginimea Sibiului, având pălăria mică, cămașa cu barburi, iar pieptarul cu ciucuri prezintă asemănări cu cel din zona Năsăudului. Sumanul negru sau brun prezintă forma generală cu clini și guler drept, ornamentația îl leagă de tipologia locală prin broderia de culoare albă plasată la cusătura de îmbinare a clinilor și la tivuri.

În componența costumului un loc important l-au ocupat dintotdeauna prâsnelele, podoabe din metal care se constituie în

5 G. Stoica, P. Petrescu, M. Bocșe, *Dicționar de artă populară*, Ed. Șt. și Enciclopedică, 1985, p. 183.

6 C. Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, II. București 1967.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

accesorii cu caracter decorativ atașate chimirului, ce măresc valoarea artistică a portului popular, dându-i o notă de măreție relevând o susținută preocupare pentru frumos. Chimirul - piesă nelipsită din portul bărbătesc, cu o arie mare de răspândire pe teritoriul României, în zona Călimanilor are o lățime de 20-25 cm, cu două sau patru catarame care și ele pot fi considerate ca intrând în sistemul podoabelor metalice ale costumului bărbătesc prin frumusețea formelor. Chimirul are un buzunar exterior și unul sau două buzunare interioare. Inițial acesta a avut rol de protecție al celor care prestau munci ce presupuneau ridicarea unor greutăți mari. Din pricina robusteții funcționale, chimirul simbolizează forța și virilitatea, capacitatea celui care-l poartă de a împlini muncile dure și primejdioase de la pădure. Este considerat de asemenea un semn al vigorii fizice.

Cu timpul a ajuns o piesă esențială a portului cu rol decorativ. Decorul de bordură este format din motive geometrice (dintele de lup, meandrul) obținute prin stanțare, iar decorul central din motive geometrice sau florale brodate cu fâșii de „irhă" colorată, dând un aspect general de piele de șarpe de unde și denumirea frecventă de „șerpar". Înafara prâsnelelor, chimirele erau decorate și cu ținte metalice.

Podoabele purtate de bărbați la costumul tradițional de sărbătoare, sunt evident mai puține decât cele purtate de femei, mai frecvente în mod firesc la tineri, lipsind aproape total la bătrâni. O anume diferențiere în cadrul podoabelor bărbătești este determinată de ocupații și de specificul zonal impunându-se cea creată de momentele festive sau ocazionale din viața oamenilor, legându-se în primul rând de ceremoniile legate de nuntă.

Așa cum podoabele femeiești de nuntă sunt menite să marcheze „reginele de o zi" și bărbatul caută să marcheze ceremonialul nupțial prin câteva însemne uneori tot atât de bine realizate sub aspect estetic. În „garnitura" podoabelor folosite la decorarea costumului bărbătesc din Zona Călimani, pe lângă prâsnele includem și inelele de mire, de aceeași formă și dimensiune ca și prâsnelele, crucile pentru decorarea buzunarelor de chimir, băltagul sau ciocanul de alamă precum și cuțitul cu teacă metalică și lanț.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Muzeul Etnografic din Tg. Mureș deține în colecțiile sale aproape 400 de prâsnele, cruci de chimir și inele de mire, piese, provenind din zona Călimanilor și ele au fost achiziționate de Aurel Filimon (1891-1946), fondatorul Muzeului din Tg. Mureș, începând cu anul 1920. Sporirea colecțiilor s-a făcut până în ultimii ani prin achiziții succesive din zonă sau de la urmașii lui Aurel Filimon. Prâsnelele au formă circulară cu un diametru de 3-5 cm. și se poartă înșirate pa fâșii înguste de piele rezistentă. Peste chimir se așează 1-2 rânduri de prâsnele, un șir fiind format din 10, 15 sau 20 de bucăți înșirate. Aceste podoabe populare românești relevă măiestria cu care meșterul popular a îmbinat armonios tehnica și materialul în scopul realizării unor obiecte frumoase și reprezentative. Ele sunt realizate din bronz sau alamă, tehnica de realizare a lor fiind turnarea. Deși simplă în aparență, turnarea cerea cunoștințe deosebite din partea meșterului, pentru a sesiza momentul în care metalul a ajuns la fluiditatea necesară. Pentru finisare se foloseau diverse tehnici și metode începând cu ciocănirea, cizelarea, gravarea, stanțare, pilire, traforarea pentru obținerea orificiilor prin care se înșirau pe fâșia de piele. În general au fost folosite tehnicile combinate pentru punerea în valoare a materialului, formei și decorului care formează un tot unitar[7].

La fel ca și cele mai vechi podoabe păstrate în colecțiile muzeale din țara noastră, ele datează din sec. XVIII - XIX și dovedesc siguranță în realizarea artistică, ceea ce impune ideea unei perioade de multe secole de experiență a meșterilor populari de pe teritoriul țării noastre și în zona amintită.

Decorul prâsnelelor are la bază ca motiv ornamental punctul și cercul care simbolizează regenerarea prin mișcare perpetuă. Liniile curbe sau drepte sunt grupate uneori în unități care realizează rozete sau romburi. Se regăsește imaginea arborelui vieții ce constituie motivul central în jurul căruia sunt ordonate restul ornamentelor, motiv care a fost și a rămas un element arhaic al cultului solar. Profilul preocupărilor pentru câștigarea hranei, a produselor obținute prin recoltare a adâncit procesul cultic, a dat mereu sporite

7 G. Stoica, *op. cit.*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dimensiuni Cultului solar, iar spațiul carpatic a reprezentat dintotdeauna o vatră europeană a cultului solar. Cultul soarelui, curs pe vadul veșniciei a lăsat urme ce se percep după dovezi originare. Cultul autohton al soarelui și-a păstrat fondul arhaic consolidat aici înainte de migrații.

„Românul face să aibă preferință pentru ornamentul geometric. El evită reprezentarea naturii chiar sub formă stilizată. Acest stil ne-ar veni de la traci, strămunii noștri, care îl dețin la rândul lor de la predecesorii lor, oamenii pietrei cioplite și ai bronzului"[8].

Studierea prâsnelelor și inelelor de mire din colecțiile mureșene ne duc la concluzia că piesele moștenesc aspecte valoroase ale creației înaintașilor noștri. Ele dovedesc inspirație bogată și variată, cunoaștere și îndemânare în execuție, simplitate și fantezie, avându-și toate obârșia în vremuri îndepărtate. Fiecare piesă poartă pecetea unui trecut pe care îl pătrundem cu greu, în același timp totul pare lucrat spontan cu siguranța meșterului care a preluat o experiență milenară.

Este cert că nu putem vorbi de podoabe fără a căuta stabilirea unor legături cu podoabele antice și feudale, ele însele fiind purtătoare ale unor elemente străvechi venind poate de la originile civilizației umane. Acest lucru l-a intuit și Aurel Filimon, dând prâsnelelor o deosebită atenție în cercetare, valorificându-și calitățile de etnograf și în egală măsură de arheolog. Așadar el numește prâsnelele din Călimani „urme dacice" și din cercetările efectuate concluzionează pentru Călimani un prezent (perioada interbelică n.n.) „cari și astăzi păstrează reminiscențele epocii bronzului cu atâta sfințenie tradițională, parcă am vedea în fața noastră desfășurarea vieții de pe acele timpuri. Bărbații poartă pe cap colopul înfășurat cu 4-7 rânduri de zale din alamă, chimirul ornamentat cu un șir de prâsnele ornamentate cu motive corespunzătoare epocii bronzului. În curea (...) într-o teacă de lemn cuțitul lung cu plăsele din alamă, iar pe degete inelul de mire cu un cap lat și mare ornamentat cu motive din epoca bronzului"[9].

8 G. Oprescu, *Arta populară românească*, 1939.

9 A. Filimon, *Urme dacice (Etnografie și arheologie mureșeană)* în „Glasul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Având o bogată activitate în demonstrarea unității poporului român, în studii și articole A. Filimon își concentrează atenția asupra zonei montane a Călimanilor pentru a dovedi că unitățile muntoase (Carpații) nu au constituit un hotar etnic, ci o perioadă de câteva sute de ani („mult pentru viața unui om, puțin pentru viața unui popor" cum spunea G. Vâlsan) o graniță politică. El spunea : „Dacă este un adevăr afirmația istoricilor că poporul român în epoca aceasta (de la părăsirea dacilor de către romani până la venirea ungurilor - 896) a trăit în părțile muntoase este foarte firesc ca terenul de exploatare și pentru mine să fie tot această regiune colinară din județul Mureș".

De-a lungul timpului aceste podoabe au fost valorificate în diverse expoziții ale muzeului mureșean începând cu expoziția de artă populară românească și secuiască în Palatul Culturii din Tg. Mureș în anul 1921, la deschiderea expoziției de bază de Etnografie din anul 1934, în expozițiile prilejuite de luna Târgu Mureșului în anul 1936, expoziție considerată de presă de a fi conținut „dovezi de vrednicie românească". La Expoziția-Târg de la București din anul 1937 organizată de Liga Națională a Femeilor Române, Aurel Filimon participă cu un stand al județului Mureș, regăsindu-l ca participant la concursul de costume populare. Primește Diploma și Locul I cu costumul din Zona Călimanilor în care sunt prezente podoabele specifice acestei zone: prâsnelele, crucile de chimir, inelul de mire și ciocanul de alamă.

Cu prilejul Expoziției de artă populară românească de la New-York din anul 1939, Alex. Tzigara Samurcaș îi solicită lui Aurel Filimon materiale documentare pentru a fi incluse în publicația editată cu prilejul acestei manifestări. Într-o carte poștală îi scrie lui A. Filimon: „Mi-ai arătat mai demult podoabe din bronz (prâsnele, inele de mire, cruci din alamă n.n.) purtate încă azi, ce se aseamănă cu cele hallstattiene găsite în Ardeal. În publicația ce propun în englezește pentru Expoziția de la New-York aș vrea să dau asemenea probe de persistență a preistoricului până azi"[10].

Mureșului", Tg. Mureș, nr. 19, din 17 apr. 1935.

10 Carte poștală din Documentele Fam. Filimon.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Într-un memoriu din anul 1940 A. Filimon scria: „Istoria unui popor nu poate fi urmărită numai pe bază de documente, deoarece în cele mai multe cazuri ele lipsesc, mai ales în timpurile mai vechi. În aceste cazuri ne dă un prețios concurs arheologia și etnografia (...) Că întregul inventar al casei țărănești se datorează unei permanente așezări și nu unei coincidențe ne-o dovedește chiar inventarul mormintelor ungurești unde găsim o serie de podoabe pe care le-au purtat dacii în La Ten-ul înfloritor. Despre aceste lucruri chiar directorul Muzeului de Antichități din Budapesta ne spune „Dacii și Carpii n-au dispărut, trăiesc mai departe, ba mai mult metalurgia pe care dacii au executat-o cu atâta drag a influențat metalurgia popoarelor cu care au ajuns în contact în Evul Mediu". Această constatare se confirmă prin săpăturile arheologice de la Sântana, Tg. Mureș, Bandul de Câmpie, *Sangidava.* Profesorul universitar Weber din Berlin ne spune: „Acestea constituie istoria D-voastră"[11].

După Diktatul de la Viena, între anii 1941-1943, A. Filimon a itinerat o expoziție de artă populară românească în Italia și Germania, prilej cu care își folosește cu mult succes cunoștințele din domeniul arheologiei și etnografiei reușind să ilustreze continuitatea populației românești în spațiul carpato-dunărean prin alăturarea materialelor arheologice (imaginea brâului de bronz de la Gușterița) cu piesele etnografice (prâsnele, inele de mire, cruci de chimir, băltagul). Presa consemna: „Specialiști atât în domeniul arheologic cât și etnografic au rămas surprinși de identitatea de forme și motive a obiectelor de azi și a lucrurilor rămase din epoca preistorică în regiunea tracică. În felul acesta au ajuns ei înșiși la concluzia unei continuități culturale indubitabile în regiunea carpato-dunăreană"[12].

Valorificarea prin expunere a prâsnelelor a continuat prin deschiderea în anul 1984 a Expoziției de bază de Etnografie și artă populară a județului Mureș în secțiunea de Port popular, precum și în expoziția din anul 2006 cu prilejul împlinirii 85 de ani de la

11 Documentele Fam. Filimon.

12 I. Hurdubețiu *„Constatări și sugestii în legătură cu expoziția noastră etnografică în Germania*, publicație neidentificată (articol decupat) - Documentele Fam. Filimon.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

numirea lui A. Filimon în postul de custode al Muzeului mureșean, expoziție deschisă sub genericul „De la colecțiile etnografice „Aurel Filimon" la patrimoniul etnografic de azi".

Bâltagul și ciocanul care făceau parte din „garnitura" de podoabe bărbătești lipsesc din colecția noastră fiind cunoscute doar din surse documentare (articole, fotografii). Ele aveau motive ornamentale ca și prâsnelele realizate prin stanțare sau gravare, cu o prelungire a metalului pe „codorâștea" de lemn sub forma unei rețele împletite din șuvițe subțiri de sârmă de alamă. Bâltagul și ciocanul erau folosite nu numai în ocaziile festive, mai ales la nunțile petrecute în rânduiala tradițională ci se constituiau și ca însemne de vânătoare și eventual ca arme[13].

În câteva sate de la poalele Munților Călimani se practica în perioada dintre Crăciun și Anul Nou, un obicei dispărut azi - *Lăturenia*. În esență *Lăturenia* însemna o vizită a cetei feciorești (numită „bere" în zonă) dintr-un sat, în satul vecin, urmând ca vizita să le fie întoarsă. Obiceiul avea o serie de „verigi" de desfășurare, începând cu angajatul cetei, realizat prin vătafi, angajament întărit printr-o serie de gajuri care se pierdeau dacă înțelegerea nu se respecta. Între gajuri găsim menționate și prâsnelele, inelele de mire precum și bâltagul sau ciocanul. Lăturenii purtau costume aparte în care un loc deosebit îl aveau podoabele. „(...) Lăturenii își încing mijlocul cu curele late din piele, de câte 20-25 de cm. cu prâsnele galbene înșirate pe o curelușă asemenea aceleia de la opinci. Tot pe curelele de încins mai erau fixate ca podoabă înafară de prâsnele și bumbi galbeni precum și „crușițe" (cruciulițe), ținte, astfel că întreg șerparul de încins trecea drept un obiect de îmbrăcăminte deosebit de împodobit"[14].

O altă particularitate nelipsită legată de calitatea de lăturean o reprezenta portul bâltagului. Aproape fiecare lăturean era înarmat cu câte un bâltag „Bâltagul simbolizează desigur putere, arma

13 E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, Ed. Meridiane, București, 1984, p. 85.

14 I. Chelcea, *Lăturenii - contribuții la istoria societății tradiționale a românilor* în „Apulum", vol. VI, Alba-Iulia, 1967, p. 513.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor; dar bâltagul era întrebuințat și la transportul colacilor în satul unde mergeau lătureni, deoarece ei nu se duceau la ortacii lor din alt sat cu mâna goală (...) colacul acesta era băgat pe bâltag și dus în spinare"[15].

Prelucrarea artistică a metalului pentru podoabe realizate de creatorii populari avea o arie de răspândire limitată la câteva regiuni : Hunedoara, Bistrița-Năsăud, zona Mureșului superior, zonele subcarpatice ale Moldovei cu o pătrundere în Maramureș. Apariția acestor podoabe din metal numai în zona Pădureni și în nordul Transilvaniei cu zonele limitrofe ale Moldovei pune problema (după părerea D-nei Georgeta Stoica) unei remanențe dintr-o veche enclavă cu granițe mult mai cuprinzătoare în trecut. Dacă în Moldova subcarpatică și în nordul Transilvaniei producția podoabelor din metal ca și folosirea lor în zilele noastre a dispărut, în Pădureni meșteșugul se mai practică iar podoabele accentuează prețiozitatea ansamblului vestimentar.

Așezați la răscruce de drumuri între Orient și Occident în calea atâtor curente de civilizație, românii au adaptat deprinderilor și gusturilor lor canoanele artei. Și chiar dacă nu ei sunt cei care au inventat o serie de podoabe sau bijuterii, chiar dacă multe din tehnicile folosite se întâlnesc și la alte popoare, au inovat și creat într-un mod care a dus la realizarea unor obiecte originale și prin această originalitate a creațiilor, a contribuției aduse la tezaurul artistic universal este greu de imaginat o bună parte a evoluției civilizației fără prezența poporului nostru în această parte a Europei.

15 *Ibidem.* p. 515.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

CHELCEA, Ion, *Lăturenii - contribuții la istoria societății tradiționale a românilor* în „Apulum", vol. VII, Alba-Iulia, 1967

FILIMON, Aurel, *Urme dacice (Etnografie și arheologie mureșeană)* în „Glasul Mureșului", Tg. Mureș, nr. 19 , din 17 aprilie 1935

LIPS, Julius, *Obârșia lucrurilor. O istorie a culturii omenirii*, Editura Științifică, București 1960

OPRESCU, George, *Arta populară românească*, 1939

SECOȘAN, Elena, Petrescu, Paul, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, București, 1984

STOICA, Georgeta, *Podoabe populare românești*, Editura Meridiane, București, 1976

Idem; Petrescu, Paul; Bocșe, Maria, *Dicționar de artă populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985

SUCIU, Coriolan, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, Editura Academiei, București 1968

„PRÂSNELELE" – ORNAMENTS OF THE MALE FOLK COSTUME FROM THE CĂLIMANI ZONE

„Prâsnelele" of brass, belongs of the men ornament of girdle, made up in a set with the bridgegroom rings, crosses for decoration of the pockets of money belt and axes. The source zone (the Calimani Mountains) is making up in a storehouse of material and spiritual goods which indicating our presence in the dawn of human civilization and continuity of living of Romanian population in zone, fact proved through the identity and continuity of „prasnele" which it taken us in past until in the Thracian period.

The work popularize this type of ornament constitutued in a valuable collection of Ethnographic Museum of Tg. Mures which totalize almost 400 pieces, today dissapeared from the folk costume of the same time and the dissapearance of popular masters.

Through the artistic message, the ornament which constitutes the topic of the present work is constitued in bearer of patrimony value in the Romanian traditional civilization.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXĂ ILUSTRAȚII

Fig. 1. Aurel Filimon în costumul din zona Călimanilor (1937)

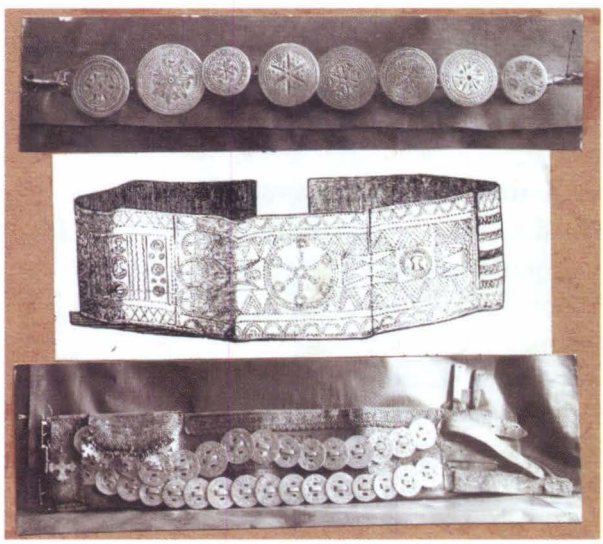

Fig. 2. Motive ornamentale comparate de pe brâul de bronz de la Gușterița (tracic) cu motivele ornamentale de pe prâsnelele din Călimani

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 3. Inel de mire

Fig. 6. Inel de mire

Fig. 4. Inel de mire

Fig. 7. Inel de mire

Fig. 5. Inel de mire

Fig. 8. Inel de mire

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 9. Chimir decorat cu prâsnele

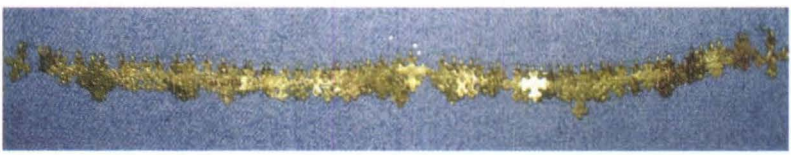

Fig. 10. Cruci de chimir

Fig. 11. Buzunar de chimir decorat cu cruci

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 12. Costum bărbătesc din Valea Mureșului Superior

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 13. *Lătureni*, în „Apulum", vol. VI, 1967, p. 512

Fig. 14. *Ceată de lătureni din comuna Monor*, în „Apulum", vol. VI, 1967, p. 513

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CREDINȚE STRĂVECHI ȘI CEREMONIA CUNUNII ÎN LOCALITĂȚILE SUBCETATE, SĂRMAȘ, HODOȘA ȘI GĂLĂUȚAȘ, SITUATE PE VALEA SUPERIOARĂ A MUREȘULUI[1]

Doina DOBREANU[2]

Obiceiurile și cântecele de seceriș au constituit vreme îndelungată, venind până aproape în epoca contemporană, elemente importante ale vieții spirituale rurale. Se crede că ele alcătuiau un scenariu mitico-ritualic coerent în vremea secerișului, când spiritul grâului trebuia protejat și susținut a se perpetua de la o etapă de vegetație la alta. Mircea Eliade susține că unele elemente componente fac parte chiar din edificiul spiritual al neoliticului.

Conform credințelor arhaice, în holdă sălășluiește spiritul vegetației. Înainte de începerea seceratului, holda era considerată un spațiu închis, inaccesibil pentru forțele malefice. Dacă se termina secerișul holdei în aceeași zi în care fusese început, se lăsau seara, ca măsură de apărare, două mănunchiuri așezate sub formă de cruce în locul în care se va continua în ziua următoare.

În timpul seceratului, conform acelorași credințe arhaice, spiritul grâului se refugia în ultimele spice, ca atare, ultima bucată de holdă avea semnificația unui spațiu sacru și ultimelor spice li se acorda o atenție specială. Pentru a ocroti spiritul grâului, refugiat în acest pâlc de spice, se pare că, atât la români cât și la alte popoare, câteva spice se lăsau nesecerate în vremurile străvechi, cu credința că astfel se transmite puterea de rod pentru următoarea

1 Comunicare la Sesiunea națională de comunicări științifice „Românii în sud-estul Transilvaniei", Sfântu-Gheorghe, 2010.

2 Profesoară la Grupul Școlar *Miron Cristea* din Subcetate, județul Harghita.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

semănătură. Cercetătorii găsesc interpretări cvasi identice privind valorile simbolice ale ultimelor spice: Ion Ioniță[3] considera că spicele nesecerate ar reprezenta forma originară a lăcașului puterii de rod a grâului, iar Mircea Eliade afirma că „spicele care nu se seceră conservă forța vegetației și pământului"[4].

Sfârșitul seceratului era marcat, fără îndoială, în vremurile vechi, de ample manifestări ceremoniale, impregnate de credințe și practici ritualice. Bogăția lor ar putea fi explicată prin aceea că ele erau înțelese nu numai ca rituri de sfârșit, marcând încheierea unui ciclu vegetal, dar și ca rituri de început, asigurând astfel permanentizarea rodului viu de la o recoltă la alta.

În zona etnografică reprezentată prin localitățile românești de pe Valea Superioară a Mureșului - Subcetate, Sărmaș, Hodoșa și Gălăuțaș - coexistau până chiar în a doua jumătate a secolului al XX-lea două forme ale lăcașului de rod al pământului: spicele rămase pe câmp nesecerate, numite *iepurele*, și cununa, ca obiect ritualic. Am afirmat că aceste obiceiuri s-au perpetuat până în urmă cu câteva decenii deoarece îmi sunt mie însămi cunoscute. Zona aceasta de munte nu a fost colectivizată și sătenii au continuat să practice o agricultură de subzistență, arând pământul cu plugul tras de animale și secerând holdele cu secera, până în urmă cu 10-15 ani. Îmi amintesc bine de felul cum se îndemnau să termine holda *pentru a prinde iepurele*.

Dacă în seceratul familial se recurgea la obiceiul de a lăsa câteva spice nesecerate, la seceratul de clacă - de obicei claca sub formă de ajutor reciproc, claca la notabilitățile satului sau la persoane în nevoi - se recurgea la ritualul cununii de grâu. Seceratul cu lume multă, sub formă de clacă, este o continuare a unor forme vechi de întrajutorare specifice obștilor sătești.

Împletirea cununii se făcea la terminarea seceratului din cele mai frumoase spice luate din ultimul snop sau din bucata de

3 Apud *Cîntecele cununii* (Texte poetice alese). Antologie, prefață, note, indice de culegători, glosar și bibliografie de Nicolae Bot, Editura Minerva, București, 1989, p. 7.

4 *Ibidem*, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

holdă lăsată nesecerată. Unele din versurile culese în comuna Gălăuțaș, în 1971, de profesorul Marcel Cîntea par a fi mai degrabă ale unui cântec interpretat în vremea în care fetele împleteau cununa, decât strigături:

Când omătul se topea,/ Badea plugul și-l gătea./ Luă plugul din cetori,/ Pogănici de pe cuptori./ Luă plugul din cetoare,/ Pogănici de pe cuptoare./ Acolo-n jos și mai în jos/ Se scaldă Domnul Hristos./ Tot se scaldă și se-ntreabă:/ Ce-i mai bun pe-acest pământ,/ Ce-i mai bun ca bou-n jug?/ Că răstoarnă pământu'/ De semănă grâu roșu,/ Grâu de vară și secară,/ Să se coacă până-n vară,/ Să facem cunună iară.

În cunună se împleteau uneori și flori de câmp, așa cum relevă și strigăturile:

Venim de la secerat/ De la grâu din Dealul Lat/ Mândră cunun-am gătat/ Pe de lături cu spicuțe/ La mijloc cu busuioc/ Să fii, gazdă, cu noroc!/ Hu, iu, iu, iu, iu! (Sărmaș); *Venim de la secerat/ Mândră cunun-am gătat/ Pe de lături cu cercei /La mijloc cu busuioc/ Să fii, gazdă, cu noroc!* (Subcetate și Hodoșa), *Mândră cunun-am gătat/ Pe de lături cu saștiu/ La mijloc cu busuioc/ Să fii, gazdă, cu noroc!* (Gălăuțaș). Podoabele cununii aveau și ele valoare ritualică: busuiocul pentru noroc, iar saștiul, o plantă mereu verde, pentru continuitatea vegetației, permanența rodirii.

Cununa era purtată pe cap, cu solemnitate, de una dintre secerătoare, o fată tânără care trebuia să dovedească și calități precum: hărnicia, vrednicia, frumusețea și, nu în ultimul rând, puritatea. Apropiindu-se de primele case din sat, secerătorii își vesteau cu bucurie prezența prin chiuituri:

Bine-mi pare c-am gătat,/ C-am gătat de secerat,/ Că de luni dimineața/ Până sâmbătă sara/ Mare-o rămas miriștea./ Păsărică de pe munte,/ Du-te la bădița-n curte/ S-aducă boii din munte,/ Să s-apuce de cărat/ C-am gătat de secerat;/ Să s-apuce de adus,/ Că noi și clăiți l-am pus./ Hu-iu-iu-iu-iu! (Subcetate).

Câteva secvențe ritualice mai semnificative pot fi remarcate în drumul parcurs de alaiul de secerători de la holdă și până la casa gazdei. Între acestea, actul ritualic al udării cununii și a secerătorilor avea o semnificație deosebită: asigurarea rodului bogat prin

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prezența ploilor la vremea potrivită. Sensul profund al udării cununii a fost bine intuit de Ion Ionică: „Apa din ritualul agrar poate fi, de altfel, interpretată ca apă vie (...) menită să asigure continuitatea vieții geniului agrar..."[5].

Trecând prin sat, secerătorii își anunțau prezența prin strigături și cereau să le fie udată cununa cu apă, dar și cu vin și bere, făcându-se aluzie la petrecerea care va urma la casa gazdei:

Venim de la secerat,/Și holda noi am gătat,/ Holdă fainǎ de secarǎ/Și de grâu de primǎvarǎ./Coborâm din Picioraș,/Cu cununa mintenaș./Cărărușă prin otavă,/Ajungem la om de treabă./Frunză verde de coceni,/ Ajungem pe la Dobreni./ De-ar avea atâta apă/ Să ne ude cununa,/ Să ne-mplinească voia,/ Tăt cu apă și cu bere,/ Să ne facă pe plăcere;/ Tăt cu apă și cu vin,/ Să facă voia deplin./ Hu-iu-iu-iu-iu!. (Subcetate)".

Foaie verde de alună/ Trebe apă la cunună;/ Foaie verde, foaie lată,/ Cununa trebe udată./ Hu, iu, iu, iu, iu! (Sărmaș)

Secerătorii provoacă asistența să le ude cununa prin strigături deseori ironice, ca de exemplu:

Ieșiți, ciume, din bordei,/ De vedeți afară ce-i!/ Afară plouă de cură,/ Ciumele nu ies din șură;/ Afară plouă de varsă,/ Ciumele nu ies din casă./ Nu știu văile-au secat,/ Ori cofele s-au uscat,/ Că pe noi nu ne-o udat./ Cărărușă p-ingă drum,/ Ne-o udat un om nebun,/ Câtă apă -ntr-o fântână,/ Toată și-o luat-o-n mână;/ Câtă apă p-ingă casă, / Tătă și-a luat-o-n vasă. (Gălăuțaș).

La casa cu șapte fete/ Și fântâna sub perete/ Mor pisicile de sete.../ N-o avut atâta apă/ Să ne ude cununa,/ Să ne-mplinească voia,/ Or le-o fost greu a ieși/ Și pe noi a ne stropi?/ Le-o fost greu a alerga/ Să ne ude cununa?/ Hu, iu, iu, iu, iu! (Sărmaș).

Se întâmpla uneori să se înfiripe un oarecare dialog, prin strigături, între secerători și udători, adresându-și reciproc mulțumiri:

Să trăiți secerători,/ C-aveți cununa cu flori!/ Noi cu apă vă stropim, /Rodul holdei să-l sporim./ Hu, iu, iu, iu, iu! (Sărmaș).

Mulțumim la dumneavoastră/ C-ați udat cununa noastră/ Tăt cu apă și cu vin,/ Ne-ați făcut voia deplin;/ Tăt cu apă și cu bere,/

5 *Ibidem*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ne-ați făcut-o pe plăcere./ Cărărușă prin ovăs,/ Ne-a udat un om ales;/ Cărărușă prin otavă,/ Ne-a udat un om de treabă./ (Gălăuțaș)

Ține-i Dumnezeu mâna,/ Cui ne-o udat cununa,/ Să mai ude de-astea,/ Și la anu' care vine/ Să ude cununi de pâne;/ Și la anu viitor,/ Să ude cununi de flori/ Hu-iu-iu-iu-iu! (Subcetate).

Cununa putea fi udată de oricine; ca atare, mulțumirile erau cu adresare directă pentru fiecare categorie din comunitatea sătească și aproape cvasiidentice în toate localitățile amintite, de altfel învecinate:

De ne-o udat o fetiță,/ Crească-i florile-n cosiță!/ De ne-o udat fată mare,/ Crească-i florile-n cărare!/ De ne-o udat fecioraș,/ Crească-i flori în colopaș!/ De ne-o udat o bătrână,/ Crească- rujile-n grădină!/ Hu, iu, iu, iu, iu! (Gălăuțaș).

De ne-o udat un bătrân,/ Crească-i florile în sân!/ De ne-o udat o bătrână,/ Crească-i florile în mână!/ De ne-o udat o nevastă,/ Crească-i florile-n fereastră!/ De ne-o udat o fetiță,/ Crească-i flori în grădiniță!/ De ne-o udat fecioraș/ Crească-i flori în colopaș!/ Hu-iu-iu-iu-iu! (Subcetate).

De ne-o udat v-un ficior,/ Crească-i boii în ocol! (Hodoșa)

În vreme ce secerătorii se apropiau de casa gospodarului a cărui holdă s-a isprăvit de secerat în acea zi, prin aportul tuturor celor prezenți, rosteau strigături prin care vesteau terminarea secerișului și de aducerea cununii:

Săraca găzdoaia noastră,/ Cum se uită prin ciotori,/ Cum îi vin secerători,/ Cum se uită prin ciotoare,/ Cum îi vin secerătoare./ Hu-iu-iu-iu-iu! (Subcetate).

Săraca găzdoaia noastră,/ Cum se uită pe fereastră,/ Că-i vin lucrătorii-acasă,/ Se uită pe la cetori,/ Că vin a ei lucrători./ Hu-iu-iu-iu-iu! (Sărmaș).

În unele strigături se fac gazdelor urări de rod bogat asemănătoare cu cele din colindele străvechi:

Ieși afară, gazdă mare,/ Uită-te pe la cetoare/ Cum îți vin săcerătoare!/ Uită-te pe la cetori/ Cum îți vin secerători!/ La săcerat tu ne-ai mânat,/ Holdele ți le-am gătat./ Pune boii la adus/ Că-n clăițe ți le-am pus./ Fie-ți stogu cât casa/ Și grămada cât masa,/ Ca să mânce stăpâna/ Cu stăpânu-alături ea!/ Hu-iu-iu-iu-iu! (Gălăuțaș).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Venim de la secerat,/ Mândră cunun-am gătat,/ La mijloc cu busuioc,/ Să fii gazdă cu noroc!/ Să mai pui grâu în pământ!/ Și mai zicem v-un cuvânt:/ Ție-i Dumnezeu pumnu'/ Cui o sămănat grâu'!/ Ție-i Dumnezeu mâna/ Cui o făcut cununa!/ Și în anii viitori/ Să facă cununi de flori!/ De unde-am făcut cununa,/ Mare-o rămas mirиștea,/ Cât și vara cosirea. (Hodoșa).

Ieși-afară, gazdă-aleasă/ Mândră roadă-ți intră-n casă,/ O roadă de grâu frumos/ Ca și fața lui Hristos;/ O roadă de grâu curat,/ Ca și fața cui l-o dat. (Sărmaș).

Se rosteau cuvinte de laudă la adresa gazdelor, relevându-se bunăstarea acestora și frumusețea locuinței lor, cerându-se și plata pentru cunună:

Cât îi satu' ăst de mare/ Nu-i casă c-a dumitale,/ Pe la uși, țâțâni cu ruji,/ La ferești cu flori domnești,/ Pe cuiere cu pitele,/ Pe masă cupe cu bere,/ Pe cuiere rozmarin,/ Pe masă cupe cu vin./ De mi-i pune vin pe masă,/ Ți-oi băga cununa-n casă./ De ni-ți pune vin frumos,/ Vom pune cununa jos./ Hu-iu-iu-iu-iu-iu! (Gălăuțaș).

Cât îi Hodoșa de mare,/ Nu-i casă c-a dumitale:/Pe de lături văruită,/ Și-năuntru zugrăvită,/ La ferești,/ Cu flori domnești,/ Pe la uși,/ Cu flori și ruji./ Cărăruș prin otavă,/ Secerăm la om de treabă;/ Cărăruș prin ovăz,/ Secerăm la om ales./Tăiem cuie și butuci,/ Gazdă, rachiu să ne-aduci!/ Tăiem cuie și răsteie,/ Gazda rachiu să ne deie!/ Cununa noastră-i gătată,/ Nu v-om da-o fără plată;/ Cununa noastră-i gătită,/ Nu v-om da-o nici plătită,/ Hu-iu-iu-iu-iu-iu! (Hodoșa).

Alaiul intra în curte, apoi în casă, înconjura masa de trei ori, pe masă aflându-se sticla de băutură și plăcintele din făină de grâu umplute cu brânză și coapte în cuptor.

De trei ori pe lângă masă,/ Să iasă răul din casă,/ Să s-adune binele,/ Să se coacă grâiele./ Hu-iu-iu-iu-iu! (Subcetate).

Cununa era predată gazdei de către purtătoare și era așezată la loc de cinste deoarece ea simboliza puterea de rod a pământului. Conservând această putere magică transmisă de la un an la altul, cununa era păstrată până la noua recoltă.

Fiecare secerător era răsplătit pentru aducerea cununii cu câte un pahar de țuică și cu câte o plăcintă, plăcinta de grâu putând

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să aibă chiar semnificația simbolică de împărtășire din grâul noii recolte. Un moment culminant al obiceiului, pentru seceratul cu clacă, era jocul cununii, având în vremurile vechi rostul de promovare a fertilității[6], iar mai recent o bună ocazie de petrecere.

După cum bine s-a putut observa, textele legate de obiceiul cununii, culese în această zonă etnografică, erau rostite sub formă de strigături. Se poate presupune că aceasta ar fi fost modalitatea arhaică de interpretare în cazul ritualului agrar legat de momentul seceratului.[7]

În prezent, obiceiul cununii în amintitele localități de pe Valea Superioară a Mureșului - Subcetate, Hodoșa, Sărmaș și Gălăuțaș - se mai păstrează doar în amintirile persoanelor trecute de vârsta de 60 de ani. Textele citate le datorăm profesorilor de limba română din aceste localități, preocupați de a culege și valorifica folclorul localnic în perioada 1970-1975: Marcel Cîntea din Gălăuțaș, Ileana Tarcău din Sărmaș și Doina Dobreanu din Subcetate.

BIBLIOGRAFIE

Cîntecele cununii (Texte poetice alese). Antologie, prefață, note, indice de culegători, glosar și bibliografie de Nicolae Bot, Editura Minerva, București, 1989

6 *Ibidem,* p. 11.

7 *Ibidem,* p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LES COUTUMES DE LA MOISSON ET LA CEREMONIE DE LA COURONNE DE BLE DANS LES VILLAGES SUBCETATE, SARMAS, HODOSA ET GALAUTAS

Les coutumes et les chants de la moisson ont été au long du temps des éléments importants de la vie spirituelle rurale. On croit qu'il s'agissait d'un scénario rituel et mythologique cohérent à l'époque de la moisson, alors que l'esprit du blé devait être protégé, pour qu'il puisse se perpétuer d'une étape de végétation à l'autre. Mircea Eliade soutient que quelques éléments de ce rite font partie de l'édifice spirituel néolithique.

Conformément aux croyances archaïques, c'est dans la culture de blé que l'esprit de la végétation s'installe à demeurer. Avant que la moisson à la main commence, la culture était considérée un lieu fermé, inaccessible aux forces maléfiques. Si la moisson ne finissait pas le même jour où il commençait, on laissait le soir deux gerbes mises en croix sur le lieu où la moisson allait continuer le lendemain.

A l'époque de la moisson, conformément aux mêmes croyances archaïques, l'esprit du blé se réfugiait dans les derniers épis et il devait être protégé.

En conséquence, on accordait une attention spéciale à la dernière partie du champ de blé qui avait la signification d'un espace sacré et à cette cause on ne moissonnait pas les derniers épis. C'était pour que la prochaine culture donne une bonne récolte. Les ethnologues sont d'avis que les derniers épis symbolisaient la force de la végétation et de la terre.

La fin de la moisson à la main était autrefois marquée par des amples manifestations cérémoniales, contenant des croyances et des pratiques rituelles.

Dans la région ethnographique située au long de la Vallée Supérieure de la rivière Mureș, représentée par les localités Subcetate, Hodoșa, Sărmaș et Gălăuțaș - une région de montagne! - où on a pu pratiquer seulement une agriculture de subsistance, on a perpétué aussi, justement jusque vers la fin du XXe siècle, la cérémonie de la couronne de blé, à côté de la coutume de ne pas moissonner les derniers épis d'un champ cultivé.

On faisait la couronne seulement quand plusieurs moissonneurs participaient au travail en commun, pour donner un coup de main à quelque propriétaire; seulement à l'achèvement de sa moisson pour cette année-là.

Les textes accompagnant la cérémonie de la couronne, connus dans cette région, étaient en vers, criés par le groupe de moissonneurs. On suppose que c'était la manière archaïque d'interprétation au cas du rite agraire concernant la moisson.

Il y a quelques moments dans la cérémonie de la couronne, ayant chacun d'intéressantes séquences rituelles. Il s'agit donc du tressage de la

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

couronne, du déplacement de la foule bruyante vers la maison du propriétaire du champ moissonné, l'apport de la couronne et la distraction.

La couronne était faite à l'achèvement de la moisson avec les plus beaux épis. On y ajoutait souvent, comme les textes disent, des fleurs de champ, ayant elles - aussi une valeur rituelle: le basilic exprime la chance; la violette du serpent aux feuilles toujours vertes exprime la continuité de la végétation. La couronne était portée sur sa tête par une jeune fille qui devait prouver des qualités telles: la beauté, la pureté, l'application et l'ardeur au travail.

L'acte rituel de l'arrosement de la couronne et des moissonneurs exprime aussi l'invocation des pluies pour assurer une bonne récolte l'année à venir.

A la maison du propriétaire on exprime des vœux pour bonne récolte, semblables à ceux présents dans les vieux vers consacrés à l'occasion du jour de l'an.

Les moissonneurs entrent dans la cour, puis dans la maison du propriétaire, ils font trois fois le tour de la table et y remettent la couronne. Le maître de maison la pose dans une place d'honneur pour une année entière. C'est parce que la couronne de blé symbolise la puissance magique de la fécondation de la terre.

La galette au fromage que chaque moissonneur reçoit en récompense peut avoir aussi une signification symbolique: on reçoit ainsi la communion du blé de la nouvelle récolte.

Le moment final de la cérémonie de la couronne de blé était la danse, ayant autrefois le rôle de promouvoir la fertilité et, le plus récemment, étant une bonne occasion d'amusement.

Les textes qui assurent le support de ces courtes observations sur la cérémonie de la couronne ont été enregistrés par les professeurs de roumain des localités de la région au-dessus mentionnées, pendant les années 1970-1975: Marcel Cîntea, Ileana Tarcău et Doina Dobreanu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ASPECTE ALE CEREMONIALULUI DE NUNTĂ DIN ȚARA LOVIȘTEI

dr. Ionuț DUMITRESCU[1]

În cadrul județului Vâlcea, Loviștea reprezintă o uriașă depresiune intramontană ce desparte Carpații Meridionali în două grupe mari de munți: Făgăraș și Parâng. Țara Loviștei te impresionează nu numai prin rezonanța trecutului istoric și frumusețea sălbatică a peisajului, ci și prin bogata viață spirituală a locuitorilor din această zonă. Datinile și tradițiile au un caracter bine definit, ele se desfășoară după un ritual stabilit și respectat cu sfințenie. Ceremonialurile de trecere, în special nunta și înmormântarea an un caracter dramatic și spectacular.

Din cadrul impresionantului spectacol dramatic prilejuit de cel de-al doilea eveniment crucial din viața omului, nunta, vom prezenta pe larg doar două momente care ni se par extrem de semnificative, și anume: ploconul mirelui și fedeleșul. Considerăm, totuși, că este necesar să trecem în revistă toate actele și scenele acestui grandios spectacol folcloric pentru ca cele două obiceiuri să apară cât mai firesc încadrate în contextul ciclului de obiceiuri legate de căsătorie.

În Loviștea nunta respectă în mare momentele caracteristice ceremonialului nunții românești, care au ca osatură principală evenimentele care preced nunta, nunta propriu-zisă și câteva evenimente care succed nunta. Loviștenii văd căsătoria ca o datorie cetățenească care are ca scop înjghebarea unui cămin și a unei gospodării noi, pentru ca omul sa nu fie învinuit că degeaba s-a născut și a trăit pe lume. În concepția lor, vârsta potrivită pentru căsătorie este

1 Cercetător științific, Muzeul Județean Vâlcea, Muzeul Satului Vâlcean, Râmnicu Vâlcea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la fete între 16-20 de ani și la băieți între 18-30 de ani. Fetele care depășeau vârsta menționată mai sus erau considerate fete bătrâne și, uneori, la horă erau satirizate de feciori în strigăturile lor. Fetele bătrâne, crezând că sunt legate, apelează la farmece și vrăji, cu ajutorul cărora cred ca pot alunga făcătura de rău. Demn de remarcat este poezia generată de una din practicile tinerelor fete doritoare de măritiș.

Tu șarpe, mare balaur
Cu limbi de foc,
Cu coada de oțel,
Cu coada să-l lovești
Cu aripile să-l plesnești
La mine sa-l pornești
Să nu-i vie a sta,
A mânca, până la mine n-o pleca...
Cu dinții să te ciocănească,
Cu aripile să te plesnească
Cu coada să te lovească
Până la mine n-o văzui....
Să vină-n pat
Sa se hodinească
Să mă iubească
Să nu uite de chipul meu
De ochii mei
Până l-o duce în mormânt[2].

De obicei părinții sunt prevăzători ca fetele să nu ajungă la vârsta la care să fie nevoite să apeleze la vrăji.

După ce tânărul s-a înțeles cu aleasa inimii și după ce a obținut consimțământul verbal al tatălui său, înarmat cu un aviz favorabil din partea căutătorilor de casă, el trimite la casa miresei un grup de până la 10 oameni, ca s-o pețească. De obicei îi trimite joia sau duminica și nu marțea, fiindcă se crede că atunci s-a început lumea, iar miercurea este considerată văduvă.

2 Inf. Popa Maria, n. 1920, sat Mlăceni, com. Perișani.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dacă fata nu este de acord cu căsătoria, ea se ascunde în fața petitorilor și petitorii sunt întâmpinați numai de părinți. După banalele discuții despre vreme și preocupările zilnice, pe departe, unul din petitori aduce vorba despre serbarea nunților, uneori ajungând să spună o scurtă oratie despre o floricică „bună de măritat" chiar acum. Între timp petitorii sunt serviți cu țuică și, dacă părinții fetei sunt de acord, se bea al doilea rând de ceșcuțe poreclit „aldămașul". Tot atunci, dacă părțile se înțeleg, se face foaia de zestre[3] și se fixează data logodnei care întotdeauna are loc la casa miresei. Logodna se face la cel târziu o săptămână după petit. Spre deosebire de Transilvania și Bucovina unde, cu ocazia logodnei, au loc o serie de ceremonii și practici [4], aici logodna se desfășoară fără îngrădirea vreunui ritual, doar atât că uneori se joacă și se spun povești.

Ca o influență ardelenească, în Mlăceni s-a ajuns ca în seara logodnei băiatul să îi dea fetei un inel, iar ea îi dăruiește, în schimb, o batistă cusută cu mâna ei.

În seara logodnei, mirele și mireasa aleg persoanele care au să dețină funcțiile de bază în timpul nunții. Sunt aleși stolnicarii, stolnicesele, nașii, vornicii, lăutarii și tinerii care vor aduce brazii din pădure. Imediat după logodnă începe o febrilă alergare pentru pregătirea nunții, fiindcă nunta trebuie pregătită și cu dichis. În toate satele Loviștei exista obiceiul ca, începând din joia dinaintea nunții, în fiecare zi, mirele să îi ducă miresei de mâncare. Îi duce un plocon bogat alcătuit din tot ce are acasă mai bun: găini, gâște fripte, brânză, cozonac și vin. Interesant este faptul că ploconul este dus în coșuri anume împletite și numai mirele are dreptul să-l ducă. Ceremonialul, care se desfășoară zilnic la casa miresei, este un bun prilej de distracție și de întâlnire între cei doi tineri.

Deși practicarea obiceiului nu a generat o producție folclorică care să îl însoțească în timpul desfășurării el prezintă importanța pentru faptul că îl găsim prezent la toate cele trei momente cruciale

3 În Loviștea nu se rostesc orații cu această ocazie cum se rostesc în Moldova (*Cf.* Simion Florea Marian, *Nunta la români*, Ed. Grai și Suflet - Cultura Națională, București, p. 71.

4 *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din viața omului din această zonă : nașterea, nunta și înmormântarea. Este singurul obicei care străbate ca un fir roșu întregul complex al riturilor de trecere din Loviștea. Obiceiul este atestat și în jurul Craiovei la Coțofeni[5], însă nu cunoaște amploarea pe care o are în Loviștea. Simion Fl. Marian, în momumentala monografie, " Nunta la români", publicată la sfârșitul secolului trecut (1889), nu-l menționează, fapt explicabil prin lipsa unor corespondenți anchetatori din Loviștea.

În sâmbăta dinaintea nunții pregătirile sunt în toi, atât la casa miresei, cât și la casa mirelui. Dis-de-dimineață mirele își trimite prietenii în munte ca să aducă brazii de nuntă. Însoțiți de lăutari, începând de la capătul satului, tinerii bat câte doi brazi în porțile nașilor și ale tuturor nuntașilor. Fetele din sat, auzind lăutarii cântând, se gătesc în grabă și se adună în ograda miresei, iar prietenii mirelui, cu ultimii patru brazi care au mai rămas, după ce un vârf de brad i-a fost trimis miresei pentru fedeleș, se îndreaptă și ei spre casa miresei. Dintre aceștia, mireasa va alege perechea cea mai mândră de brazi, care va fi bătută în poarta socrilor mici. În timp ce băieții bat brazii, lăutarii cântă de zor, iar flăcăii jinduiesc să intre în casa miresei, însă nu pot fiindcă porțile sunt legate.

Observăm că, până în prezent, toată ceremonia începută dis-de-dimineață se desfășoară pe ulița satului și în fața casei socrilor mici. Din ogradă, fetele le fac semn flăcăilor, însă aceștia nu pot intra încă. De-abia în momentul în care lăutarii, cântând pe întrecute, se așează în semicerc pentru a putea fi împărțiți între miri, fetele deschid porțile. Flăcăii năvălesc în ogradă și fugăresc fetele, căutând să prindă fetele pe care le vor lua cu ei la casa mirelui după ce vor fi împărțiți lăutarii. Mireasa își alege lăutarii după preferință, iar mirele se mulțumește cu ce îi rămâne.

Trebuie să remarcăm că, după împărțirea lăutarilor, ritualul cunoscut sub numele de fedeleș se bifurcă, continuând să se desfășoare nu numai la casa miresei, ci și la casa mirelui. Însoțit de

5 Radu Răutu *Nunta în Oltenia în Răspunsul la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hașdeu* în „Revista de etnografie și folclor", nr. 4, Ed. Academiei, București, 1967.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lăutari și prietenii cei mai buni, care au grijă să nu meargă fără fete (fiind rușine dacă nu pot să își fure fete) mirele se retrage spre casa părintească unde sunt așteptați cu mesele încărcate. Ajungând acasă, mirele se pregătește pentru procesiunea bărbieritului. Luând o ploscă de rachiu în mână, se așează pe scaunul bărbierului, care începe să îi săpunească barba cu multă artă. În momentul în care bărbierul, după ce își ascute la *infinit* briciul, începe să „radă barba de tinerețe", lăutarii nerăbdători intonează cântecul:

Pusei briciul pe obraz
Mor mândrele de necaz
Rad barba de tinerețe
Și-o iau p-a de bătrânețe
Și tu bărbier
Rade barba în răspăr,
Nu-i rămâie nici un păr
Că-i nevasta mititică
Și se-nvață tot cu frică.[6]

După bărbierit, mirele bea cu prietenii plosca de rachiu pe care o ține în mână, iar socrul mare îi invită pe toți la masă, în timp ce lăutarii continuă să cânte melodii locale. După masă se-ncinge o horă strașnică, care ține până la miezul nopții.

În timp ce la casa mirelui are loc procesiunea bărbieritului, mireasa, ajutată de fratele și sora de mireasă, împodobește bradul cu panglici, hârtie și lână colorată, daruri primite de la mire odată cu primul plocon.

În cursul acestui ceremonial, fetele-i cântă miresei următorul cântec:

Când surat-ai logodit,
Govio drăgulița noastră,
Și pe noi nu ne-ai vestit
Govio drăgulița noastră,
Caii să ni-i potcovim

6 Andrei Pandrea, *Medic la Boișoara*, Ed. E. L., București, 1967, p. 84.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Govio drăgulița noastră
Sălile să le fluturim
Govio drăgulița noastră
De nuntă să ne gătim,
Govio drăgulița noastră

Trandafir din colțul mesei
Govio drăgulița noastră
Tare plâng ochii miresei
Govio drăgulița noastră
Lasă plângă cât de tare
Govio drăgulița noastră
Că mila măicuții sale
Govio drăgulița noastră
Niciodată nu mai are
Govio drăgulița noastră
Căci mila de la bărbat
Govio drăgulița noastră
E clezagul de sub pat
Govio drăgulița noastră
Tu de duci, surată, duci
Peste munți în alte curți
Govio drăgulița noastră
La casele nemăturate
Govio drăgulița noastră
Și la vase nespălate.[7]

După aceea, ajutată de un frate de mireasă, se duce cu bradul la pârâu de unde se întoarce și cu un ciubăr plin ochi cu apă (privind obiceiul ciubărului, practicile diferă de la sat la sat). În Mlăceni, ciubărul e dus pe scările casei de unde mireasa, izbindu-l de trei ori cu piciorul drept, ajută să verse din el apă pe scările casei, însă are grijă să rămână atâta apă cât să îi ajungă pentru a-i stropi a doua zi pe nuntași.

La Găujani, ciubărul prin urechile căruia s-a petrecut un șervet, e plimbat după datină, ocolind curtea. În jurul miresei care

7 *Inf.* Dobrițan Doda, n. 1944, sat Boișoara, com. Boișoara.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

înconjoară ograda având în mână ciubărul, se încinge hora. Fiecare flăcău sau fată, menținând ritmul dansului și nedesprinzându-se din horă, încearcă să răstoarne vasul, izbindu-l cu piciorul drept. Se joacă și se chiuie până ce rămâne în ciubăr doar atâta apă cât îi trebuie miresei în ziua nunții ca să-i boteze cu busuioc și cu apă pe nuntași. Veselia și jocul țin și la casa miresei până după miezul nopții, când tinerii se-mprăștie pentru a reveni a doua zi în postura de nuntași. Tot sâmbătă, stolnicarul, îmbrăcat în strai ales, călare pe un cal sur, colină satul, oprindu-se pe la casele oamenilor și, întinzându-le plosca și colacul de grâu împletit, legat cu o năframă, îi invită la nuntă zicându-le:

Bună dimineața, bună dimineața!
Bine v-am găsit sănătoși
Ne vom ruga să luați puțină osteneală pe la noi,
În casele socrului mare
Că-s bucate cât la foc
Și băută cât îi gârla
Să nu lipsiți, și să faceți să veniți.[8]

Stolnicarul continuă să vină la nuntă și duminica dimineața. Dacă poate merge și mirele, însă numai la rudele apropiate. Întregul complex de datini și obiceiuri care-și urmează cursul lor firesc, atât la casa mirelui, cât și la casa miresei, în ziua de sâmbătă până duminică, poartă numele de fedeleș.

Fedeleșul, după cum am văzut, începe sâmbăta până în zori odată cu plecarea tinerilor după brazi, și se termină abia după miezul nopții. În tot aceste interval de timp, scenele ceremonialului cunoscut sub numele de fedeleș își urmează desfășurarea lor firească cu atâta precizie și naturalețe încât ai impresia că participi la un spectacol regizat. Scenele cele mai mișcătoare ale spectacolului, bărbieritul mirelui și împodobirea bradului, scene care simbolizează despărțirea mirilor pentru totdeauna de grupul tinerilor din sat (Mă duceam la fete-n prag, Și le-mbrățișam cu drag) au generat în Loviștea impresionante poezii folclorice care se rostesc numai cu

8 *Inf.* Petre Poporean, n. 1926, sat Boișoara, com. Boișoara.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

această ocazie. Din cântecul mirelui, pe lângă regretul după anii de libertate și mândrele lăsate supărate:

Ce făcui de mă-nsurai,
Multă dragoste stricai,
N-o stricai numai pe-a mea,
Ci-o stricai pe-a multora

se desprinde, în continuare, și nostalgia acestuia în fața trecerii ireversibile a timpului și a vieții. Dându-și seama că prin căsătorie intră în rândul celor „capătuiți", exclamă:

Raz barba de tinerețe
Și-o iau p-a de bătrânețe.[9]

Cântecul intonat miresei de corul fetelor are ceva din doinele de înstrăinare prezente în această zonă populată de păstori. Este un cântec nostalgic plin de regrete după viața fericită sub aripa mamei. Acest cântec reliefează și teama omului simplu în fața neprevăzutului, teamă care-l caracterizează pe omul din ținuturile mărginașe. Cu toate că celelalte momente ale fedeleșului nu au generat producții folclorice, aici interesează semnificația pe care o are în concepția oamenilor. De exemplu: ciubărul plin ochi, pe care îl aduce mireasa de la râu este văzut ca un semn de bun augur, pe vreme înainte.

Al doilea act al acestui specatacol folcloric îl constituie nunta propriu-zisă, o manifestare de o amploare grandioasă în Loviștea. Duminica, în ziua nunții, înainte de răsăritul soarelui, călare pe calul său, stolnicarul trece pe la casele la care n-a ajuns în ajun sau și pe la cei la care a mai fost, reamintindu-le:

Că la casele socrului mare
Sunt bucate cât la noi.

Ginerele îmbrăcat în straie noi, se duce să își invite nașii la el acasă de unde, după ce va suna cornul de vânătoare al stolnicarului, vor porni spre casa miresei. Sunetul prelungit al cornului de vânătoare semnalează începutul marelui ceremonial. Alaiul miresei, care vine

9 Andrei Pandrea, *op. cit.*, p. 90.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pe jos, își trimite solii călare și aceștia vestesc apropierea nuntașilor. Într-un galop amețitor solii, în frunte cu stolnicarul, se apropie de poarta miresei, pe care, găsind-o ferecată, o izbesc cu bâtele ciobănești pe care le au la ei, cerând să li se deschidă. Poarta se deschide încet și apar doar socrii mici, pe care stolnicarul, zărindu-i, le zice în zeflemea: „soacre mari". Aceștia îi răspund la salutul:

Bună dimineața, bună dimineața
Cinstiți soacre mari (tot cam în zeflemea):
Mulțumim d-voastră, baieti silitori.
- Dar ce umblați, ce căutați?
- Ce umblăm ce căutăm?
La nimeni n-avem seamă să dăm!
Multe mări am trecut
Multe țări am umblat
Și multe orașe și sate
Pe departe,
Vom fi colindat,
Și nimeni in seamă nu ne-a luat!
- Cine sunteți d-voastră?
Să ne luați seama noastră?
Dar fiind-că ne-întrebați
Să ne lăsați cu-ncetu, cu încetișoru,
Să ne dăm cuvântul cu adevărul!
Că de multe ce sunt și dese,
Nu le putem spune alese.
Tânărul nostru împărat
De dimineață s-a sculat
Când dăte soarele în dă seară
Ieșirăm la drumul cel mare
Și dăterăm de urmă de fiară.
Dar nunul cel mare
Cu grija-n spinare
Se ridică în scări
Și când încoace privii
O floricică frumoasă
Aicea zării.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Și văzând că înflorește
Cu târnăcoapele multe de argint,
Ne-am grăbit să scoatem
Floricica din pământ.

În timp ce stolnicarul își rostește impresionanta orație, care confirmă virtuozitatea artistică a locuitorilor din Loviștea, voinicii fac ce fac de fură bradul de sub o pază serioasă. Bradul, fie că este *pitulat* undeva ca tinerii să se întreacă pentru a-l găsi, fie că este înălțat într-o prăjină de 7-8 metri, unsă cu păcură. Cel care reușește să îl găsească și să îl dea jos primește daruri din partea mirelui și a nașilor. După acest joc tineresc și după ce stolnicarul își rostește orația, alaiul mirelui, având în frunte bradul, intră în curtea miresei. Mireasa, stând în poartă și având în mână un buchet de busuioc, îi stropește pe toți cei ce intră pe poartă, cu apă rămasă de la fedeleș. Stolnicarul ia pâinea cea rotundă și, în semn de noroc, ruptă în bucăți, o aruncă pe casă. Tinerii încing hora, iar vârstnicii se așează la masă. După schimbul unor daruri dintre mire și mireasă și după plecarea căruței cu zestrea miresei, urmează iertăciunea părinților la socrii mici, când mirele, îngenuncheat, zice de trei ori:

Iertați-mă tată și mamă
Că vă iau ajutorul din casă.
Iar mireasa le zice părinților:
Iartă-mă tată și mamă
Dacă v-am greșit ceva.

Părinții îi binecuvintează, iar tinerii, după ce le sărută mâna, ies pe poartă pregătindu-se pentru a merge la biserică, în timp ce lăutarii le cântă:

Mireasa noastră cu flori,
I-ați gândul de la feciori
Și ți-l pune la bărbat
Că cu el te culci în pat.

Mireasa, îmbrăcată cu flori și beteală, alături de mire, îmbrăcat și el în straie alese, coboară în uliță, de unde tot satul se îndreaptă spre biserică.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În fruntea alaiului merge stolnicarul care duce bradul împodobit și covorul de sub genunchii mirilor (covor pe care ei îngenunchează când au cerut iertăciunea părinților). În fața bisericii, în timpul cununiei, se încinge hora. În biserică, când se face ocolirea, nașii, seamănă pe jos grâu și fasole, iar tinerii necăsătoriți le adună în grabă, sub pretextul că acela care va aduna mai multe se va căsătorii mai repede. La ieșirea din biserică tinerii (mirii) sunt întâmpinați cu chiote și strigături:

Bine îi stă la brad cu brad
Și miresei cu bărbat
Cruciuliță de argint,
Amândoi v-ați potrivit.

La un semnal dat de nași, începe „hora miresei", în care se prind cu mic cu mare toți nuntașii până ce nu îi mai încape ulița. Hora miresei se joacă de trei-patru ori ca, spre seară, alaiul să se apropie de casa mirelui, unde este întâmpinat de socri mari, care le așternmirilor covoare, îi îmbrățișează și îi poftesc în odaie. Stolnicarul are grijă să lege de spatele mirilor, până ce nu intră în ogradă, câte o pâine, iar în cap le pune hățuri ca la cai. De căpăstru mirii sunt duși în casă unde nașa scoate voalul miresei, o trage păr și îi pune în cap „un cârpoi" mare. După ce mirele, în semn de unire veșnică îi prinde părul miresei cu un ac dat de naș, împreună cu mireasa, ies în curte, unde le duce nașilor apă, să se spele pe mâini. Stolnicarul le dă nașilor, în loc de săpun, cenușă sau făină de mălai. După ce nașii se șterg cu multă ceremonie folosind două-trei prosoape aduse de soacră, urmează spălatul pe față al mirilor cu apă neîncepută, ca să fie curați ca lacrima. Între timp, lăutarii încep să cânte o melodie veselă, prin care îi invită pe oameni să se așeze la masă.

După miezul nopții se strigă darul miresei, care se adună într-o găleată nouă de cel mai limbut mesean. Isprăvindu-se strânsul darului, mireasa este sărutată pe rând de toți mesenii, primind diferite daruri. Soacra mică, împreună cu mireasa, încep să împartă șervete sau batiste tuturor neamurilor ginerelui. După această ceremonie se duc la culcare, nunta desfășurându-se în absența lor. În zori, muzicanții, se duc la ușa camerei unde dorm mirii, cântându-le

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zorile, iar mireasa este obligată să dea lăutarilor o găină vie, semn al neprihănirii ei. În caz contrar, găina nu este dată muzicanților, ci e dusă acasă la socrii mici, spre marea rușine a ginerelui. Nunta ținea în Loviștea de obicei până marțea, însă acum cazurile sunt tot mai rare. Asupra obiceiurilor care urmează după nuntă, cununia la salcie și colăcimea, voi reveni într-un viitor studiu.

BIBLIOGRAFIE

MARIAN, Simion Florea, *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*, Ed. Grai și Suflet, Cultura Națională, București, 1995

PANDREA, Andrei, *Medic la Boișoara*, Editura E.L., București, 1967

RĂUTU, Radu, *Nunta în Oltenia în Răspunsul la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hașdeu* în „Revista de etnografie și folclor", nr. 4, Editura Academiei, București, 1967

WEDDING'S ASPECTS FROM ȚARA LOVIȘTEI

Țara Loviștei surprises us with the resonance of the historical past and the landscape's wild beauty, and also with the wealth spiritual life of the inhabitants from this area. The traditions have an obvious character, they take place after an established and honoured ritual. The passing ceremonials, especially the wedding and the funeral, have a dramatic and spectacular character.

Within the impressive, dramatic performance that takes place with the second crucial event of everyone's life, the wedding, we'll describe in great detail only two extremly important moments, wich are: the bridegroom's present and the keg.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BISERICA DE LEMN „SF. ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIL" DIN TROIȚA

(UN VALOROS MONUMENT ISTORIC ȘI DE ARTĂ POPULARĂ ROMÂNEASCĂ)

Ioan Eugen MAN[1]

Regretatul filolog și istoric Ion Iosif Russu, în cunoscuta-i lucrare *Românii și secuii*[2] face pentru localitatea Troița (ung. Szent Háromság) următoarea observație: „...este azi sat curat unguresc, cu excepția a vreo 5-6 familii care mai țin de parohia Miercurea-Niraj, dar nimeni nu știe românește; avea patru confesiuni și are patru cimitire, trei ungurești (reformat-calvin, romano-catolic, unitarian), unul românesc". După ce prezintă unele aspecte ale evoluției populației românești din localitate, pe baza conscripțiilor (asupra cărora vom reveni), a matricolelor parohiale dintre anii 1840-1900, cu numeroase antroponime românești (Paskuli Petre, Blaga János, Moldován Szánduj, Vetzkán Mihaly etc), precum și a epitafelor de pe lespezile de piatră, ori crucile din lemn din cimitire, cu aceleași nume de familie (Szávuj Mihály, *Regian,* Páskuly etc.), în încheiere autorul concluzionează: „deci pe la mijlocul veacului al XIX-lea românii din Troița nu mai vorbeau românește (ori vorbeau foarte puțin discontinuu), dar în biserică unii știau să cânte românește. În secolul al XX-lea, de ex: cantorul Szöcs György (mort la 1930) cânta toate răspunsurile serviciului perfect românește, fără... să cunoască limba română".

---

1 Tehnician arhitect, Târgu-Mureș.

2 Ion I. Russu, *Românii și secuii,* Ediție îngrijită de Ioan Opriș, București, Ed. Științifică, 1990, p. 130-131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Este situația nu numai a localității Troița, dar și a multor altora de pe Valea Nirajului, precum Sântandrei (Miercurea Nirajului), Valea (fost Iobăgeni) etc, unde numai bisericile de lemn, inscripțiile pietrelor de mormânt și însemnările de pe filele cărților bisericești mai constituie mărturia existenței de odinioară a românilor.

Localitatea Troița (Sânharmoșag), aparținătoare de comuna Gălești, își are prima atestare documentară în anul 1332, an când aici este amintit preotul Petru: „sacerdos de Sancta Trinitate", dar și în anul 1334.[3] În veacurile următoare localitatea primește denumirea sub forma maghiarizată: în anul 1946 - Zent Trinitas; la 1554 - Zenthtrijnithas; în 1567 - Zent Orontas; în 1602 - Szenttrontás, în 1694 - Sz(ent) Trontás), în 1850 - Haromság, iar în anul 1854, denumirea de Szent-Háromság, Haroșaga".[4]

Câteva repere statistice le considerăm necesare, atât pentru cunoașterea evoluției populației românești din localitate, dar și cu privire la datarea bisericii de lemn. Încă în secolul al XVIII-lea, așezarea era una dintre cele mai mari localități rurale din Scaunul Mureș, lustra din 1614 înregistrând 87 de fumuri.[5] Nu găsim date privitoare la românii din Troița și biserica lor de lemn în cele două conscripții din anii 1733 și 1750. O face, ce-i drept parțial, conscripția lui Buccow, din anii 1760-1762,[6] cu care ocazie sunt declarate două familii de uniți, cu preot și 11 familii de ortodocși, fără preot. Conscripția este importantă, deoarece ea reflectă numărul româ-

3 „1332: De asemenea pentru preotul din Sânhormosag a plătit 12 dinari; 1334: de asemenea Petru preotul din Sânharmoșag a plătit patru banali vechi" în *Documente privind istoria României, Seria C, Transilvania,* București, veac. XIV, vol. III (1331-1340), p. 134, 198.

4 Suciu Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, Ed. Academiei R.S.R, București, II, 1968, p. 205-206.

5 Imreh István, Pataki Jozsef, *Structura economică a satului românesc la sfârșitul secolului al XVI-lea* în *Răscoala secuilor din 1595-1596. Antecedente, desfășurare și urmări,* Sub redacția Benkő Samu, Demény Lajos Vekoy Károly, București, Ed. Academiei R.S.R., 1978, p. 305.

6 Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762 a lui Nicolae Adolf baron de Buccow,* în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Cluj, III (1924-1925), 1926, p. 684.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nilor la acea dată, ce-l apreciem la circa 65 suflete, pe când statisticile și recensămintele maghiare nu-i mai pomenesc, sau numai într-un număr restrâns. Datele furnizate de conscripția lui Buccow le putem considera verosimile, deoarece generalul austriac nu avea nici un interes de a falsifica datele, el fiind interesat de a avea o situație cât mai clară posibil, pentru a ști ce măsuri religioase să ia împotriva românilor.

Începând cu recensământul din anul 1857, datele despre Troița și biserica românească de lemn sunt tot mai numeroase. În anul 1867 sunt conscrise 267 case cu 273 locuințe, precum și un total de 1160 locuitori, ceea ce o situează printre marile localități rurale. Confesional sunt consemnați: 153 greco-catolici, 558 romano-catolici, 151 reformați, 298 unitarieni.[7]

Șematismul din anul 1865,[8] face referiri și la biserică, fără a furniza date privitoare la originea acesteia: „Parochia vechia Baseric'a in onorea Ss. Archangeli, sub liber'a conferire a ordinariatului", paroh fiind D. Joane Cismasiu. Urmărind firul istoriei, recensământul anului 1880 consemnează 284 case, cu un număr de 1155 locuitori, din care 112 greco-catolici, deci români, însă după limba maternă doar 67 români și 982 maghiari, 3 germani, 53 de alte naționalități, 50 de limbă maternă necunoscută,[9] datele dovedind faptul că în nici un sfert de veac numărul românilor a scăzut la mai mult de jumătate.

Șematismul jubiliar din anul 1900,[10] înregistrează 130 greco-catolici, 807 romano-catolici, 186 reformați, 458 unitarieni și 12 izraeliți, fără să mai cunoaștem situația după limba maternă. În schimb, Șematismul consemnează existența bisericii și a presupusei prime datări a acesteia: „Bis. de lemn din an 1835 în onoarea

7 Colecția *Studia Censualia Transsilvanica*, Coordonator Traian Rotariu. *Recensământul din 1857* (pentru recensămintele următoare: (*Recensământul din...),* Ed. II, Cluj-Napoca, 1997, p. 380-381.

8 *Sematismul veneratului Cleru catholicu de ritulu orientale alu Archi-Diecesei Metropolitane a Albei-Iulie pre Anulu la nascerea lui Christosu 1865. Era dela S. Uniune cu Biserica Romei Vechi alu 166-le.* Blasiu, p. 126.

9 *Recensământul din 1880,* 1997, p. 254-255.

10 Șematismul veneratului cler al arhiedesesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pre Anul Domnului 1900, Blaj, 1900, p. 436.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

SS. Archangeli". Puțin mai târziu, în anul 1910,[11] pentru Troița sunt consemnați un număr total de 1.245 locuitori, din care doar 5 români și 1.235 maghiari, pe confesiuni românii fiind în număr de 134, însă aproape în întregime ei fiind maghiarizați. Încheiem șirul acestor date statistice cu recensământul din anul 1966, ce atestă doar 9 români și 1.238 maghiari.[12] În prezent, în Troița, aparținătoare de Parohia din Bolintineni, nu mai este nici un român,[13] deși recensământul din 2002 mai menționa existența a 4 români.

Datarea bisericii de lemn de la Troița, sau modul realizării, pun și problema originii acesteia. Documentar, biserica este considerată ca existentă în anul 1775,[14] când în actele unui proces intentat protopopului Nicolae din Moreşti pentru că a reconvertit poporul la credința strămbună, între altele este pomenită și localitatea Troița. Documentul infirmă anul 1835 considerat de Șematismul din 1900, ca fiind anul edificării bisericii, după cum am mai arătat mai sus. Biserica este pomenită și de istoricul Benkö Károly în lucrarea sa ce descrie Scaunul Mureș, arătând că la sud este biserica de piatră a unitarienilor, cu turn-clopotniță și la nord biserica de lemn a greco-uniților.[15]

Purtând hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril", biserica de lemn din Troița, este situată în cimitirul aflat la marginea de nord a satului (pl. I.a, b), înconjurată de cruci inscripționate în piatră și lemn, unele provenind încă din anul 1820.[16] Complexul religios

11 *Recensământul din 1910,* p. 424-425.

12 *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară,* Vol. I, Populație, p. 108.

13 Protopop Preot Gheorghe Nicolae Șincan, *Monografii parohiale, Alba Iulia,* Ed. Reîntregirea, 2006, p. 74 p.

14 *Arhivele Naționale, Direcția Județeană Alba, fond Blaj,* pachet VIII, datat 23 mai 1775.

15 *„... délre az unitáriusok kőtemploma, faharanglábball; k-ről a görög-egyesültéké fából".* Benkő Károly, *Marosszék ismertetése (1860-1861), (Descrierea Scaunului Mureș. 1860-1861),* Cluj, p. 159.

16 La solicitarea părintelui paroh Sandor Matyas, în anul 2007 am întocmit documentația de arhitectură în vederea efectuării unor lucrări de reparații capitale la acoperișul bisericii, cu care ocazie, întocmind releveul, am reușit să o cunosc mai îndeaproape.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cuprinde biserica și turnul-clopotniță, situat în partea de nord-vest a edificiului principal (pl. II.a, b). Sistemul constructiv, dimensiunile reduse ale edificiului principal, forma tipologică ce o conține, cu un plan dreptunghiular, cu absida poligonală în trei laturi, nedecroșată, precum și existența bolții unice, semicilindrică, îi corespunde unei etape ceva mai devreme decât atestarea de la 1775, cel târziu la începutul secolului al XVIII-lea, dacă nu sfârșitul secolului al XVII-lea.

Nemaifiind folosită pentru serviciul divin încă de mai multe decenii în urmă, părăsită de enoriași, în preajma celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea, biserica se afla într-o stare de deteriorare gravă (pl. III.a, b). Starea în care se afla biserica nu constituia o situație izolată. În aceeași stare se aflau aproape toate bisericile de lemn de pe Valea Nirajului și de pe Valea Târnavei Mici, unde românii au cunoscut o intensă deznaționalizare, precum cele de la Sântandrei, Valea, Crăciunești, Nicolești, Vălenii, Hărțău, Culpiu etc. Grație acțiunii unor oameni responsabili de la autoritățile locale de stat, a unor preoți, multe dintre aceste biserici au fost salvate, fiind reconstruite fie pe vechiul amplasament, fie strămutate în locuri mai convenabile în vatra localităților. În anul 1975 sau luat unele măsuri de conservare a bisericii de la Troița, fiind întocmită documentația tehnică de consolidare, protejare și reparații a acesteia, autor fiind ing. Szabó Ecaterina. Pentru lucrările preconizate Consiliul Culturii, Comisia Centrală de Stat a Patrimoniului Cultural, respectiv Consiliul Științific Tehnico-Economic, emite avizul nr. 278, din 19 iulie 1975, valoarea lucrărilor fiind stabilită la suma de 65.500 lei, cu următoarele condiții: să nu se mai facă reparații la pridvorul ulterior adăugat, tâmplăria se va reface pe șantier după modelul cercevelelor vechi, la fel se va reface și feroneria, și în final, se va realiza trotuarul de protecție din lespezi de piatră sau din bolovani de râu. Documentația este aprobată și de Vasile Drăguț, din partea Consiliului Științific Tehnico-Economic, referent fiind arh. T. Oteteleșanu, în final fiind emisă de către fostul Consiliu Popular Județean Mureș și Autorizația de construire nr. 392/10310/1975.[17]

17 Date obținute din documentația tehnică întocmită pentru biserica din Troița.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Într-o planșă unică (pl. IV.a, b, c; V.a, b.c.d) s-au prezentat lucrările de reparații ale bisericii și turnului-clopotniță, lucrările și fiind terminate în anul 1976.

La mai bine de trei decenii de la efectuarea acestor lucrări de reparații, biserica, cât și clopotnița, reclamă noi intervenții deoarece învelitoarea, confecționată din șindrilă, în unele zone nici nu mai există, practic fiind afectată toată suprafața învelitorii (pl. VIII.b; IX.b; XI.b; XII.b). Biserica face parte din grupul edificiilor cu plan dreptunghiular, cu absida nedecroșată, în trei laturi, formă tipologică ce se regăsește pe teritoriul județului Mureș în 15 cazuri.[18]

În urma măsurătorilor efectuate în anul 2007, putem să facem o descriere a structurii și elementelor componente ale bisericii. Modul de construcție a bisericii de lemn este cel general transilvănean, cu note specifice, care, o diferențiază de cele situate în zona Maramureșului, Țării Zarandului și a Bihorului. Așa cum se înfățișează astăzi, de la o primă privire observăm cele două etape constructive a bisericii: biserica propriu-zisă și pridvorul, în sisteme diferite (pl. VI.a, b, c; VII.a, b, c). Nealterată de restructurări majore, dispoziția planimetrică păstrează și azi forma simplă, rectangulară, tipică arhitecturii religioase de lemn. Pe o fundație de piatră și beton, de jur împrejur sunt așezate grinzile de stejar, cu o secțiune de cca. 28 × 30 cm, constituind talpa de susținere a grinzilor ce compun pereții. Pe latura de nord se află o grindă, pe latura de nord-est trei grinzi, pe latura de est două, pe latura de sud-est două și pe latura sudică o grindă. Așezate unele peste altele, grinzile ce formează pereții sunt confecționate din lemn de brad, cioplite pe patru fețe, cu grosimea de 12 cm, ale căror capete sunt îmbinate în formă de coadă de rândunică, în sistemul denumit „Blockbau", pentru consolidarea lor fiind folosite cepuri rotunde pe alocuri vizibile. În elevație, biserica înscrie un plan simplu: o navă de formă dreptunghiulară

18 Man Ioan Eugen, *Biserici de lemn din județul Mureș. Monumente de artă populară românească,* Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2005, p. 147-149. Din grupajul II mai fac parte bisericile de lemn de la: Beica de Jos, Bernadea, Bobohalma, Chinciuș, Crăciunești, Lăpușna, Oroiu („Intrarea în biserică a Maicii Domnului), Petea, Răstolița, Sânișor, Sântandrei, Trei Sate, Valea Largă („Sf. Nicolae" și „Cuvioasa Paraschiva").

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ușor deformată, în lungime de 7,84 m pe latura sudică și 7,65 m pe latura nordică și o lățime de 3,80 m. La capătul de est se află absida altarului, cu o terminație în trei laturi, nedecroșată, de la sud spre nord laturile acesteia având câte 1,56 m, 1,94 m și 1,78 m.

Interiorul bisericii primește valori utilitare clare, prin împărțirea obișnuită a celor trei spații liturgice, ce se înșiruie de la vest spre est. Prima încăpere este destinată pronaosului, cu o lungime redusă de numai de 1,90 m, având o lățime de 3,56 m, la capătul vestic, pe axa centrală fiind situată intrarea, scundă de numai 0,70 × 1,55 m, ai cărei montanți sunt lipsiți de decorații, ei fiind ulterior realizați. Latura de est a pronaosului o formează primezul, ca prin perete divizor, la rândul său înzestrat cu o deschidere de trecere de 0,65 × 1,85 m, mărginit de doi montanți confecționați din lemn de stejar, fiecare având cca. 40 cm lățime. La înălțimea privirilor, lateral intrării, primezul are două deschizături ca loc de vizibilitate pentru femeile din pronaos. Spațiul următor este destinat naosului, de această dată având o lungime de 4,39 m, la rândul său, spre est având iconostasul, ca ultim perete divizor. Confecționat pe o structură din grinzi din lemn de brad, căptușit cu scândură, deosebit de simplu, iconostasul cuprinde cele trei intrări în altar, fără a avea foaia ușilor, ea fiind înlocuită de câte o perdea, golurile intrărilor având mărimi de 0,60 × 1,65 cm cea centrală și de 0,53 × 1,65 m și de 0,48 × 1,66 m, cele laterale. Ultimul spațiu este destinat altarului, cu o lungime totală de 2,37 m și o lățime de 3,56 m, primele două laturi paralele ce constituie capătul navei dreptunghiulare, având lungimi de câte 1,30 m la sud și de 1,10 m la nord.

Interiorul bisericii este acoperit cu o boltă semicilindrică ale cărei șase nervuri se sprijină pe cosoroabele interioare, la rândul lor fiind situate pe cele trei–trei console. Învelișul boltei semicilindrice este căptușit pe extrados (Planșa VII) cu scândură pe direcția longitudinală, intersectată la capătul de vest de un timpan, iar spre est, prin intermediul unor fâșii, racordate la linia pereților. Interiorul pereților are o înălțime de 1,80 m. Acoperișul de șindrilă este unic pentru toată clădirea, cu excepția pridvorului ce are acoperiș aparte. Șarpanta bisericii, în pante repezi, se compune din șapte ferme transversale, pe partea de est și de vest ultimele ferme sunt

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sprijinite cu câte doi, respectiv trei căpriori înclinați. O fermă se compune din căpriori și o traversă (clește). În general șarpanta este confecționată din lemn rotund, numai câteva traverse și cosoroabe fiind confecționate din grinzi de rășinoase cioplite. Doar la o singură fermă, a treia de la portic, s-a folosit o traversă de stejar, provenind probabil de la o construcție mai veche. Învelitoarea este confecționată din șindrilă. Din dreptul unde în interior se află iconostasul, acesta coboară și se prelungește peste absida altarului, ondulându-se lin după conturele panourilor ce compun semicalota.

În pridvorul bisericii se păstrează ancadramentul de lemn al fostei intrări, sculptat în lemn de stejar, ce poartă următoarea însemnare: *„Készült Anno 1848 Vatzkán Mihaly curátorságában"*, adică: „Confecționat în anul 1848 de către curatorul Vețcan Mihai." Așadar, în anul 1848, românul de confesiune greco-catolică, Vețcan Mihai, dar vorbitor de limbă maghiară, confecționează intrarea în biserică, făcând și inscripționarea în limba pe care o cunoștea. Este anul când, probabil, s-au realizat unele lucrări de reparații la biserică, cu care ocazie s-a montat și noul ancadrament, înlocuind probabil pe unul mai vechi.

La capătul de vest al bisericii se află juxtapus pridvorul, din necesități de natură funcțională, amplificare ce se petrece probabil după lucrările din anul 1848. Cu o lungime de 3,03 m și o lățime de 2,50 m, pridvorul este realizat pe o structură din bârne de lemn de stejar, câte trei pe fiecare latură, cu o înălțime interioară de 1,72 m, având acoperiș în două pante, spre capătul de vest formând o teșitură. Până la jumătate, pridvorul este închis cu scânduri, restul părții superioare având un grilaj format din leațuri dispuse diagonal (pl. IX.a; X.a).

În partea de nord-vest a bisericii, la o distanță de 4,40 m, se află turnul-clopotniță. Cu o secțiune de 3,0 × 3,0 m, clopotnița are o fundație din câteva pietre, peste care este așezată grila de grinzi de nouă câmpuri, din care cel de mijloc este accentuat. Din nodurile interioare ale grilei se înalță cei patru stâlpi ai turnului, pe fiecare latură fiind legați de câte două traverse orizontale, iar sus și jos prinși în talpa inferioară și superioară. Pe fiecare latură, în două nivele, sunt construite diagonalele „Sf. Andrei", cu rol de contravântuire (pl. VIII.a, b, c). Galeria clopotului este împărțită în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

două pe fiecare latură, prin intermediul suporților verticali, întreaga structură fiind consolidată prin intermediul unor colțari. Deasupra galeriei se înalță coiful piramidal al acoperișului, ce pornește de la cota de 5,30 m ajungând la cota de 8,10 m. La rândul ei, clopotnița este îmbrăcată în șiță.

Orizontalitatea bârnelor de la biserică, din loc în loc este străpunsă doar de golul ferestrelor, de formă dreptunghiulară (fig. IX.b; X.a, b), în mărimi diferite. Cele de la pronaos și naos, dispuse pe laturile de sud și de nord, cu mărimi de 40 × 74 cm, parapetul având 90 cm, pe când cele două ferestre ale absidei, de pe laturile înclinate, au formă pătrată, în mărimi de câte 35 × 35 cm, ce luminează mica încăpere. Fațadele bisericii nu au alte elemente care să le îmbogățească expresia, și doar, după cum am mai văzut, doar ferestrele vin și întrerup austeritatea bârnelor.

Biserica nu mai este folosită pentru serviciul divin de mai mulți ani. În această situație, într-o primă etapă, patrimoniul artistic a fost adăpostit în biserica de zid din localitate, ridicată în anul 1835. Părăsită și ea de către enoriași, biserica ajunge într-o stare de degradare avansată, fapt ce a determinat Protopopiatul Târgu-Mureș să mute patrimoniul la Catedrala Mare ortodoxă din Târgu-Mureș și, în final, la muzeul protopopiatului. Dintre acestea, remarcăm icoanele împărătești aflate în colecția Protopopiatului. Pe o primă lucrare „*Iisus Hristos Învățător*" (65 × 52 cm), meșterul zugrav s-a semnat pe cartea ce o ține deschisă Iisus Hristos: „*Ion zug/gravul/sin Gheorghe Ches*", față de care cercetătoarea Ioana Cristache-Panait se întreba: Să *fie oare Ioan Chiș cu care Gheorghe zugravul lucrează în 1785 la Rășinari?*".[19] Destul de deteriorată, icoana încă dezvăluie măiestria artistului, îndeosebi în prezentarea lui Iisus Hristos. În schimb, degetele mâinii stângi sunt tratate surprinzător mai superficial, iar veșmântul care îl acoperă are faldurile redate în relief. Altă icoană, tot cu tema „*Iisus Hristos Învățător*", în mărimi de 34,5 × 46,8 cm este fără ramă. Realizată în tempera, icoana este destul de ștearsă,

19 Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, Mărturii de continuitate și creație românească,* Alba Iulia, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1987, p. 208.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și reprezintă pe Iisus Hristos care ține cartea în mâna stângă. O ultimă icoană la care ne referim este „*Maica Domnului cu Pruncul*", cu dimensiunile de 52,5×65 cm. Remarcăm decorul din fundal în relief, partea superioară având vrejuri, profile de lalele sau puncte. De menționat tratarea îngrijită a maforionului Sfintei Maria, finețea în redarea volumelor, a portretelor.

Privind harta județului Mureș cu localitățile unde se află acest tip de biserică, observăm că acesta se grupează la nord și sud de râul Mureș, într-o zonă cu limitele răsăritene pe aliniamentul Reghin - Beica de Jos - Trei Sate și la sud de Târgu-Mureș, pe valea Nirajului, la Miercurea Nirajului, Crăciunești, Troița, Sânișor. Un alt grup de biserici se află în zona Bandului, la Oroiu și Petea, apoi pe valea Târnavei Mici, la Chinciuș, Bobohalma și Bernadea. Cele mai izolate sunt bisericile de la Răstolița, Lăpușna și Valea Largă, ele marcând limitele extreme între care se găsesc în ținutul Mureșului.

Această formă de plan, în genealogia lăcașelor de cult marchează o evoluție față de forma dreptunghiulară cu absida pătrată sau dreptunghiulară. În acest context este ușor de presupus că trecerea de la trei sau la cinci laturi s-a produs destul de repede. Acest tip de plan, cu absida în trei laturi, nedecroșată, se găsește și în alte zone din Transilvania, precum în Sălaj, aproape toate provenind din secolul al XVII-lea, cum sunt edificiile de la Ileanda (sec. XVIII), Letca (1665), Negreni (sec. XVII), Pirosa (sec. XVII).[20] Făcând o comparație între anii de construire constatăm că monumentele din județul Sălaj par a fi mai vechi decât cele de pe Mureș, cu cel puțin o jumătate de secol. O incursiune în ținuturile Munteniei ne descoperă faptul că acest grup de biserici acoperă un interval de timp destul de lung. Între biserica din satul Lipia (com. Săpata de Sus), construită la 1632 și cea mai „tânără", aceea de la Gănești

20 Ioana Cristache-Panait, Ion Scheletti, *Bisericile de lemn din Sălaj,* în *Buletinul Monumentelor Istorice,* București, 1971, nr. 1, p. 36; Ioana Cristache-Panait, *Cu privire la bisericile de lemn ale Sălajului* în „Monumente istorice bisericești din Eparhia Oradiei. Județele Bihor, Sălaj și Satu Mare. Bisericile de lemn", Oradea, 1978, p. 338-339, 352, 365-366.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(com. Retevoiești), datată la 1834, avem o perioadă de două secole.[21] O asemenea dispoziție planimetrică a fost preferată în mai multe zone ale țării, între care și a Mureșului.

Deși aparțin aceleiași grupe tipologice, între bisericile din județul Mureș există unele deosebiri, determinate prin amplasarea pridvorului, iconostasului etc. Unele biserici, precum cele de la Beica de Jos, Sântandrei, Trei Sate, Troița au pridvorul situat în partea de vest, la altele este protejată latura sudică, cum întâlnim la bisericile din Chinciuș, Petea, Crăciunești, Răstolița, Sânișor, ca într-un singur loc, la Oroiu („Intrarea în Biserică") să fie atât pe partea de vest cât și de sud. La încadrarea tipologică s-a luat în considerare situația actuală, chiar dacă la unele biserici pridvorul a fost adăugat ulterior construcției. La departajarea construcțiilor s-a avut în vedere și poziționarea iconostasului. La biserica din Lăpușna iconostasul este situat la colțurile rezultate din îmbinarea laturilor sud-est și de nord-est cu pereții naosului, pe când, la celelalte edificii acest element este situat mai la vest, obținându-se o creștere a spațiului absidei altarului. Diferă și sistemul de acoperire interioară. La unele, cum ar fi și biserica din Troița, Crăciunești, Lăpușna, Chinciuș etc, întâlnim o boltă unică atât pentru pronaos, cât și pentru naos. La Petea și Oroiu planul de deschidere a bolții este mai mic decât lărgimea dintre pereții navei. Fără a epuiza aceste considerații de ordin general, ele fiind larg prezentate în lucrarea mea din anul 2005,[22] arătăm și faptul că, inițial, aceste biserici au fost realizate fără turn deasupra. Unele au primit turn-clopotniță aparte, în apropierea bisericii, la sud-vest sau la sud-est, cum este cazul bisericilor de la Crăciunești, Chinciuș, Petea, Troița etc, într-un caz, la Oroiu, acesta se află situat atât de aproape de biserică, încât a făcut posibilă amenajarea unui mic pridvor.

Din cele expuse, vedem în biserica de lemn de la Troița un monument rezultat din formele arhaice, elaborate cu mult timp înainte în arhitectura românească de lemn, la care meșterii anonimi au operat cu formele vechi, mult apropiate de arhetip.

21 Radu Crețeanu, *Bisericile din Muntenia,* București, Ed. Meridiane, 1988, p. 40, 42.

22 Man Ioan Eugen, *op. cit.,* p. 147-149.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

IZVOARE

Arhivele Naționale, Direcția Județeană Alba, fond Blaj, pachet VIII, 23 mai 1775

Documente privind istoria României, Seria C, Transilvania, București, veac. XIV, vol. III (1331-1340)

Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară, Vol. I, Populație

Studia Censualia Transsilvanica, Coordonator Traian Rotariu, Ed. II, Cluj-Napoca, 1997

Șematismul veneratului cler al arhiedesesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pre Anul Domnului 1900, Blaj, 1900

Șematismul veneratului Cleru catholicu de ritulu orientale alu Archi-Diecesei Metropolitane a Albei-Iulie pre Anulu la nascerea lui Christosu 1865. Era dela S. Uniune cu Biserica Romei Vechi alu 166-le. Blasiu

BIBLIOGRAFIE

BENKŐ, Károly, *Marosszék ismertetése (1860-1861), (Descrierea Scaunului Mureș. 1860-1861),* Cluj

CIOBANU, Virgil, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762,* în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Cluj, III (1924-1925), 1926

CORIOLAN, Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, Editura Academiei R.S.R, București, vol. II, 1968

CRISTACHE-PANAIT, Ioana, *Cu privire la bisericile de lemn ale Sălajului* în „Monumente istorice bisericești din Eparhia Oradiei. Județele Bihor, Sălaj și Satu Mare. Bisericile de lemn", Oradea, 1978

Idem, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, Mărturii de continuitate și creație românească,* Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, Alba Iulia, 1987

Idem; Scheletti, Ion, *Bisericile de lemn din Sălaj,* în „Buletinul Monumentelor Istorice", București, 1971, nr. 1

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CREȚEANU, Radu, *Bisericile din Muntenia,* București, Ed. Meridiane, 1988

IMREH István, Pataki Jozsef, *Structura economică a satului românesc la sfârșitul secolului al XVI-lea* în *Răscoala secuilor din 15951596. Antecedente, desfășurare și urmări,* Sub redacția Benkő Samu, Demény Lajos, Vekoy Károly, București, Ed. Academiei R.S.R., 1978

MAN, Ioan Eugen, *Biserici de lemn din județul Mureș. Monumente de artă populară românească,* Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2005

RUSSU, Ion I., *Românii și secuii,* Ediție îngrijită de Ioan Opriș, Ed. Științifică, București, 1990

ȘINCAN, Gheorghe Nicolae, *Monografii parohiale, Alba Iulia,* Ed. Reîntregirea, 2006

THE WOOD CHURCH FROM TROIȚA DEDICATED THE ST. ARCHANGELS MICHAEL AND GABRIEL
(A valuable masterpiece of Romanian folk art and history)

The wooden church of village Troița, community Gălești was placed in the former Romanian cemetery, whose stone monuments date from 1820. Dedicated to the memory of the Archangels, the church has a rectangular plan, with a polygonal sided raised apse. The traditional bell tower was placed nearby. The church is small in size: 7.85 m long, 3.80 wide, while the sides the apse are 1.56 m, 1.94 m and 1.78 m.

The church was first mentioned in documents in 1775 and also earlier in the 1760-1762 listing; therefore we dare say it was built earlier. Later on a closed, short porch was added of fretwork wood. Threatened with disappearance, the church was saved in 1975 when the local county authorities engaged in its restoration, bringing it to present shape.

In the absence of a congregation, the church has not been aut of use for several years. Its treasures have been kept in various other places but the imperial icons painted by Ioan Chiș are absolutely outstanding.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

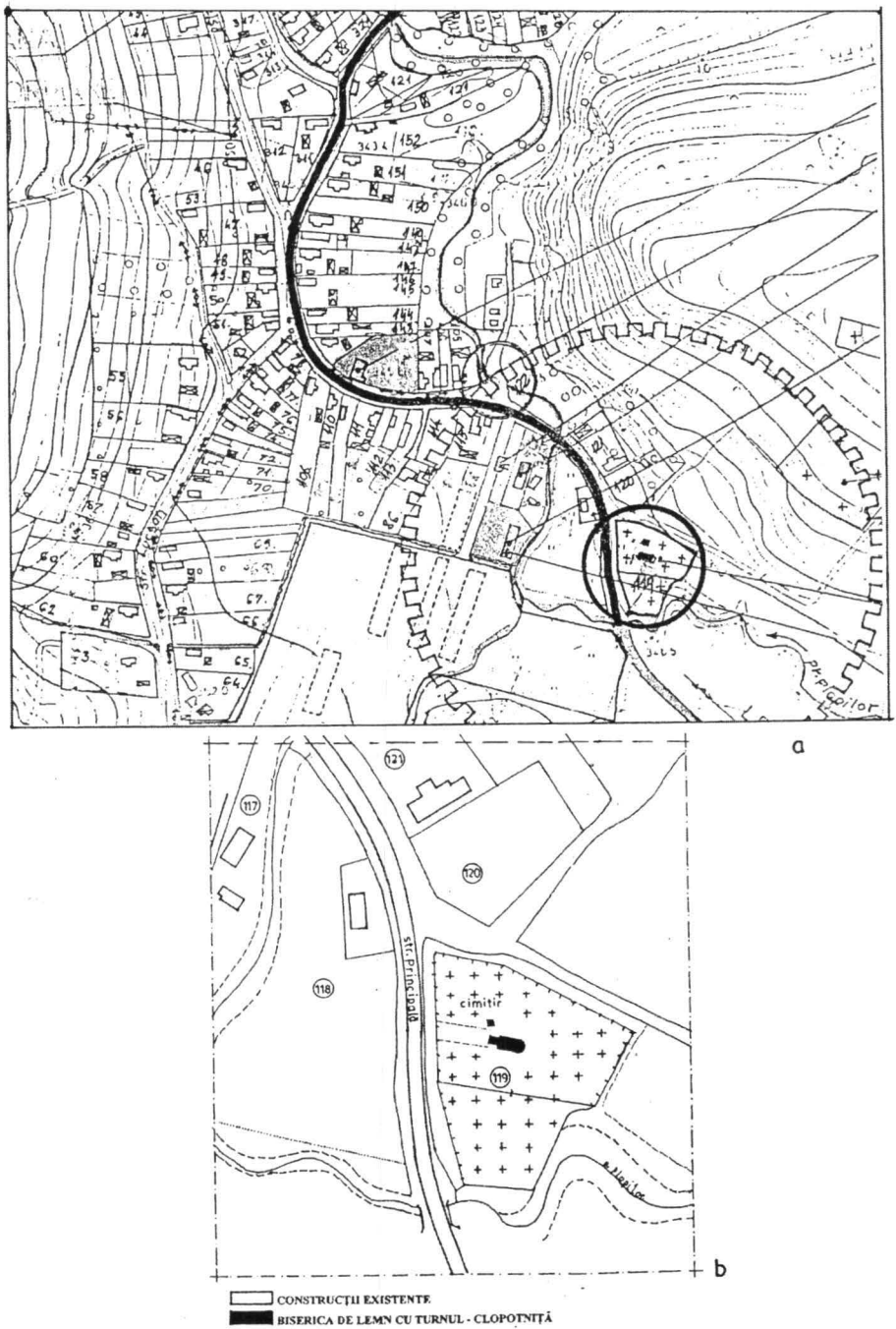

Planșa I. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”
a - încadrarea in zonă; b – planul de situație

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

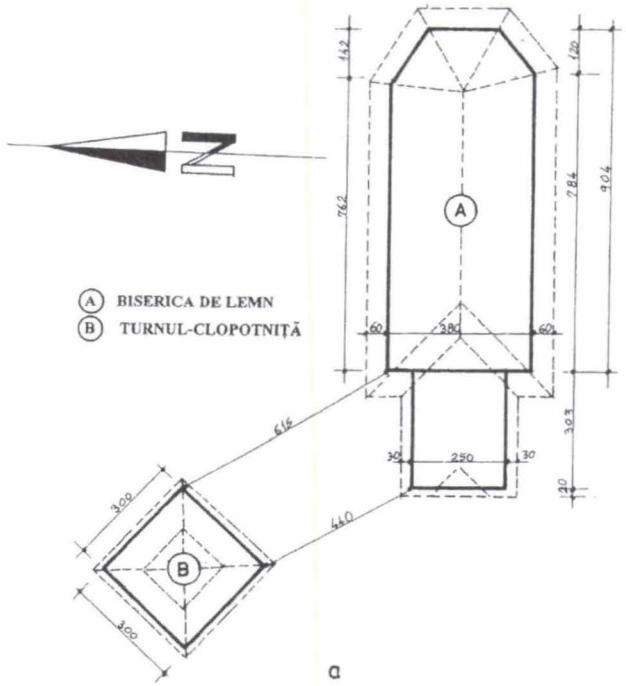

a

b

Planșa II. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril"
a - planul de amplasare a bisericii și clopotniței;
b – aspect general din nord-vest

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Planșa III. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”
a - aspect al bisericii înainte de anul 1975;
b – aspect at clopotniței înainte de anul 1975

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

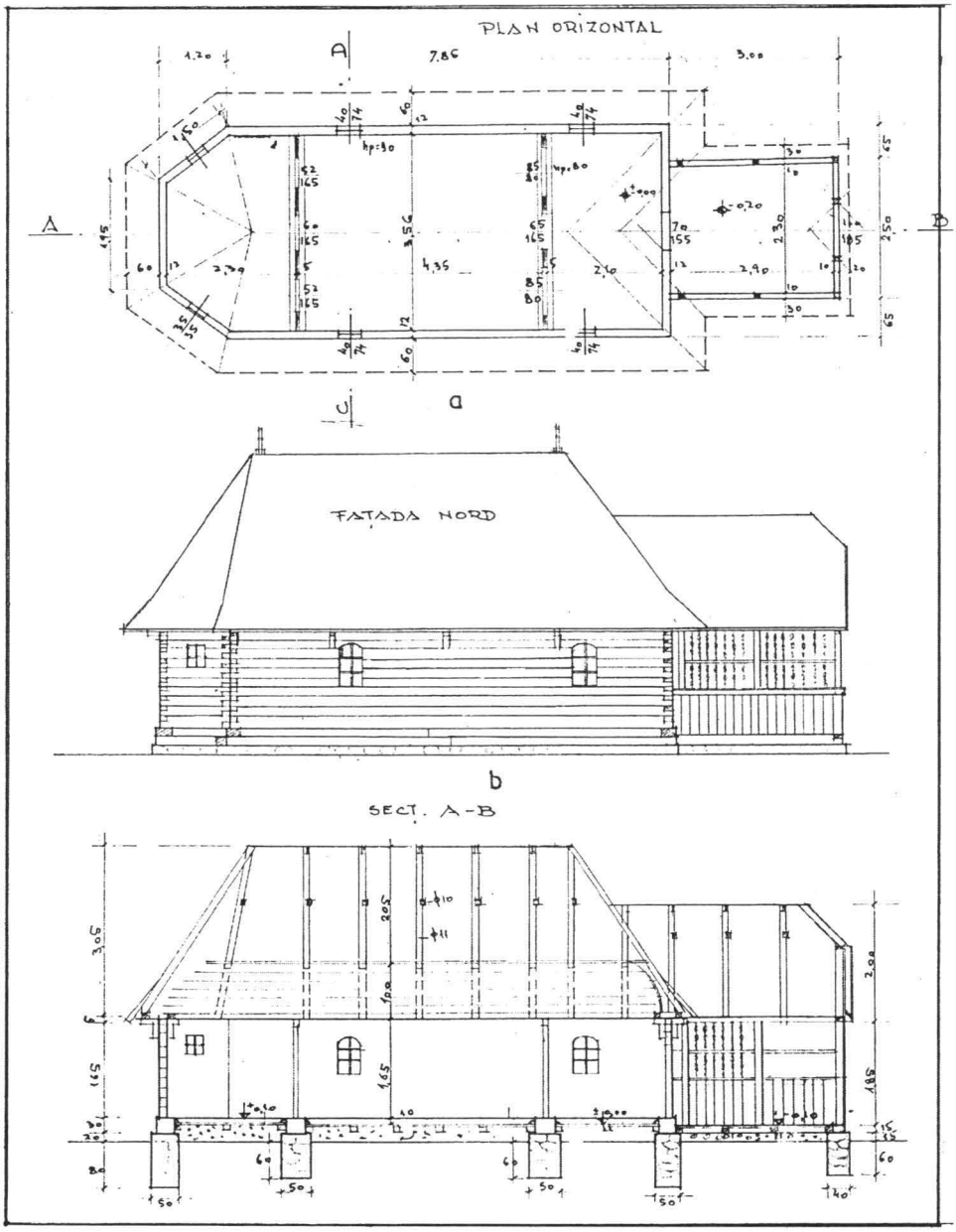

Planșa IV. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril". Proiectul de renovare din anul 1974. a – plan parter; b – fațada de nord; c – secțiune longitudinală

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

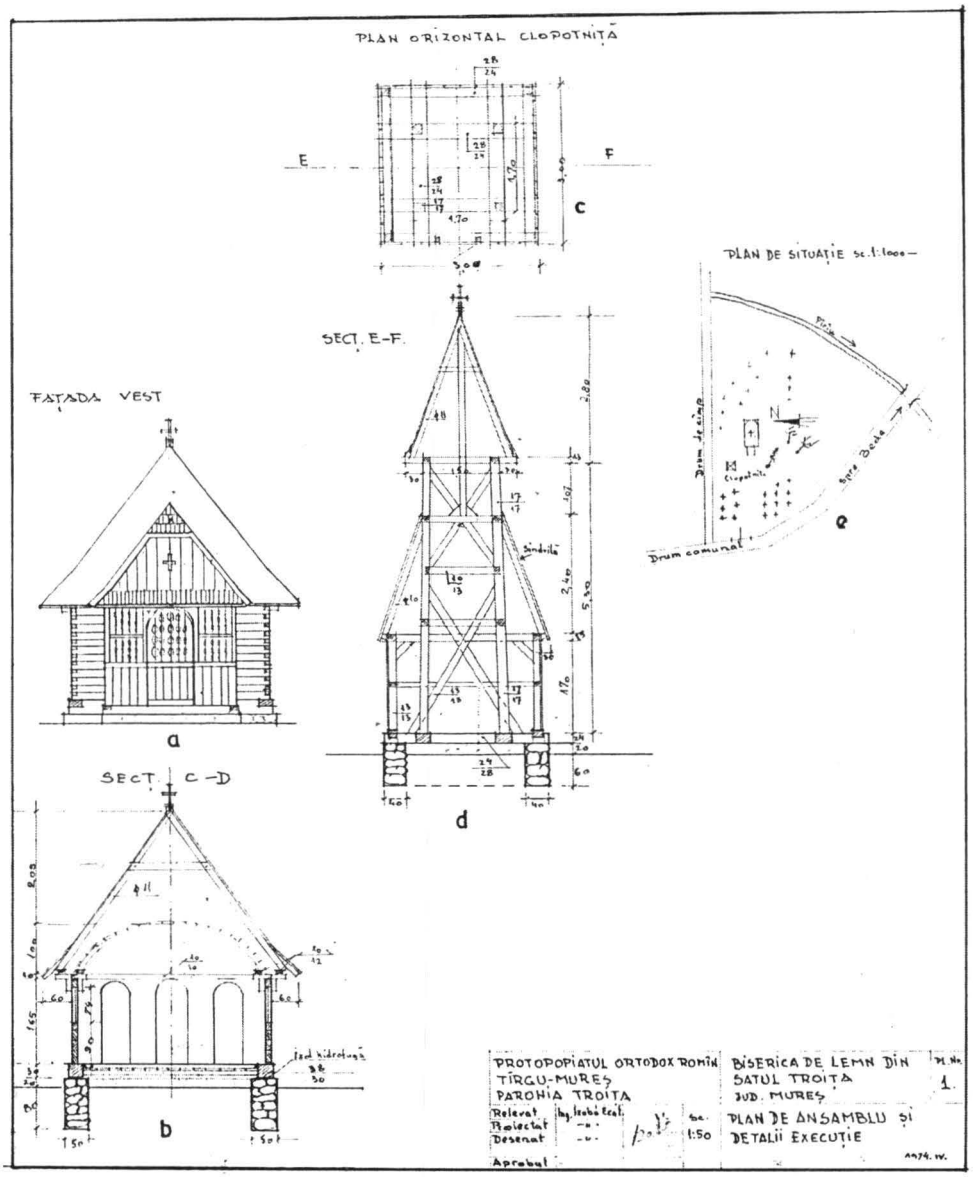

Planșa V. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril". Proiectul de renovare din anul 1974. a – fațada de vest; b - secțiune transversală; c – planul clopotniței; d – secțiune verticală prin clopotniță; e - planul de situație (fragment)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Planșa VI. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril".
a - aspect din anii 1980-1985; b – vedere sud-est din anul 2004

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

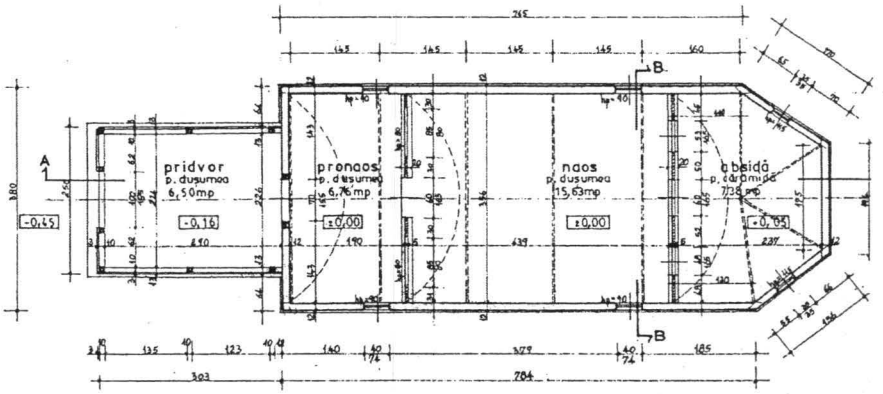

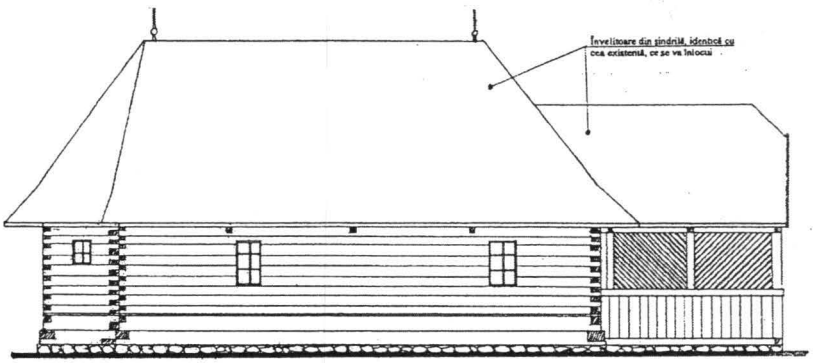

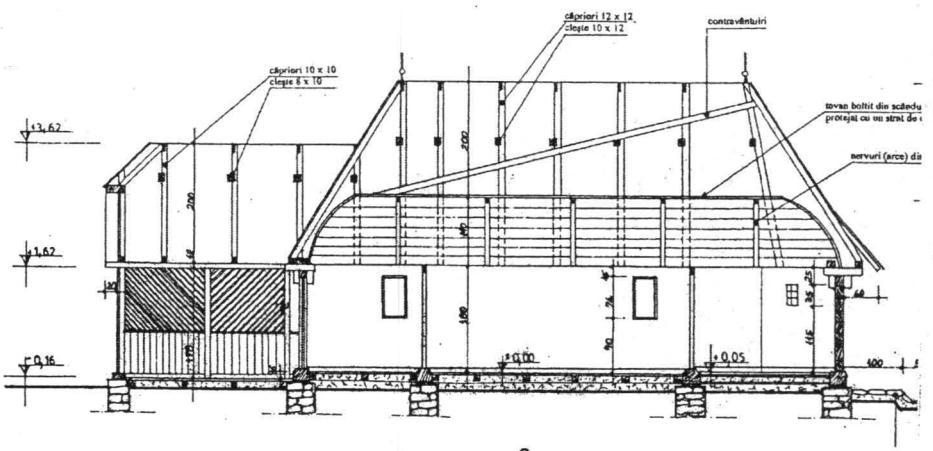

Planșa VII. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”. Proiectul de renovare din anul 2007. a – plan parter; b - fațada de nord; c – secțiune transversală

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

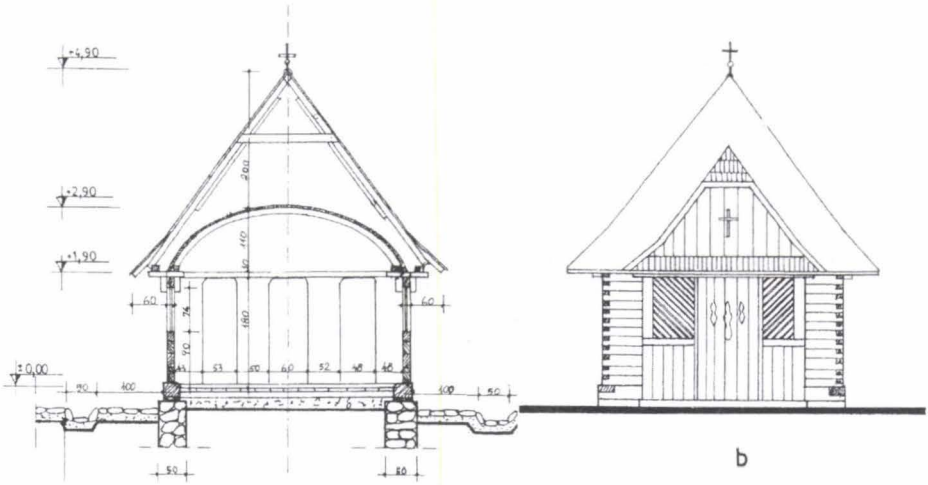

a b

c

Planșa VIII. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril". Proiectul de renovare din anul 2007. a – secțiune transversală; b - fațada de vest; c – aspect general din anul 2007

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Planșa IX. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”. Biserica în anul 2004. a – vedere nord-vest; b - vedere sud

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

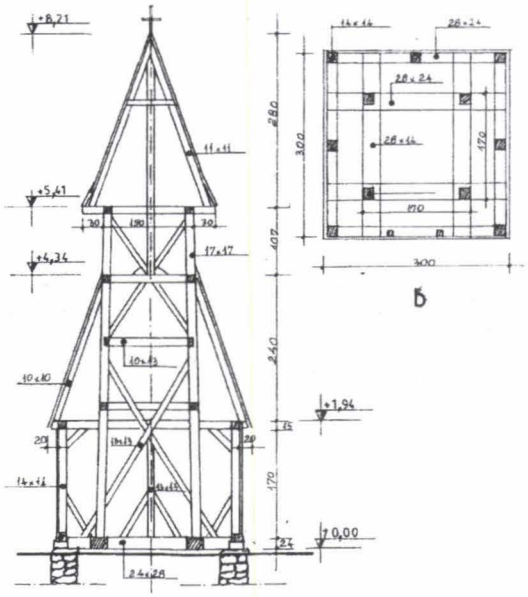

Planșa X. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril". Proiectul de renovare din anul 2007. a – secțiune verticală; b - plan orizontal; c – vedere est

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Planșa XI. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”.
a – vedere nord; b - vedere nord-est cu intrarea în pridvor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Planșa XII. Troița. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril".
a – vedere nord cu pridvorul; b - latura de nord a pridvorului

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UN MONUMENT DE ARTĂ POPULARĂ ROMÂNEASCĂ, BISERICA DE LEMN DIN ICLĂNZEL – MĂDĂRĂȘENI

Ioan Eugen MAN

În anul 1980, în cătunul Mădărășeni, ce aparține de comuna Iclănzel, a fost strămutată din localitatea de reședință, Iclănzel, biserica de lemn ce poartă hramul „Sf. Apostoli Petru și Pavel" (pl. I.a, b). Biserica face parte din categoria monumentelor istorice, fiind înscrisă la poziția nr. 577, codul MS-II-m-B-15702[1], sub denumirea „Biserica de lemn Sf. Apostoli Petru și Pavel"[2], ca situată în Iclănzel și provenind din secolul al XVIII-lea. Ea face parte din grupul de monumente care existau în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, unele existente și în prezent, precum cele de la Oroiu, Petea, Țiptelnic, Deag, altele dispărute în urmă cu mai multe decenii, multe dintre ele avându-și primele atestări documentare încă din secolul al XVI-lea, cum ar fi cele de la Iclandul Mare demolată la 1926, Căpușul de Câmpie din 1932, Iernut din 1929,

1 *Valori mureșene de patrimoniu,* Documentar de Nicolae Băciuț, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Național Mureș, Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, f.a, p. 120.

2 Sub acest hram este amintită și în literatura de specialitate, precum: Eugenia Greceanu, *Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei. Privire de ansamblu în urma inventarierii din 1962-1965*, în „Monumente Istorice. Studii și lucrări de restaurare", București, 1968, p. 37; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească.* Alba Iulia, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia, 1987, p. 230; Ioan Eugen Man, *Biserici de lemn din județul Mureș. Monumente de artă populară românească,* Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2005, p. 374-375. Pe placa amplasată pe soclul pridvorului pisania arată că purta hramul *„Sf. Arhangheli Mihail și Gavril".*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cipău din 1932, Lechința din 1928, ca să enumerăm doar câteva asemenea biserici de lemn din zonă.

Documentar, localitatea Iclănzel este amintită în anul 1501 ca *„poss Iklank"*, la 1733 sub forma de „Kis Ikland", în anul 1805 la fel „Kis Ikland", în 1824 deja sub forma românească de, „Iklenzelu", iar în 1854 ca „Kis-Ikland", „Iclăncel"[3]. În schimb, Mădărășeni își are prima atestare doar în anul 1956[4].

Împreună cu celelalte localități componente ale comunei, și anume satele Căpușu de Câmpie și Iclandu Mare, Iclănzel face parte din categoria așezărilor care, încă de la prima atestare documenatară, consemnată ca o așezare cu o populație românească ce s-a menținut în mod covârșitor de-a lungul secolelor, fără ca efectele acțiunilor de deznaționalizare să fie resimțite, cum s-a întâmplat în celelalte localități din zonă sau de pe Valea Nirajului. Conscripția din anul 1733 a lui Clain, menționează ca existente 25 familii, adică 125 suflete, care aveau biserică și doi preoți: popa Petru (Petru) și popa Mihăilă (Michael), ambii ortodocși.[5] Față de celelalte două localități componente, Iclănzel este o localitate mică, Căpușul de Câmpie având 51 familii, iar Iclandu Mare 36 familii. În 1760-1762, conscripția lui Buccow înregistrează 5 familii unite cu un preot, ortodocși având 54 familii fără preot și fără biserică,[6] deoarece autoritățile au dat-o uniților. Importantă este însemnarea din dreptul localității, precum că biserica nu se mai află pe vechiul loc,[7] ceea ce înseamnă că biserica a avut un alt amplasament. Date mai complete și mai precise ne oferă Recensământul din anul 1857. Și de această dată, Iclănzelul era o localitate mică, având doar 113 case cu 118 familii și 640 locuitori, față de Căpușu de Câmpie (223 - 232 - 1051)

3 Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* Vol. I. A-N, București, Ed. Academiei R.S.R., 1966, p. 302.

4 *Ibidem,* p. 382.

5 Togan Nicolae, *Statistica românilor din Transilvania în 1733,* a lui Inochentie Micu Clain, în *Transilvania,* Sibiu, XXIX, 1898, nr. IX-X.

6 Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni în anii 1760-1762*, a lui Nicolae Adolf baron de Buccow, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională,* III, Cluj, p. 643.

7 „Omnia loca ttemplum non habentia manent in statu quo".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și Iclandu Mare (179 - 191 - 845). Cât privește structura populației pe naționalități, situația este cât se poate de clară: 638 români și doar 2 izraeliți.[8]

Date asemănătoare ne oferă și Șematismul jubiliar din anul 1900 ce indică 750 greco-catolici și 10 izraeliți.[9] Tot Șematismul din 1900 face mențiunea: „*Bis. de lemn renovată în an 1888 în onoarea s.s. Ap. Petru și Pavel*", deci cu hramul *Sf. Apostoli Petru și Pavel*" și nu cum indică pisania. În schimb, Recensământul din anul 1910,[10] consemnează 806 locuitori din care 739 români, 45 maghiari și 22 alții, pe confesiuni fiind 765 greco-catolici, deci o parte și-au declinat religia, 27 reformați și 14 izraeliți. După anul 1930, numărul locuitorilor scade drastic ajungând la 788 locuitori în anul 1966, 688 locuitori în anul 1982 și 485 locuitori în anul 1992, din care 443 români, 4 maghiari și 38 țigani.[11]

În ciuda vechimii sale, biserica de lemn de la Iclănzel până în prezent, după cum am mai văzut, prea puțin a făcut subiectul lucrărilor de specialitate. În paginile ce urmează încercăm să punem în discuție valoarea reală a acestei biserici. Legat de această doleanță un prim pas l-a constituit solicitarea părintelui paroh Sand Ioan din Iclănzel, pentru întocmirea documentației de arhitectură, în vederea solicitării acordului pentru efectuarea unor lucrări de reparații la acoperiș și învelitoare. Întocmind releveul construcției am putut determina cele două mari faze de edificare a bisericii, cât și toate celelalte aspecte privind elementele constructive sau de ordin estetic, respectiv cele sculpturale.

Datarea construcției și modul de realizare pun și problema originii bisericii. Abordând vechimea bisericii, la o primă estimare suntem tentați a emite ipoteza existenței acesteia începând cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Însă, documentele o atestă încă din anul 1733 după care, o semnalează fiecare conscripție. De aceea,

8 Colecția *Studia Censualia Transsilvanica,* coordonator Traian Rotariu, *Recensământul din 1857.* Ediția II, Cluj-Napoca, 1997. p. 388-389.

9 *Șematismul veneratului cler al arhiedecesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș, pre Anul Domnului 1900,* Blaj, 1900, p.

10 *Recensământul din 1910, Ibidem,* p. 432-433.

11 Potrivit datelor recensământului din anul 1992.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

o datare anterioară anului 1733 ni se pare plauzibilă, începutul ei putând avea loc în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea sau în primele decenii a secolului următor. Această datare ante quem o face atât Eugenia Greceanu,[12] ce o amintește în paginile studiului ei, cât și Ioana Cristache-Panait.[13] La forma ei actuală biserica a ajuns în urma mai multor extinderi și restaurări, mai vechi sau mai noi. După cum menționează Șematismul jubiliar din 1900,[14] a fost adusă la Iclănzel în anul 1888, dintr-o zonă de pe Valea Iclănzelului printr-o mutare cu 70-80 m de pe vechiul amplasament. Lipsa unor date documentare ne împiedică să ne pronunțăm cu certitudine asupra acestui moment, rămânând să-l acceptăm pe cel dat de Șematism. Cu această ocazie, sunt efectuate ample lucrări de renovare și extindere, la capătul de vest fiind juxtapus pridvorul, deschis pe trei laturi. Cu ocazia efectuării acestor lucrări de extindere, intrarea inițială de pe latura sudică a pronaosului a fost închisă, fiind creată o alta prin pridvorul de pe latura vestică. Cercetând trecutul istoric al bisericii, constatăm că în anul 1927 sunt realizate alte noi transformări,[15] interiorul primind balconul pentru cor.

Cert este faptul că cel puțin până atunci biserica cuprindea doar cele trei importante spații liturgice: pronaosul, naosul și absida altarului, clopotnița fiind situată alături bisericii, potrivit datinilor strămoșești la români. Cercetând imagini mai vechi ale bisericii, realizate înainte de ultima strămutare, respectiv anul 1980, am putut determina modificările mai importante aduse bisericii (pl. II.a, b). Pe cele două laturi, de nord și de sud ale încăperilor, aferente pridvorului și clopotniței, se mai afla câte o fereastră dreptunghiulară. Toate ferestrele bisericii inițiale erau mai înalte și se terminau în semicerc (pl. III.a, b; IV.a), cu excepția ferestrei de la capătul estic al absidei, de formă circulară (pl. IV.b). La turnul clopotniță galeria avea pe fiecare latură câte două perechi de deschizături, tot în semicerc, create prin croirea scândurilor ce îmbracă structura portantă. Pe latura de sud a acoperișului, aproximativ în

12 Eugenia Greceanu, *op. cit,* p. 36.

13 Ioana Cristache-Panait, *op. cit.,* p. 230.

14 *Șematism 1900,* p.

15 Potrivit fișei monumentului nr. 894.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dreptul primezului, exista un luminator.

Construindu-se în anul 1970 noua biserică de zid (pl. V.a), vechea biserică de lemn era sortită desființării, intenție oprită însă la timp, în anii 1979-1980 ea fiind strămutată în cătunul Mădărășeni de lângă Inclănzel. Cu această ocazie, bisericii îi sunt aduse unele modificări, mai mult de ordin estetic cât funcțional. În primul rând ferestrele bisericii inițiale sunt modificate, primind o formă dreptunghiulară, aproape pătrată, mai scunde decât anterior, partea superioară fiind umplută cu câte 2, 3 rânduri de bârne (pl. V.b). Fereastră identică primește și capătul estic al altarului, înlocuind fereastra rotundă, iar golul din decroșul oblic, de pe latura de nord este astupat cu scânduri. La fel sunt închise ferestrele din corpul mai nou adăugat. Modificări sunt aduse și turnului prin înlăturarea panourilor de scândură ce confereau golurile duble cu terminație semicirculară, primind o galerie deschisă pe toate cele patru laturi. Principala schimbare este așezarea monumentului pe un soclu de piatră și beton, conferind stabilitate și protecția necesară contra umezelii.

Biserica face parte din categoria edificiilor cu plan dreptunghiular, cu absidă decroșată, poligonală în cinci laturi, fiind una dintre cele mai răspândite forme de plan întâlnite la bisericile de lemn din județul Mureș,[16] însumând un număr de 20 exemplare (pl. VI.a, b, c; VII.a, b). Lăcașuri cu acest tip de plan se regăsesc pe teritoriul județului Mureș în două mari grupe: grupa centrală, la vest de râul Mureș, situată între Târgu-Mureș și Glodeni, Moișa, Sânmărtinul de Câmpie și Poarta; o altă grupă în partea de nord-vest a județului, cu bisericile de la Valea Largă, Miheșu de Câmpie, Sărmașu și Sărmășel Gară, precum și alte cinci edificii răzlețe pe teritoriul județului. Se cuvine să arătăm evoluția lăcașului de acest tip, unanimă fiind aprecierea casei țărănești ca model de așezământ ecleziastic. Se impune însă să arătăm faptul că evoluția lăcașului - determinată de câțiva factori precum optimizarea serviciului divin, creșterea numărului enoriașilor - s-a concretizat în forme diverse de plan. Prin forma ce o prezintă cu absida decroșată, în cinci laturi, ea

16 Ioan Eugen Man, *Biserici de lemn din județul Mureș*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2005, p. 374.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ne duce cu gândul la formele întâlnite în arhitectura gotică, de piatră sau cărămidă. Categoric, nu contestăm asemănarea, însă pledăm pentru ideea că meșteri noștri populari, încă înainte de cristalizarea stilului gotic în Transilvania, au ridicat biserici în forme gândite în raport de calitățile materialului de construcție, lemnul, material ce nu îngăduia alte dispoziții planimetrice, decât cele ale patrulaterului și ale poligonului, ajungându-se în cele din urmă la biserica trilobată, cu pronaos poligonal, precum bisericile „Sf. Nicolae" din Reghin sau „Sf. Ilie" din Toplița. Abordând problematica acestei evoluții, Virgil Vătășianu pune întrebarea *„... dacă nu cumva a generat și arhitectura de lemn încăperi poligonale"*.[17]

Lemnul fiind un material perisabil, slab rezistent la agenții atmosferici și la factorii biologici, este firesc ca pentru arhitectura românească de lemn să avem exemple doar cel târziu din secolul al XVI-lea, cele mai multe au dispărut fie din cauza incendiilor, fie cu ocazia războaielor sau frământărilor sociale, fie că au fost măcinate de vreme. Oricum, acest tip de plan se regăsește și în alte zone ale țării, în Bihor, Sălaj, Gorj sau Muntenia.

Dacă planul e identic la cele 20 biserici amintite, despre interiorul acestora nu se poate spune același lucru. Unele au pronaosul acoperit cu bolți în leagăn cu planul renașterilor retras (Sărmășel Gară, Pănet, Poarta, Culpiu etc, cu diametrul cât lărgimea dintre pereți (Subpădure, Moișa, Iclănzel, Oroiu), una are tavan (Sânmartinul de Câmpie). În naos, bolți în leagăn au numeroase biserici (Pănet, Hărțău, Culpiu etc), iar cu planul nașterii pe ultima cunună a pereților apare la Subpădure, Moișa Bozed, Iclănzel etc. Toate au bolți pe armătură formată dintr-un schelet obținut din arcuri dublou, la Iclănzel el fiind creat din scânduri croite în arc, unele având învelitoarea pe intrados, altele pe extrados. Diferită este și acoperirea absidelor, practic în trei sisteme, comună fiind rezistența nervurilor. Diferă și așezarea intrărilor, fie pe latura de vest (Moișa, Iclănzel, Bozed), fie pe latura de sud, deși unele, cum este cazul la Iclănzel, inițial avea intrarea pe latura de sud.

17 Virgil Vătășianu, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române,* în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Cluj, III, 1960, p. 32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Majoritatea bisericilor au avut clopotnițele așezate alăturat bisericii, deși cele mai multe dintre ele în prezent au clopotnița situată deasupra, fiind realizată ulterior, fie deasupra pridvorului adăugat, fie deasupra pronaosului, dar cu modificarea acoperișului interior. Pe plan mai larg, prin analogii cu creațiile din toate zonele țării, Virgil Vătășianu consideră că aceste biserici fac parte din tipul II.a.[18]

Așadar, la originile sale, sau cel mai târziu după anul 1888, biserica de lemn cuprindea doar pronaosul, naosul și absida altarului, cu pereți confecționați din bârne, în tehnica „blockbau", în câte 12-13 rânduri, bârna de bază - talpa - fiind așezată direct pe fundamentul de piatră și beton, asigurându-i orizontalitatea. Având o navă de 11,72 m lungime și 5,13 m lățime, la capătul de est aceasta are altarul, decroșat, în cinci laturi. Cu lățimea de 4,14 m laturile absidei, de la sud spre nord, au lungimi de câte 1,56 m 1,52 m, 1,53 m, 1,65 m și 1,50 m, și o adâncime maximă de 3,42 m și o înălțime de 1,98 m până la nivelul bârnelor de susținere a semicalotelor și bolților proprii. Ceea ce este deosebit este decroșul absidei față de navă, el fiind de 0,38 m pe latura sudică și de 0,61 m pe latura nordică, acesta însă având un plan înclinat, cu un gol de fereastră, probabil pentru asigurarea unei iluminări naturale a proscomidiei. În interior spațiul cuprinde pronaosul, cu o lungime de 4,47 m și o lățime de 4,66 m spre capătul de vest și cca 4,70 cm în dreptul primezului. Se pare că acest prim perete divizor a fost realizat ulterior (pl. VIII.a), pentru a delimita locul de rugăciune al femeilor față de cel din naos al bărbaților. Primezul este prevăzut cu un loc de trecere, mărginit de doi stâlpi de lemn de esență tare, cele două părți laterale având câte un parapet de cca 95 cm înălțime, permițând femeilor să privească în interiorul naosului. La rândul său, naosul are o lungime de 5,88 m și o lățime de cca 4,70 m în dreptul primezului și 4,76 m în dreptul iconostasului. Față de pronaos, nivelul pardoselii naosului este mai jos cu cca 13 cm. Acest ultim perete divizor (pl. VIII.b) este confecționat pe o structură din grinzi de lemn, cu panouri din scândură, având în centru ușile împărătești, de 75 cm lățime, și cele laterale, de câte 65 cm lățime, toate având câte 1,80 m înălțime.

18 *Ibidem,* p. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După acest ultim perete divizor urmează altarul, cu o lungime de 3,42 m, însă cu lățimi diferite. Circa 85-90 cm aparțin încă navei bisericii, cu o lățime de 4,76 m, după care urmează partea retrasă, cu o lățime de 3,86 m.

Luminarea naturală a bisericii se face prin intermediul ferestrelor (pl. IX.a) dispuse simetric, pe fiecare latură: două la pronaos, patru la naos și câte una pe fiecare latură poligonală a absidei. Așa cum am mai arătat, de-a lungul timpului ferestrele au suferit modificări ca formă și mărime, din care amintim cele din anul 1888, când acestea sunt mărite și primesc terminația în semicerc, apoi cele actuale, efectuate cu ocazia strămutării la Mădărășeni. Interiorul este acoperit cu bolți semicilindrice peste naos, absidă și parțial altar, partea poligonală a altarului având panouri trapezoidale.

Forma alungită a bisericii o datorăm pridvorului deschis și spațiilor aferente, care nu au existat inițial. În anul 1888, cum se presupune, s-a realizat extinderea bisericii pe latura de vest (pl. IX.b). De această dată sistemul constructiv este altul, el fiind realizat din bârne dispuse într-un shelet pe verticală, ce se sprijină pe un grătar din grinzi, peste pridvor înalțându-se turnul-clopotniță. Extinderea, cu o lungime de 3,13 m și 5,13 m lățime (cât biserica veche) cuprinde un pridvor deschis cu o lățime de 95 cm, un spațiu de trecere în pronaos (sas), cu o lungime de 2,0 m și o lățime de 1,62 m, precum și două încăperi laterale, de câte 1,72 m lungime, aceea dinspre nord fiind destinată accesului la turn, și a doua, dinspre sud, ca spațiu de depozitare (pl. X.a, b). Cu o secțiune de 2,0 × 1,95 m turnul-clopotniță este susținut în totalitate de structura de rezistență formată din patru stâlpi masivi, de câte 17 × 15 cm. La cota de 2 m se află prima platformă a turnului, ce corespunde bolții navei, iar la cota de 4,72 m se află platforma clopotelor. Partea superioară a structurii paralelipipedice a turnului ajunge la 7,07 m, înălțimea totală, inclusiv coiful piramidal al acoperișului, la 9,22 m înălțime. În totalitate, partea ulterior adăugată este îmbrăcată cu scânduri, aceasta cât și vechea biserică din bârne fiind acoperită cu un strat de var alb.

Dacă partea mai nouă nu conține elemente decorative deosebite, la biserica veche bârnele pereților formează acele aripi-consolă, ce coboară până către mijlocul pereților (pl. XI.a, b) respectiv

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la limita inferioară a ferestrelor, ale căror capete conțin terminații formând crestături paralele în retragere. Alt element decorativ este brâul median răsucit în frânghie ce înconjoară edificiul (pl. XII.a, b). Interiorul bisericii este lipsit de pictură, vechea decorație murală dispărând cu mult timp în urmă, din cauza repetatelor strămutări și intervenții. Cu excepția bolții, vopsită în albastru și decorată cu stele, ce reprezintă cerul, restul pereților sunt zugrăviți cu var alb.

În anul 1980, cu ocazia sfințirii bisericii pe noul amplasament, la capătului de vest al soclului s-a montat o placă a cărei pisanie arată următoarele:

„BISERICA DE LEMN CONSTRUITĂ
ÎNTRE ANII 1600–1700 CU HRAMUL SF.
ARH. MIHAIL ȘI GAVRIL, ÎN PAROHIA
ICLĂNZEL, A FOST STRĂMUTATĂ ÎN
CĂTUNUL MĂDĂRĂȘENI ÎN ANUL
1980 ȘI S-A PUS PIATRA DE TEMELIE
AZI 1 IULIE 1980 DE CĂTRE NOI
f. EMILIAN
EPISCOP AL ALBA IULIEI
IULIU BACALI PROTOPOP
MIHAI LUP PREOT PAROH.

Așa cum se prezintă în prezent biserica de lemn „Sfinții Apostoli Petru și Pavel" din Iclănzel-Mădărășeni, poate constitui un loc de reculegere în încântare. Aceasta presupune toată atenția Parohiei, întrucât, asemenea oricărui asemenea edificiu, se află sub amenințarea factorilor de timp și climă, solicitând refacerea învelitorii pentru protejarea acesteia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

BĂCIUȚ, Nicolae, *Valori mureșene de patrimoniu,* Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Național Mureș, Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, f.a.

CIOBANU, Virgil, *Statistica românilor ardeleni în anii 1760-1762*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", III, Cluj

CRISTACHE-PANAIT, Ioana, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*. Editura Episcopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia, Alba Iulia, 1987

GRECEANU, Eugenia, *Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei. Privire de ansamblu în urma inventarierii din 1962-1965*, în „Monumente Istorice. Studii și lucrări de restaurare", București, 1968

MAN, Ioan Eugen, *Biserici de lemn din județul Mureș. Monumente de artă populară românească,* Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2005

SUCIU, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* Vol. I. A-N, București, Editura Academiei R.S.R., 1966

TOGAN, Nicolae, *Statistica românilor din Transilvania în 1733, a lui Inochentie Micu Clain*, în „Transilvania", Sibiu, XXIX, 1898, nr. IX-X

VĂTĂȘIANU, Virgil, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române,* în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Cluj, III, 1960

A MASTERPIECE OF ROMANIAN FOLK ART
The Wood Church in Iclănzel-Mădărășeni

The church dates from the end of the 17th century or perhaps the beginning of the following one; in time it underwent several renovation and relocation changes. It was brought from the valley of Iclănzel in 1888 and on that occasion its west wall was extended with a porch and a bell-tower. The southern entrance, marked by a rope-like frame, was closed and a new acces was opened on the western side. At the same time the windows were enlarged, however, perserving the circular hole of the apse, as an invocation of the beginnings.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

The church has a rectangular shape, with a polygonal recessed apse on five sides, which form at their junction spot with the beams beautiful, finely carved wing-like corbels; the whole is merked by a rope like belt.

In the sixth decade of the 20th century this monument was relocated to Mădărășeni, a suburb of Iclănzel, because a new brick church was placed nearby. On that occasion the windows were turned to their much shorter rectangular shape; at the same time an open passage was created in the bell-tower.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

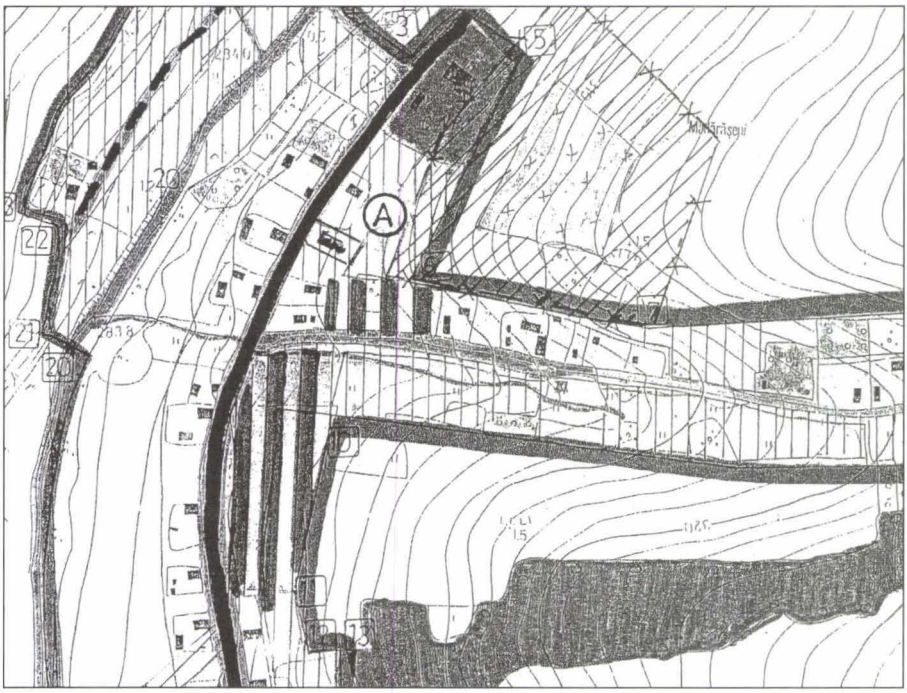

a

b

Fig. 1. a - Încadrare în zonă
b - Aspect general sud-est

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

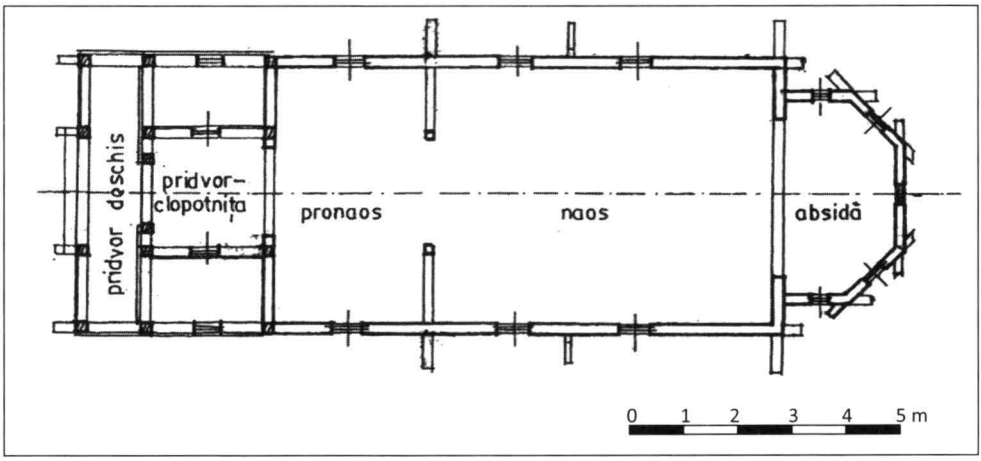

a

b

Fig. 2. a - Planul bisericii întocmit înainte de anul 1980
b - Vedere sud-vest cu pridvorul, înainte de anul 1980

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

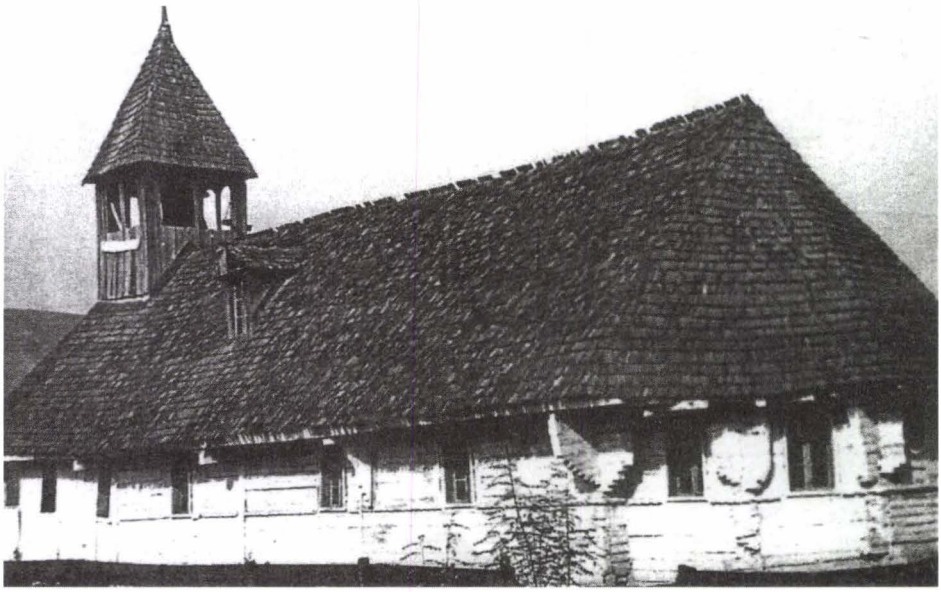

a

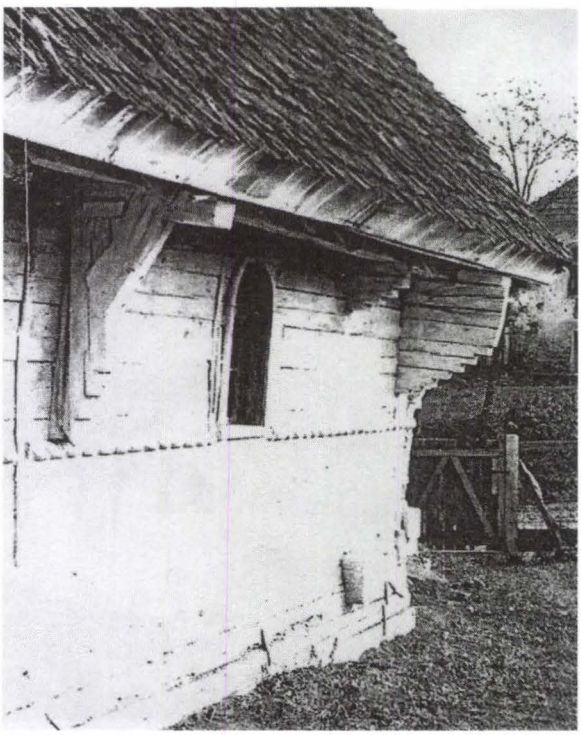

b

Fig. 3. a - Vedere sud a bisericii, înainte de anul 1980
b - Vedere sud a capătului de est al naosului, înainte de anul 1980

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

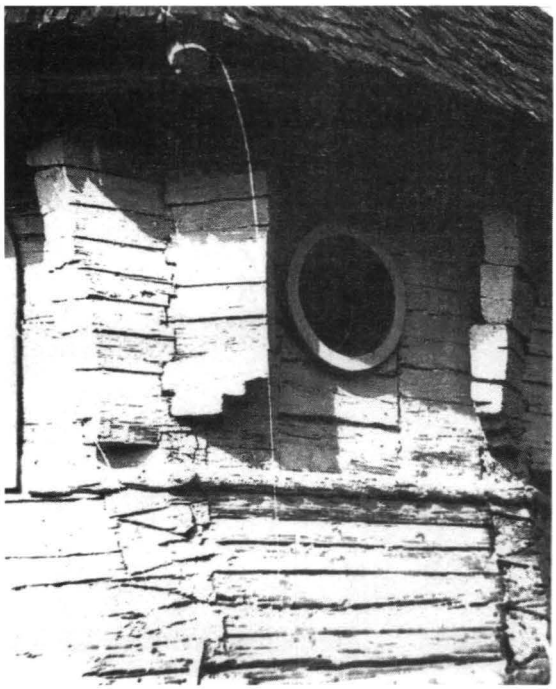

a

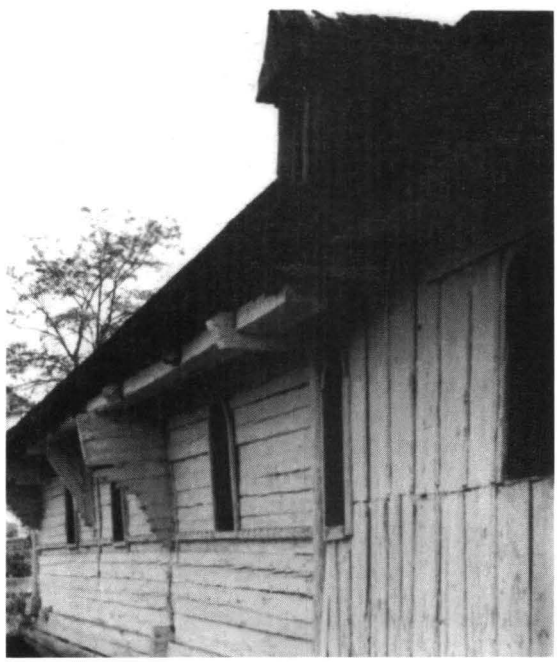

b

Fig. 4. a - Vedere nord a bisericii, înainte de anul 1980
b - Vedere a absidei cu fereastra circulară, înainte de anul 1980

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Fig. 5. a – Biserica nouă de zid
b – Vedere sud-est a bisericii cu ferestrele modificate

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

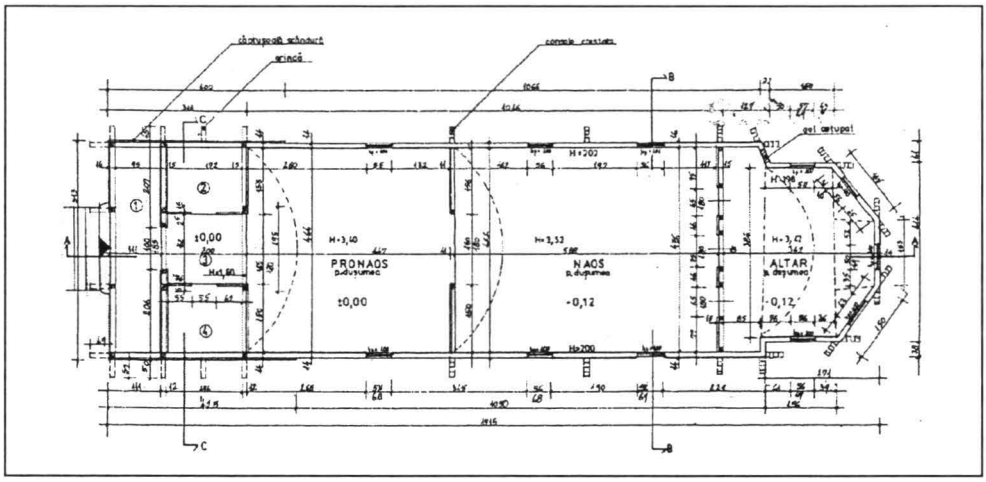

a

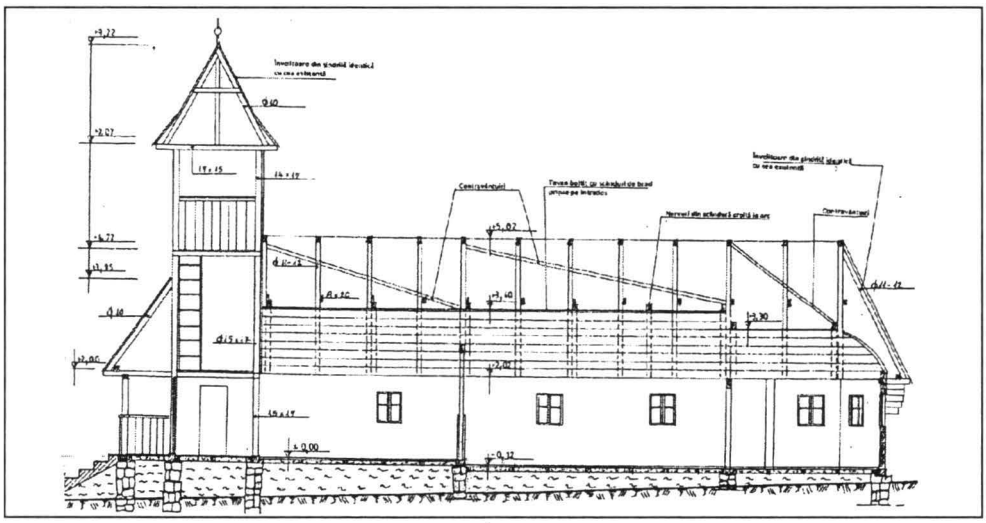

b

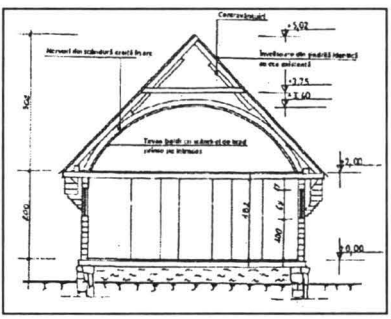

c

Fig. 6. Proiectul de restaurare a bisericii din anul 2009. a - Plan orizontal; b - Secțiunea longitudinală; c - Secțiunea transversală prin naos

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

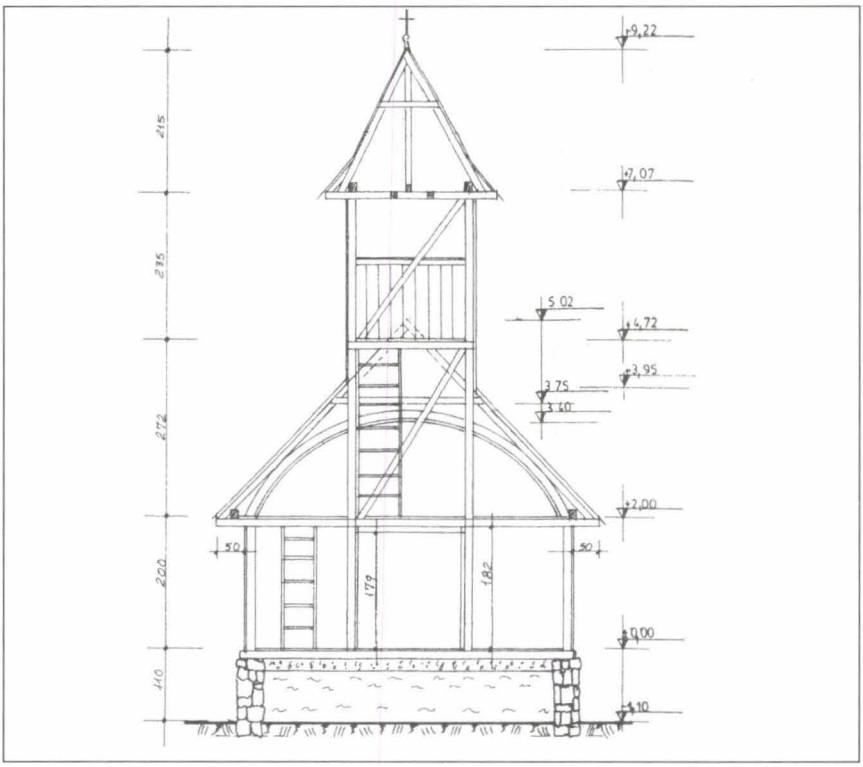

a

b

Fig. 7. a - Secțiune transversală prin pridvor
b - Vedere nord-est

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Fig. 8. a - Interior cu primezul și naosul
b - Iconostasul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Fig. 9. a - Interior din naos cu ferestre
b - Pridvorul cu clopotnița, ulterior realizate

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Fig. 10. a - Vedere sud-est a pridvorului
b - Vedere vest cu intrarea în pridvor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

b

Fig. 11. a - Console de pe latura de nord-est a absidei
b - Detaliu consolă la capătul navei spre absidă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

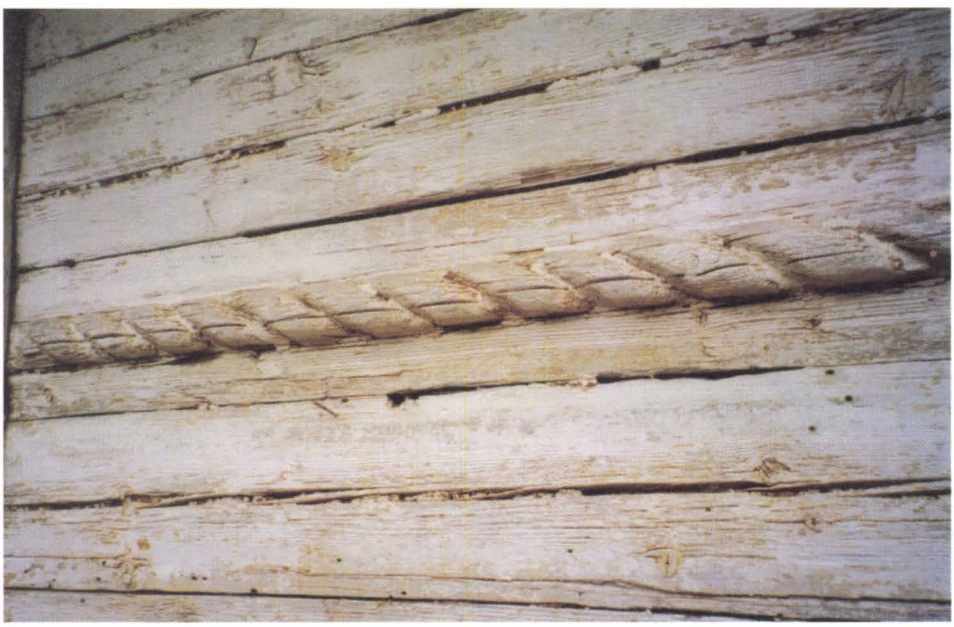

b

Fig. 12. a - Brâul median de pe latura nordică
b - Detaliu brâu median de pe latura de sud

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ÎN CĂUTAREA LUI TOADER POPOVICI ZUGRAVUL. COMPARAȚII STILISTICE

Vasile MUREȘAN[1]

1. Toader zugravul Câmpiei Transilvaniei – comparații stilistice

Pentru a face lumină în ceea ce privește arta zugrăvitului la Toader zugravul Câmpiei Transilvaniei, trebuie să recurgem la originile artei lui, la cei care i-au fost dascăli în șantierele de pictură. Pentru aceasta vom face o paralelă între icoana *Arhanghelului Mihail*, zugrăvită de Iacov zugravul pentru biserica din **Şilea** (fig. 1), județul Alba, 1745 și icoana *Arhanghelului Mihail* zugrăvită de Toader zugravul, **Sălcud** (fig. 2) județul Mureș 1751.

În ceea ce privește lucrarea zugravului rășinărean, observăm tratarea în manieră brâncovenească a icoanei. Personajul este monumental, respectă erminiile, înveșmântat cu armură de zale cu întăriturii metalice asemenea armurii bizantine, ține sabia în mâna dreaptă sprijinită pe umărul drept. Detaliile cu frunză de acant și elemente decorative specifice perioadei post brâncovenești, decorează armura în zona umărului și a șoldului. Volumetria este redată prin blicuri albe repetitive de la gros spre subțire pe pată plată gri. Mantia de un roșu portocaliu cade pe umărul stâng și este înnodată la nivelul pieptului, bordată cu perle de culoare albă. În ceea ce privește tratarea picturală, zugravul folosește pata plată, arareori cu tonalități din aceeași culoare, și modelează anatomia corpului și a veșmintelor prin desen cu linie din aceeși culoare dar mai închisă cu câteva tonuri.

Volumetria veșmintelor este redată prin repetiția de linii succesive întotdeauna pe formă anatomică, la fel ca și la armură. Forma

1 Muzeograf, Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară, Târgu-Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

veșmintelor este redată și cu ajutorul blicurilor care sunt de culoare albă. În ce privește tipologia figurii, fața are un oval rotunjit, modelat, cu redarea volumelor în tonuri foarte apropiate și fine, dovedind un foarte bun și rafinat cunoscător al picturii bizantine. Ochii sunt supradimensionați, migdalați, sprâncenele puternic arcuite, sprânceana dreaptă este mai ridicată decât cealaltă. Nasul subțire, nu foarte alungit, narinele mici. Gura foarte mică, adesea mai mică decât ochii, scoasă în evidență de un roșu aprins, scoasă în evidență de blicurile trasate cu culoare albă și de umbra de sub buza inferioară, de un brun foarte închis, aproape decupat de pe suprafața feței. Bărbia rotundă, pupilele mari, rotunde, brune și urechile mici, părul rotund, cârlionțat atârnând în bucle pe umeri, buclele fiind redate volumetric prin repetiție de linie, pe pată cel mai adesea plată.

Mâinile care țin sabia și potirul au formă arcuită, nu sunt neapărat anatomice, sunt mai degrabă realizări artistice care caută forma și linia, prin sugestie. La fel, ca și în cazul feței și gâtului, anatomia este redată cu tonuri sensibile de la umbră spre lumină iar linia care desenează mâinile și degetele este de un rafinament și de o eleganță deosebită, ca și în cazul veșmintelor. Volumul antebrațelor este pus în valoare și de cămașa suflecată care este minunat redată cu grafisme liniare prin repetiție pe alb. Aripile vin să scoată în evidență imaginea arhanghelului detașându-l oarecum de pe fondul de foiță de aur. Tratarea lor este uneori în volum, luminată de blicuri puternice albe. Fondul pe foiță de aur este realizat prin suprafețe mici dreptunghiulare, iar aureola este incizată cu diferite elemente romboidale. Inscripțiile nominative cu roșu, în partea superioară a icoanei, în limba chirilică, îl arată pe zugrav un deosebit caligraf.

În ceea ce privește imaginea arhanghelului, realizată de Toader zugravul Câmpiei Transilvaniei, constatăm că ucenicul și-a învățat bine lecția. Atât în ceea ce privește tipologia figurii cât și desenul mâinii, precum și realizarea veșmintelor a aripilor și a aureolei. Detaliile, cum ar fi: solzii armurii, ramforsarea metalică, perlele care bordează mantia, precum și nodul de pe umărul stâng ne demonstrează o asemănare izbitoare cu profesorul său.

Totuși lucrarea lui Toader se personalizează prin supradimensionarea capului, îndepărtarea ochilor de la baza nasului, sprâncene

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

subțiate chiar dacă sunt arcuite la fel ca și la Iacob. Urechile sunt foarte mici, nasul este subțire și lung. Lobii nasului devin mult mai mici, reprezentați mai discret, pe o formă decorativă trilobată și gura este aplatizată, cu buza superioară subțire, iar sub buza inferioară o umbră puternică de aceeași factură ca la maestrul său. Prin modul de punere al acestor detalii fizionomice se detașează puternic de ovalul rafinat a chipului. Volumele feței sunt redate cu tonuri rafinate de la deschis spre închis, însă în imaginea de ansamblu lucrarea este mult mai luminoasă decât cea a profesorului său Iacov. Urechile foarte mici, radate prin forme decorative discrete iar gâtul nu este tratat în volum, însă apare o sugerare anatomică a mărului lui Adam (cartilagiul tiroid). Mâinile sunt de aceeași factură ca și la Iacov, numai că sunt mai puțin umbrite. Aureola este în volum și este decorată cu triunghiuri, pansonată pe foiță de aur, până și forma părului și a aripilor sunt mult prea asemănătoare.

Fondul este realizat din foiță de aur iar scrisul este redat pe o bandă de culoare albastră în chirilică cu alb. Până și scrierea ne dovedește asemănarea dintre cei doi zugravi, chiar dacă în bibliografie nu apare legătura între cei doi zugravi.

Am făcut aceste comparații, cred suficiente pentru a demonstra legătura dintre cei doi autori, Iacob zugravul de la Rășinari și zugravul Câmpiei Transilvane, Toader.

2. Toader Pop - comparații stilistice

Un alt zugrav cu numele de Toader din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea este Toader Pop cel care împreună cu Aron Pop și Pavel Dumbrăveanu au realizat în 1779 septemvrie 5 zile, cele patru icoane împărătești de la Băița (fig. 3, 6, 7), plătite de ieromonahul Isaia, să-i fie pomană pentru suflet. Acest zugrav a fost adesea confundat cu Toader Popovici, zugrav care a zugrăvit în aceeași perioadă și uneori chiar și cu Toader zugravul Câmpiei Transilvane care a zugrăvit cu câteva decenii mai înainte.

La o simplă privire de ansamblu se observă reala deosebire în modul de abordare și realizare a icoanei. Icoana *Arhanghelului Mihail* (fig. 3) pictată de acest zugrav, iese din tipicurile picturii bizantine. Zugravul este influențat de pictura vestică și încearcă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să redea prin umbră și lumini anatomia și expresivitatea figurilor. Forma ovală, fruntea foarte înaltă, părul despărțit în două șuvițe subțiri, urechile foarte mari, cu perciuni cârlionțați, precum și gâtul a cărui rotunjime este marcată de două umbre, ochii și gura de o dimensiune normală întipăresc pe față un zâmbet care nu este caracteristic icoanelor brâncovenești. Faldurile mantiei vișinii sunt adânci și moi, marcate de umbre puternice, maronii și blicuri albe. Dispare în totalitate decorativismul icoanei postbrâncovenești în ceea ce privește tratarea veșmintelor, anatomiei feței și a mâinilor.

De remarcat este căutarea lui de a reda cu umbre volumetria aparentă a mâinilor, a veșmântului și a potirului. Chiar dacă modelul după care a fost pictat icoana este probabil unul din sudul munților realizarea ne arată un pictor de factură populară, aproape naivă care nu poate fi confundat cu Iacob zugravul de la Rășinari (fig. 1), Toader zugravul Câmpiei Transilvane (fig. 2) sau Toader Popovici zugravul (fig. 8).

Chiar dacă inscripția de pe dosul icoanei, pisania, îl amintește pe Toader Pop, nouă ni se pare că realizarea acestui zugrav se apropie mai mult de cea a zugravului Popa Gheorghe din Șerbeni care zugrăvește la 1828 iconostasul și strana de la Șerbeni. Nu putem știi dacă pictura icoanei este originală sau dacă este o repictare a acestui zugrav. Aceasta deoarece tot repictare sau intervenție ni se pare că ar exista și la icoana *Sf. Nicolae* (fig. 6), iar icoana *Maicii Domnului* (fig. 7) din aceeași generație este din același grup de icoane realizată la aceeași dată, conform pisaniei, dar este zugrăvită într-o manieră diferită, ceea ce vine să demonstreze că este posibil ca cele două icoane, înainte amintite, să nu fie opera lui Toader Pop și opera lui Popa Gheorghe din Șerbeni, mai ales având în vedere tipologia figurii de pe strana din satul Șerbeni, jud Mureș care în prezent se află la protopopiatul din Târgu Mureș. (fig. 4 detaliu, fig. 5 ansamblu, autoportret popa Gheorghe?).

3. Toader Popovici – comparații stilistice

Un alt zugrav cu numele de Toader este **Popovici Toader** zugravul, care și-a desfășurat activitatea în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea pe Valea Beicii, Mureșului și zonei Câmpiei Transilvaniei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aducem spre comparație imaginea *arhanghelului Mihail* (fig. 8) aflată la biserica din Urisiu de Jos zugrăvită „...pentru Ioan Gheorghie, preuții satului în anul 1796, luna lui iulie 23 zile semnată și datată Popovici Toader - zugravul". Având în vedere tipologia figurilor și realizarea pe pată plată, fără intenții de a reda volumul precum și desenul pe pata plată de un grafism decorativ sugerând volumele mari printr-o discretă repetiție liniară folosind diferențe cromatice la distanță de un ton. Adâncimea faldurilor este marcată cu linii negre, după cum cu linii negre sau siena arsă sunt desenați ochii, sprâncenele, nasul, gura inclusiv linia bărbiei fără să apeleze la redarea volumelor anatomice ale feței prin umbrire. Forma capului este una alungită iar aureolele și fondul icoanei tratate pe foiță sau pe auriu sunt decorate cu perle în relief sau decorațiuni florale. Inscripția nominativă în chirilică scrisă în alb se află în partea superioară a icoanei pe o bandă albastră. Aripile sunt tratate în aceeași formă decorativă pe pată plată cu linii și hașuri care vin să marcheze volumele. În partea inferioară pe un cartuș alb ca un rotulus desfășurat apare pisania cu numele donatorilor, datarea și numele zugravului, ceea ce ne certifică autenticitatea icoanei.

În icoanele amintite s-au manifestat 4 zugravi cu personalități diferite, inconfundabile. Prin comparația dintre Toader Popovici zugravul (fig. 8), Toader Pop (fig. 3), Toader zugravul Câmpiei Transilvaniei (fig. 2) și Iacob Zugravul (fig. 1) de la Rășinari am demonstrat lipsa de asemănare între acești zugravi, și că Toader Popovici zugravul nu poate fi ucenicul lui Iacov de la Rășinari. Presupunem după cum spunea și doamna Cristache Panait în cartea sa *Biserici de lemn monumente istorice din episcopia Alba-Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*, editată la 1987, la pag. 245, reprezentând icoana *Pogorârea Sfântului Duh* (fig. 9), datată 1783 și semnată de grupul de zugravi Iacov, Toader și Lica, consideră că Toader întâlnit la Băița și Frunzeni nu este cel care a lucrat la Reghin după cum opina și Atanasie Popa iar Iacov nu este cel de la Rășinari și este Iacov de la Feisa, ceea ce demonstrează că Toader Popovici l-a avut dascăl pe Iacov de la Feisa și nu pe Iacov de la Rășinari, doi autori cu identitate diferită (fig. 10, 11, 12).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

CRISTACHE-PANAIT, Ioana, *Biserici de lemn monumente istorice din episcopia Alba-Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia, Alba Iulia, 1987

AUF DEN SPUREN VON TOADER POPOVICI, KUNSTMALER DES 18. JAHRHUNDERTS

Dieser Aufsatz ist ein Kapitel aus dem Buch *Toader Popovici Zugrav* (Toader Popovici der Kunstmaler). Er war ein Kunstmaler mit reicher Tätigkeit im Gebiet des Mureș-Tals, der siebenbürgischen Ebene und des Beicii Tals.

Während ich seine Werke untersuchte, habe ich bemerkt, dass manche Autoren die Werke des Kunstmaler Toader Popovici mit den Werken von Toader Pop, mit den Ikonen von Toader, dem Kunstmaler der siebenbürgischen Ebene, Tudor, dem Kunstmaler von dem Bistrița Gebiet und von weiteren Kunstmalern mit dem selben Namen aus dem XVIII. Jahrhundert verwechselt haben.

In manchen Fällen ergab sich die Verwechslung aus der Schriftstellerei und die anderen Fällen aus der Unkenntnis der Kunstmalerei. Die Autoren waren unfähig, die Linie, Farbe und plastiche Bearbeitung eines jeden Kunstmalers zu erkennen und somit kam es zu Verwechslungen.

In anderen Fällen stammt die Verwechslung aus der Bibliographie. Iacov aus Rășinari wurde häufig mit Iacov aus Feisa verwechselt. In beiden Fällen können wir einen deutlichen Unterschied betreffend Typologie und plastiche Bearbeitung bemerken.

Das Auge eines Kenners kann die Werke dieser Kunstmaler unterscheiden und Ordnung in dieses Chaos schaffen.

Um nicht den selben Fehler zu machen habe ich mit Ikonenmaler Marcel Naste zusammengearbeitet und bei dem Vergleich der Werke beriet ich mich auch mit dem Ikonenmaler Călin Bogătean. Nach dem stilistichen Vergleich erzielten wir eine Abgrenzung zwischen dem Stil und Werk dieser Kunstmaler und der Werken von Toader Popovici, Kunstmaler des 18. Jahrhunderts und haben somit die Einzelheiten der Werke dieses Kunstmalers aufgezeigt. Der Text wurde mit den Ikonen der oben erwähnten Kunstmaler illustriert, um die Unterschiede und Ähnlichkeiten der Malerei dieser Kunstmaler und ihrer Lehrlinge aufzuzeigen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1. Iacov de la Rășinari, *Arhanghelul Mihail*, (Șilea, com. Fărău, jud. Alba), mijlocul sec. XVIII

Fig. 3. Toader Pop, Aron Pop și Pavel Dumbrăveanu, *Arhanghelul Mihail*, Băița, jud. Mureș, 1779

Fig. 2. Toader zugravul Câmpiei Transilvaniei, *Arhanghelul Mihail*, Sălcud, oraș Iernut, jud. Mureș, mijlocul sec. XVIII

Fig. 4. Popa Gheorghe din Șerbeni, detaliu strană, Șerbeni, 1828

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 5. Popa Gheorghe din Șerbeni, detaliu strană, Șerbeni, 1828

Fig. 6. Toader Pop, Aron Pop și Pavel Dumbrăveanu, *Sfântul Nicolae*, Băița, jud. Mureș, 1779

Fig. 7. Toader Pop, Aron Pop și Pavel Dumbrăveanu, *Maica Domnului cu pruncul*, Băița, jud. Mureș, 1779

Fig. 8. Toader Popovici, *Arhanghelul Mihail*, Urisiul de Jos, com. Chiherul de Jos, jud. Mureș, a doua jum. sec. XVIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 9. Iacov, Toader și Lica, *Pogorârea Duhului Sfânt*, Frunzeni, comuna Lunca, jud. Mureș, a doua jum. sec. XVIII

Fig. 10. Iacov, Toader și Lica, *Maica Domnului cu pruncul*, Frunzeni, a doua jum. sec. XVIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 11. Iacov, Toader și Lica, *Arhanghelul Mihail*, Frunzeni, a doua jum. sec. XVIII

Fig. 12. Toader Popovici zugravul, *Maica Domnului cu pruncul*, detalii cu semnătura, Sânpetru de Câmpie, jud. Mureș, a doua jum. sec. XVII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CUVÂNTUL SCRIS, SEMN ȘI SENS
INTRODUCERE ÎN GÂNDIREA SIMBOLICĂ

dr. Călin POP[1]

„Din vechime toate lucrurile aveau un rost,
nimic nu era fără rost."
(*„Moș Luca a Toaderului Borzâ"*
din Fărăgău)

Inspirat de metodologia lui Erwin Panofski[2], de interpretare a conținutului imaginii ca simptom al unei sensibilități culturale, am pornit de la însemnarea făcută la începutul sec. XX pe fotografia unui țăran de pe Valea Mureșului[3], propunându-mi o incursiune în arhaicul și complexul univers al sentimentului religios ce domină lumea satului transilvan. Încărcătura cu sens a lucrurilor în lumea satului a fost sesizată și de Mircea Vulcănescu, atunci când definea viziunea despre lume a poporului român[4]. Afirmația că *„...toate lucrurile aveau un rost..."* ne dezvăluie o gândire simbolică pe care raționalitatea declarată a modernității reușește cu greu să o pătrundă, determinându-ne să ne punem

1 Restaurator, Muzeul Județean Mureș, Secția de restaurare și conservare, Târgu-Mureș.

2 Erwin Panofski, *Ideea. Contribuție la istoria teoriei artei*, București, Editura Univers, 1975.

3 Fotografia lui *„Moș Luca a Toaderului Borzâ"* se află la intrarea în Muzeului Etnografic din Reghin.

4 Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1991, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

întrebări asupra rolului ritualului (unde totul are un sens) în societatea tradițională românească, să reconstituim această „gramatică simbolică" printr-o cercetare oarecum arheologică. Fie că sunt recunoscute sau ignorate de către istorici, ritul și retorica sunt două fundamente antropologice și dialectice, în absența cărora părți întregi ale societății nu ar avea sens[5]. La nivel regional și mai ales local *„mica tradiție culturală"*[6] manifestată cel mai frecvent prin ritual sub o formă orală și concretă, constituie unul din principalii stâlpi ai culturii. Vigoarea acestor rituri se remarcă prin legăturile intangibile care au unit comunitățile, producând formele apartenenței colective prin apelul la eficacitatea lor simbolică.

Analizând structura dispozitivelor ritualice religioase, constatăm că se fundamentează pe o acțiune simbolică, impunând ca un lucru din planul fizic să fie sacralizat cu scopul de a-l încorpora și a-l regăsi ulterior integrat din punct de vedere social[7]. Remarca oarecum nostalgică: *„nimic nu era fără rost"* pare să sugereze simptomul unei anumite pierderi, a *„dezvrăjirii lumii"*. Cultura este ceea ce trebuie știut pentru „a aparține", concluziona într-o formulare aforistică în 1964 cercetătorul american Ward Goodenough. În mod fundamental, ritul le permite indivizilor să aparțină comunităților, iar această apartenență se fundamentează pe o instanță puternic simbolică, principiu enunțat de Max Weber sau mai aproape de noi de Marcel Gaughet[8]. Ritul îi permite, de asemeni, individului să-și însușească o memorie colectivă și tradiții.

Științele umane acordă în ultimul timp o atenție sporită practicilor ritualice pentru că este vorba de un spațiu și un timp social privilegiate, de o veritabilă „prescurtare" pentru a accede la esența unei comunități. Analizând ritualurile unei culturi, observăm în filigranul lor valorile acesteia, idealurile, imaginarul său și mai ales

5 Pascal Lardellier, *Teoria legăturilor ritualice*, București, Editura Tritonic, 2009, p. 12.

6 *Vatra,* 3-4, Tg. Mureș, 2005, p. 34-42, articolul lui Robert Muchembled, *Schimburi culturale și mituri unitare în Europa. 1400-1700.*

7 Pascal Lardellier, *op. cit.*, p. 27.

8 *Ibidem*, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

orizontul său de percepție și de reprezentare a lumii[9].

Fascinat de profunzimea gândului unui om simplu, cu un sistem de valori structurat pe o gândire simbolică, am încercat să pătrund în universul mental al lumii tradiționale și să descopăr sensul acestei „*alchimii relaționale*" care semiotizează totul dar mai ales să înțeleg rolul cuvântului scris ce generează contextul acestui tip de comunicare simbolică.

Cunoscând faptul că peste 90% din fondul actual de carte veche românească din zona văii superioare a Mureșului provine din lumea satului, ne apar firești unele întrebări legate de atitudinea omului tradițional față de scris și carte, sensurile pe care acestea le primesc în interiorul sistemului de valori al culturii orale: În ce context apare scrisul și cartea? Ce valori simbolice li se atribuie? Ce gesturi li se asociază? Ce loc dețin în imaginarul colectiv?

Iată o serie de întrebări ce condiționează modul de cercetare specific antropologiei, aplicabil culturilor orale. Pentru a răspunde la ele am recurs la o abordare interdisciplinară, pentru a evita proiectarea în trecut a unor concepte anacronice și totodată pentru a sesiza anumite fenomene unitare[10]. Opțiunea pentru interdisciplinaritatea demersului în cercetarea istoriografică nu este o cale nouă, un astfel de discurs aplicat istoriei scrisului evită unele confuzii create în trecut între cultură și literatură[11]. Problematizând o categorie de surse istorice cu individualitate tematică, am încercat să folosesc interogațiile proprii unor domenii diferite pentru a le subordona răspunsurile unei suprastructuri a întregii cunoașteri umane, specifice antropologiei[12].

Delimitarea spațio-temporală, istoriografică și metodologică în care se desfășoară investigația am considerat-o relevantă pentru

9 *Ibidem*, p. 21.

10 Doru Radosav, *Carte și societate în Nord-Vestul Transilvaniei (sec. XVII-XVIII)*, Oradea, Fundația culturală "*Cele Trei Crișuri*", 1995, în continuare *Carte...*

11 Vasile Tonoiu, *Interdisciplinaritatea și științele umane*, București, Editura Politică, 1986.

12 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între rural și modern*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 15, în continuare *Lumea rurală...*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

subiectul propus. Zona geografică a văii superioare a Mureșului corespunde în ansamblu cu actualul județ Mureș, excepție făcând doar puține localități ce în decursul timpului au aparținut unor formațiuni administrativ teritoriale limitrofe[13].

Epoca în care se plasează investigația noastră cuprinde sec. XVII-XVIII, perioadă în care teritoriul era încadrat în Scaunul Mureș, aparținător ținuturilor secuiești[14]. Această zonă culturală deși a fost identificată ca având particularități distincte, pe criterii etnice, administrative sau geografice de agregare, privită prin prisma unei „*geografii simbolice*"[15], cum este aceea a circulației cărții de cult ortodoxe și receptării acesteia, este parte a unui areal mai vast al spiritualității creștine românești a bisericii răsăritului.

Remarcabilul efort de identificare a cărților din zonă și punere în circulație a numeroaselor însemnări marginale pe filele acestora, este meritul muncii unor generații întregi de cercetători începând din perioada interbelică. Studiile, articolele și repertoriile consacrate cărții vechi de pe valea Mureșului, ale unor istorici precum: Aurel Filimon, Nicolae Sulică, Ioan Ranca, Dimitrie Poptămaș și Elena Mihu, au constituit un punct de referință fundamental, fără de care această lucrare nu ar fi putut fi concepută. Totuși canonul metodologic impus în domeniu, de cercetătorii istoriei cărții plasați în perimetrul pozitivismului, nu va constitui un model de interpretare, interesul studiului fiind axat pe valorificarea informației din acest corpus prin prisma istoriei mentalității[16] și a teoriei legăturilor ritualice. Sugestiile metodologice venite dinspre o altă categorie de lucrări, din domeniul simbolicului și al reprezentărilor, ce vizează o recuperare a „ritualismului" sugerat în lapidarele însemnări manuscrise, vor structura problematica propusă

13 Ion Șoneriu, Ion Mac, *Județul Mureș*, București, Editura Academiei, 1973, p. 11-30.

14 Ioan Ranca, *Românii in scaunele secuiești în antroponimele din conscripții, vol. (1699-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Ciubăcan, 1995, p. XVI.

15 Carmen Andraș, *Geografiile simbolice*, Iași, Editura Institutului European, 2008, p. 12.

16 Barbu Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual: Cartea în practicile oblative de răscumpărare a păcii comunitare, Transilvania, sec. XVII-XIX*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2004, în continuare *Sociabilitate rurală...*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în lucrarea de față, aducând o viziune teoretică integratoare[17] privind raportul cărții cu societatea prin apelul la interdisciplinaritate. Meritorii pentru sugestiile metodologice în această direcție sunt lucrările unor cercetători precum: Alexandru Duțu, Doru Radosav, Barbu Ștefănescu, Alexandru Ofrim, care reușesc, printr-o problematizare a surselor de pe pozițiile antropologiei istorice, să dezvăluie resortul intim al trăirilor celor mai profunde ce animă sufletul omului.

Analiza predicației, a catehismelor, a cărților de edificare morală, a „cărților de înțelepciune" sau a întregii literaturi religioase ce a circulat în zona studiată, ne-a permis chestionarea cărții vechi românești din perspectiva mesajului religios vehiculat către lumea noastră rurală. Inventarierea și analiza mijloacelor de instrucție creștină, în primul rând al preoților ca operatori ai sacrului, iar apoi a maselor de credincioși a constituit de asemenea un capitol important în economia lucrării. Inițierea, învățare a ceea ce presupunea „meseria" de preot, se făcea în mod tradițional pe lângă un preot mai în vârstă în parohie sau la o mănăstire, iar apoi în școli sistematice[18]. Strâns legată de tradiția învățământului religios am considerat a fi și cea a practicilor liturgice unde impactul predicției ceremoniilor, lectura legendelor apocrife, oferă pilde, modele de urmat de către credincioși în viața cotidiană.

Am încercat să definesc rolul cuvântului scris în relația omului cu Dumnezeu, concepția privind condiția sufletului după moarte și donațiile făcute în vederea influențării stării acestuia, prin analiza practicilor devoționale de la nivelul pietății populare. Astfel am căutat să identific prezența sentimentului religios în formele sale cele mai vii, în religiozitatea trăită de masele anonime de credincioși, în mare măsură diferită de cea a dogmelor propovăduite de biserica oficială, acea religie populară, plină de elemente păgâne precreștine, ce conservă masiv elementele reziduale ale unor credințe și practici foarte vechi[19].

17 Doru Radosav, *op. cit.*, p. 5.

18 Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania, până la 1800*, Blaj, tipografia „Lumina", 1944, p. 23, în continuare *Istoria învățământului...*

19 Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei, Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Abordarea acestei problematici particulare - anume cea a locului și rolului pe care l-au deținut, în viața comunităților românești din Transilvania, ansamblul de emoții, trăiri, convingeri, credințe și comportamente, ne conduce spre domeniul sensibilităților, al sentimentelor religioase, al pietății și al religiei populare, ce se impune printr-un raport cu Dumnezeu formulat în termeni specifici în care se așteaptă de la divinitate o prezență imediată, o prezență benefică în viața personală a credincioșilor[20]. În acest context donația de carte către biserică se poate explica printr-o psihologie a miracolului, în care gândirea și comportamentele magice asociază darul carte unei tehnici de influențare a divinității, un fel de „*a dărui spre a dobândi*"[21].

Conform acelorași credințe, nici Dumnezeu nu era o abstracție filozofică, ci își făcea simțită prezența în evenimentele cele mai diverse prin semne și fapte miraculoase. Drept urmare, ritmurile vieții cotidiene erau marcate de calendarul religios, iar momentele esențiale ale vieții (botezul, căsătoria, moartea) nu erau concepute a se desfășura în afara unui determinism de sorginte divină. Lumea „*tuturor văzutelor și nevăzutelor*", întregul univers imaginat era creația lui Dumnezeu, din el făcând parte atât lumea celor vii cât și a celor morți. Cuvântul scris, la nivelul de înțelegere simbolică a lumii, avea rolul de intermediar între credincios și divinitate[22], iar „*a avea carte*", adică a fi pomenit ca drept în sărindar[23] însemna „*a avea parte*", adică a beneficia de o meritată răsplată pe lumea cealaltă. Intervenția divină, lasă acestei lumi - în care moartea era asimilată unei ordini firești fiind prea cotidiană pentru a constitui un motiv de spaimă[24] - speranța în mântuirea deplină în lumea de dincolo.

20 Michel Vovelle, *Ideologies et Mentalites*, Paris, Editura Seuil, 1992, p. 139.

21 Nicolae Steinhardt, (Monahul Nicolae de la Rohia), *Dăruind vei dobândi - Cuvinte de credință*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 1992, p. 32.

22 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală...*, p. 8.

23 Victor Aga, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar encyclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, ediția a II-a, Timișoara, Arhiepiscopia Timișoarei, 2005, p. 334.

24 Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 120.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dincolo de practicile religioase obișnuite, care evidențiază existența sentimentului religios, un indiciu relevant al intensității și profunzimii acestuia l-a constituit studiul însemnărilor marginale determinate de evenimente extraordinare, ieșite din comun: calamități naturale urmate de epidemii și epizootii care s-au manifestat cu o regularitate obsedantă. Practica consemnării lor pe filele cărților de cult, mai ales dacă aveau loc în zile sau ore importante din calendarul liturgic, era însoțită de procesiuni religioase, fiind considerate semne benefice sau malefice. Modul de a reacționa în fața naturii ostile, este edificator pentru gândirea simbolică a omului tradițional, pentru care „*toate lucrurile au un rost*" iar dacă pentru noi pare o sfidare a legilor naturii, din punct de vedere al țăranului aproape totul pare rezolvabil prin ritual[25].

Georges Balandier afirmă că ritul este pus în slujba ordinii: „*Ordinea și dezordinea unei societăți sunt ca aversul și reversul unei monede, două aspecte indisociabil legate dintre care unul, într-o viziune comună, apare ca figură inversă a celuilalt. Însă, inversarea de ordine nu înseamnă revers. Ea este parte constitutivă a acestuia și poate fi utilizată drept cale de acces. Ea face ordine prin intermediul dezordinii, în aceeași măsură în care sacrificiul produce viață prin moarte*"[26]. Această ipoteză asupra riturilor care ordonează situațiile sociale de neliniște este împărtășită și de Arnold Van Gennep[27]. Apelul omului tradițional la practicile ritualice viza întotdeauna introducerea unui sens, față de hazard și pericolele din viață, față de arbitrarul care le este inerent, pentru a redefini și îngropa dezordinea, pentru a o inversa.

Cartea românească veche poate fi considerată în același timp simbol, pact și legătură, din punct de vedere a relațiilor ritualice. Dintr-o astfel de perspectivă, însemnările marginale care fac referință la unele gesturi și practici religioase, pot fi tratate asemeni unui testament spiritual: „...*însemnările cu caracter cultural relevează adesea o viață internă, morală, pe care n-am cunoaște-o altfel,*

25 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală*..., p. 14.

26 Georges Balandier, *Scena puterii*, Oradea, Editura AION, 2000, p. 19.

27 Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dând notă exactă a sufletului *țerii în deosebite vremuri și în clase deosebite. Ele sunt dese mai ales la începutul veacului al XVIII-lea și la un loc dau impresiunea generală a ideilor de care era stăpânită mintea mulțimilor și sentimentelor care le agitau inimile.*"[28]. Prin studierea lor ni se relevă atitudinea miilor de țărani vis-a-vis de cuvântul scris, închis într-o „lume tăcută a neștiutorilor de carte", motivațiile profunde ale acestor practici precum și locul pe care aceasta îl ocupă în conștiința colectivă.

Analiza tuturor acestor tipuri de însemnări, evidențiază o serie de aspecte ale raportului carte-societate, a modului în care enoriașii se raportează la carte și la locul pe care aceasta îl deține în comunitate. Cartea veche ne transmite așadar un mesaj complex, cu sugestii care definesc comunitatea, confesiunea, etnicitatea, sentimentul religios. Reconstituirea istoriografică pe baza izvoarelor oferite de însemnările de pe cărțile de cult ne dezvăluie o parte din universul spiritual și mental al societății românești, structurat și dominat de o gândire simbolică.

Majoritatea consemnărilor înregistrate în cărțile vechi de pe valea superioară a Mureșului sunt din veacul al XIX-lea, reflectând tendința de laicizare a societății tradiționale românești, prin schimbarea accentelor din cadrul sistemului de valori rurale, dinspre spiritual spre valori materiale. Urmare a mutațiilor produse în mentalitatea colectivă, spre sfârșitul veacului al XVIII-lea când numărul celor ce fac însemnări crește, aceștia, încep treptat să-și îndrepte atenția și spre alte probleme, din alte zone decât cele ale spiritului, orientând scrisul spre alte categorii de fapte, percepute ca extraordinare, din categoria catastrofelor naturale ori de ordin politic sau chiar fapte obișnuite din viața cotidiană, rezultat al unei lumi tot mai deschisă, mai preocupată de problemele „efemerului"[29].

Aceste schimbări importante, evidențiate prin diversificarea însemnărilor de pe filele cărților de cult, sunt rezultatul unei restructurări comunitare influențată de forțele modernizării. Criza

28 Nicolae Iorga, *Istoria țerii prin cei mici*, în *Revista Istorică*, an VII, nr. 1-3, București, 1921, p. 51.

29 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală*..., p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

comunitară produsă de presiunea modernizatoare este una de readaptare la schimbările istorice, de acceptare a unor elemente noi alături de cele tradiționale, ca linii de structurare comunitară[30]. În această perioadă, alături de aspirația internă de afirmare a solidarității în comunitățile țărănești, asistăm și la presiuni externe în aceeași direcție, datorate în primul rând insinuării tot mai puternice a instituțiilor statului în viața societății. Dintr-o structură cu putere mică de influențare a comunităților în perioadele anterioare, puterea princiară, în varianta sa austriacă, printr-o politică de modernizare forțată datorată nevoii de a avea comunități puternice și solidare în jurul său, încearcă să transfere o parte din mijloacele deținute până atunci de biserică sau de domeniul feudal, direcționând funcționarea acestor solidarități în folosul propriu[31].

Spre deosebire de agresiunile reformei calvine de la sfârșitul perioadei Principatului, ce vizau alterarea ritului bisericii românilor ardeleni, contrareforma venea cu un program în care se garanta, cel puțin la început, respectarea ritului bisericii răsăritene și ridicarea clerului în plan social, de unde și succesul ei inițial[32]. Treptat doctrinarii umaniști și reformatori au încercat să diminueze intensitatea trăirilor prin ritual a vieții cotidiene tradiționale prin insinuarea unor mentalități moderne, punând accentul pe o viață morală dominată de spiritul raționalist. Modelarea credincioșilor în paralel cu epurarea formelor devoțiunii populare, nu sunt sesizabile încă la nivelul modului simbolic de a înțelege lumea.

BIBLIOGRAFIE

AGA, Victor, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)*, ediția a II-a, Timișoara, Arhiepiscopia Timișoarei, 2005

ALBU, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania, până la 1800*, Tipografia „Lumina", Blaj, 1944

30 *Ibidem*, p. 113.

31 Idem, *Sociabilitate rurală...*, p. 214.

32 *Ibidem*, p. 234.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANDRAȘ, Carmen, *Geografiile simbolice*, Iași, Editura Institutului European, 2008
BALANDIER, Georges, *Scena puterii*, Editura AION, Oradea, 2000
GENNEP, VAN, Arnold, *Riturile de trecere*, Iași, Editura Polirom, 1996
IORGA, Nicolae, *Istoria țerii prin cei mici*, în „Revista Istorică", an VII, nr. 1-3, București, 1921
LARDELLIER, Pascal, *Teoria legăturilor ritualice*, București, Editura Tritonic, 2009
MUCHEMBLED, Robert, *Schimburi culturale și mituri unitare în Europa. 1400-1700*, în „Vatra", nr. 3-4, Tg. Mureș, 2005, p. 34-42
NICOARĂ, Toader, *Clio în orizontul mileniului trei, Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002
PANOFSKI, Erwin, *Ideea. Contribuție la istoria teoriei artei*, Editura Univers, București, 1975
RADOSAV, Doru, *Carte și societate în Nord-Vestul Transilvaniei (sec. XVII-XVIII)*, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri", Oradea, 1995
RANCA, Ioan, *Românii in scaunele secuiești în antroponimele din conscripții*, vol. (1699-1821), Cluj-Napoca, Editura Ciubăcan, 1995
ȘONERIU, Ion; Mac , Ion, *Județul Mureș*, București, Editura Academiei, 1973
ȘTEFĂNESCU, Barbu, *Lumea rurală din vestul României între rural și modern*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2006
Idem, *Sociabilitate rurală, violență și ritual: Cartea în practicile oblative de răscumpărare a păcii comunitare, Transilvania, sec. XVII-XIX*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2004
STEINHARDT, Nicolae, *Dăruind vei dobândi - Cuvinte de credință*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 1992
TONOIU, Vasile, *Interdisciplinaritatea și științele umane*, Editura Politică, București, 1986
VOVELLE, Michel, *Ideologies et Mentalites*, Paris, Editura Seuil, 1992
VULCĂNESCU, Mircea, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1991

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

WRITTEN WORD, SIGN AND MEANING INTRODUCTION TO SYMBOLIC THINKING

"In old times all things had a purpose, nothing was useless"
(*"Moș Luca a Toaderului Borzâ"* from Fărăgău)

Inspired by Erwin Panofski[33] methodology, interpretation of image content as a symptom of cultural sensitivity, I started from the early twentieth century marking made on a photograph of a peasant Mureș Valley[34], offering me a peek into archaic and complex universe religious feeling which dominates the village in Transylvania.

Knowing that over 90% of the current old Romanian books Mureș Upper Valley area comes from the village, some questions appear to us natural human attitude towards traditional written book, meaning that they receive in the system of values oral culture, in what context are the writing and the book? What symbolic values are assigned? What gestures are associated? What place has the collective imagination?

Fascinated by the depth of thought of a simple man, with a value system structured symbolic thinking, I tried to enter the mental universe of traditional world and discover the meaning of the *"relational alchemy"* that semioticizes everything but especially to understand the role of the written word generates the context of this type of symbolic communication.

The statement that "... *all things had a purpose...*" symbolic thinking reveals that the rationality of modernity declared barely manages to penetrate, causing us to ask questions of the role of ritual (where everything makes sense) Romanian traditional society, to reconstruct the "symbolic grammar" a somewhat archaeological research. Analyzing the structure of religious ritual devices, we find that is based on a symbolic action, requiring something physical to be secredicize and then found socially integrated[35]. Notice somewhat nostalgic: *"nothing was useless"* seems to suggest a symptom of some losses, *"unspells (unlocks) the magic of the world"*.

33 Erwin Panofski, *Ideea. Contribution to the history of art theory*, Bucharest, Univers, 1975.

34 Photo of *"Moș Luca a Toaderului Borzâ"* (Father Luke Toader Borza) is at the entry in the Ethnographic Museum in Reghin.

35 Pascal Lardellier, *op. cit.*, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TÂRGURILE MUREȘENE ÎN PRESA LOCALĂ ROMÂNEASCĂ DIN PERIOADA INTERBELICĂ

dr. Laura POP[1]

În vederea realizării expoziției temporare *Târgurile mureșene de ieri și de azi* la Secția de etnografie și artă populară a Muzeului Județean Mureș, pe lângă cercetarea bibliografică și de teren, am consultat o serie de ziare apărute la Târgu-Mureș și Reghin în perioada interbelică. Lucrarea de față are la bază câteva din periodicele mureșene românești din acea vreme: *Gazeta Mureșului, Glasul Mureșului, Înainte, Dreptatea, Mureșul, Viitorul Mureșului* și *Credința.*

În general, târgul este considerat ca fiind caracteristic orașelor, apreciat fiind ca o formă rudimentară a orașului, însă târguri importante au existat și există încă în mediul rural. Târgul din oraș reprezintă o punte de legătură între sat și oraș, un punct de reunire a țăranilor, negustorilor și meșteșugarilor. Prin intermediul târgurilor anuale sau săptămânale a existat întotdeauna un schimb între rural și urban, o influențare reciprocă, fiecare venind cu produsele specifice pentru un schimb avantajos, un schimb de mărfuri, dar și un schimb cultural între sat și oraș. Există o serie de studii istorice care se ocupă de legăturile economice între sat și oraș în perioada epocii moderne, referitoare la ariile de „atracție"ale orașelor și rețelele de relații economice între sat și oraș în Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875)[2] sau despre relația sat-oraș în

1 Muzeograf, Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară, Târgu-Mureș.

2 Balogh Iosif Marin, *Arii de „atracție" și rețele de relații economice între sat și oraș în modernizarea economică a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875)* în „Țara Bârsei", nr. 3, Brașov, 2004, p. 35-45.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

procesul modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea[3]. Studii interesante referitoare la relația dintre târg și sărbătoare, dintre sate și târguri în vestul României sunt cele ale lui Barbu Ștefănescu pentru zona Crișanei[4].

Pe lângă târgurile din orașe există o serie de târguri în sate, târguri renumite care reunesc populația din zonele înconjurătoare, mai apropiate sau mai depărtate. Numeroase lucrări istorice sunt dedicate târgurilor periodice din perspectiva istoriei economice, pentru a evidenția mecanismele schimbului în perioada preindustrială și procesele de urbanizare.

În evul mediu, târgurile au avut un rol important în dezvoltarea economică, în schimb în perioada modernă și contemporană ele sunt un indiciu al slabei dezvoltări urbane a zonei. În răsăritul Europei târgurile au continuat să joace un rol important până în secolul XX, spre deosebire de Occident unde au decăzut datorită dezvoltării marilor orașe, după cum constată geograful și istoricul Norman John Greville Pounds: „Dacă rolul târgurilor a decăzut în vestul Europei față de creșterea importanței comerciale a marilor orașe, nu era la fel și în Europa centrală și de est", iar „dimensiunile mici și frecvența rară a orașelor din Europa central-răsăriteană a dus la dezvoltarea multor târguri importante"[5]. Se pare că „în Peninsula balcanică relativa importanță a târgurilor era chiar mai mare decât în Europa centrală și răsăriteană. Aici târgurile serveau și ca puncte fixe în mișcarea comercianților" decăzând „doar odată cu apariția căii ferate și crearea granițelor moderne, care au restricționat libertatea de mișcare de care depindeau târgurile"[6]. În

3 G. M. Cantacuzino, *Transformările sociale și relația sat-oraș în procesul modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875)*, în „Identitate și Alteritate IV. Studii de imagologie istorică", Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, p. 183-212.

4 Barbu Ștefănescu, *Relația dintre sărbătoare și târg. Cazul târgurilor de țară de la Beiuș* în „Biharea", XXII-XXIII, 1994-1995, Oradea, 1998 și Idem, *Sate și târguri în Crișana în secolele XVIII-XIX* în „Analele Universității din Oradea", fascicula istorie, Oradea, 1991.

5 Norman John Greville Pounds, *An Historical Geography of Europe, 1500-1840*, Cambridge University Press, 1979, p. 290.

6 *Ibidem*, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvania, în perioada 1850-1875, asistăm la o expansiune a târgurilor "ca urmare a deschiderii satului spre relațiile de schimb și mai ales, a sporirii necesităților lumii rurale în materie de produse manufacturiere"[7], după cum remarcă foarte bine Iosif Marin Balogh în lucrarea citată mai sus.

Contribuții importante la cercetarea târgurilor au adus geografii români, dintre care trebuie amintit Ion Conea cu lucrarea sa intitulată *Din geografia istorică și umană a Carpaților. Nedei, păstori, nume de munți*[8] precum și studiul *Vechile târguri-nedei de pe culmile Carpaților*[9] care face o repertoriere a vechilor sărbători pastorale din Carpați, nedeile, transformate în târguri vicinale.

Etnografia românească a fost interesată mai ales de târgurile speciale, „târgurile de fete" sau nedeile, din dorința de a evidenția legăturile dintre diferite zone atât din punct de vedere economic cât și socio-cultural[10]. Târgurile din Carpați au fost privite ca un element important al consolidării conștiinței naționale la românii împărțiți în diferite țări înainte de 1918[11]. În scrierile etnografice, dincolo de consemnarea cronologică a târgurilor, se încearcă stabilirea unei metodologii de cercetare etnografică a târgurilor și a schimbului[12]. Karoly Kos consideră că „o sarcină indispensabilă îi revine etnografiei pentru studierea sistematică a târgurilor" prin pregătirea unui „cadastru etnografic al târgurilor" în care „urmărind raza de atragere a diferitelor târguri" să evidențiem „rolul lor direct în răspândirea diferitelor produse în componența bunurilor materiale din diferite zone etnografice"[13].

---

7 Iosf Marin Balogh, *op. cit.*, p. 38.

8 în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie", tom LV, 1937.

9 Ion Conea, *Vechile târguri-nedei de pe culmile Carpaților Meridionali* în „Buletinul Științific, secția geologie și geografie", tom II, 1957, p. 108-116.

10 Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească. Istoric. Cultură materială. Obiceiuri*, Ed. Științifică, București, 1973, p. 428.

11 Gheorghiță Geană, *The Carpathians Folk Fairs and the Origins of National Consciusness among Romanian* în *Nationalities Papers*, vol. 34, nr. 1, p. 91-110.

12 Karoly Kos, *Etnografia schimbului popular* în *Studii de etnografie*, Editura Kriterion, București, 1999, p. 33-53.

13 *Ibidem*, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Târgurile mureșene au fost cercetate de o serie de istorici urbaniști printre care Ioan Eugen Man[14], Keresztes Gyula[15], Pál Judith[16], majoritatea interesați de evoluția procesului de urbanizare din zonă. Contribuțiile istoricilor referitoare la târguri sunt deosebit de importante în ceea ce privește impactul târgurilor asupra dezvoltării urbane, însă nu studiază efectele târgurilor asupra zonelor rurale înconjurătoare, chiar dacă consemnează târgurile de la sate. Etnografii, mergând pe urmele istoricilor urbaniști preocupați de despuierea calendarelor[17], pe lângă informațiile obținute din calendare[18] sau alte surse scrise, au folosit și o serie de informații orale despre târgurile locale, mai ales pentru perioada de la începutul secolului XX[19].

Pe lângă sursele obișnuite de cercetare a târgurilor: documentele oficiale de arhivă, calendare, cărți poștale, jurnale de călătorie, presa locală este o sursă importantă pentru studierea târgurilor periodice, deoarece ne oferă o serie de informații suplimentare referitoare la acestea, nu numai simpla consemnare a târgurilor, așa cum se întâmplă de exemplu în calendare. Astfel, pe lângă anunțurile obișnuite cu diversele târguri din zonă, găsim o serie de știri referitoare la cantitatea de produse vândute, prețurile de vânzare, sfaturi pentru cumpărători, precum și diverse reglementări oficiale legate de târguri. Toate aceste observații legate de desfășurarea

14 Ioan Eugen Man, *Evoluția istorică a orașului Târgu-Mureș până la 1848. I. De la începuturi până la sfârșitul sec. XVI* în „Marisia. Studii și materiale. Arheologie-istorie-etnografie", Târgu-Mureș, 1984, vol. XIII-XIV, p. 147-174.

15 Keresztes Gyula, *Vásárhelyen vásár tartatik*, Bukarest, 1996, p. 33-35.

16 Pál Judith, *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999.

17 Paul Binder, *Lista iarmaroacelor din Transilvania în vechile calendare din secolele XVI - XVII* în „Analele Brăilei", serie nouă, an I, nr. 1, Brăila, 1993.

18 Maria Bucur, *Repertoriul târgurilor din valea superioară a Mureșului (Între Toplița-Deda-Reghin-Târgu Mureș-Luduș-Aiud)* în „Marisia. Studii și materiale. Etnografie-Artă Populară-Artă", nr. XXVII, 2000, p. 115-136.

19 Idem, *Trăsături comune ale târgurilor periodice* în „Studii și cercetări etnoculturale. Anuarul Muzeului Județean Bistrița-Năsăud", vol. I, Ed. Carpatica, Cluj-Napoca, 1996.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

târgurilor ne dau o imagine mai amplă asupra vieții târgurilor, a condițiilor reale în care se desfășura un târg.

O știre din 1936, în *Gazeta Mureșului*, despre „bâlciul de toamnă" din Reghin, după ce informează despre numărul de vite și de cai aduse în târg și prețul de vânzare, constată că „s-a simțit în general o înviorare, ceea ce a mulțumit pe sătenii vânzători"[20]. Într-o altă știre din *Glasul Mureșului* din 14 mai 1939, despre târgul de vite din Târgu-Mureș și Reghin, după ce se menționează numărul de cai, vite, porci vânduți în târguri, prețul de vânzare, se fac și unele comentarii referitoare la mersul târgului. Despre târgul de vite din Târgu-Mureș se menționează că „a fost foarte animat, cererea a fost foarte mare, oferta a fost mică din cauza febrei aftoase care bântuie în județ", iar despre cel de mărfuri se constată că „n-a fost prea bun, articolele industriale au fost scumpe, în schimb produsele agricole s-au vândut cu prețuri mici în raport cu mărfurile de fabrică"[21]. La târgul de vară din Reghin din 1-8 august 1932 se observă că târgul a avut pierderi destul de mari din cauza timpului ploios[22]. În *Gazeta Mureșului* se constată că târgul de primăvară din Toplița din mai 1933 a fost de destul de slab, astfel încât „negustorii n-au avut nici cu ce plăti transportul din vânzările ce le-au făcut", iar „sătenii crescători de vite sunt într-o mare îngrijorare și grea situație având pentru existența lor numai creșterea vitelor"[23]. Condițiile meteo avantajează anumite tipuri de târguri și dezavantajează altele, astfel târgul de țară de mărfuri din 17 ianuarie 1939 a fost foarte slab „din cauza vremii cu dezgheț", dar a fost foarte reușit negoțul de vite de la târgul din zilele anterioare[24].

Țăranii au anumite avantaje la vânzarea unor produse în orașe, chiar înafara târgurilor, după cum reiese din diverse reglementări ale prefecturii, ordine bazate pe legi mai vechi, cum este *Legea XVII*

20 „Gazeta Mureșului", nr. 16 din 1 noiembrie 1936, p. 4.

21 „Glasul Mureșului. Gazeta Săptămânală de Îndrumare națională, economică și culturală", Târgu-Mureș, nr. 182, 14 mai 1939.

22 „Gazeta Mureșului. Foaie săptămânală pentru răspândirea culturii în popor", „Târgu-Mureș, nr. 34 din 16 octombrie 1932.

23 *Ibidem*, nr. 18 din 7 mai 1933, p. 4.

24 „Glasul Mureșului", nr. 167 din 25 ianuarie 1939, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din 1884, care se pare că era încă în vigoare în perioada interbelică. Astfel „sătenilor li se permite vinderea lemnelor fasonate (ori de foc) pe teritoriul municipiului Târgu-Mureș... fără a avea firmă înscrisă și oricând", doar cu dovadă de la organul silvic comunal vizată de primărie, în timp ce comercianții profesioniști de lemne nu pot vinde lemne fasonate (scânduri, grinzi) și de foc pe teritoriul municipiului Târgu-Mureș decât „în zilele celor *cinci târguri de țară pentru mărfuri*", fiindu-le interzisă vinderea lemnelor fasonate și de foc cu ocazia târgurilor săptămânale ori zilnice[25]. Totodată sătenilor „le este permis pe teritoriul municipiului Târgu-Mureș să-și desfacă oricând rezultatele specifice de industrie casnică și în ramura lucrării lemnului ca *ciubere, coveți, șoși, scări, greble*, ori alte cioplituri, *coșărci, mături*, etc. fără nici o stângenire"[26].

Comerțul țăranilor, atât în târguri cât și acasă, are un regim mai liber, fiind scutit de anumite taxe, de aceea în 1932 vânzările de produse agricole făcute de țărani în târguri sau acasă sunt scutite de taxele excepționale de timbru 2 % impuse vânzărilor în general[27]. Unele măsuri financiare nefavorabile comerțului sunt criticate în presă, cum este cea referitoare la vama impusă la intrarea în Târgu-Mureș, vamă desființată în 1928 și reintrodusă în 1939, prin care „*țăranii și căruțele* care aduc orice marfă sau alimente de vânzare, vor fi opriți și încasați de taxă la vamă. Ba se opresc și autocamioanele și se taxează"[28] după cum constată foarte critic *Glasul Mureșului*.

Cu sprijinul primăriei și din inițiativa directorului filialei Băncii naționale din Tg. Mureș, Lucian Ciorna, pentru susținerea prețului grâului, se înființează la Târgu-Mureș în 1935, Cooperativa *Solidaritatea*, cu sucursale *în Band, Pogăceaua, Râciu, Teaca, Reghin și Miercurea Nirajului*. Scopul declarat al cooperativei Solidaritatea

25 *Ordin-circular*. Hotărârea Comisiei Interimare a municipiului Târgu-Mureș nr. 23506-1932, art. 1, 2, 4 în „Gazeta Oficială a Județului Mureș", Târgu-Mureș, nr. 42 din 11 decembrie 1932.

26 *Ibidem*, art. 5.

27 „Glasul Mureșului. Gazetă săptămânală de îndrumare națională, economică și culturală", nr. 234, 11 aprilie 1940.

28 *Ibidem*, nr. 179 din 7 mai 1939.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

este „valorificarea produselor țărănești”[29] și de aceea se recomandă sătenilor să nu facă nici o vânzare de grâu înainte de a se interesa de prețuri sau chiar de a vinde cooperativei, deoarece aceasta oferă cele mai bune prețuri după calitatea și greutatea mărfii[30]. Cooperativa regională *Solidaritatea* va avea un rol activ în comerțul local cu cereale, chiar în cadrul târgurilor, după cum reiese din recomandarea Camerei de Agricultură adresată producătorilor de semințe (grâu, trifoi, lucernă, ovăz, ghizdei) de a oferi produsele lor spre vânzare cu preferință acestei cooperative sau delegaților acesteia din târgurile săptămânale[31]. Știrile și reclamele Cooperativei Solidaritatea sunt destul de frecvente în *Gazeta Mureșului*, ziarul Prefecturii și în *Glasul Mureșului*, organul de presă al Partidului Național - Liberal din județ. În august 1939, într-un articol din *Glasul Mureșului* referitor la valorificarea grâului, condusă în județ de Cooperativa *Solidaritatea*, se menționa faptul că s-au ținut discursuri prin târgurile săptămânale prin care sătenii erau îndemnați să se înscrie în cooperative și să cumpere de la ele și să denunțe speculanții care nu dau prețul corect pentru grâu[32]. Cooperativa *Solidaritatea* cumpără cereale de la țărani din târguri, dar în același timp și vinde diverse produse în piețele și târgurile locale. Sunt publicate astfel vânzările de cereale ale Cooperativei *Solidaritatea* în piețele din *Toplița, Deda, Stânceni, Tg. Mureș*[33].

Din actele oficiale aflăm indirect informații diverse legate de organizare târgurilor locale, astfel, într-un ordin circular din 1933 privitor la reglementarea prețului grâului sunt menționate târgurile de cereale din județul Mureș: Târgu-Mureș, Reghin, Band, Miercurea Nirajului, Râciu și Teaca[34].

---

29 *O nouă înfăptuire cooperatistă la Târgu-Mureș „Solidaritatea”* în „Glasul Mureșului. Organ al Partidului Național - Liberal din județul Mureș”, Târgu-Mureș, nr. 32 din 15 aug 1935.

30 „Gazeta Mureșului”, nr. 18 din 15 oct. 1935.

31 *Ibidem.*

32 „Glasul Mureșului. Gazetă săptămânală de îndrumare națională, economică și culturală”, nr. 196-197 din 16 august 1939.

33 „Glasul Mureșului. Gazeta românească de îndrumare națională, economică și culturală”, nr. 162 din 25 decembrie 1938, p. 6.

34 „Gazeta Oficială a județului Mureș”, nr. 27 din 3 septembrie 1933.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pe lângă diverse anunțuri, știri, reglementări referitoare la târguri, în periodicele mureșene găsim o serie de articole educative pentru săteni cu diverse sfaturi cum ar fi cele referitoare la cumpărătorii de cai[35] arătându-se toate tertipurile pe care le folosesc vânzătorii pentru a înșela vânzătorii asupra calității cailor. Într-un articol apărut la rubrica *Sfaturi pentru gospodari*, denumit *Ce trebuie să știm când vindem vite*, avocatul E. Dandea dă sfaturi sătenilor referitoare la problemele legale ce apar la vânzările de animale și recomandă cumpărătorilor să păstreze biletul vitelor (*țidula*) care arată de la cine a fost cumpărat animalul pentru a cere despăgubiri[36]. Pentru vânzarea animalelor în târg sunt obligatorii biletele de vite care adeveresc proprietatea, vânzarea și sănătatea animalelor ca și o viză de vânzare pentru anumite animale. Eliberarea biletelor de vite se făcea la Târgu-Mureș, la Prefectură sau la Administrația financiară, dar pentru ușurarea accesului țăranilor la acestea, din 20 octombrie 1932, vânzarea biletelor de vite se va face și prin percepțiile rurale din județ după cum se anunță în *Gazeta Mureșului*[37]. Din 1933 la eliberarea biletelor pentru animale intră în atribuțiile notarilor comunali și cercuali[38]. Cu toate reglementările oficiale apar o serie de probleme în legătură cu eliberarea bilete de vite cum ar fi apariția unor bilete de vite vechi neprelungite în târgurile de țară și săptămânale[39].

Târgul reprezintă un punct deosebit de important în răspândirea știrilor de tot felul de aceea de multe ori constituie un spațiu favorabil propagandei politice. Un articol politic din *Glasul Mureșului,* întitulat *„Strigoiul" din Reghin,* începe cu o descriere pitorească a târgului din Reghin și a distracțiilor caracteristice acestuia: „Sâmbăta trecută s-a ținut la Reghin tradiționala zi de târg. Reghinul a fost invadat de tot felul de *scrâncioabe, comedii, călăreți pe cai de lemn, mâncători de funii și de papagali de noroc*, pentru

35 „Gazeta Mureșului. Foaie săptămânală pentru răspândirea culturii în popor", nr. 2 din 8 ianuarie 1933, p. 5.

36 *Ibidem*, nr. 2 din 25 octombrie 1931.

37 *Ibidem,* nr. 28 din 18 septembrie 1932.

38 „Gazeta Oficială a județului Mureș", nr. 16 din 7 mai 1933, p. 4.

39 *Ibidem*, nr. 28 din 24 iulie 1932.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

amuzamentul populației"[40]. Urmează apoi descrierea propagandei făcute de un politician țărănist care declară în fața mulțimii că a venit să omoare „strigoiul liberal".

Articolul lui B. G. Crăciun, *Comerțul la Reghin* folosește descrierea oamenilor prezenți într-o zi de târg la Reghin pentru a face unele comentarii etnice privitoare la comerțului românesc. După ce remarcă prezența mare a românilor din împrejurimi la târgurile din Reghin: „Oricine trece într-o joe sau altă zi de târg prin mulțimea ce năpădește străzile și piața Reghinului, vede în toate părțile numai români, aude numai românește. Un străin ce n-ar cunoaște adevărata situație, hotărât ar spune că: Reghinul e o localitate cu populație de cel puțin 80% români. Prin mulțimea de români ce s-adună de prin satele din jur, se pierd toate celelalte naționalități, dominând una singură, cea românească"[41], în continuare autorul face o constatare amară referitoare numărul mic al comercianților români față de cei evrei.

Târgurile determină unele modificări în viața orașului, de aceea în zilele târgului săptămânal se modifică și programul prăvăliilor din apropierea locurilor de târg obligate să fie deschise și la amiază, între orele 13-14, spre deosebire de zilele obișnuite când erau închise în acest interval[42]. Modificarea peisajului urban datorită târgului este pusă în discuție de unele articole referitoare la schimbarea locului de târg din centrul orașului la periferie. Articolele pe această temă fac o valorizare negativă a târgurilor din oraș, după cum procedează și autorul articolului *O racilă veche a orașului nostru: târgurile zilnice și cele de țară* în care propune crearea unei hale moderne pentru târgurile zilnice, mutarea acestora în alte părți, periferice ale orașului, ca și mutarea târgurilor de țară din centru la marginea orașului, în obor. Indirect se face o descriere

40 „Glasul Mureșului. Gazeta Partidului Național Liberal din județul Mureș", nr. 32 din 15 august 1935, p. 4.

41 „Glasul Mureșului. Gazetă săptămânală de îndrumare națională, economică și culturală", nr. 234, 14 aprilie 1940.

42 „Viitorul Mureșului. Organul Partidului Liberal", nr. 11 din 15 septembrie 1925; „Glasul Mureșului. Gazetă săptămânală de îndrumare națională, economică și culturală", nr. 194-195, 9 august 1939.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a aspectului pieții centrale din Târgu-Mureș din perioada respectivă: „Lipsită de arbori și deci de umbră, răsunând veșnic de zgomotul trăsurilor și automobilelor, care, în special acestea, aleargă cu toată viteza ca pe un drum pustiu de țară, plină de praful stârnit de vehicole, care, toate au acces prin centru, de la carul cu boi până la camioanele încărcate cu lemne sau cu zarzavaturi, piața aceasta, grădina noastră publică mai duhnește și de toate miazmele cu care pavajul se îmbuibă din belșug, de la legumele și alimentele felurite care împodobesc piața în fiecare dimineață până la orele 10"[43]. Propunând amenajarea unui parc în locul pieții din centrul orașului cu bănci curate pentru orășeni, menționează obiceiul vopsitorilor de reclame care fixează reclamele pe spătarele băncilor din piață.

În general atitudinile ziariștilor sunt negative în ceea ce privește organizarea târgurilor în orașe, dar favorabile redeschiderii unor târguri în sate. În *Viitorul Mureșului* găsim o cronică sumbră a unui târg de oraș, intitulată chiar *Zi de târg,* o descriere foarte plastică, în culori sumbre a activităților de la târg din oraș, asemenea unui „uriaș sabat drăcesc": „Strigăte răgușite, chemări disperate, fluierături stridente sfâșiară deodată pânza nemișcată a tăcerii, pe când dinspre Miază Noapte și Miazăzi pe cele două drumuri largi așternute cu piatră, cu uruituri asurzitoare de tunet, căruțe cu ciudate forme, ca niște nave obosite prinseră să curgă..."[44]. Dacă târgurile din orașe sunt de obicei descrise în mod negativ, cele din sate sunt apreciate ca fiind propice dezvoltării localităților rurale. Redeschiderea târgului săptămânal la Ungheni (Nirașteu) la 1 martie 1933 este privită ca un eveniment pozitiv, benefic pentru localitate: „În acest caz comuna românească Nirașteu merge spre progres și aceasta se atribuiește numai harnicului notar Miclea."[45]

O problemă importantă în organizarea târgurilor a constituit-o cea referitoare la ținerea târgurilor în ziua de duminică și în sărbători, zile dedicate slujbelor religioase. Din motive religioase,

43 „Gazeta Mureșului", nr. 32 din 10 septembrie 1933, p. 1.

44 „Viitorul Mureșului. Organul Partidului Liberal", nr. 11 din 15 septembrie 1925.

45 „Înainte, ziar românesc săptămânal", nr. 10-11 din 16 martie 1933, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în general, duminica nu erau permise târgurile săptămânale, chiar dacă cele anuale, târgurile de țară, se desfășurau uneori chiar în ziua de duminică. Se pare că, inițial, târgurile săptămânale aveau loc totuși duminica, în piața din fața bisericii, iar cu timpul, la începutul secolului al XIX-lea târgul de duminică a fost interzis sau limitat pentru a se evita suprapunerea peste slujba bisericească[46]. În perioada interbelică era încă limitată ținerea târgurilor în ziua de duminică și în sărbători, fiind permisă doar vânzarea alimentelor și obligația târgului de a se termina la ora 10[47]. Sunt cazuri când sunt amânate anumite târguri pentru ca să nu se desfășoare în ziua de duminică. După cum reiese dintr-un anunț din *Gazeta de Mureș* referitor la târgul de mărfuri care în mod firesc trebuia să se desfășoare în 4 septembrie 1932, după târgul de cai (31 august - 1 septembrie) și cele de vite din 2-3 septembrie, a fost amânat în 5 septembrie deoarece în 4 septembrie era duminică[48].

Desfășurarea târgurilor este în strânsă legătură cu evenimentele social-economice ale perioadei respective. Imediat după primul război mondial, după 1918, comerțul liber în târguri este restricționat pe întreg teritoriul Transilvaniei. Târgul de vite este restrâns la o singură zi în loc de două cum se întâmpla în mod obișnuit, chiar dacă se declară circulația liberă a vitelor[49], iar cel de cereale este chiar interzis. În perioada marii crize economice din 1929-1933 se încearcă prin diverse măsuri, cum ar stabilirea unor prețuri maximale (la carne, sare, lapte, pâine, pește, etc.), să se mențină prețul ridicat al grâului. Un ordin circular al prefecturii stabilește prețul grâului la târgurile de cereale din județul Mureș: Târgu-Mureș, Reghin, Band, Miercurea Nirajului, Râciu, Teaca[50]. Pentru micșorarea prețurilor sunt luate măsuri împotriva speculanților, a comercianților

46 Kos Karoly, *op. cit.*, p. 44.

47 „Glasul Mureșului", nr. 135, 5 mai 1938.

48 „Gazeta Mureșului, Foaie săptămânală pentru răspândirea culturii în popor", Târgu-Mureș, nr. 29 din 21 august 1932.

49 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent din Transilvania, Banat și ținuturile românești din Ungaria", Sibiu, nr. 19 din 13/26 martie 1919.

50 „Gazeta Oficială a Județului Mureș", nr. 27 din 3 septembrie 1933.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

intermediari, care ridică prea mult prețul mărfurilor. După 1918, era interzis cu desăvârșire comerțul intermediar prin diverse note circulare ale Consiliului Dirigent[51]. În perioada interbelică, comerțul intermediar era tolerat, dar condiționat. Încă din 1926 există anumite restricții referitoare la comerțul intermediar: „Revânzătorii (precupeții) nu vor putea cumpăra sau arvuni alimente pe piață înainte de orele 9, iar în ziua târgului săptămânal sau târgurile mari înainte de orele 11" și „sunt interzise achiziționările de alimente de către precupeți pe străzi sau la barierele orașului"[52]. Cu toate măsurile luate împotriva speculanților, prețurile la produsele de bază în piețe au crescut în iarna anului 1939 cu 30-45 % cu toate măsurile luate de comisia de combatere și sancționare a speculanților[53]. În 1939, târgurile de cai din Târgu-Mureș se pare că au de suferit din cauza rechizițiilor pentru armată după cum reiese dintr-o știre despre bâlciul de vite din 12-17 mai 1939, se menționează acest fapt: „Caii mai buni fiind rechiziționați, au fost aduși cai mai slabi"[54]. Pe lângă târgurile obișnuite pentru vite, sunt organizate târguri speciale de cai pentru cumpărarea unor cai de către armată, cum au fost cele organizate în 16 noiembrie și 19 noiembrie 1936 la Târgu-Mureș și Reghin, unde se cumpără numai cai de rasă și numai de la crescători și agricultori, intermediarii fiind înlăturați[55]. În perioada crizei economice din 1929-1933 se stabilesc prețuri maximale la diverse produse și se emit ordine privitoare la stabilirea prețului grâului în târgurile din zonă[56].

Periodicele locale oferă și diverse amănunte picante, colaterale târgurilor, cum ar fi diverse accidente, unele provocate de băutura excesivă consumată la crâșmele din la târg. Într-o știre scurtă din *Gazeta Mureșului* din 15 noiembrie 1940, se pomenește despre un

51 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent din Transilvania, Banat și ținuturile românești din Ungaria", Sibiu, nr. 3 din 28 decembrie 1918.

52 „Viitorul Mureșului", nr. 134 din 24 aprilie 1926.

53 „Glasul Mureșului", nr. 217 din 14 decembrie 1939.

54 *Ibidem*, nr. 182, 14 mai 1939.

55 „Mureșul, organ al Partidului Național-Țărănesc", nr. 13-14 din 15 octombrie 1936, p. 4.

56 „Gazeta Oficială a județului Mureș", nr. 27 din 3 septembrie 1933.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bărbat care a plecat beat de la târgul din Râciu și a căzut în apele pârâului Șincai unde a murit înecat[57]. Crâșma târgului apare într-o povestioară morală referitoare la efectele beției, cu titlul *Unde duce beția* din *Gazeta Mureșului*[58]. Nu lipsesc nici accidentele de circulație după cum reiese dintr-o altă știre de pe ultima pagină ce anunță un accident petrecut la întoarcerea de la târg, la Corunca căruța unui olar s-a răsturnat și soția acestuia a murit[59].

Presa locală ne oferă o altfel de perspectivă asupra târgurilor, mult mai vie decât cea a documentelor oficiale sau a calendarelor, aflându-se la granița dintre public și privat, prezentând puncte de vedere oficiale dar și unele particulare, specifice unor anumite grupuri sociale.

57 „Gazeta Mureșului", nr. 230 din 15 martie 1940, p. 4.

58 *Ibidem*, nr. 26 din 20 iulie 1932, p. 4.

59 „Glasul Mureșului", nr. 223 din 26 ianuarie 1940.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Balogh Iosif Marin, *Arii de „atracție" și rețele de relații economice între sat și oraș în modernizarea economică a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875)* în *Țara Bârsei*, 3, Brașov, 2004, pp. 35-45.

Paul Binder, *Lista iarmaroacelor din Transilvania în vechile calendare din secolele XVI-XVII* în *Analele Brăilei*, serie nouă, an I, nr. 1, Brăila, 1993.

Bucur, Maria, *Repertoriul târgurilor din valea superioară a Mureșului (Între Toplița - Deda - Reghin - Târgu Mureș - Luduș - Aiud)* în *Marisia. Studii și materiale. Etnografie-Artă Populară-Artă*, nr. XXVII, 2000, p. 115-136.

Idem, *Trăsături comune ale târgurilor periodice* în *Studii și cercetări etnoculturale. Anuarul Muzeului Județean Bistrița-Năsăud,* vol. I, Ed. Carpatica, Cluj-Napoca, 1999.

Conea, Ion, *Vechile târguri-nedei de pe culmile Carpaților Meridionali* în *Buletinul Științific, secția geologie și geografie*, tom II, 1957.

Cantacuzino, G. M., *Transformările sociale și relația sat-oraș în procesul modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875),* în *Identitate și Alteritate IV. Studii de imagologie istorică,* Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, pp. 183-212.

Gheorghiță Geană, *The Carpathians Folk Fairs and the Origins of National Consciusness among Romanian* în *Nationalities Papers*, vol. 34, nr. 1, p. 91-110.

Norman John Greville Pounds, *An Historical Geography of Europe, 1500-1840*, Cambridge University Press, 1979.

Pál Judith, *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999.

Karoly Kos, *Etnografia schimbului popular* în *Studii de etnografie*, Editura Kriterion, București, 1999, p. 33-53.

Ioan Eugen Man, *Evoluția istorică a orașului Târgu-Mureș până la 1848. I. De la începuturi până la sfârșitul sec. XVI* în *Marisia. Studii și materiale. Arheologie-Istorie-Etnografie*, Târgu-Mureș, 1984, vol. XIII-XIV, p. 147-174.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Keresztes Gyula, *Vásárhelyen vásár tartatik*, București, 1996.
Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească. Istoric. Cultură materială. Obiceiuri*, Ed. Științifică, București, 1973, p. 428.

THE TRADE FAIRS FROM MUREȘ COUNTY IN INTERWAR LOCAL ROMANIAN NEWS

This paper analyzes - from an ethnogaphic point of view - interwar media informations about local trade fairs. Fairs are seen like bridges between rural and urban society, not like a sign of urbanisation process. In modern age, there is a gap between West and Eastern Europe in fairs development. Fairs in the West have fallen due to the growth of large cities, while in the East they have a very high development to the emergence of large railway networks.

The local news is only one of the research sources for trade fairs, besides the official documents, calendars, postal cards or travel journal. It is a very important source for economic anthropology because we find here, besides the simple registration of the periodical fairs, a lot of news about the impact of the fairs on the city daily life, some interesting description and spicy current news about fair life.

The articles in local newspaper brings to us additional information about the fair life such as that about the goods sold, about their quantity and quality, selling prices, tips for buyers and seller and some irregularities in fair organization too.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXA:
EXTRASE DIN PRESA LOCALA REFERITOARE LA TÂRGURILE MUREȘENE

15 Noembrie

Viitorul Mureșului

CRONICA FANTEZISTĂ

Aspecte din Tg.-Mureș

ZI DE TÂRG...

În lumina mohorîtă a zorilor ce se revărsau ca un șivoiu turburat prin sparturile norilor, pe întinsul asfaltat al pieții, boată noaptea pustie, umbre de oameni au început mai multe, alergând de colo până colo cu mișcări scurte, deșarticulate, ca într'un uriaș sabat drăcesc desprins din capul unui geniu neban...

Strigăte răgușite, chemări disperate, fluierături stridente sfâșiară deodată pânza nemișcată a tăcerii, pe când dinspre Miaza-Noapte și Miaza-zi, pe cele două drumuri largi așternute cu piatră, cu uriașe turturi asurzitoare de fulmet, caruțe cu cladare forme, ca niște nave obosite, prinsera să curgă, scuipate cu desgust de depărtările bolnave...

Larma sgrumțuroasă a strigatelor, a chemărilor și a fluierăturilor fu pentru un moment înăbușită de huruitul caruțelor înalte, ca să reîncepă apoi, sporita, mai stridentă și mai enervantă...

Ca într'o pagoda de rit barbar și necunoscut încă, prin larma răvășită peste piață au prins apoi să sară bocăniturile unei curioase toace: icnituri scurte și seci de ciocane, tuse grave și răgușite de tupoare, sughițuri nervoase de rândele, gemete dureroase de fe-restrae; — flota de umbre pregătea spasmotică un cosciug tără fund zilei senine și vesele ce se pregătea să vie!

Și când discul înbujorat al Soarelui începu să se cumpănească jucăuș pe funia nesigură a orizontului, și toate să se lămurească mai bine, piața curată și liniștită de până ieri se înfățișă ochilor uimiți diformă până la monstruositate, ca o viziune cruntă de apocalips, ca un ținut sbuciumat de o grozavă catastrofă sismică...

Sute și mii de corturi, — flori bizare și monstruoase căzute par' că de pe planete necunoscute, — înălțau spre cerul umed și limpede siluete enorme, schiloade și hidoase, pe când mulțimea pestriță și cleioasă, mereu, mereu mai multă, părea de departe o larvă uriașă, flămândă și lacomă, pornită să roadă într'un suprem asalt petalele puturoase ale hidoaselor flori cenușii...

Chemări se împerechiau cu chemări, țipete se încăerau cu țipete, înjurături se ciocneau cu înjurături, explodând toate ca niște șrapnele în aerul limpede și rece de toamnă, și hărmălaia creștea mereu mai sufocantă și mai asurzitoare, împletind de-asupra ființei o boltă groaznică de vipere, de lipitori și omizi...

Și din toată forfota aceasta nemai pomenită, ce rămea atât de greu solemnitatea mângâioasă și atât de dulce a celei din urmă, poate zile frumoase de toamnă, nici un cuminte nu s'a găsit să vie să alunge ca pe o turmă nevrednică desgustătoarea vermina umană.

Singur numai, un papagal galben, exilat pe vârful unui băț, își mai vădea din când în când revolta prin svârcoliri neputincioase de aripi, scuipând ocări neinteligibil de primitive cască-gurilor ce'i înconjurau cu priviri de idioată admirație...

Târziu de tot numai, când Soarele a început să se călătorească spre Apus roșu de rușine și de indignare, Cărmuitorul nevăzut și îndelung răbdător al Firii și al Ludmilor s'a hotărît să'și miște degetul și să pue capăt Sabatului murdar de jos. Eliberate din neștiuta lor temniță, vânturile repezi au început să alerge chiuind ca de nuntă, și despletindu-și bicele aprige au risipit în câteva clipe furnicarul de demoni și au curățit locul de pecinginea puturoasă a corturilor...

Pe urmele lor, nori îndoliați au venit apoi, cu grabă și fără de sgomot, și au spălat plângând, pământul pângărit de vermina umană...

Iar târziu, când pe ogorul neted al Cerului au început să înflorească florile de aur ale stelelor, iar peste Fire să se cearnă pulberi de umbră, de tăcere și de vise, Luna, fecioară fără noroc și bună, a îngenunchiat, îngândurată și tristă pe marginea de mătase a unui nor, și a aruncat pamântului, ca unui frate suferind, un braț întreg de flori de argint și de aur...

Dragoș

Solemnitatea de la Liceul Militar

Vineri 13 Noembrie a. c. au sosit în orașul nostru Dl General de divizie *N. Rujinski*, inspectorul general technic al Învățământului Militar, însoțit de Dnii: *M. Marinescu* și *I. Tatue, inspectori* ai liceelor militare, pentru a instala pe noul comandant al liceului militar din localitate, Dl Colonel *P. Dobriceanu*. Ceremonia instalării s'a făcut după amiază, iar seara a avut loc un banchet, dat de Dl General Rujinski corpului profesoral și ofițeresc al liceului. La banchet au toastat Dnii: General Rujinski, pentru M. S. Regele și pentru Dl General Mărdărescu, ministrul de Răsboiu; Colonel Dobriceanu, comandantul liceului; prof. Idieru; prof. Salică; General Șerbescu, comandantul Diviziei XX și alții.

Din partea corpului profesoral și ofițeresc s'a expediat apoi o telegramă Dlui Ministru de Răsboiu, General Mărdărescu.

Banchetul a luat sfârșit la orele 12 într'o atmosferă din cele mai cordiale.

Fig. 1. *Viitorul Mureșului*, nr. 11 din 15 noiembrie 1925. Descrierea unei zi de târg în Târgu-Mureș

— Dela Asociația comercianților. Asociația comercianților din Tg.-Mureș face cunoscut că prăvăliile vor fi deschise după normele de mai jos: prăvăliile de alimente și delicatese a. m. dela 7—15, p. m. dela 16—20. Sâmbăta și în zilele anterioare sărbătorilor până la ora 21. Toate celelalte prăvălii vor fi deschise a. m. dela 8—15 și p. m. dela 16—19. Sâmbăta până la ora 20 Excepții fac numai drogueriile care pot ținea deschis până la ora 20. În zilele de târg, prăvăliile ce cad în zona târgului vor fi deschise la amiazi, prezenta decizie rămâne în vigoare până la 15 Septemvrie 1939.

Fig. 2. *Glasul Mureșului*, nr. 194-195 din 9 aug. 1939. Anunț al Asociației comercianților referitor la orarul prăvăliilor, diferit în zilele târgurilor săptămânale

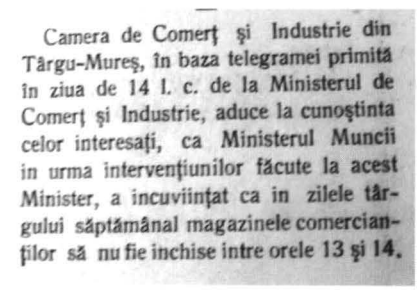

Camera de Comerț și Industrie din Târgu-Mureș, în baza telegramei primită în ziua de 14 l. c. de la Ministerul de Comerț și Industrie, aduce la cunoștința celor interesați, ca Ministerul Muncii în urma intervențiunilor făcute la acest Minister, a incuviințat ca în zilele târgului săptămânal magazinele comercianților să nu fie închise între orele 13 și 14.

Fig. 3. *Viitorul Mureșului* nr. 11 din 15 nov. 1925. Anunț al Camerei de Comerț și Industrie privind modificarea programului magazinelor în zilele de târg

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

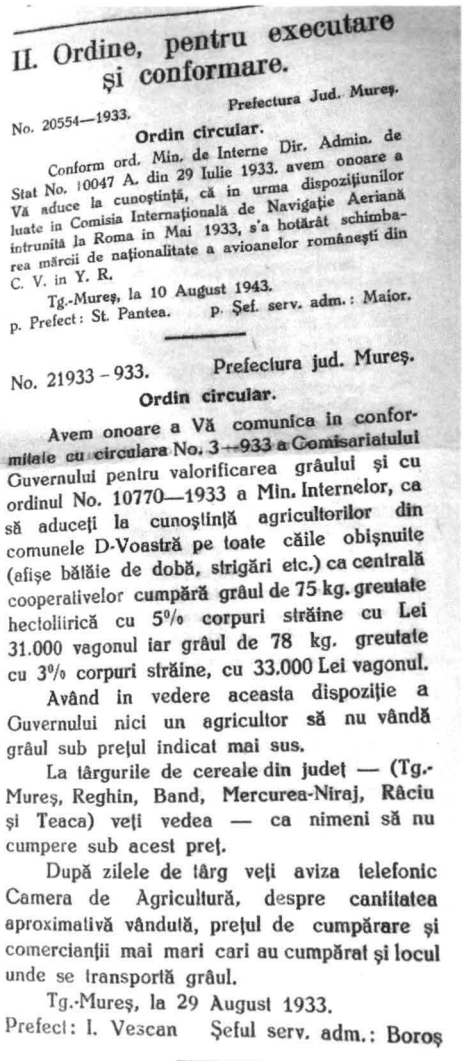

II. Ordine, pentru executare și conformare.

No. 20554—1933. Prefectura Jud. Mureș.

Ordin circular.

Conform ord. Min. de Interne Dir. Admin. de Stat No. 10047 A. din 29 Iulie 1933. avem onoare a Vă aduce la cunoștință, că în urma dispozițiunilor luate în Comisia Internațională de Navigație Aeriană întrunită la Roma în Mai 1933, s'a hotărât schimbarea mărcii de naționalitate a avioanelor românești din C. V. în Y. R.

Tg.-Mureș, la 10 August 1943.

p. Prefect: St. Pantea. p. Șef. serv. adm.: Maior.

No. 21933 - 933. Prefectura jud. Mureș.

Ordin circular.

Avem onoare a Vă comunica în conformitate cu circulara No. 3—933 a Comisariatului Guvernului pentru valorificarea grâului și cu ordinul No. 10770—1933 a Min. Internelor, ca să aduceți la cunoștință agricultorilor din comunele D-Voastră pe toate căile obișnuite (afișe bătăie de dobă, strigări etc.) ca centrală cooperativelor cumpără grâul de 75 kg. greutate hectoliirică cu 5% corpuri străine cu Lei 31.000 vagonul iar grâul de 78 kg. greutate cu 3% corpuri străine, cu 33.000 Lei vagonul.

Având în vedere aceasta dispoziție a Guvernului nici un agricultor să nu vândă grâul sub prețul indicat mai sus.

La târgurile de cereale din județ — (Tg.-Mureș, Reghin, Band, Mercurea-Niraj, Râciu și Teaca) veți vedea — ca nimeni să nu cumpere sub acest preț.

După zilele de târg veți aviza telefonic Camera de Agricultură, despre cantitatea aproximativă vândută, prețul de cumpărare și comercianții mai mari cari au cumpărat și locul unde se transportă grâul.

Tg.-Mureș, la 29 August 1933.

Prefect: I. Vescan Șeful serv. adm.: Boroș

Fig. 4. *Gazeta oficială a jud. Mureș*, nr. 27 din 3 sept. 1933. Stabilirea prețului minim de vânzare a grâului în târgurile de cereale (Tg. Mureș, Reghin, Band, Miercurea Nirajului, Râciu, Teaca)

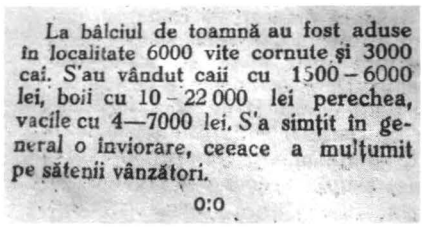

La bâlciul de toamnă au fost aduse în localitate 6000 vite cornute și 3000 cai. S'au vândut cai cu 1500 – 6000 lei, boii cu 10 – 22 000 lei perechea, vacile cu 4—7000 lei. S'a simțit în general o înviorare, ceeace a mulțumit pe sătenii vânzători.

o:o

Fig. 5. *Gazeta Mureșului*, nr. 16 din 16 noiembrie 1936, p. 4. Știre referitoare la desfășurarea bâlciului de toamnă de la Reghin

Târgul de vite din Tg-Mureș

La bâlciul din 12—17 Mai au fost:

1. CAI, aduși spre vânzare 400—450 buc., vânduți 87 buc., cu prețul 2500-20.000 lei bucata.
2. VITE aduse 3200-3500 buc. vândute pt. export 178 buc. în Pireu și Viena cu 16—18 lei kgr. viu; pt. intern: vândute 638 buc. mari și mici:
— mânzați 1-2 ani cu 14—18 lei kg. viu; — viței sugaci cu 16-20 lei kg. viu; — vaci prăsilă cu 7000—15.000 lei buc.; — boi de jug cu 12.000—20.000 lei perechea.
3. PORCI 170—200 buc. s'au vândut 38 buc. — porci grași cu 20—25 lei kgr. viu; porci de prăsilă 1000—2500 lei bucata; purcei sugaci 400—600 lei buc.

Târgul de vite a fost foarte animat, cererea a fost foarte mare, oferta a fost mică din cauza febrei aftoase care bântuie în județ.

Cai mai buni fiind rechiziționați au fost aduși cai mai slabi.

Târgul din Reghin

La târgul de Mai au fost aduse 2000 cl. S'au vândut cu 400-600 lei bucata. Cai au fost aduși 400. S'au vândut dela 3000-18.000 lei buc. viu. 4000 *vite cornute*. s'au vândut 1350 și anume:

vacile s'au vândut cu 400—12.000 lei; boii dela 12.000—32.000 lei perechea.

Târgul de mărfuri n'a fost prea bun, articolele industriale au fost scumpe, în schimb produsele agricole s'au vândut cu prețuri mici în raport cu mărfurile de fabrică.

Tg.-Mureș 627—1939 Cenzurat

Fig. 6. *Glasul Muresului*, nr. 182 din 14 mai 1939. Despre târgurile de vite din Tg. Mureș și Reghin din primăvara 1939

o:o

Târgul de Primăvară. Zilele trecute la Toplița Română a avut loc târgul de primăvară pentru vite și mărfuri. Ca niciodată târgul de vite a fost foarte slab. Perechea de boi care acum 3 ani se vindea cu 35—40 mii lei acum s'a vândut cu câte 6000—7000 lei. Sătenii crescători de vite sunt într'o mare îngrijorare și grea situație, având pentru existența lor numai creșterea vitelor. Târgul de mărfuri a fost la fel. Negustorii n'au avut nici cu ce plăti transportul din vânzările care le-au făcut.

Fig. 7. *Gazeta Muresului*, nr. 18 din 7 mai 1933. Știre despre târgul de primăvară de vite și mărfuri de la Toplița din perioada crizei

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

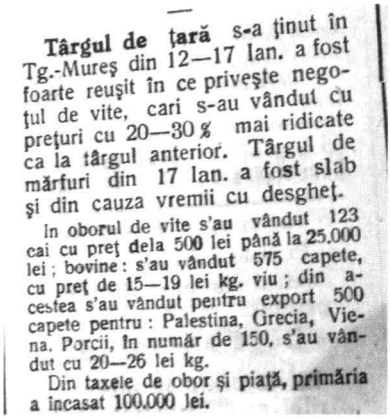

Târgul de țară s-a ținut în Tg.-Mureș din 12—17 Ian. a fost foarte reușit în ce privește negoțul de vite, cari s-au vândut cu prețuri cu 20—30 % mai ridicate ca la târgul anterior. Târgul de mărfuri din 17 Ian. a fost slab și din cauza vremii cu desghet.

In oborul de vite s'au vândut 123 cai cu preț dela 500 lei până la 25.000 lei; bovine: s'au vândut 575 capete, cu preț de 15—19 lei kg. viu; din acestea s'au vândut pentru export 500 capete pentru: Palestina, Grecia, Viena. Porcii, în număr de 150, s'au vândut cu 20—26 lei kg.

Din taxele de obor și piață, primăria a incasat 100.000 lei.

Fig. 8. *Glasul Muresului*, nr. 167 din 25 ianuarie 1939. Știre despre târgul de țară din Târgu-Mureș

Prăvălia de stofe și bumbac a cooperativei „Solidaritatea", care a fost închisă din cauza concentrării personalului, s'a redeschis.

Vizitați și cumpărați dela aceasta singură prăvălie de stofe românească din județ, Piața Regele Ferdinand 2-4.

Vama la capul orașului, desființată în anul 1928, a fost neitrodusă cu 1 Mai. Astfel țăranii și căruțele cari aduc orice marfă sau alimente de vânzare, vor fi opriți și incasați de taxe la vamă. Ba se opresc și autocamioanele și se taxează.

Măsura aceasta nu o credem bună. In ziua de azi, când ne numim „secolul vitezii", când în 2 ceasuri suntem cu avionul la București, va trebui să se piardă o mulțime de vreme pela vămi. Apoi până mai anii trecuți, Primăria a lucrat, har Domnului, destul, au fost bani pentru toate și fără aceasta măsură. Câci cu cât se va incasa mai mult, aproape atâta se va cheltui cu incasarea.

Fig. 9. *Glasul Mureșului*, nr. 179 din 7 mai 1933. Reintroducerea vămii la intrarea în Tg. Mureș în 1928

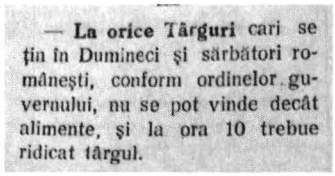

— **La orice Târguri** cari se țin în Dumineci și sărbători românești, conform ordinelor guvernului, nu se pot vinde decât alimente, și la ora 10 trebue ridicat târgul.

Fig. 10. *Glasul Mureșului*, nr. 135 din 5 mai 1938. Reglementări privind desfășurarea târgurilor duminica și în zile de sărbătoare

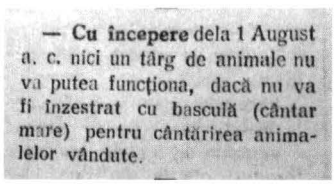

— **Cu începere** dela 1 August a. c. nici un târg de animale nu va putea funcționa, dacă nu va fi înzestrat cu basculă (cântar mare) pentru cântărirea animalelor vândute.

Fig. 11. *Glasul Mureșului*, nr. 135, 5 mai 1938. Obligativitatea existenței basculei în târgurile de vite pentru cântărit animalele

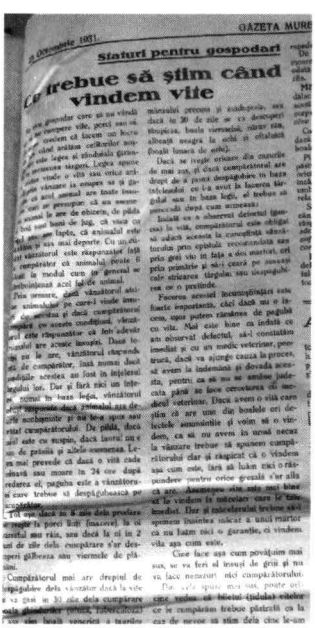

GAZETA MURE

Sfaturi pentru gospodari

Ce trebue să știm când vindem vite

Fig. 12. *Gazeta Mureșului* din 25 octombrie 1931. Sfaturi pentru săteni în privința vânzării de vite

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Instrucţiuni cu referire la taxa excepţională de 2 la sută la vânzări

Taxa de 2% se calculează şi spre cazul tuturor preparatelor cu care se vând cereale de orice fel.

Taxa se percepe prin aplicarea timbrelor speciale şi numai pentru vânzările mai mari de 50 lei.

Mărfuri neteazabile

— Sunt scutite toate vânzările către autorităţile publice.

— Sunt scutite următoarele produse, indiferent cui se vând:

Pâinea, laiele, mălaiul, zahărul, untura, untdelemnul, untul, brânzeturile, fructele şi legumele, produsele C. A. M. finibrele, grâul însămânţat; sunt scutite vânzările de orice fel de produse agricole făcute de ţărani în târguri sau acasă.

Comerciantul este dator a specifica pe factă de plată articolele vândute, preţul respectiv, valoarea totală şi timbrul aplicat.

Cum se aplică timbrul?

Pentru toate vânzările mai mari de 50 lei se eliberează cumpărătorului o notă de plată dela cotor.

Notele de plată cu şi facturile vor fi broşate în carnete cu cotor, timbrul urmând a se aplica jumătate pe cotor, jumătate pe vârf înainte de eliberarea notei sau facturii.

Orice abatere dela cele de mai sus atrag pedepse mari.

Cumpărătorii sunt obligaţi a respecta cu stricteţe cele de mai sus cu observarea că orice neregulă în această materie săvârşită de ei sau personalul de subordine atrage răspunderea personală a conducătorului.

Fig. 13. *Glasul Mureşului,* nr. 234, 11 aprilie 1940. Scutiri la taxa pe vânzări la produsele agricole din târguri

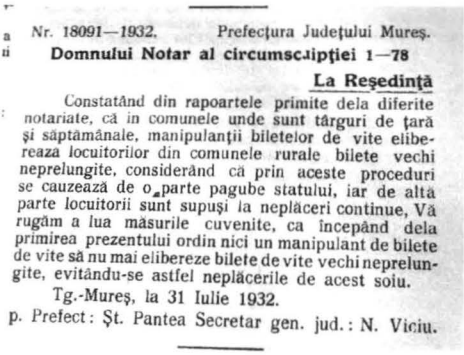

Nr. 18091—1932. Prefectura Judeţului Mureş.

Domnului Notar al circumscripţiei 1—78

La Reşedinţă

Constatând din rapoartele primite dela diferite notariate, că în comunele unde sunt târguri de ţară şi săptămânale, manipulanţii biletelor de vite eliberează locuitorilor din comunele rurale bilete vechi neprelungite, considerând că prin aceste proceduri se cauzează de o parte pagube statului, iar de altă parte locuitorii sunt supuşi la neplăceri continue, Vă rugăm a lua măsurile cuvenite, ca începând dela primirea prezentului ordin nici un manipulant de bilete de vite să nu mai elibereze bilete de vite vechi neprelungite, evitându-se astfel neplăcerile de acest soiu.

Tg.-Mureş, la 31 Iulie 1932.

p. Prefect: Şt. Pantea Secretar gen. jud.: N. Viciu.

Fig. 16. *Gazeta Mureşului*, nr. 28 din 24 iulie 1932. Ordin al prefecturii referitor la interzicerea eliberării unor bilete de vite vechi în târgurile de ţară şi cele săptămânale din comune

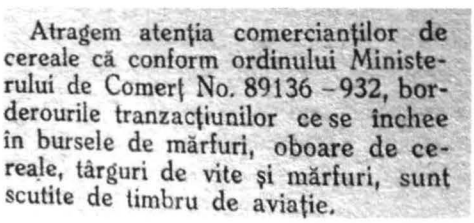

Atragem atenţia comercianţilor de cereale că conform ordinului Ministerului de Comerţ No. 89136 – 932, borderourile tranzacţiunilor ce se încheie în bursele de mărfuri, oboare de cereale, târguri de vite şi mărfuri, sunt scutite de timbru de aviaţie.

Fig. 14. *Gazeta Mureşului*, nr. 10 din 13 martie 1932. Anunţ al Camerei de Comerţ referitoare la scutiri de taxe pentru comercianţii de cereale în târguri

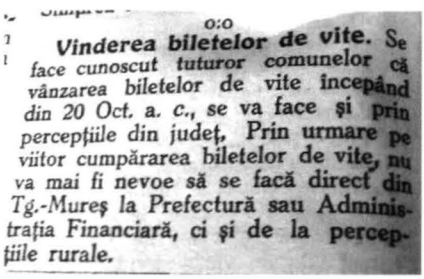

o:o

Vinderea biletelor de vite. Se face cunoscut tuturor comunelor că vânzarea biletelor de vite începând din 20 Oct. a. c., se va face şi prin percepţiile din judeţ. Prin urmare pe viitor cumpărarea biletelor de vite, nu va mai fi nevoe să se facă direct din Tg.-Mureş la Prefectură sau Administraţia Financiară, ci şi de la percepţiile rurale.

Fig. 15. *Gazeta Mureşului*, nr. 32 din 18 septembrie 1932. Anunţ referitor la modul de cumpărare al biletelor de vite

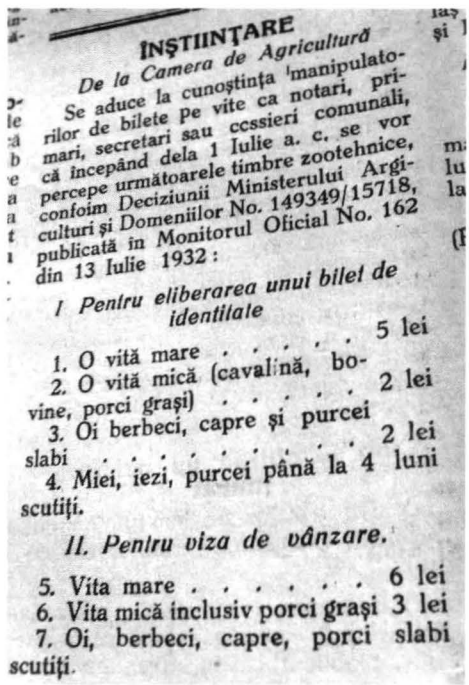

INŞTIINŢARE

De la Camera de Agricultură

Se aduce la cunoştinţa manipulatorilor de bilete pe vite ca notari, primari, secretari sau ccssieri comunali, că începând dela 1 Iulie a. c. se vor percepe următoarele timbre zootehnice, conform Deciziunii Ministerului Agriculturi şi Domeniilor No. 149349/15718, publicată în Monitorul Oficial No. 162 din 13 Iulie 1932:

I Pentru eliberarea unui bilet de identitate

1. O vită mare . . . . . 5 lei
2. O vită mică (cavalină, bovine, porci graşi) . . . . . 2 lei
3. Oi berbeci, capre şi purcei slabi . . . . . 2 lei
4. Miei, iezi, purcei până la 4 luni scutiţi.

II. Pentru viza de vânzare.

5. Vita mare . . . . . 6 lei
6. Vita mică inclusiv porci graşi 3 lei
7. Oi, berbeci, capre, porci slabi scutiţi.

Fig. 17. *Gazeta Mureşului*, nr. 27 din 21 august 1932. Anunţ al Camerei de Agricultură referitoare la costul timbrelor zootehnice

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Era într'o zi de târg. Lume multă venise la oraș, unii să vândă, alții să cumpere. În piață nu puteai să mergi de popor mult ce era.

La una din casele de lângă piață — dinaintea unei uși — un om cu un metru în mână, măsura spunând socotelile încet: înaltă de doi metri, lată de un metru...

Lumea, dinprejurul lui, văzându-l cum măsoară și auzindu-l bolborosind l-a întrebat ce s'a întâmplat. El atunci se ridică, și începu a spune:

„Oameni buni! Vedeți dumneavoastră această ușă? E înaltă de doi metri, e lată de un metru. Am avut douăzeci iugăre de pământ; al meu cu al nevestei, toate au intrat pa ușa asta! Am avut bani puși la bancă — i-am luat și i-am asvârlit pe această ușă! Am avut vite în ogradă și unele — au plecat dela mine și-au intrat pe această ușă; am avut casă — cum n'avea alt țăran, a intrat pe afurisita asta de ușă și acum nu-mi mai rămâne decât să mai intru și eu încă odată și să rămân slugă ușii, pe toată viața"!

Și acum vă întreb pe dumneavoastră cetitori:

A cui era ușa aceea?

A crâșmei!

Fig. 18. *Gazeta Mureșului*, nr. 26 din 10 iulie 1931. Poveste moralizatoare despre crâșma târgului

o:o

Prețurile vitelor. La târgul de țară din Reghin au fost mânate 4500 vite, din care s'au vândut 803. Prețurile la boi de pereche au variat între 5000—13.000 lei, iar la vaci între 2000—5000 lei de bucată.

Fig. 19. *Gazeta Mureșului*, nr. 9 din 26 februarie 1933. Prețurile vitelor la târgul de țară din Reghin

'A MUREȘULUI Pagina 5.

Sfaturi pentru cumpărătorii de cai

Examinarea calior

Cumpărătorul să nu aibă încredere în nimeni și dacă nu se pricepe bine la cai, să nu se ducă, fie în târg, fie acasă la negustor, decât însoțit de un medic veterinar.

2. Să se fixeze dinainte ce fel de cal îi trebuie: de călărie, de trăsură, etc.

3. Să aibă totdeauna în minte că un cal gras și frumos nu e totdeauna bun și sunt mulți cai, cari sunt frumoși numai în momentul vânzărei.

4. Să se ferească de caii prea iuți.

5. Să se examineze calul în liniște, *în grajd, sau în târg, calul stând pe loc, în mers și apoi să fie încercat la serviciul pentru care se cumpără.*

În grajd sau în târg. Stând pe loc se va căuta a se studia calitățile morale ale calului, adică modul cum se comportă cu vecinii, dacă mușcă, dacă lovește, dacă tichează și modul cum stă pe picioare, căci orideăteori un picior dinainte e în repaos, din înainte, sau înapoi, e semn că acel picior e suferind.

Se va aduce apoi calul la ușa grajdului, unde se va examina *ochii și nasul.* Tot aci se va controla vârsta, se va arunca o privire picioarelor dinainte, pentru a vedea să nu aibă oase moarte și plecându-se puțin se va uita printre picioarele dinainte la jarete, pentru a vedea dacă calul are

IV. Coama și motul se scălțează, sau se tund pentru a face părul să pară mai lung.

V. Părul de pe corp se tunde, pentru a-i se da mai multă eleganță; iar dacă calul e îngenunchiat, părul din îndoitura genunchiului nu se tundă.

VI. Copitele se micșorează, crăpăturile unghiei se umple cu glodul topită, cercurile de pe copită se pălesc; când talpa e plină, se pune o potcoavă ușoară și groasă, iar dacă calul e prea mic de talie, i se pun potcoave cu colți mari.

VII. Caii bătrâni se întinerese în cându-le mușuna falsă. Celor tineri li se face o mică rană în regiunea inghinală pentru a se da fiina că au fost castrați.

VIII. Se colorează perii albi, se nul de bătrânețe, precum și urechile.

IX. Se enervează zilnic caii cu limfatici prin loviturî de bâtă, se bagă frica în ei și se aduc în stare că atunci când văd bicul schimbă cu desăvârșire atitudine venind vioi și sprinteni.

B) În momentul cumpărării

I. Uneori se pune ardei, piper în anus, sau se șterge cu bentin pe la anus pentru a fa apară cai cu coada bărzoi, sfo mergând o minune.

II. Calul se așează pe un

Fig. 20. *Gazeta Mureșului*, nr. 2 din 8 ianuarie 1933. Sfaturi pentru cumpărătorii de cai

o:o

Târg excepțional de cai. In ziua de 16 Noembrie a. c. se va ține în Târgu-Mureș, pe terenul obișnuit, iar în ziua de 19 Noembrie a. c. la Reghin, un târg pentru cai. O Comisiune a Armatei va veni în județ, ca să cumpere cai pentru armată.

Comisiunea va cumpăra cai între 4—9 ani pentru toate armele.

In mod excepțional se vor cumpăra și cai de trei ani împliniți, cu o formație deosebită și bine desvoltată.

Calul să fie de rasă, lucru ce trebue dovedit cu actele de origine, adică un certificat de montă, prin care se arată originea mamei și nașterea.

Pentru caii cu o vârstă de 4—9 ani nu se cere dovedirea originei.

Caii se vor cumpăra numai dela crescători și agricultori, intermediarii fiind cu desăvârșire înlăturați.

Prețurile vor fi stabilite după bună învoială între vânzător și comisieiș

Fig. 21. *Gazeta Mureșului*, nr. 15 din 15 oct. 1936. Anunț referitor la un târg excepțional de cai la Reghin

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

o:o

Târgul de vară la Reghin. In zilele de 1—8 August s'a ţinu târgul de vară din oraşul Reghin. La acest târg s'au mânat 1295 cai, dintre cari s'au vândut 456 bucaţi, între preţurile: 4—15.000 lei bucata. Pentru export nu s'a vândut nimic. Vite cornute s'au mânat 5260 bucăţi dintre cari 3.200 boi, iar restul de 2.060 vaci cu viţei, mânzate şi sterpe. Preţurile cornutelor au variat între sumele: vaci 5—12.000 lei bucata, boi 10—30.000 lei perechea. Târgul a avut pierderi destul de mari din cauza timpului ploios.

o:o

Fig. 22. Gazeta Mureşului, nr. 34 din 16 oct. 1932. Ştire referitoare la târgul de vară din Reghin, târg de vite

„Strigoiul" dela Reghin

Sâmbăta trecută s'a ţinut la Reghin tradiţionala zi de târg.

Reghinul a fost invadat de tot felul de scărăcioabe, cocoşi, cătăreţi pe cai de lemn, mâncători de fuiţi şi de papugali de noroc, pentru amusamentul popolaţiei.

La amiază, trecerea cătră cassanni îşi petrecea mai bine, dimpre gară apăre, luăsa mac de praf, fuştara saşilor din Ideci, în urma lor un puic de jărani, iar în urmă o trăsură cu un cal ce aducea un omuleţ, mărunt, prăfuit, şi cu ochelari.

Omuleţul se tot agita în trăsură şi dădea din mâini.

Lumea mirată de această aparipe, începuse a-l privi cu multă curiozitate.

Ajungând în piaţă, omuleţul s'a coborît din trăsură, a închiriat sala cinematografului, şi a început să cheme lumea înăuntru să afle ce n'a văzut şi n'a auzit.

După ce câţiva cerioşi au pătruns în sală, omuleţul s'a urcat la tribună şi a spus printele trei minuni:

1) Mă numesc Grigore Iunian (lumea a căscat ochi mari).

2) Sunt şeful partidului radical-ţărănist! (Lumea a bufnit în râs)

3) Am venit să omor „strigoiul" liberal! (Lumea a rămas cu gura căscată)

După această introducere dl Iunian a băut 1 pahar de apă, şi apoi a început să vorbească, scoţându-şi în văr, despre „strigoiul" anunţat.

Dl Iunian a spus multe, dar a uitat să spună amintite lucruri.

De pildă:

N'a spus că în 1913 era deputat în acelaş partid cu „strigoii" liberali.

N'a spus că în 1918 când „strigoii" se luptau pentru a scăpa ţara de ocupaţia duşmană, n'a avut o ocupaţie mai frumoasă decât marea grijă de a înfiinţa, împreună cu Dr. Lupu şi G. Tranca-Iaşi, un nou partid, pentru a se căpătui, numit „Partidul muncii".

N'a spus că în 1927 a fost ministru alături de „strigoi" în guvernul Barbu Stirbei.

N'a spus că acum, după ce şi-a făcut iarăş un nou partid, n'a putut intra în parlament decât sprijinit de voturile ucrainenilor şi rutenilor din Bucovina.

Decie ou le-a spus acestea Dl Iunian?

Lumea ar fi putut să vadă atunci neclintita consecvenţă a acestui domn, şi să ştie mai bine cu cine are de-a face.

Dl Iunian a spus în schimb că va face dintr'un leu doi, şi că programul său se aplică în... America.

Straşnic om!

Oamenii pe care Dl Iunian l-a numit „strigoi", n'au timp să-i răspundă, fiindcă alte griji mai însemnate îi preocupă.

Fig. 25. *Gazeta Mureşului*, nr. 32, 15 august 1935. Descrierea târgului săptămânal de la Reghin

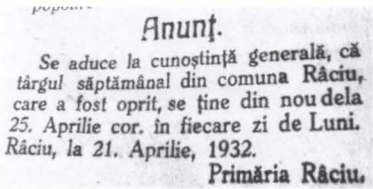

Anunţ.

Se aduce la cunoştinţă generală, că târgul săptămânal din comuna **Râciu**, care a fost oprit, se ţine din nou dela 25. Aprilie cor. în fiecare zi de Luni.

Râciu, la 21. Aprilie, 1932.

Primăria Râciu.

Fig. 23. *Gazeta Mureşului*, nr. 15 din 17 aprilie 1932. Anunţul primăriei despre redeschiderea târgului săptămânal la Râciu

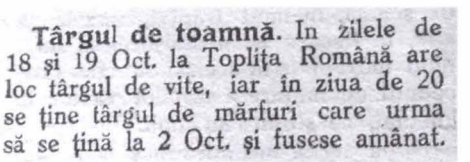

Târgul de toamnă. In zilele de 18 şi 19 Oct. la Topliţa Română are loc târgul de vite, iar în ziua de 20 se ţine târgul de mărfuri care urma să se ţină la 2 Oct. şi fusese amânat.

Fig. 26. *Gazeta Mureşului*, nr. 29, 21 august 1932. Anunţ referitor la târgul de toamnă din Topliţa

STIRI

In ziua de 1 Martie 1933, s'a redeschis târgul de vite şi mărfuri, în comuna Ungheni, (Niraşteu) în fiecare Marţi. Nu să plăteşte nici o vamă. In acest caz comuna românească Niraşteu merge, spre progres şi aceasta se atribueşte numai harnicului notar Miclea din acea comună. Ziarul nostru le doreşte spor şi sănătate.

Fig. 24. *Înainte*, nr. 10-11 din 16 martie 1933. Anunţ referitor la redeschiderea târgului săptămânal din Ungheni, în ziua de marţi

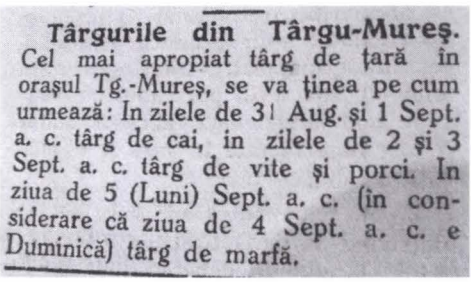

Târgurile din Târgu-Mureş. Cel mai apropiat târg de ţară în oraşul Tg.-Mureş, se va ţinea pe cum urmează: In zilele de 31 Aug. şi 1 Sept. a. c. târg de cai, in zilele de 2 şi 3 Sept. a. c. târg de vite şi porci. In ziua de 5 (Luni) Sept. a. c. (în considerare că ziua de 4 Sept. a. c. e Duminică) târg de marfă.

Fig. 27. *Gazeta Mureşului*, nr. 29 din 21 august 1932. Anunţ referitor la târgurile de ţară din Târgu-Mureş

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

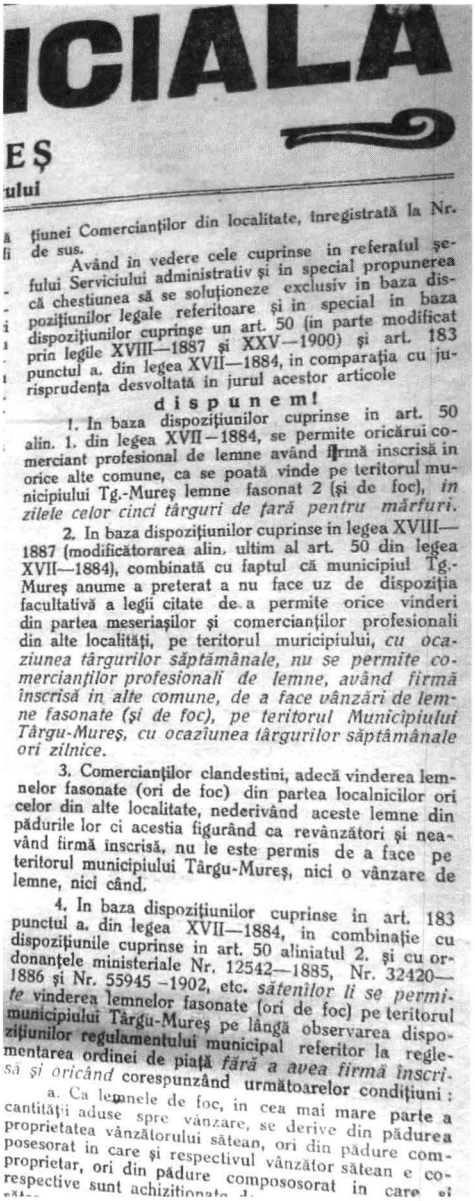

ICIALĂ

EŞ

ului

ţiunei Comercianţilor din localitate, înregistrată la Nr. de sus.

Având în vedere cele cuprinse în referatul şefului Serviciului administrativ şi în special propunerea că chestiunea să se soluţioneze exclusiv în baza dispoziţiunilor legale referitoare şi în special în baza dispoziţiunilor cuprinse un art. 50 (în parte modificat prin legile XVIII—1887 şi XXV—1900) şi art. 183 punctul a. din legea XVII—1884, în comparaţia cu jurisprudenţa desvoltată în jurul acestor articole

dispunem!

1. In baza dispoziţiunilor cuprinse în art. 50 alin. 1. din legea XVII—1884, se permite oricărui comerciant profesional de lemne având firmă inscrisă în orice alte comune, ca se poată vinde pe teritorul municipiului Tg.-Mureş lemne fasonat 2 (şi de foc), *în zilele celor cinci târguri de ţară pentru mărfuri.*

2. In baza dispoziţiunilor cuprinse în legea XVIII—1887 (modificătorarea alin. ultim al art. 50 din legea XVII—1884), combinată cu faptul că municipiul Tg.-Mureş anume a preterat a nu face uz de dispoziţia facultativă a legii citate de a permite orice vinderi din partea meseriaşilor şi comercianţilor profesionali din alte localităţi, pe teritorul muricipiului, *cu ocaziunea târgurilor săptămânale, nu se permite comercianţilor profesionali de lemne, având firmă inscrisă în alte comune, de a face vânzări de lemne fasonate (şi de foc), pe teritorul Municipiului Târgu-Mureş, cu ocaziunea târgurilor săptămânale ori zilnice.*

3. Comercianţilor clandestini, adecă vinderea lemnelor fasonate (ori de foc) din partea localnicilor ori celor din alte localitate, nederivând aceste lemne din pădurile lor ci acestia figurând ca revânzători şi neavând firmă inscrisă, nu le este permis de a face pe teritorul municipiului Târgu-Mureş, nici o vânzare de lemne, nici când.

4. In baza dispoziţiunilor cuprinse în art. 183 punctul a. din legea XVII—1884, în combinaţie cu dispoziţiunile cuprinse în art. 50 aliniatul 2. şi cu ordonanţele ministeriale Nr. 12542—1885, Nr. 32420—1886 şi Nr. 55945 —1902, etc. *sătenilor li se permite* vinderea lemnelor fasonate (ori de foc) pe teritorul municipiului Târgu-Mureş pe lângă observarea dispoziţiunilor regulamentului municipal referitor la reglementarea ordinei de piaţă *fără a avea firmă inscrisă şi oricând* corespunzând următoarelor condiţiuni:

a. Ca lemnele de foc, în cea mai mare parte a cantităţii aduse spre vânzare, se derive din pădurea proprietatea vânzătorului sătean, ori din pădure posesorat în care şi respectivul vânzător sătean e coproprietar, ori din pădure composorat în care ei respective sunt achiziţionate d...

Fig. 28. Gazeta Oficială Jud. Mureş, nr. 44, 11 dec. 1932. Dispoziţie referitoare la vânzarea lemnelor în târgurile din oraş

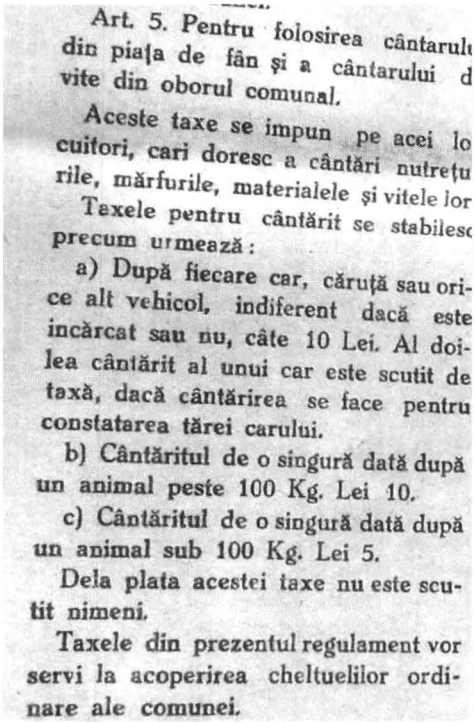

Art. 5. Pentru folosirea cântarulu
din piaţa de fân şi a cântarului d
vite din oborul comunal.

Aceste taxe se impun pe acei lo
cuitori, cari doresc a cântări nutreţu
rile, mărfurile, materialele şi vitele lor

Taxele pentru cântărit se stabilesc precum urmează:

a) După fiecare car, căruţă sau orice alt vehicol, indiferent dacă este încărcat sau nu, câte 10 Lei. Al doilea cântărit al unui car este scutit de taxă, dacă cântărirea se face pentru constatarea tărei carului.

b) Cântăritul de o singură dată după un animal peste 100 Kg. Lei 10.

c) Cântăritul de o singură dată după un animal sub 100 Kg. Lei 5.

Dela plata acestei taxe nu este scutit nimeni.

Taxele din prezentul regulament vor servi la acoperirea cheltuelilor ordinare ale comunei.

Fig. 29. Supliment al *Gazetei de Mureş*, 1936. Taxe de cântărit în târguri

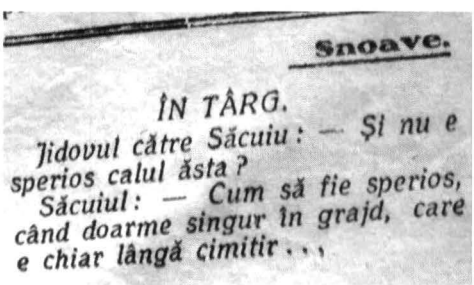

Snoave.

ÎN TÂRG.

Jidovul către Săcuiu: — Şi nu e sperios calul ăsta?

Săcuiul: — Cum să fie sperios, când doarme singur în grajd, care e chiar lângă cimitir...

Fig. 30. *Gazeta Mureşului*, nr. 2 din 8 ianuarie 1933. Snoavă de târg

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CERAMICA TRANSILVĂNEANĂ ÎN ALBASTRU DE COBALT. MARFA TIP SASCHIZ

Karla Roșca[1], *Horst Klusch*[2]

Prin forma perfectă și tehnica de prelucrare ajunsă la un nivel rareori atins, ceramica transilvăneană în albastru de cobalt, a captat interesul cercetătorilor încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

János Pap, în anul 1888, a atras atenția asupra locului deosebit pe care îl ocupă ceramica în albastru de cobalt în cadrul ceramicii transilvănene. După metoda de realizare a decorului, el a numit-o *ceramică sgrafito*. Julius Teutsch în articolul despre „vechile ulcioare și farfurii săsești"[3], 1905, sublinează originea italo-boemică a „ceramicii sgrafito din Transilvania". Emil Sigerus, în cele două studii referitoare la vasele sgrafitate transilvănene[4], descrie tehnica de prelucrare, indicând și zona de răspândire a ceramicii în albastru de cobalt. Viktor Roth, în lucrarea dedicată artei decorative germane din Transilvania[5], aduce informații noi referitoare

1 Muzeograf, Complexul Național Muzeal Astra, Sibiu, Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească *Emil Sigerus*, Sibiu.

2 Cercetător științific, membru al *Cercului de Cercetare Tematică a Ceramicii Europene* din Germania, expert în etnografie săsească al Ministerului Culturii, membru în Consiliul științific al Complexului Național Muzeal Astra, Sibiu.

3 Julius Teutsch, *Etwas über unsere altsächsischen Krüge und Teller,* în „Kronstädter Zeitung", an 69, 1905, nr. 78, p. 2.

4 Emil Sigerus, *Das siebenbürgische Sgraffiati-Geschirr,* în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", an. 30, 1907, nr. 9-10, p. 95-97; Idem, *Die siebenbürgischen Sgraffiati-Gefäße*, în „Kbl.", an 35, 1912, nr. 3-4, p. 49-53.

5 Viktor Roth, *Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, Strassburg, 1908.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la această problemă, iar Julius Bielz[6] atestă producerea în comuna Saschiz a ceramicii în albastru de cobalt, de unde și denumirea de ceramică de Saschiz.

Originea acestui gen de ceramică a stârnit cele mai aprinse controverse. La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea s-a produs în Boemia de Sud (Julius Teutsch optează pentru o localizare în împrejurimile localității Neuhaus), sau în Moravia (dr. Niederle presupune că ar fi vorba de localitatea Heinrichsburg) un set de farfurii din argilă albă, smălțuite în albastru de cobalt, decorate cu ornamente - cerb, pasăre, lalea, strugure, vrej etc. - realizate după o tehnică specială, prin neacoperirea decorului cu smalț albastru. Aceste farfurii sunt expuse și astăzi la muzeele din Praga și Brünn, ca piese decorative distincte.

Asemănarea vaselor transilvănene în albastru de cobalt cu cele din Cehia a condus la ipoteza că primele ar putea fi considerate ca o continuare a ceramicii morave.

Făcând o legătură între dispariția, oarecum enigmatică, a acestei ceramici din Moravia și apariția ei în Transilvania, teoretic, ar putea fi posibilă filiația și continuitatea. Acest punct de vedere este contrazis de faptul că în Moravia s-au produs străchini în albastru de cobalt până în anul 1733, în timp ce în Transilvania apar abia din anul 1766, adică după o întrerupere de 33 de ani. Rămâne fără răspuns întrebarea, de ce un olar, care a emigrat în Transilvania, nu a continuat imediat să creeze străchinile respective, deja apreciate în epocă. Perioada dintre 1733 și 1766 corespunde unei generații întregi de olari. La aceasta se adaugă și faptul că în Moravia s-au produs între 1680 și 1733 exclusiv străchini și farfurii în albastru de cobalt, în timp ce în Transilvania s-au păstrat din perioada 1766-1787 numai ulcioare în albastru de cobalt. La noi, farfuriile și străchinile apar în număr mai mare abia din 1790, ele deosebindu-se esențial ca formă și ornamentație de cele morave. Subliniem faptul ca marginile late ale străchinilor din Moravia, reprezentând principalele suprafețe decorate, nu își găsesc

6 Julius Bielz, *Ceramica săsească din Ardeal,* manuscris păstrat la Biblioteca Muzeului Național Brukenthal.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

echivalentul în Transilvania. Cerbul, pasărea, rodia, strugurele sunt motivele decorative întâlnite în secolul al XVIII-lea în tot spațiu european, însă, sunt cu totul altfel stilizate pe ceramica moravă față de cea transilvăneană.

Pe ceramica din Transilvania ornamentele au fost stilizate artistic, prelucrate naiv, după talentul și puterea de reprezentare a olarului. Ele sugerează mai mult structura spațială a unei linii și a suprafeței decât formarea unei a treia dimensiuni, perfectând forme decorative liniare și dizolvând motivele preluate din natură în linii și suprafețe ornamentale.

Astfel, în decorarea farfuriilor și ulcioarelor sunt folosite atât ornamente geometrice ca punctul, linia vălurită, cercul, spirala, cordonul de decorație, tabla de șah, cât și simboluri precum vulturul bicefal, cerbul, ursul cu coarne de berbec, păsărea, strugurele, lalelele, floarea-soarelui, rodia în forme abstracte.

Ca simbol al creștinismului, bogăției, abundenței, bucuriei și veseliei este ales strugurele. Deoarece aria de răspândire a ulcioarelor, cănilor, farfuriilor și străchinilor în albastru de cobalt înglobează și regiunile viticole, vom găsi adesea reprezentări ale viței de vie pe aceste vase. După înzestrarea artistică și fantezia meșterului, strugurele este redat în smaltul albastru, când foarte natural, când stilizat, dând naștere la o serie de forme noi, putându-se chiar vorbi de un motiv al strugurelui.

În orice decor linia sugerează mișcarea, în timp ce suprafața ornamentată dă senzația de liniște. Redarea ornamentului reprezentând floarea-soarelui demonstrează cât de măiestrit a redat olarul secolului al XVIII-lea această legitate a ceramicii în albastru de cobalt, modul cum fantezia și îndemânarea lui a creat o adevărată tensiune artistică decorativă, asigurată de compoziția originală a contrastelor și de structurarea armonioasă a compoziției. Motivul avimorf de pe farfuriile și ulcioarele în albastru de cobalt este pasărea, fie redată individual, specificându-se o anume pasăre: cioară, găină, potârniche etc., fie integrată într-o compoziție cu temă mitologică - pomul vieții, lupta păsării cu viermele. De fapt, reprezentarea păsării în luptă cu viermele, poate fi considerat ornamentul caracteristic ceramicii transilvănene în albastru de cobalt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După 1815 aceste piese, de o valoare deosebită, au fost imitate, dar fără a se ajunge la standardul artistic inițial. În secolul al XIX-lea ulcioarelor au formă de pară, cu gâtul mai larg, adaptându-se la tradiția locală.

Izolat au fost înregistrate și înainte de 1815 vase cu o valoare discutabilă, provenite, probabil, din producția de serie destinată târgurilor anuale. Cert este că vasele de calitate superioară erau produse la comandă, pentru nunți, zile onomastice și alte festivități.

Situația economică a meșteșugarilor, precum și conflictele sociale din epocă pot fi surprinse și prin mărturiile scrise de un meșter anonim pe o farfurie în albastru de cobalt, datată 1802.

Es thuen mange für mich sorgen
und haben mir nichts zu leihen noch zu borgen
ein jeder sorg für sich und nicht vor mich
hat er viel so hüt er sich

Traducere:

Sunt unii care-mi duc grija
Dar nu au să-mi împrumute nimic
Fiecare să se îngrijească de sine și nu de mine
Dar dacă este bogat, să se ferească de mine

Maximele, inscripțiile, numele și inițialele de pe ceramica în albastru de cobalt și cele de pe sobele de cahle erau folosite și ca un mijloc de identificare a locului de producere. Acest lucru a dus, de foarte multe ori, la concluzii nefondate. Literatura etnografică din prima jumătate a secolului al XX-lea a încercat să le dezbată pentru a se putea ajunge la concluzii veridice.

În urma cercetărilor efectuate de-a lungul timpului, am elaborat o listă, pe care o putem considera completă, referitoare la inițialele, numele și anii care sunt inscripționați pe ceramica în albastru-cobalt:

Farfurie 1788 - Johann Reüber, *În timpul mesei trebuie să mânânci și să bei, anul 1788*
Cănceu 1791 - Martinus Connert anul 1791

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cănceu 1791 - Martinus Folbert anul 1791
Farfurie 1803 - Michel Greff anul 1803
Farfurie 1803 - Johan Orendi 1803
Cănceu 1807 - Martinus Gromes 1807
Farfurie 1808 - Cantor Johannes Melas anul 1808
Farfurie 1808 - Cantor Johannes Melas din Saschiz anul 1808
Cănceu 1840 - Michael Antoni 1840
Cănceu - Johannes Pöller
Farfurie - Biserica din Blăjel
Farfurie - Johan.Hesheim (cu inscripția PH împreunat) 1783
Cănceu - H.A. 1785
Cănceu cu motivul săbiilor încrucișate - A.K. 88
Farfurie - M.S. 1790
Cană mare - G.O. 1791
Cănceu - H.H. 1793
Coronament de sobă - J.E. 1802
Cahlă de sobă - G.P anul 1804
Farfurie - Anul G.P. 1804
Cănceu - M. (?) 1806
Farfurie - M. L. 1840
Cornișă de sobă - M.G.

Numele și inițialele menționate sunt ale comanditarului și nu ale meșterului olar.

Tehnici de ornamentare

Emil Sigerus a susținut, ca ipoteză pentru procedeele de ornamentare a ceramicii în albastru de cobalt, tehnica sgrafito[7], presupusă de Petrik Lájos și Pap János. Conform celor doi, vasele lucrate din argilă, în stadiul nearse, erau date cu o angobă albă, după a cărei uscare se aplica o altă angobă, albastră. După uscarea și celui de al doilea strat s-ar fi gravat modelul decorativ, fiind vizibil stratul alb, de dedesubt. Ar fi urmat smălțuirea[8] și arderea vasului. Pe baza

7 Tehnica sgrafito - aplicarea pe un vas a două straturi de angobă de culori diferite, cea aflată deasupra fiind zgâriată în așa fel încât se observă stratul inferior.

8 Smălțuirea cu un smalț transparent, incolor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

acestei descrieri, ipotetice, au încercat diferiți meșteri olari și iubitori de ceramică din secolul al XX-lea, să reproducă vase în albastru de cobalt. Din păcate, nu cu rezultatul dorit. Încă din anul 1907 meșterul olar Eduard Tekelt a început producerea unor ulcioare și farfurii sgrafitate, în albastru de cobalt. Lipsa de experiență nu-i permitea găsirea unei corespondențe între coeficientul de dilatare a smaltului transparent incolor, cu smaltul de cobalt, ceea ce ducea, deseori, la desprinderea ultimului strat. Pe de-o parte îi lipsea îndemânarea pentru sgrafitarea desenului, iar pe de altă parte îi era necunoscut procedeul original. Eșecurile l-au determinat pe Kimakowicz să dezvolte în anul 1911, în lucrarea sa „Ceramica în albastru de cobalt din Transilvania"[9], o nouă teorie despre tehnica ceramicii de Saschiz, în care îi contesta apartenența la ceramica sgrafito, apariția ei punând-o pe seama tehnicii batic[10]. După părerea sa ornamentele nu au fost gravate cu o unealtă, ci aplicate cu ajutorul unei pene sau pensule cu ceară fierbinte pe angobă albă. Vasele astfel preparate au fost acoperite cu angobă albastră, uscate și apoi arse. După ce se topea ceara apărea desenul alb.

Emil Sigerus a contestat această teorie, ceea ce a dus la controverse între cei doi cercetători. De curând am putut ajunge la confirmarea observațiilor lui Kimakowicz pe baza microfotografiilor color. Astfel se poate demonstra că motivele produselor de o calitate superioară erau executate în tehnica batic și nu în tehnica sgrafito, prin acoperirea grundului cu substanțe organice (tehnica încondeierii). La imitațiile ulterioare, sau în centre unde nu s-a cunoscut această tehnică s-a folosit și tehnica sgrafito. Clara Turoczi, olar din Baia Mare, a reușit, prin tehnica batic, să realizeze un decor original pe ceramică în albastru de cobalt, dovedind prin aceasta confirmarea ipotezei lui Mauritius von Kimakowicz.

9 Kimakowicz, Mauritius von, *Die kobaltblaue Keramik Siebenbürgens*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", 1911, nr. 3-4, p. 37-42.

10 Tehnica batic - ornamentele sunt desenate cu ceară de albină fluidă, încălzită și acoperită cu un smalț albastru. Pe părțile îmbibate cu ceară de albine smaltul nu se prinde, rămânând decorul în culoarea bazei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cercetând cu atenție ornamentele de pe unele vase în albastru de cobalt, se poate constata că la producerea lor, folosirea unei tehnici de sgrafitare este exclusă de la bun început, căci motivele gravate într-o mișcare continuă, ar fi trebuit să lase urme vizibile, de culoare albastră în porțiunile denivelate ale șanțurilor concentrice, produse prin modelarea la roata olarului. Deoarece nu au putut fi constatate rămășițe de culoare, desenele au apărut prin intermediul tehnicii batic. Aceasta cu atât mai mult cu cât suprafețele albe întâlnite în decor nu puteau să apară prin zgârierea sau răzuirea stratului de smalț în albastru de cobalt.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

ROȘCA, Karla, Horst KLUSCH, *Ceramica de breaslă, habană și manufacturieră din Transilvania*, Editura Honterus, Sibiu, 2010.

TEUTSCH, Julius, *Etwas über unsere altsächsischen Krüge und Teller*, în „Kronstädter Zeitung", an 69, nr. 78, 1905.

SIGERUS, Emil, *Das siebenbürgische Sgraffiati-Geschirr*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", an. 30, nr. 9-10, 1907.

SIGERUS, Emil, *Die siebenbürgischen Sgraffiati-Gefäße*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", an 35, nr. 3-4, 1912.

ROTH, Viktor, *Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, Strassburg, 1908.

BIELZ, Julius, *Ceramica săsească din Ardeal,* manuscris păstrat la Biblioteca Muzeului Național Brukenthal.

KIMAKOWICZ, Mauritius von, *Die kobaltblaue Keramik Siebenbürgens*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", nr. 3-4, 1911.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

GESCHIRR MIT FLÄCHENAUSSPARUNG. KEISER WARE (KOBALTBLAUE KERAMIK)

ZUSAMENNFASSUNG

Aus den Jahren 1766-1848 haben sich in Siebenbürgen viele Tongefäße (Teller, Schüsseln, Krüge, Humpen, Kannen) und Ofenkacheln erhalten, in deren kobaltblaue Glasur volkstümliche Ornamente bis auf die darunter liegende weiße Engobe eingeritzt zusein scheinen, weshalb sie die Bezeichnung „kobaltblaue Sgraffito-Keramik" erhielten.

Die von Emil Sigerus beschriebene vermutliche Herstellungstechnik (Sgraffitieren) wurde schon im Jahre 1911 von Mauritus Kimakowicz in dem Aufsatz „Die kobaltblaue Keramik Siebenbürgens" angefochten, was zwischen ihm und Sigerus zu polemischen Auseinandersetzungen führte. Erst kürzlich konnten wir anhand von Mikro-Farbaufnahmen beweisen, daß die Beobachtungen von Kimakowicz richtig waren und die Motive nicht in Ritztechnik sondern durch Abdecken der Unterlage mit organischen Substanzen (ähnlich der Wachsreservierungtechnik beim Verzieren von Ostereiern) ausgeführt wurde. Aus diesem Grunde ziehen wir die Bezeichnung „kobaltblaue Keramik" jener der „Sgraffito-Keramik" vor, obwohl bei Nachahmungen auch Sgraffitotechnik verwendet wurde. Das rätselhafte Auftauchen der kobaltblauen Keramik in Siebenbürgen in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts hat bei Heimatforschern zur Annahme geführt, daß die in Siebenbürgen erzeugten kobaltblauen Gefäße ein Ableger der mährischen kobaltblauen Keramik sind. Tatsächlich wurde Ende des 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts in Südböhmen oder Mähren (Dr. Niederle vermutet in Heinrichsburg - Mähren) ähnliche kobaltblaue Schüsseln erzeugt, die auf italienische Vorbilder zurückzuführen sind.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1. Cănceu, 1780, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 19 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 650 - C

Fig. 3. Cănceu, 1783, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 19,5 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 654 - C

Fig. 2. Cănceu, 1793, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 24 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 651 - C

Fig. 4. Cănceu, 1794, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 19 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 664 - C

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 5. Cănceu, 1844, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 26 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 1621 - C

Fig. 7. Cănceu, 1800, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 17,5 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 1849 - C

Fig. 6. Cănceu, 1786, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 18 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 1741 - C

Fig. 8. Cană, 1814, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 20,5 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 1941 - C

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 9. Cahlă de sobă, 1804, marfă tip Saschiz, județul Mureș, L: 21 cm, LA: 21 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus", Nr. inv. 1355 - C

Fig. 11. Farfurie, sfârșitul secolului al XVIII-lea, marfă tip Saschiz, județul Mureș, D: 25,5 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus", Nr. inv. 795 - C

Fig. 10. Cănceu, 1777, marfă tip Saschiz, județul Mureș, Î: 19,5 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus", Nr. inv. 1947 - C

Fig. 12. Farfurie, 1798, marfă tip Saschiz, județul Mureș, D: 26,4 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus", Nr. inv. 787 - C

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 13. Farfurie, 1801, marfă tip Saschiz, județul Mureș, D: 20 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 677 - C

Fig. 15. Farfurie, 1802, marfă tip Saschiz, județul Mureș, D: 28,7 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 565 - C

Fig. 14. Farfurie, 1808, marfă tip Saschiz, județul Mureș, D: 19 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 803 - C

Fig. 16. Farfurie, 1804, marfă tip Saschiz, județul Mureș, D: 28 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, Nr. inv. 5398 - C

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 17. Farfurie, începutul secolului al XIX-lea, marfă tip Saschiz, județul Mureș, D: 21 cm, Colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus", Nr. inv. 1943 - C

Fotografii: Ladislau Dudaș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

JAN FRIDWALDSKY UND DIE WAHRNEHMUNG DER WÄLDER UND DER BEVÖLKERUNG IN SIEBENBÜRGEN

dr. Dorin-Ioan RUS[1]

Der slowakische Jesuit **Jan Fridwaldszky** (1730-1786), Verfasser einer sogenannten „*Mineralogie Siebenbürgens*"[2], wurde in Bratislava geboren und war in Karlsburg (1764-1766) tätig. In Klausenburg (1766-1773), wo er sich über die Sympathie und Unterstützung der ungarischen Adeligen freute, die ihm geholfen haben, einige von ihm geschriebene, andere von ihm zusammengestellte Arbeiten zu veröffentlichen sowie mit einer Pension seine Forschungen fortzusetzen. Die Informationen, die er in seiner „Mineralogie" benutzt hatte, waren zum Teil von Samuel Köleseri, zum Teil aber waren es seine eigenen Forschungen in den Bergwerksgebieten Siebenbürgens, die er persönlich besichtigt hat. Seine Aufrichtigkeit war leider nicht immer von einer großen Geschicklichkeit oder einem wissenschaftlichen Geist begleitet, aber sie war wichtig um die Arbeit der Bergarbeiter und Bauern besser zu verstehen. Seine „Mineralogie" wurde von Jgnaz von Born kritisiert[3], er hat jedoch Informationen von diesem Buch in seiner Arbeit angewendet. Die Zusammenstellung von Fridwaldszky beschränkte sich an die Erwähnung der Bergwerksnamen, der Länge von Stollen, der Tiefe

1 Cercetător asociat la Universitatea din Graz, Austria.

2 Jan Fridwaldszky, *Minero-Logia (magni) Principatus /Transilvaniae/ seu/ metalla, semimetalla, sulphu/ra, salia, lapides et acqua/ conscripta /a/ Joanne Fridwaldsky / Societatis Jesu sacerdote anno Sal. MDCCLXVII,* Claudiopoli.

3 Dordea, Ioan, *Historiographie des Salzwesens in Rumänien*, in Wolfang Ingenhaeff, Roland Staudinger, Kurt Ebert (Hrsg.), „Festschrift Rudolf Palme zum 60. Geburtstag", Innsbruck, 2002, S. 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

von Brunnen, oder ein paar Skizzen von Bergwerken[4]. Nach der Meinung von Köleseri war Fridwaldszky fleißig und strebsam, aber er hatte nicht die erforderlichen Kenntnisse, um eine große Arbeit zu schreiben. Die Angaben waren meist von Bergwerkern, aber sie sind nicht geprüft worden[5].

1. Lage und Umwelt

Schon im ersten Kapitel, *„Allgemeine Note über Transilvanien. Lage und Charakterisierung"*[6], schrieb er über das Klima und die Geographie des Landes. Er erwähnte ein paar Naturereignisse aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts, wie z.B, die Vulkanausbrüche des Berges Zenoga, die das Bergwerk Certeju gestoppt haben, oder kleinere Erdbeben in den Südkarpaten die ebenfalls die Ausbeutungen gehindert haben[7]; weiter beschrieb er das schlechte Verkehrsnetz Siebenbürgens; die Wegen seien unbefahrbar, und dort, wo der Boden sumpfig war, wegen der häufigen Regenfälle, verschwand die Hoffnung auf eine gute Reise[8]. Er erwähnte weiter die Vegetation der Westkarpaten, nennt sogar einige Pflanzen, die die allgemeine botanische Klassifikation ergänzen könnten[9]. Die Ostkarpaten, vor allem die Hargita-Gebirge, seien reich an Pilzen, Boden und Wiesen, sowie an Heilpflanzen. Er erwähnt noch ein paar Hirtengebräuche[10], seltene Tiere[11] und Mineralquellen[12] aus den Fogarascher-Gebirgen[13].

4 An Seite 52 in der Originalausgabe befindet sich eine Skizze des Carnic-Gebirges, mit der Hauptstollen und verschiedenen Anlagen.

5 Holban Maria (Bearb.), *Călători străini despre ţările române / Fremde Reisender über die rumänischen Länder*, Bd. Bd. 9, Bukarest 1997, S. 515-516.

6 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 516-518.

7 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 517.

8 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 516-517.

9 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 517.

10 z.B., die Hirten wollten nicht bevor den Weihnachten aus den Gebirgen herunterzukommen. Oder, ein Monat bevor Kalben, sie gaben den Schafen Akazien zu essen. (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 518).

11 Er erwähnte die Auerochse die um das Jahr 1710 kamen zu einer Quelle und dort waren viele gejagt und umgebracht. (vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 518).

12 Es geht um die Mineralquellen von Gyergyo (rom. Giurgeu)

13 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 519.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2. Wirtschaft

Fridwaldszky meinte, dass die Gold-, Silber-, Eisen- und Salzgruben von Siebenbürgen eine sehr wichtige Wirtschaftsquelle für dieses Land war und beschrieb in seinem Buch diese Kategorien.

Der erste Teil seiner Arbeit umfasst mehrere Unterkapitel. Das dritte, „§ Das System der erztragenden Gebirge" behandelte die Bergwerksortschaften aus dem Karpaten und nennt die Gold-, Eisen- und Salzgruben aus den Westkarpaten, die Eisengruben der Südkarpaten und das Reichtum in Borax in dem Ostkarpaten[14].

Im zweiten Kapitel, „Über Metalle"[15], behandelte er zuerst das *Gold*, das er in drei Kategorien einteilt: das „vegetale" Gold (ist das Gold, das die Trauben durch das Wachstum aufnimmt)[16], das Naturgold (das in den Felsen, Steinen und Gebirge zu finden wäre)[17] und das Waschgold, entlang des Flusses Klein-Aries und im Bihor-Gebirge, das aus dem Flusssand zu erhalten wäre. Er nennt auch eine vierte Kategorie, die er persönlich niemals gesehen hatte; es sei das fließende, flüssige Gold, bei Thorda und Thorenburger Schlucht (rom. Cheile Turzii, ung. Tordai-hasadék), aber er kann das nicht beweisen. „Über die Goldwäscherei" ist ein Unterkapitel in dem er einige Waschmethoden und Techniken entlang des Flusses Ampoiu, um Zalathna und Certeju im Westkarpaten beschreibt; diese Arbeit ist meist mit Zigeuner geleistet[18].

Im fünften Unterkapitel behandelte er die Bergwerksortschaft Abrud und seine Umgebung. Nach einer kurzen Darstellung der Ausbeutungsgeschichte und der Jurisdiktion, nannte er die Gebirge[19] und die Arbeitsmethoden[20]. Bei Abrud, in der Ortschaft Roșia

14 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 519-520.

15 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 522-524.

16 Er zitiert in diesem Sinne das Buch vom Köleseri, *Auraria romano-dacica*, Hermannstadt, 1717, S. 59.

17 Er zitiert einige Berichte von Nicolaus Olahus und Samuel Köleseri.

18 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 524-525.

19 Cârnic, Igria, „Badenburg", Corna, Orla, Cârnicel - diese Gebirge haben nur rumänischen Namen.

20 Er erwähnte, dass im Tal sehr viele Wasseranlagen waren, deren Lärm bis weit zu hören war. Er beschrieb wie die Rumänen arbeiten, sie lassen mit Pulver die Gebirge explodieren und suchen nur am Oberfläche; wenn sie nichts, oder sehr wenig

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Montană, arbeiteten 800 Wasserhämmer, die bei Ausbeutung halfen[21]. Die reichen, herumstehenden Wälder von Bucium, Câmpeni oder Cărpiniș wurden nicht genutzt[22]. In den weiteren Unterkapiteln wurden die Goldgruben von Cărpiniș, Bucium, Câmpeni, Baia de Arieș, Abrud-zeller, Vâtcău genannt und die Goldader dargestellt[23].

In dem 13. Unterkapitel wurde das Bergwerk von Kleinschlatten (Zalathna) beschrieben, wo es mehrere Brunnen und Gruben gibt: „Gottes Mutter von Loreto", „Gottes Muter", „Sigismund", „Hl. Peter und Paul", „Drei Könige", „Allerheiligen", „Hl. Anna". Er stellt die aus diesen Gruben ausgebeuteten Goldtypen[24] dar[25].

Die weiter beschriebenen Bergwerke hatten dieselben Ausbeutungsmethoden: Groß-Almas (rum. Almașu Mare, ung. Nagy-Almas)[26], Poieni (ohne deutsche Benennung, ung. Pojana)[27], Porcurea (ohne deutsche Benennung, ung. Porkurre, heute Vălișoara)[28], Stanitza (rum. Stanija)[29], Baia de Criș (ung. Körös-Bánya)[30], Ruda

finden, gehen weiter und eröffnen eine neue Mine. (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 528).

21 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 527.

22 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 528.

23 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 529-532.

24 Er schrieb über einen Goldtyp, „Sonnenantimon" genannt, und über einen zweiten, viel leichter, der sich eine gelbe Schaum wurde, wenn er bei Mühle verarbeitet war, oder, bei Feuer destilliert, konnte er zum goldenen Tau werden (vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 532).

25 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 532-533.

26 Man brauchte hier viel Wasser, aber weil die Bäche sehr klein waren. Man arbeitet nur im Frühling und Herbst; Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 533.

27 Das Gold wurde vom Vertes-Gebirge ausgebeutet und mit Holzgefäßen gewaschen; 1742 wurde eine schwache Ader entdeckt, wurde aber schnell vollendet (vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 534)

28 Nur schwache Adern, es wurde vor allem in den Ceteras-Gebirge und Valea Curechiului gesucht. Das gefundene Gold war von den Bauern miteinander erteilt worden (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 534).

29 Viele und gute Goldader in den Stanija, Jesuina und Dambul-Gebirge (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 534).

30 Sehr reiches Gold-und Eisengebiet, leider schwach ausgebeutet und verwaltet.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(heute Stadtviertel der Stadt Brad) und Cristior (ung. Kriksur)[31], Căinelu[32], Bojeza (rum. Băița)[33], Herczigan (rum. Hărțăgani)[34], Füzes (rum. Fizești)[35], Trsztyan (rum. Trestieni)[36], Toplitz (rum. Toplița)[37], Csertes (rum. Certeju)[38], Furrage (rum. Foraj)[39], Nagy-Agg (ohne deutsche Benennung, rum. Săcărâmb)[40] und Rumänisch Pien (rom. Pianu Român, magh. Oláhpián)[41].

Das 30. Unterkapitel behandelte das *Silber*. Er erwähnt die Ausbeutungen von Nagy-Agg, Bojeza, Troica-Gebirge, Klein-Muntschel (Muncelu-Mic), Marginea (bei Fogorasch)[42].

Die Ader waren so viel und groß, dass eine Bergwerksgenossenschaft nötig war (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 534-535).

31 Reiche Ader in den Lazur und Kultzen-Gebirgen, mit 24 Schleudern in beiden Dörfern (Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 535).

32 Das weiße Gold war mit Silber gemischt, die Gruben waren relativ klein (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 535).

33 Schlechtes Gold aus drei Stollen; das Gold war meist mit Silber gemischt, darum wurde es „Roth Gulden" genannt (vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 536).

34 Es hatte viele Gruben nach Süden und Norden. Sie wurden aber nicht ausgebeutet (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 536).

35 Die Gruben waren im Malu-Gebirge; es gab zu wenig Gewinn. Das Gold war meist mit Graphit gemischt (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 536).

36 Dies hatte ab 1710 bis 1732 dem königlichen Haus gehört, danach wurde es dem Generale Steinville übergeben, und wieder den königlichen Ausbeutern. Die Gruben waren schlecht ausgebeutet, obwohl das Gold sehr gut war (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 536-537).

37 In den Măgura-Gebirge war sehr viel und reines Gold. Es gab mehrere Gruben. Andere Minen waren auch sehr reich, z.B. in den Judenberg, Măcieș-, Fischer-Gebirgen (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 537-538).

38 Ausbeutungen in den Bagaje-Gebirgen, auch Stockwerk genannt, sehr viel Silber (genannt auch „Graserz) und reines Gold (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 538).

39 Diese Ausbeutung hatte einen großen Gewinn im Jahre 1756 gehabt, danach wurde sie verlassen (Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 538).

40 Drei Gruben bearbeiten viele Ader. Sehr viel und reines Gold (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 538-539).

41 Es gab sehr viel Gold und wenig ausgebeutet in den Csora-, Tartarea und Rikita-Gebirge. (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 539).

42 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 539-540.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Weitere Metalle, die Jan Fridwaldzsky erwähnte und beschrieb, waren: Kupfer[43], Eisen[44], Zinn[45] und Blei[46].

Im dritten Teil des Werkes behandelte er die Halbmetallen, und das einzige Unterkapitel war über *Quecksilber.* Er nannte einige Ausbeutungen, darunter Dumbrava und Baboia bei Zalathna[47], und erklärte die Abbautechniken und -methoden[48].

In dem vierten Teil behandelte er die *Schwefel* und begann mit den fossiler Kohlen, die sehr häufig im Dorf Sarata vorkamen, nicht weit von Hermannstadt. Sie könnten bei Kupfer- und Erzenschmelzen angewendet werden, ohne die Wälder auszuroden, die sehr viel sind[49].

In Siebenbürgen gab es viele Gebirge und Gruben, die sehr geeignet für die Ausbeutung und das Schmelzen der Sulfaten waren. Er beschrieb zwei Ortschaften in den Ostkarpaten, zwischen Ciuc und Drei-Stühlen (Haromszek), Balvanyos und Lazar-falvam (rum. Lăzărești, ohne deutsche Benennung), wohin viele Ungaren und Rumänen gingen um ihre gesundheitlichen Probleme zu lösen[50].

Im fünften Teil schrieb Fridwaldszky über *Salz* und seine Abbautechniken[51] und die wichtigsten Bergwerke. Zuerst

43 Bei Mikenesini (wahrscheinlich Micănești, heute Kreis Hunedoara), mit rotem Kupfer.

44 In Hunedoara Gebiet, nannte er die Gruben von Gyalar (rum. Ghelar), Toroczko (Trascău). Letztgenante sei sehr reich, aber schlecht ausgebeutet; die Bauern arbeiteten meist im Winter (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 540-542).

45 Er erwähnte hier die Ostkarpaten, und sagte, dass das ganze Land sehr reich an Zinn sei. (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 542).

46 Er nannte hier das Bergwerk Kismuncsel (Muncelu Mic), Purza (Baia Bârzii). Beide sind in den Westkarpaten, Rodna, in den Ostkarpaten, mit den Orten: Göcze, Dealul Popii, Secu, Dealul Cornului, alle sehr berühmt und reich (vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 542-543).

47 Das sei ganz aus Zinnober; die Rumänen hatten 14 Gruben gegraben, und die spezifischen Ausgrabungen heißen „Obermittel", „dieferter", „Fürtenstollen", alle drei sehr schwierig durchzuführen wegen der gesundheitsschädlichen Luft (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 544).

48 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 545-546.

49 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 546.

50 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 546-547.

51 Man sucht sorgfältig die Wasserader, und man wählt einen Platz, nicht weit,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

beschrieb er, wie man die Arbeit in einem Salzbergwerk begann und wie die Feuchtigkeit mit Hilfe der Ochsenpelzen entfernt wurde[52]. Er stellte die Salzbergwerke von Thorenburg[53], Salzburg bei Hermannstadt[54], Kolos (rum. Cojocna)[55], Sik (rum. Sic)[56], Salzdorf (rum. Ocna Dej, ung. Désakna)[57] und Paraid (rum. Praid)[58] dar.

Die *Mineralquellen* und die *Heilbrunnen* waren weitere wirtschaftliche Ressourcen, die er im siebten Teil seines Werkes behandelte. Er war direkt von dem Hermannstädter Arzt Heller informiert worden und nannte die Quellen von Borszek (rum. Borsec), Mociu, Rodna, Geoagiu, Basen (Bazna), Homorod und Buduș und erklärt ihre heilenden Wirkungen[59] und Wichtigkeit für die Gesundheit[60].

---

aber unter, wo man einen Kanal graben kann, um in hin das Wasser zu leiten; falls keine geneigte Fläche ist, dann muss man einen Brunnengraben, Forsinken genannt. Wenn dieser Forsinken füllt sich mit Wasser, kann man es mit einer Pumpe herausnehmen. Daneben baut man eine Maschine, Gabel genannt, die vier Pferde acht Stunden lang drehen, um das Salz herauszuschlüpfen (vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 547).

52 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 547-548.

53 Mit fünf Hauptbrunnen, 87 Arbeiter und 18 Hilfsarbeiter (Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 548).

54 Der ungarische Name Vizakna weiß auf eine Wasserausbeutung hin. Das Salzbergwerk hatte drei Brunnen (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 548).

55 Nur mit einer Grube, 50 000 ausgebeutete Qtl. pro Jahr (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 549).

56 Es hatte nur eine Grube am Berggipfel. Sehr wenig ausgebeutet und wurde in den letzten 30 Jahren vergessen (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 549).

57 Mit zwei reichen Salzbergwerken; ein Bergwerk war wegen der Gewässer hinuntergelassen (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 549).

58 Es war das größte Salzbergwerk in Siebenbürgen, und hatte das reinste Salz, das fast an der Oberfläche zu finden war. Eine große Seele mit Salzwasser hatte sich ins Bach Kokel hineingeflossen, wo alle Fische starben und das schadete den Einwohnern. (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 550).

59 Sie waren geeignet für verschiedene Krankheiten, wie: Mager, Anämien, Rheuma.

60 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 552-554.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3. Bevölkerung

Fridwaldszky behandelte in seiner Arbeit meist die rumänische Bevölkerung, weil sie die Gebirge bewohnten und die beschriebenen Ressourcen von ihnen abgebaut wurden. Sie erschienen zum ersten Mal in seiner allgemeinen Beschreibung des Landes, als Bewohner der Gebirgen. Ein Teil ihrer Hirtengebräuche wurde dargestellt[61].

Er beschrieb im vierten Unterkapitel, „§Der spezifische Charakter der Erzorte" die Arbeitsmethoden der in den Westkarpaten lebenden Rumänen, die die alten Methoden der Römer behielten. Sie seien die einzigen Bergarbeiter Europas die kein Stollen, sondern nur Löcher graben, was zu Unfällen führen könnte. Jeder hatte das Recht in den Karpaten zu bohren und nach Gold zu suchen. Vor allem arbeiten die Rumänen in Gruben im Winter, da sie sich im Sommer mit der Landwirtschaft beschäftigten[62]. Jan Fridwaldszky beschrieb weiters die Goldwäscherei entlang des Flusses Ampoiu oder einigen kleineren Bächen[63], aber manche von diesen Nachrichten waren ungeprüft geblieben. Er überprüfte aber persönlich die Dämpfe dieser Gruben, die manchen Bergarbeiter und Bewohnern der Erzgebieten gesundheitliche Probleme verursacht hatten[64].

Er kritisierte die Arbeitsmethoden der Rumänen in den Westkarpaten. Sie arbeiteten nach eigener Willkür. Sie wollten die Wälder nicht bei Abbau nutzen, sondern nur Pulver[65]. Weiter sagte er, dass sie in den Gebirgen nicht nach Regeln, sondern nach Lust graben[66]. Sie hatten keinen Respekt der Natur gegenüber. Sie begannen eine Grube und wenn sie bemerken, dass sie zu wenig Gewinn brachte, fingen sie eine neue Grube an oder gingen zur Grube des Nachbarn, die reicher war[67]. Andererseits, in Köros-Banya (Baia de Cris) waren die Rumänen im Sommer Bauern und im Winter Bergwerker. Sie mussten für den König, für die Obrigkeit

61 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 518.
62 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 520-521.
63 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 521.
64 Im Unterkapitel: [Über die Erzemanationen], in Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 522.
65 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 527.
66 Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 528.
67 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 528.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

und für die Stadt das ganze Jahr arbeiten und hatten keine Zeit um im Inneren der Gebirge zu suchen[68].

Die zweite beschriebene Bevölkerung waren die Zigeuner, als Goldwäscher entlang einiger Flüsse und Seen in den Westkarpaten. Sie wohnten in Zeltlagern und arbeiteten an den Ufern der Flüsse, indem sie den Sand wuschen um Goldpulver zu gewinnen. Er beschrieb die Arbeitstechniken[69] und war von ihren Werkzeugen beeindruckt[70].

4. Schlussfolgerung

Obwohl Fridwalsky,s Werk von den zeitgenössischen Fachleuten kritisiert wurde, müssen auch die positiven Aspekte hervorgehoben werden, wie z.B. das genauere Beschreiben der Bergwerke, oder seine Vorschläge für die Verbesserung des Transportsystems. Fridwaldszky's Werk ist eine gute Informationsquelle für die siebenbürgische Bergwerksgeschichte des 18. Jahrhundert, in dem sich wichtige Angaben über die Mineralogie befinden. Der Einfluss von Köleseri ist sichtbar, sowie seine Versuche, die Informationen zu klassifizieren und zu analysieren. Er war viel unterwegs, hatte viele Bergwerke persönlich besichtigt, Skizzen und Pläne gezeichnet und hatte mit Bergwerkleuten gesprochen. Viele von den Nachrichten die er gesammelt hatte waren nicht richtig, manchmal fehlten ihm die Fachkenntnisse im Bereich der Mineralogie. Er ersieht aber der Potenzial dieser Ressourcen und empfiehl immer eine bessere Organisierung der Arbeit in den Westkarpaten. Er meinte, dass die Wälder nicht richtig und genug beim Abbau der Metalle genutzt waren und betrachtete also die Wälder als eine wichtige Energiequelle im Bergwesen.

---

68 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 534.

69 Im Frühling, sie legen ihren Stühlen am Strand an; an die Stühlen sie legen einige mit einem porösen Tuch („Tzundra" genannt) bedeckten Bretter, die nach Wasser geneigt sind. Auf die Bretter werfen sie das Wasser und den Sand mit Hilfe von Eimern oder Körben. Der Goldsand bleibt in den Poren (Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 524).

70 Vgl. Holban, *Călători*, Bd. 9, S. 524, 539.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

DORDEA, Ioan, *Historiographie des Salzwesens in Rumänien*, in Wolfang Ingenhaeff, Roland Staudinger, EBERT, Kurt (Hrsg.), „Festschrift Rudolf Palme zum 60. Geburtstag", Innsbruck, 2002

FRIDWALDSZKY, Jan, *Minero-Logia (magni) Principatus / Transilvaniae/seu/metalla, semimetalla, sulphu/ra, salia, lapides et acqua/ conscripta /a/ Joanne Fridwaldsky / Societatis Jesu sacerdote anno Sal. MDCCLXVII*, Claudiopoli

HOLBAN, Maria (Bearb.), *Călători străini despre țările române / Fremde Reisender über die rumänischen Länder*, Bd. 9, Bukarest 1997

JAN FRIDWALDSKY ȘI PERCEPȚIA PĂDURII ȘI A POPULAȚIEI DIN TRANSILVANIA

Deși lucrarea lui Fridwalsky a fost criticată de experții contemporani, trebuie subliniate, de asemenea, aspectele pozitive, cum ar fi descrierea detaliată a minelor, sau propunerile sale pentru îmbunătățirea sistemului de transport. Opera lui Fridwaldszky este o sursă bună de informații pentru istoria mineritului din Transilvania secolului al XVIII-lea, în care sunt oferite informații importante privind mineralogia. Influența lui Köleseri este vizibilă, precum și încercările sale de a clasifica și analiza informațiile. El a călătorit mult, multe mine a văzut persoanal, a elaborat schițe și planuri și a vorbit cu oamenii. Multe dintre știrile pe care le-a colectat nu au avut importanță, alteori ele nu aveau expertiza în domeniul mineralogiei. El a văzut însă potențialul acestor resurse și a pledat mereu pentru o mai bună organizare a muncii în Carpații Occidentali. El a spus că pădurile nu au fost în mod corespunzător și suficient utilizate în reducerea metalelor și a considerat, astfel, pădurile ca o sursă importantă de energie în comerțul minier.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANALIZA UNEI ARHIVE POPULARE DIN DUMBRĂVIOARA

dr. VAJDA Andras[1]

1. Holzwege[2]

1.0. Brown John Seely și Duguid Paul, într-un articol, atrag atenția asupra faptului că dominația genului documentar - ca urmare a apariției și extinderii noilor tehnologii - se apropie de sfârșit, structurile și instituțiile vechi, „obișnuite" se pierd, și astfel documentul se va dizolva în fața ochilor noștri (Brown-Duguid 1995: 1). Aceasta inevitabil ne conduce la reflexii asupra relațiilor între documente și societate, dar și asupra rolului documentelor în societate.

1.1. Cercetarea, editarea și analiza arhivelor nobiliare are o istorie și rezultate semnificative în istoriografie. La începutul secolului al 20-lea școala franceză *Annales* aduce o nouă viziune, cercetătorii canalizându-și atenția asupra vieții cotidiene, atrăgând noi tipuri de surse și documente în cadrul cercetărilor. Ediția de izvoare, desprinsă din această nouă viziune a condus la publicarea a mai multor texte, iar punctul de vedere al etnografului devine din ce în ce mai accentuat (vezi Fabre 1997). Au fost publicate texte care nu demult păreau insignifiante din punct de vedere al culturii, și ca atare nu erau asumate de istorici. Aceste cercetări au adus la suprafață diversitatea scrisului și a relației persoanelor cu scrisul în funcție de statutul social, sex sau perioadă istorică. Paleografia, ca

---

1 Șef secție în cadrul Centrului Județean pentru Cultură Tradițională și Educație Artistică Mureș, Târgu-Mureș, Secția de conservare și promovare a culturii tradiționale.

2 „Potecă". Este o metaforă a călătoriei intelectuale, a reflecțiilor care mai mult sugerează decât demonstrează. (Vezi Heidegger 1977)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

știința individuală, în forma sa clasică a jucat un rol important în citirea și interpretarea textelor, în special prin clarificări aduse la întrebări legate de forma-grafica scrisului. Pe parcursul secolului al 20-lea scripturalitatea ajunge în centrul atenției în contextul istoriei culturii și de la Hajnal István[3] încoace în cel al istoriei societății. Acest tip de paleografie poate fi denumit cel mai potrivit istoria scrisului (sau mai precis a scripturalității) deoarece încearcă să prezinte rolul social al culturii scrisului, cultura scrisă a unei regiuni (vezi Jakó 1977: 25-26). În conformitate cu această viziune s-a dezvoltat în a doua jumătate a secolului 20 în Franța cercetarea cantitativă a scrisului, precum și școala istoriei lecturii (*l'histoire culturelle de la lecture*)[4].

1.2. Sociologia din prima jumătate a secolului 20-lea a profitat de oportunitatea cercetării documentelor private. Operă de pionierat a fost în acest sens munca lui Thomas I. William și Znanecki Florian, care între 1918-1920 au reușit să prelucreze o serie de documente (scrisori, jurnale, autobiografii), care ilustrau funcționarea societății poloneze contemporane. Meritul cărții este că pe lângă analizele statistice autorii au propus lărgirea obiectivelor cercetării și au făcut propuneri pentru atragerea acestor surse mai puțin ortodoxe, subliniind că „documentul privat este documentul perfect, despre care sociologii nici nu au visat"[5].

R. C. Angell, într-o sinopsă a metodelor sociologice utilizate în analiza documentelor private (Angell et ali 1945), argumentează că documentele private trezesc o senzație generală, nouă care canalizează cercetarea într-o direcție aparte. Pot furniza materiale pentru ipoteze construite anterior, dar și pentru prezentarea noilor ipoteze legate de fenomene și procese și pot reprezenta material de control pentru analiza altor ipoteze și rezultate. Fac posibilă înțelegerea

3 Vezi Hajnal 1921., 1933., 1943., 1954, iar în ediții postume: Hajnal 1993a, 1993b, 1993c, 1998.

4 Prezentarea bibliografiei legate de cercetarea franceză a scrisului (Roger Chartier, Daniel Fabre, Le Goff, H. J. Martin) vezi Sz. Kristóf 2002: 3-30, Keszeg 2009: 18-26.

5 Citat de Markiewicz-Lagneau J. 1976: 592.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

proceselor social-psihologice legate de individ, grup sau instituție, prin prezentarea atitudinilor, motivațiilor sau năzuințelor. În cazul pregătirii unor cercetări pot reprezenta materiale orientative, ajută la redactarea problemelor și obiectivelor de cercetare.[6]

1.3. Preocupări similare în folcloristica maghiară au devenit mai intensive în perioada anilor 1970-1980[7], cu toate că și mai devreme au fost realizate câteva studii bazate pe analiza documentelor private: de exemplu J. Varga a prezentat jurnalul unui țăran din Borsod, Gyüker József (Varga 1964: 452-471); iar Vilmos Gyenis - cu un an mai târziu - a dedicat un articol întreg pentru prezentarea acestui gen analizând totodată și efectul lor social (Gyenis 1965: 152-171).

Irén Bányai a fost cel care a adus în centrul atenției totalitatea documentelor oficiale păstrate de familiile țărănești (Bányai 1973: 161-171). Ea susținea că documentele care s-au păstrat „din întâmplare", fără cele emise de către autoritățile publice nu au prea mare relevanță, de aceea pentru cercetători este important ansamblul documentelor păstrate (Bányai 1973: 163). Pentru acesta a introdus noțiunea de *arhive țărănești*, prin care înțelegea totalitatea a documentelor istorice (vechi), care „reflectă starea economico-financiară, a poziției ocupate în cadrul societății locale, apartenența sa la diferite organizații economice și sociale, precum și viața interioară a familiei, a relațiilor membrilor de familie, a generațiilor, a luptei pentru ascensiunea economico-socială a familiei" (Bányai 1973: 161).

1.4. În cadrul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca cercetarea documentelor private și a scripturalității populare a fost inițiată de profesorul Vilmos Keszeg. Autorul, pe lângă identificarea, descrierea și analiza genurilor specifice acestei culturi a atras atenția și

6 Citat de Róbert 1982. 243.

7 Zoltán Tóth, de exemplu, a analizat evoluția relațiilor economico-sociale ale unui dulgher din Szekszárd (Tóth 1977: 199-218). Iar Gyula Kocsis, pe marginea unei jurnal, a analizat aspirațiile economice și sociale ale unei familii din Cegléd, prezentând dezvoltarea economică și evoluția vieții a fiecărei urmaș în parte (Kocsis 1987: 143-185) Sinteza cercetărilor și a rezultatelor a fost realizată de Imola Küllős (Küllős 1982: 163-173).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

asupra contextelor, a specialiștilor locali și asupra obiceiurilor/riturilor care s-au format în jurul scrisului cotidian.[8] Într-unul dintre articolele sale, bazându-se pe teoria sistemelor obiectelor (Hofer 1983) și a etnografiei vorbirii (Hymes 1962), a realizat descrierea globală a unei arhive țărănești din Cheia (Keszeg 1998: 598-628). Din perspectiva cercetărilor mele, acest articol este un important punct de plecare, deoarece aici se face pentru prima oară referire la importanța și necesitatea analizei „structurii și funcțiilor sincron ale culturii scrise" (Keszeg 1998: 590), și ca atare acesta reprezintă principalul punct de plecare a analizei mele, chiar dacă analiza mea pune în continuare un accent foarte mare pe omul care realizează și păstrează aceste texte scrise, precum și pe influența scrisului asupra carierei oamenilor, a caracterului său biografic.

1.5. Prezenta lucrare încearcă să ilustreze funcțiile scrisului în viața cotidiană, prin analiza cantitativă și calitativă a documentelor dintr-o arhivă țărănească. Urmărește modul în care scrisul reorganizează mediul de viață și zilele obișnuite ale individului, tipurile de texte produse și utilizate de individ în diferite etape ale vieții. În consecință, în centrul acestei analize este omul (individul), omul care se luptă zi de zi pentru dezvoltarea materială a familiei, pentru ascensiunea pe scara socială, pentru recunoaștere și apreciere în cadrul familiei, rudelor și consătenilor. Se concentrează pe năzuința necontenită a omului, a țăranului secolului XX, care se manifestă în fiecare gest a lui; se concentrează pe situația și contextul social-economic, a cărei schimbări continue a indus noi și noi provocări, și căutarea de soluții - de adaptări[9] în societatea țărănească,

8 Aici amintim numai cele mai importante lucrări scrise în acest domeniu ale autorului: Keszeg 1991, 1996, 2000: 131-164, 2001: 135-148, 2006a, 2006b: 583-664. Totodată trebuie menționat și faptul că pe parcursul anului 2009 a publicat și o monografie a scripturalității populare/cotidiene, volum în care sunt prezentate pe larg toate temele și curentele de cercetare ale acestui domeniu (Keszeg 2009).

9 „Adaptarea [adaptation] este un proces de clădire, căci fiecare persoană trebuie să-și modifice modelul de comportament înrăit, pentru a înfrunta noile condiții. Fiecare persoană își schimbă modul de viață pentru a menține continuitatea,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ținându-i membrii într-o continuă mișcare și spaimă. Astfel, arhivele sunt produsele, amprentele acestei mișcări continue și a reacțiilor la aceste mișcări. Prezentarea, analiza lor, descrie lumea tradițională precum și evoluția acestuia.

Arhiva pe care se bazează analiza este din Dumbrăvioara. Despre existența ei am aflat cu ocazia unei colectări de obiecte pentru realizarea unui muzeu local în anul 2001. Lada ce conținea documentele era așezată într-un depozit-atelier, ce funcționa odinioară ca șură, încuiată într-un dulap vechi. Proprietarul, Mózes Ferenc, depozita aici numeroase obiecte care au fost scoase din funcțiune, nefiind utilizate sau pur și simplu nu mai încăpeau în casă. Așa a ajuns lada menționată, din care au apărut numeroase documente vechi și scrisori din al doilea război mondial.

2. Contexte

2.1. Cadrul socio-economic şi cultural

În perioada formării arhivei (1902-1975), pe care se bazează analiza noastră, societatea din Dumbrăvioara este una țărănească, cu o cultură tradițională țărănească/ populară, cu toate că din anii 1960 numărul muncitorilor ocupați în sectoarele din industrie sau servicii, făcând zilnic naveta către municipiu, a crescut considerabil. Înaintea colectivizării (1961), respectiv industrializării excesive din orașele apropiate, principala și unica sursa de venit pentru populația locală a fost asigurată de agricultură, chiar și preotul[10] (cu toate că deținea o primă lunară), învățătorul sau funcționarul[11] se ocupau de agricultură, având terenuri agricole proprii. După programul de

---

sau pentru a participa într-un grup, sau pentru interese, sau pur și simplu pentru supraviețuire" (Mandelbaum 1973: 181-182).

10 Fostul preot al localității, Zoltáni Pál (1912-1958) a deținut terenuri agricole proprii pe lângă terenurile bisericii, acestea au fost cultivate și s-a ocupat și de creșterea animalelor. Avea servitori, pe care-i plătea din fonduri proprii. În 1952 a ajuns pe lista chiaburilor.

11 Printre țăranii funcționari s-a numărat și Berekméri István, cel care era secretarul Cooperativei Furnica, dar în aceeași timp se ocupa și de agricultură (Berekméri 2008). Despre alți țărani cu funcții în administrația locală vezi la Mózes I: 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la fabrică muncitorii navetiști de asemenea se ocupau de creșterea animalelor și cultivarea plantelor.

Structura etnică relevă o majoritate a populației maghiare, așa cum se poate observa și în tabelul următor:

Tabel 1. Structura populației pe etnii, 1900-1977

an	Total	români	maghiari	germani	romi
1900	1003	17	979	7	0
1910	1030	43	970	17	0
1920	1017	28	988	0	0
1930	1071	65	997	7	0
1941	1084	29	954	4	95
1956	1271	23	1248	0	0
1966	1949	166	1772	11	0
1977	1816	167	1626	5	18

Sursa: Varga E. Arpad (1998)

Mișcările cooperatiste și cercurile agronomilor, pornind din Budapesta, la începutul secolului 20 au ajuns și în sat și au influențat considerabil viața economică. Adunarea generală din 15 noiembrie 1894 a decis înființarea *Cooperativei de Credit Comunal Dumbrăvioara*, cea care se reorganizează în data de 14 mai 1899 și se alătură cooperativei centrale naționale, supraviețuind primului război mondial și funcționând până în anul 1945, când se asimilează cooperativei *Frăția*, înființată la nivel central. În data de 28 ianuarie 1908 se înființează *Cooperativa Crescătorilor de Animale din Dumbrăvioara*, care funcționează paralel cu *Cercul Agricultorilor* până în 1925, după care se desființează. La inițiativa învățătorului Nagy Károly precum și a câtorva agricultori în data de 18 ianuarie 1910 se înființează *Cooperativa de Consum și Valorificare din Dumbrăvioara și Împrejurimi* cu scopul de a furniza produse gospodăriilor și de a ajuta producătorii în valorificarea propriilor produse. După primul război mondial acesta se reorganizează sub numele de *Cooperativa de Consum și Valorificare „Furnica" din Dumbrăvioara.* Cu toate că din 1936 oficial se desființează, continuă să funcționeze chiar și după cel de-al doilea război mondial sub

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

denumirea de *Cooperativa „Claca”*, iar după 1948 prin alipirea de cooperativa de credit și lapte se integrează în cooperativa *„Frăția”*[12].

Paralel cu organizarea și prosperarea vieții economice, se observă schimbări și pe plan cultural: cu sprijin material din partea lui Ferenc Teleki se construiește în anul 1824 școala confesională. Odată cu reforma școlară din 1868, programa școlară se diversifică[13]: pe lângă religie și scriere-citire se introduce matematica, muzica, geografia, istoria, științele naturii, drepturile civice și gimnastica. Numărul elevilor este în această perioadă în jur de 86-126, în continuă creștere, ajungând în scurt timp la 200[14]. În 1912 se construiește școala de stat cu trei cadre. Construirea și înființarea de noi școli au loc și în a doua jumătate a secolului, prin anii 60 (numărul elevilor înscriși se ridică la 250-270), când se construiește școala generală cu 2 nivele ce funcționează și azi, și se înființează Liceul profesional mecanic-agricol în clădirea castelului Teleki (Berekméri 1994: 146-158, Mózes. IV: 169)

Odată cu instituționalizarea și fortificarea educației școlare, se demarează programele culturale în afara școlii sub conducerea cadrelor didactice și preoților locali. La începutul secolului se derulează mișcarea asociației de tineri creștini: în 1912 se înființează *Asociația de Tineri*, care pe lângă programele religioase organizează și programe distractive și de promovare a cunoștințelor culturale pentru populația locală. În același timp se înființează primul cor, sub dirijarea directorului-învățător Gáll Márton. În 1928 ia ființă *Federația Femeilor Reformate*, în 1931 *Federația Fetelor Reformate din Dumbrăvioara,* în 1932 *Asociația Tinerilor Creștini din Dumbrăvioara*. Din anii 1940, sub conducerea cadrelor didactice locale funcționează o trupă de artiști amatori, care participă la turnee prin împrejurimi cu piesele de succes, și la concursurile raionale și naționale.

12 Vezi detalii la Szabó 1994b. 65-69.

13 Vezi Berekméri D. István, lucrare pentru gradul didactic I, Arhiva Școlii generale Dumbrăvioara, manuscris.

14 Acesta este rezultatul faptului că groful a ordonat ca obligatoriu școlarizarea copiilor romi (Szabó 1994a. 48).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În perioada creării arhivei analizate, instituțiile publice din localitate traversează o etapă a schimbărilor. În deceniile de după abolirea iobăgiei se creează în Ardeal administrația civilă, în urma căreia instituția judecătorului satului se fortifică și devine nivelul inferior al administrației statului (Szabó 1994a: 41). Atribuțiile lui erau fixate în articolul XVIII a legii din 1871. Astfel judecătorul, notarul, casierul și tutorul public au devenit organele executive primare și directe ale administrației publice locale și naționale (Kampis 1909, Egyed 1981: 260). Supravegherea lor era făcută de instanțele de comitat.

În timpul confuz al războaielor mondiale, atribuțiile instituției judecătorului de sat și ale autorității publice locale se reduc semnificativ. La sfârșitul primului război mondial noua putere instalată demite vechii conducători locali, dar păstrează sistemul de administrație; în funcția de judecător al satului îl numește pe Suciu Petru. După dictatul de la Viena o perioadă a funcționat administrația militară (Filep 2008: 156.), fapt dovedit și prin prezența persoanelor îmbrăcate în uniforme militare pe fotografiile vremii. După cel de-al doilea război, după 8 martie 1945, când administrația militară sovietică din Transilvania de nord a încetat, administrația română se întoarce. În această perioadă, în Dumbrăvioara nu se schimbă mai nimic, doar după 1968, când localitatea, împreună cu satul Sângeru de Pădure, încetează să funcționeze ca o comună individuală și este încorporată în comuna Ernei.

În perioada analizată, în localitate nu exista notariat, acesta funcționa în satul vecin, Glodeni. Oficiu poștal și centru de telefonie funcționează continuu din anii 1930 (Mózes II: 3-7).

2.2. Familia şi generaţiile

Arhiva conține documente legate de numele a 12 membrii ai familiei. Aceste persoane sunt: Mózes Péter Ferencé, Mózes Péterné Veress Julianna, Mózes Ferenc Péteré, Mózes Ferencné Bende Ráhel, Mózes Ilona, Mózes Erzsébet, Mózes Anna, Mózes Mihály, Mózes Mihályné Kádár Rozália, Mózes Jenő, Mózes Ferenc și Mózes Ilona. Persoanele enumerate sunt membrii a patru generații din familia Mózes, cu următoarele relații de rudenie:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

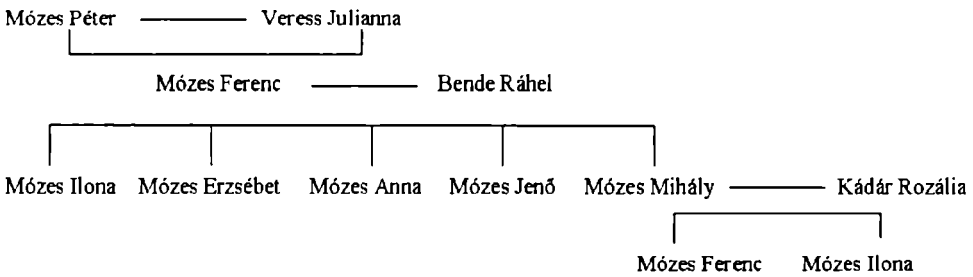

Fig. 1. Familia

2.2.1. Numele persoanelor din prima generație apar doar în 5 documente. Dintre acestea, primul se referă la capul de familie, Mózes Péter, legat de taxa pentru scutirea de armată, două documente conțin informații despre construirea casei, iar ultimele două sunt contracte de donație (în versiunea română și maghiară) prin care părinții (Mózes Péter și Veress Julianna) donează ½ parte din valorile mobile deținute către fiul lor și soția acestuia. Despre viața lor însă nu cunoaștem multe din documentele arhivei, iar rudele în viață nu au amintiri legate de străbunici. Din registrul familiilor deținut de biserica reformată aflăm că Mózes Péter s-a născut în data de 29 iunie 1852 și a murit în data de 16 februarie 1927. Soția, Veress Julianna, s-a născut pe 10 septembrie 1855 și a murit pe 13 aprilie 1932. S-au căsătorit în anul 1875 în biserica reformată din localitate în timpul preotului Zoltáni Imre.[15] Familia a avut în total 11 copii, din care doar 5 au ajuns la vârstă adultă.[16]

Din documentele arhivei familiale aflăm că Mózes Péter a primit aviz în 1912 pentru construirea unei case de 12 × 4,5 m, cu pereți din pământ bătut și acoperiș din țiglă, a unei bucătării de vară de suprafața 4 × 4,5 m cu pereți din pământ bătut și acoperiș

15 Arhiva Bis. Ref. Dumbrăvioara I/16.

16 Copii, în ordinea nașterii: András (1875.X.18), Ferenc (1877.XI.26), Péter (1880.IV.8 - 1885.IX.15), Péter (1884.VI.16), György (1885.XII.21 - 1886.III.1), György (1887.XII.22), Juliánna (1882.VII.12), Zsuzsánna (1890.IX.16 - 1892. VI.4), Anna (1891.XII.25. - 1892.I.17), István (1896.II.6 - 1892.VII.15) și István (1897.VI.22 - 1897.VIII.4) Arhiva Bis. Ref. D-viora. I/16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din țiglă, și a unui grajd și o șură de 8×4 m suprafață, din scânduri de brad. Iar un document datat din 1913 certifică faptul că avea scutire de impozit pe clădire timp de 10 ani. Următorul document a luat naștere zece ani mai târziu și se referă la donația părinților către Mózes Ferenc. Evenimentul are loc înainte de moartea tatălui, pe 13 octombrie 1923. De aceea acest act de donație poate fi perceput ca un rit de transmitere a rolului de cap de familie. Documentul spune clar că după predarea imobilelor, sarcinile și folosul totodată îi revine donatarului.

2.2.2. Așa cum arată arborele genealogic, nodul central este reprezentat de a doua generație, de Mózes Ferenc și soția, Bende Ráhel. Acest fapt este dovedit și de structura arhivei: documentele destinate către cei doi/ realizat de ei sunt în proporție de 50% din totalul documentelor.[17]

Capul familiei, Mózes Ferenc, a decedat destul de tânăr, în anul 1929, astfel gospodărirea și asigurarea stabilității financiare a familiei a revenit văduvei. Acestea se manifestă și în documente: 38% din documente sunt legate de numele ei.

Mózes András, profesor de teologie, în primul volum al monografiei satului a realizat o bază de date cu locuitorii satului[18], conținând numele capilor de familie, apartenența confesională, situația economică și numărul casei (Mózes I: 82-102.). Aici despre familia Mózes citim următoarele: „*121. Mózes Ferencné văduvă, 4 persoane, reformat, nora lui Mózes Péter. Casă de pământ, grajd, șură, coteț, bucătărie de vară, 2 vaci, 1 vițel, 1 porc, 4, ¼ iugăr pământ*" (Mózes I. 94.).

Descrierea, precum și documentele arhivei familiale arată că familia făcea parte din stratul mediu al țărănimii din Dumbrăvioara, cei 4¼ iugări din proprietatea familiei erau la nivelul mediu din sat.[19] Însă aceste proprietăți au asigurat doar un trai modest pen-

17 Detalii în subcapitolul următor.

18 Colectarea datelor a fost efectuată de Mózes András și Vajda Ferenc (Mózes I: 82)

19 Potrivit lui Szabó Miklós, conform datelor din 1934 mărimea medie a unei gospodării țărănești era în Dumbrăvioara de 3,1 iugări (Szabó 1994a: 16)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tru familia numeroasă. Iar moartea timpurie a capului de familie a îngreunat și mai mult această situație.

Mózes Ferenc, capul familiei din a doua generație s-a născut pe 26 noiembrie 1877, decedând relativ tânăr pe 5 decembrie 1929.[20] Rolul de susținător de familie i-a revenit soției, Bende Ráchel, care s-a născut în 1884. Cei doi s-au căsătorit în 1906.[21] Au avut 4 copii: Ilona (1911.07.07), Erzsébet (1914.01.14) Anna (1916.09.28), Mihály (1919.09.29) și Jenő (1922.07.22).[22] Despre copii sunt puține referiri în documente, ce poate fi explicat prin faptul că au murit, sau au părăsit sânul familiei înaintea intensificării traficului de documente.[23] Prima fată, Ilona a murit nemăritată în anul 1931, pe 7 aprilie, Erzsébet s-a căsătorit 1937 cu Vajda András (născut pe 12.12.1905) dar nu au avut o căsnicie lungă și nu au avut nici urmași, femeia decedând pe 14 decembrie 1948. Anna s-a măritat pe 26 septembrie 1937 cu Boczog György (născut 1910.08.25), având doi copii: Ilona (1937.12.13) și Irén (1941.07.11).[24]

În anul 1940 numai Mihály și Jenő au rămas în casa familială. Acesta din urmă a luat de soție în data de 5 mai 1942 pe fiica lui Szabó János și Nagy Zsuzsanna pe nume Mária (născut 1922.12.28). Din acest mariaj s-au născut 2 copii: Jenő (1932.10.27.) și András (1948.09.12). Mózes Jenő a decedat în Dumbrăvioara pe 9 august 1998.

2.2.3. Din a treia generație aparțin copiii lui Mózes Ferenc. Din punct de vedere al arhivei familiale cea mai importantă este familia întemeiată de Mózes Mihály. În primul rând din cauza că această ramură a familiei era cea care a păstrat documentele, în al doilea rând pentru că 33% din documente se leagă de această familie.

20 Arhiva Bis. Ref. Dumbrăvioara. I/47.

21 Legat de originea lui Bende Ráchel, informațiile din arhiva familială și documentele bisericii sunt foarte puține. Numai data nașterii apare în vol. III al Cărții familiale. Arhiva Bis. Ref. Dumbrăvioara. I/47.

22 Arhiva Bis. Ref. Dumbrăvioara I/47. Pe lângă acesta există un document în arhiva familiei, pe spatele căruia tatăl, Mózes Ferenc, a notat datele nașterii copiilor săi.

23 Despre aceasta vezi subcapitolul următor.

24 Arhiva Bis. Ref. Dumbrăvioara I/ 67b, I/24a, I/24b, I/78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Reconstituirea vieții lui Mózes Mihály poate fi realizată pe baza unei autobiografii editată în data de 3 ianuarie 1966, cu ocazia înscrierii lui în Partidul Comunist Român, pe baza documentelor din arhivă, dar și pe baza amintirilor copiilor.

S-a născut în data de 29 septembrie 1919 în Dumbrăvioara. A absolvit 6 clase primare (1926-1932), după care a lucrat pe terenurile agricole ale familiei. Își pierde tatăl devreme, la vârsta de 10 ani, astfel organizarea și efectuarea muncii pe lângă casă și de pe câmp devine devreme o îndeletnicire și atribuție a lui. La vârsta de 21 ani, în decembrie 1940, este înrolat în armată, în Compania 3. a Diviziei Grănicerilor la Tulgheș, unde a servit timp de 3 ani. Pentru scurt timp (între decembrie 1942 - martie 1943) efectuează serviciu în Ilva Mare, iar în noiembrie 1943 în Corbu. Este demobilizat în 1943. După cinci luni de concediu este rechemat să se prezinte la Ditrău, de unde este transferat la cazarma din Tulgheș. Compania lui este dirijată după data de 5 septembrie 1944 pe front, unde este luat prizonier de armata rusă. În timpul armatei a efectuat serviciul mai ales în spatele liniei frontului. După efectuarea instrucției pe o perioadă de 18 luni obligatorii ajunge caporal, se ocupă cu instrucția novicilor și a celor mai în vârstă. Pe front stă între 5 septembrie și 30 noiembrie 1944, din lagărele rusești scapă în data de 21 martie 1948.

Se căsătorește în anul 1943 cu Kádár Rozália, din Dumbrăvioara, având 2 copii: Ferenc (1944.01.23) și Ilona (1945.03.22). A muncit în agricultură până în 1952, după aceea a fost angajat la Cooperativa de Consum Dumbrăvioara în funcția de achizitor și contabil până în 18 decembrie 1964. Pentru o scurtă perioadă lucrează ca poștaș în Târgu-Mureș, din 7 mai 1965 este angajat la Societatea Drumuri și Poduri, secția Gornești în funcția de paznic de noapte. A decedat pe 18 septembrie 1985. Soția lui a fost fiica lui Kádár Endre și Farkas Erzsébet, s-a născut pe 4 septembrie 1920, și a murit la vârsta de 81 ani, pe 1 iunie 2001.

2.2.4. Cea de-a patra generație este reprezentată de copii lui Mózes Mihály, Ferenc și Ilona.[25] Aportul lor la arhivă - cantitativ

25 Dintre cei doi copii numai Ilona a întemeiat familie. A născut 3 copii, dintre aceștia doi trăiesc cu familii în Dumbrăvioara.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și calitativ - este insignificantă, documentele care fac referire la ei sunt în număr foarte mic. Mai important este faptul că păstrarea arhivei s-a realizat de membrul cel mai în vârstă în viață al familiei, Ferenc.

Mózes Ferenc s-a născut pe 22 ianuarie 1944 în Dumbrăvioara. Între 1951-1958 frecventează școala primară din localitate, după care se înscrie la școala profesională de construcții din Târgu-Mureș. În 1961, după absolvirea școlii profesionale, a lucrat pentru scurt timp în industria de construcții, iar după participarea la un curs de recalificare este angajat la fabrica Metalotehnica[26] din Târgu-Mureș ca muncitor în industria metalurgică până la pensionare. Este pensionat în 1992 pe caz de boală, din cauza problemelor artritice. Din anii 1980 se ocupă și de realizarea pietrelor funerare. Lucrând în industrie nu a ales modul de viață navetist, ci a cumpărat locuință într-un cartier de blocuri din Târgu-Mureș, unde a locuit până în anul 1984. Ca urmare a înrăutățirii sănătății tatălui său se mută pentru o perioadă înapoi în casa familială.[27] Din 1995, când se căsătorește nepotul său, fiul cel mare a sorei, donează locuința din oraș tânărului cuplu și el se mută definitiv în casa părintească din Dumbrăvioara. Nu și-a întemeiat familie niciodată.[28]

Își petrece majoritatea timpului liber cu cititul. A fost cititor regulat al bibliotecii din căminul cultural din Dumbrăvioara, dar a

26 Fabrică de metale din Târgu-Mureș, specializată pe producția de piese de schimb. A fost înființată în 1952 sub numele de *Encel Mauriciu*. În 1956 i-a fost lărgit producția și schimbat numele în Metalotehnica, reprofilată în producția de mașini de cusut și alte utilaje din industria textilă. Înainte de 1989 a avut circa 5.500 muncitori. După 1990 a fost reorganizată și s-a transformat în societate pe acțiuni, cu denumirea de Matricon. Acum are în jur de 250 salariați.

27 În această perioadă avea un mod de viață navetist. Acesta este demonstrat și prin faptul că nu-i apare numele în anexa (Locuitorii din Dumbrăvioara în anul 1993) la monografia satului apărută în 1994 (l. Szabó 1994c: 190).

28 Mózes Ferenc a avut o iubită în tinerețe, fata însă nu-i împărtășea sentimentele. În speranța că o va cuceri, a scris mai multe poezii-amintiri într-un caiet. Pe lângă poezii, caietul conține numeroase desene. Acest caiet a fost refuzat de către proprietar de a-l include în cercetare. Despre existența și condițiile de formare a caietului mai mulți contemporani locali aveau cunoștință.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

împrumutat cărți și de la localnici. Citea cu plăcere mai ales cărți legate de istorie (romane și nuvele istorice). În tinerețe, în punctele de cotitură din viață a gustat bucuriile/chinurile scrisului: cu ajutorul scrisului a încercat să-și impună voința, mai târziu să treacă peste loviturile vieții.[29] Ca urmare a sentimentelor neîmpărtășite a umplut un caiet școlar cu poezii și amintiri, precum și desene colorate în total pe 100 pagini. Însă pe acest caiet, cum de altfel nici documentele familiale recente, care sunt utilizate în continuare și ținute în casă nu l-a făcut public cercetării.

3. Structura arhivei, tipuri de texte

Arhiva familiei Mózes, în forma în care a fost admisă cercetării de către ultimul proprietar, acoperă 72 de ani și cuprinde în total 350 de documente. Primul document datează din 1902, ultimul din 1975. Acesta din urmă însă nu se integrează inseparabil în restul arhivei, fiind la 7 ani distanță față de penultimul. Din punctul de vedere a distribuției documentelor pe ani se pot observa mai multe „nișe": Din scurtele perioade între 1903-1910, 1915-1916, 1920, 1922, 1951-1958, 1963-1964, respectiv între 1969-1974 nu a fost păstrate nici un document. Pentru ceilalți ani media documentelor este de sub 8. Însă se evidențiază câteva perioade cu o intensitate mai mare a apariției documentelor, peste media anuală: 1930, 1936, 1940-1944, 1946-1947 și 1949. În special perioada între 1940-1944 se înregistrează o creștere ridicată a documentelor. Atunci pe lângă documentele oficiale eliberate de autorități se intensifică și realizarea unor documente private, mai ales scrisori. Cauza acestui intensificări se găsește în situația actuală socio-politică, evenimentele celui de-al doilea război mondial.

Totodată trebuie menționat că 27 de documente (7,7% din total) nu pot fi datate cu exactitate. Cu o singură excepție acestea sunt scrise cu mâna, majoritatea lor fiind documente private: inscripții economice sau amintiri. Distribuția anuală a arhivei este prezentată în figura următoare:

29 În acest caz, noțiunile de cotitura și lovitura sorții sunt folosite în sensul fenomenologic, descris de Tengelyi László. Tengelyi 1998: 199-200.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

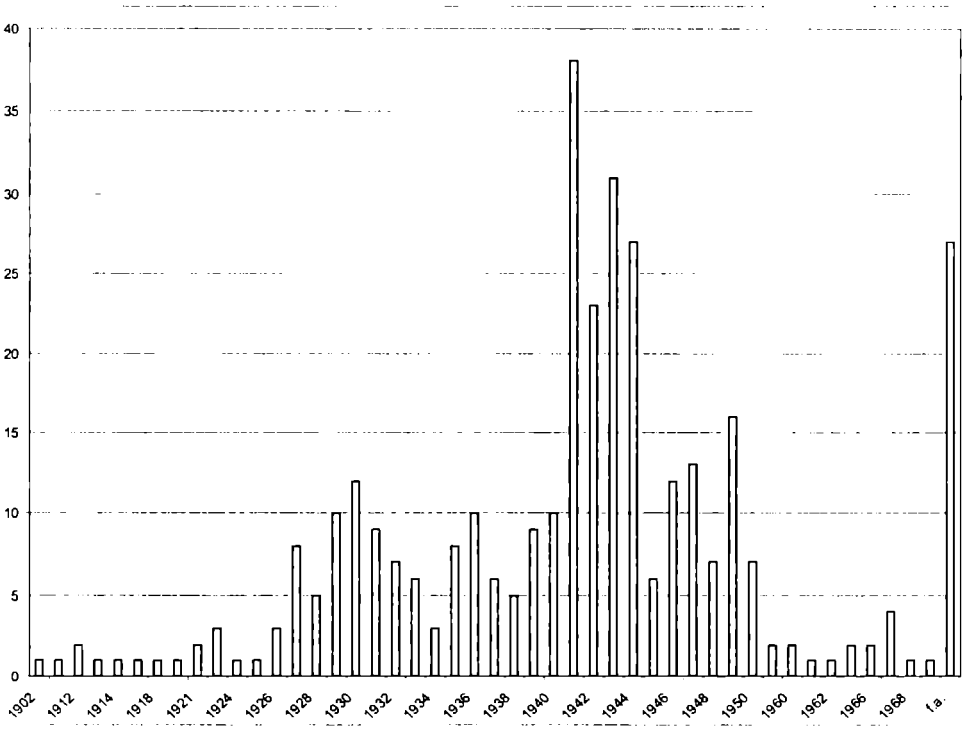

Fig. 2. Distribuția anuală a documentelor

Aproximativ jumătatea documentelor din arhivă (50,3%) este realizată în limba română, restul în limba maghiară. Majoritatea textelor editate în limba maghiară au caracter privat și funcții în viața privată: scrisori, amintiri, notițe legate de probleme gospodărești. O mare parte din acestea - 62 scrisori scrise pe cărți poștale - au fost scrise de Mózes Mihály în timpul petrecut în armată și pe front, între 1941-1944. Pe lângă cele amintite apar în această categorie câteva poezii-amintiri și o carte poștală de la Mózes Jenő, un caiet de amintiri și o colecție de cântece de la ultimii membri al familiei. Un procent foarte redus (0,06%) din arhivă este bilingv. Datate din prima jumătate a anilor 1940, acestea sunt fără excepție documente și formulare eliberate de autoritățile competente. De altfel 66,6% din arhivă sunt diferite formulare, mai puțin de o treime (30,3%) sunt documente scrise cu mâna și restul (3,1%) sunt documente redactate cu mașina de scris.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Primul formular datează din 1912, este o adeverință de vaccinare contra variolei, ultimul este o chitanță din 1975 reprezentând plata abonamentului pe luna mai a ziarului *Vörös Zászló*. O bună parte din formulare sunt certificate și adeverințe cu denumiri variate, reprezentând plata impozitelor și taxelor. Câteva sunt documente medicale: adeverințe de spital sau rețete medicale.

Din categoria documentelor scrise cu mâna o mică parte sunt oficiale (în special adeverințe de plată, chitanțe eliberate de avocați sau notari publici), dar majoritatea au caracter privat. Primul document scris cu mâna, unul oficial, este de fapt primul document al arhivei. Este răspunsul, sentința Direcției de Finanțe Regale maghiare la petiția depusă de Mózes Ferenc a lui Péter prin care cere anularea taxei referitoare la scutirea de armată. Ultimul document scris cu mâna este autobiografia lui Mózes Mihály, realizată în 1966 la înscrierea sa în Partidul Comunist Român. Cele mai multe hârtii scrise cu mâna, circa 67, datează din perioada 1941-1944. Acestea sunt fără excepție documente private, produsul comunicării alternative în timp de război: scrisori.

Majoritatea hârtiilor dactilografiate sunt documente de succesiune, respectiv eliberate de autoritatea tutelară, eliberate de autoritățile competente ori de avocați și notari mandatate de familie. Primul document scris cu mașina de scris este din 1912, ultimul din 1950.

Structura arhivei din punctul de vedere al divizării hârtiilor în oficial vs. privat, relevă o majoritate a documentelor oficiale. Majoritatea documentelor private, cu câteva excepții, datează din timpul celui de-al doilea război mondial, cele mai multe fiind scrisori. Un alt tip din categoria documentelor scrise cu mâna este reprezentat de însemnări și note legate de viața economică, respectiv viața familiei, pe câteva pagini sunt notate informații utile, respectiv sunt câteva poezii-amintiri. În afară de scrisorile și amintirile scrise în timpul războiului, celelalte documente scrise cu mâna nu conțin dată, datarea lor putând fi realizată doar pe baza conținutului documentului. Prima însemnare cu caracter privat este realizată pe un formular necompletat eliberat de Cooperativa de Asigurare a Agricultorilor. Aceste însemnări au fost făcute de Mózes Ferenc și

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

conțin datele de naștere a copiilor (prima notiță este din 1911, ultima din 1922):

> *„Gazdák Biztosító Szövetkezete Képviselete*
> *Vertretung der Verzicserungs-Genossenschaft der Landwirte*
> *Alapíttatott 1900-ban*
> *Gebründet im J. 1900*
>
> Dumbrăvioara 1911, pe 7 iulie
> Mózes Ilona născută în 1911, pe 7 iulie, vineri, ora 7 seara
> Erzsi născută în 1911 pe 12 ianuarie, luni, ora 3 dimineața
> Anna născută în 1916, 28 septembrie, joi, ora 4 dimineața
> Mihály născut în 1919, 29 septembrie, ora 7 seara
> Jenő născut în 1922, pe 22 iulie, vineri, ora 7 dimineața"

Ultimul document privat este o copie a unei scrisori recomandate, și e datată din 1962. Tot în anii 1960 s-a realizat un caiet de amintiri, în care singura poezie datată este scrisă de căpitanul Gheorghe Manole în limba română, în timpul armatei. Proprietarul caietului este Mózes Ferenc, caietul conține 48 pagini, majoritatea însemnărilor fiind realizate de aceeași persoană.

Documentele oficiale reprezintă 74,3% din total. Corelând procentul formularelor (66,6%) și a celor scrise cu mașină de scris (3,1%) cu procentul documentelor oficiale avem un rezultat de 4,6%, adică 17 documente oficiale scrise cu mâna. Un mic procent (4%, adică 14 bucăți) dintre documentele oficiale sunt realizate prin refolosirea unui document anterior, fiind scris pe verso. Totodată este important de menționat faptul că 26% dintre documentele oficiale (adică 68 documente) conțin pe verso notițe scurte realizate de un membru al familiei (de regulă capul de familie).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tabel 2. Arhiva familiei Mózes în structura anuală

An	a	b	c	d	e	f	g	h	I	j	k
1902	1		1				1		1		
1911	1		1				1	1		1	
1912	2		2		1	1			2		
1913	1		1		1				1		
1914	1		1		1				1		
1917	1		1		1				1		
1918	1		1		1				1		
1919	1	1			1				1		
1921	2	2			2				2		
1923	3	3			2	1			3		
1924	1	1			1				1		
1925	1	1				1			1		
1926	3	3			3				3		
1927	8	7	1		7		1	1	8		1
1928	5	5			4	1			5		2
1929	10	10			10				10		4
1930	12	11	1		10	2		1	12		2
1931	9	6	3		6	1	2	1	9		3
1932	7	7			7				7		3
1933	6	5	1		6				6		2
1934	3	3			3				3		1
1935	8	7	1		8				8		2
1936	10	10			10				10		3
1937	6	6			5	1		1	6		2
1938	5	4	1		5				5		
1939	9	5	4		8		1		8	1	3
1940	10	3	6	1	8		2	1	10		4
1941	38		38		14	1	23		15	23	5
1942	23		23		6		17		6	17	2
1943	31		31		21	1	9	1	22	9	6
1944	27		27		9		18		9	18	2
1945	6	3	2	1	4		2	1	6		
1946	12	9	3		9		3	1	11	1	3
1947	13	13			13				13		8

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

An	a	b	c	d	e	f	g	h	I	j	k
1948	7	7			7				7		3
1949	16	16			13		3		16		4
1950	7	6	1		6	1			7		1
1959	2	1	1		2				2		
1960	2	1	1		2				2		
1961	1		1				1			1	
1962	1	1			1				1		1
1965	2	2			2				2		
1966	2	2			1		1		2		
1967	4	4			4				4		
1968	1	1			1						
1975	1	1			1				1		
Fără dată	27	9	18		6		21	5	9	18	1
Total	350	176	172	2	233	11	106	14	261	89	68
%	50	49	0,6	66,6	3,1	30,3	4	74,3	25,7	26	7,7

Observații: a = numărul total al documentelor, b = documente în lb. română, c = documente în lb. maghiară, d = documente bilingve, e = formulare, f = documente dactilografiate, g = documente scrise de mână, h = documente refolosite, i = oficiale, j = private, k = cu notițe pe verso

Cea mai mare parte a arhivei, în total 137 documente (38%) se referă la Bende Ráchel și este realizată între 1930-1949. 107 documente (30%) sunt legate de Mózes Mihály, iar 12,5% din documentele păstrate (adică 44 bucăți) au ca protagonist pe Mózes Ferenc. 12% din documente (42 de documente) se referă la alți membrii a familiei. Astfel numele lui Mózes Jenő apare pe 11 documente (3,14%), Kádár Rozália pe 6 documente, Mózes Péter și Mózes Ilona pe câte 4 documente, Mózes Ferenc cel tânăr pe 3, Mózes Erzsébet pe 2, iar numele lui Mózes Ilona pe 1 document.

În cazul a 22 de documente nu se poate identifica clar proprietarul;[30] aceste documentele sunt fără excepție private și scrise

30 Este evident faptul că sunt legate de membrii familiei din ultimele două generații, adică cei care în anii 1940 au rămas în casa părintească. Poate fi vorba de Mózes Mihály, Mózes Jenő, Mózes Ferenc jr. sau Mózes Ilona.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu mâna, datate între 1940 și a doua jumătate a anilor 1960. Șapte documente conțin numele altor persoane.

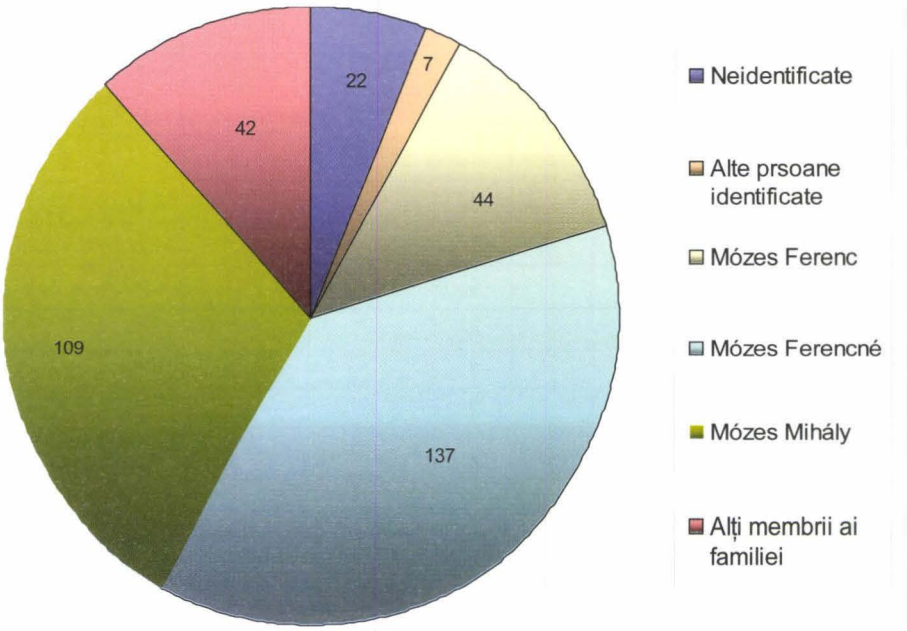

Fig. 3. Documentele arhivei, după proprietar

Așa cum se poate observa în figura de mai sus, și cum am menționat în anterior, în structura arhivei o poziție centrală este ocupat de cea de-a doua generație. De ea este legată 50% din materialele arhivei și dacă luăm în considerare și documentele pe care apar numele copiilor[31], acesta se ridică la 56,8%. Familia lui Mózes Ferenc este deci cea care a pus bazele arhivei și a păstrat cele mai multe documente legate de viața lui. Aceasta poate fi explicată pe de o parte prin faptul că au trăit în timpul reformei politice-economice, cea ce a influențat producția documentelor în general. Din a treia generație se remarcă familia întemeiată de Mózes Mihály: dacă luăm în considerare micro-familia (părinții și copii), 34% din totalul documentelor este legată de acesta.

31 În cazul copiilor am luat în considerare numai documentele care au fost realizate înaintea întemeierii de familie proprie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Din punct de vedere a tipologiei textelor, arhiva poate fi divizată în două mari categorii: documente oficiale (formulare) și documente private. Documentele din prima categorie sunt produsul administrației locale, regionale sau naționale, și servește la verificarea și monitorizarea obligațiilor populației, a doua categorie are rol important în organizarea vieții private, astfel fiind un produs al scrisului popular. În realitate aceste categorii nu se disting atât de evident, în funcție de data formării, de organul sau persoana emitentă documentul poate fi încadrat în mai multe categorii de tranzit. Acestea sunt, de regulă, rezultatele adaptărilor locale la situațiile noi și necunoscute apărute ca urmare a procesului de birocratizare.

4. Locul şi rolul arhivei în viața familială

Fiecare societate păstrează date și informații care-i sunt vitale în supraviețuire, care fac posibilă funcționarea lui optimă (Guar 1984: 14). Scrisul face posibilă condiția consemnării, iar suportul (de ex. hârtia) păstrarea. Sistematizarea, reținerea în memorie și utilizarea universului informațiilor sunt asigurate de biblioteci și de arhive. Acest lucru este susținut de Roger Chartier într-un volum, în care analizează faptul cum în Europa de vest a secolelor 14–18. s-a reușit stăpânirea (controlul) și ținerea în circulație - cu ajutorul editurilor - a textelor și volumelor care aveau o continuă creștere într-un ritm alert. În analiza sa arată că, cataloagele de titluri, separarea volumelor după domenii, autor și conținut, precum și bibliotecile reale și virtuale sunt încercări de a organiza textul scris, adică de a îmblânzi și domina (Chartier 1994: VII.). Asemănător este și rolul arhivelor populare: păstrarea documentelor peste mai multe generații, utilizarea lor (sistematizare, notițe) sunt încercări ale domesticirii și familiarizării - într-un final dominarea - instituțiilor și ideologiilor ce au ordonat emiterea și folosirea lor. Pentru apariția lor este necesară prezența unor condiții și necesități culturale, sociale și eventual politice.

Cu privire la locul unde s-a dezvoltat și s-a păstrat, cauzele și intențiile cu care s-a păstrat arhiva analizată avem la dispoziție numai informații indirecte. Despre faptul că generațiile anterioare de ce și cum au păstrat, unde au depozitat și cum au utilizat arhiva, primim informații din documente. Cert este faptul că primele

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trei generații au locuit pe strada *Súlymos* (o stradă laterală în partea vestică a satului) casa familială fiind construită de Mózes Péter în anul 1912. În arhivă găsim avizul pentru construcție eliberat de autoritatea raională, din care aflăm dimensiunile casei și a anexelor gospodărești. Conform acestora, familia locuia într-o casă din pământ cu lungimea de 12 m, lățime de 4,5 m, acoperit cu țigle. Ca anexă în curte era o bucătărie de 4 × 4 m cu pereți bătuți și acoperiș din țiglă, și o anexă agrară cu lungimea de 8 m, lățimea de 4 m, șură și grajd sub un singur acoperiș. Această casă a fost vândută de cea de a treia generație și a fost cumpărată una asemănătoare în partea sudică a satului. Aici locuiește cel mai vârstnic membru al generației a patra, Mózes Ferenc, în casa căreia s-a păstrat arhiva.

Casa lui Mózes Ferenc a fost deci cumpărată de părinți. Casa este una din puținele rămase cu o structură tradițional țărănească: prima cameră (camera curată), cameră, bucătărie și cămară. Vizavi de casă este o bucătărie de vară, în curtea agricolă este șura și grajdul din lemn, precum și două cotețe. Deoarece suprafața de locuit nu este prea mare, iar în timp grajdul și șura au pierdut funcțiile originale (familia nu se ocupă de ani de creșterea animalelor), aceasta din urmă a devenit depozit: aici s-a găsit loc pentru mobilierul învechit, pentru vechile ustensile ale lui Mózes Ferenc, păstrate cu grijă, pentru un cufăr, care s-a plimbat până-n America (conform tradiției familiei acesta a fost a vechiului proprietar al casei), precum și pentru obiectele gospodăriei tradiționale țărănești neutilizate.

Arhiva a fost păstrată de Mózes Ferenc într-o ladă de lemn de dimensiunea 60 × 20 × 30 cm, dotată cu zăvor, ținută încuiată într-un dulap așezat în șura veche. După formă și execuție, lada se aseamănă cu cuferele militare folosite în timpul războiului, este de fapt o copie cu dimensiuni mai mici a acestora. După părerea noastră, forma, materialele folosite, precum și starea lemnului indică pentru realizarea ei începutul secolului al 20-lea. E greu să stabilim funcția ei inițială, cert este faptul că arhiva era așezată în ladă înainte ca documentele să fie mutate din casă. Acest lucru este important de a fi menționat, pentru că oferă date importante despre utilizarea arhivei, și despre relația între documentele păstrate. Faptul că aceste documente erau păstrate de familie într-un singur loc arată

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că era considerat ca un întreg inseparabil, indiferent că anumite părți ale lui aparțineau diferitelor generații. Iar faptul că erau ținute într-o ladă încuiată ne dirijează către concluzia că proprietarii au considerat ocrotirea lor esențială pe baza unor criterii economice, juridice sau individuale. Mutarea lăzii din casă în șură în schimb arată scăderea intensității utilizării lor, precum și faptul că nu mai fac parte din categoria documentelor frecvent utilizate.

5. Funcțiile scrisului, documentelor şi ale arhivei

Documentele analizate poartă și acum semnele unei utilizări intensive. Aceasta se poate observa și prin notițele de pe versoul a 68 documente, realizate de membrii familiei. În unele cazuri aceste notițe sunt și semnate. Prin analiza acestor notițe observăm că Mózes Ferencné Bende Ráchel și Mózes Mihály sunt persoanele care au făcut aceste notițe pe parcursul utilizării documentelor.

Modele pentru notițele de pe verso au constituit documentele din prima jumătate a secolului 20: documentele juridice pe versoul cărora chiar avocatul sau notarul a trecut - ca parte a procedurii judiciare - scurte înscrieri, care conțin încheierea administrării acțiunii sau următoarele etape de urmărit. Acest procedeu a fost adoptat de familie conform necesităților proprii, procedeul integrându-se în mediul țărănesc.

O parte din notițe conține denumirea în limba maghiară a unor documente realizate în limba română: *Román tekekönyv nyugta, Honpolgári igazolvány, Közjegyzői felszolítás, Közjegyzői nyugta.* Unele notițe reprezintă abstractul scurt a unor documente/ chitanțe eliberate în limba română: „în acesta sunt facturile pentru scânduri, este notat avansul pentru ușă și ferestre pentru Kádár András 1800 lei în 3 rate".

Majoritatea notițelor se găsesc pe versoul chitanțelor, adeverințelor: [1] *din anul 1931* [2] *Impozitul pe anul 1935 plătit în totalitate. Mózes Ferencné,* [3] *Jumătatea impozitului pe 1934* [5] din impozitul pe *1935 am plătit 102 lei, a rămas de plătit 260 lei,* [6] *Rest Laci 113* [dedesubt] *impozit pe anul 1935* [7] *taxa comunală pe anul 1940 plătită,* [8] *taxa comunală pe 1948 este plătită. 24 Luna II anul 1949 este plătită integral* [9] *1940. Impozit pe primul trimestru.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Am plătit 114 lei. Impozitul pe 1945 77084 lei [10] *Impozitul pe 1939 plătit,* [11] *1936 am plătit 440 k cerere comuna* [?] *Eforia,* [12] *pentru anul 1948 impozitele de stat au fost plătite în totalitate. Mózes Mihály,* [13] *chitanță pentru vite anul 1944* [14] *37 p plătit pentru oi și vite de război,* [15] *plata paznici de noapte 1949"*

Aceste notițe conțin deci următoarele informații: a) anul la care se referă plata b) data plății c) tipul taxei plătite d) suma plătită e) suma restantă f) numele persoanei care a efectuat plata/ a notat informația g) diferite calcule h) alte informații.

Desigur, nu apar toate tipurile de informații în cazul fiecărei însemnări. Identificarea și evidențierea elementelor morfologice ale notițelor are rolul de a sublinia utilizarea și păstrarea documentelor, dar și funcțiile și contextele realizării lor. Acestea dețin funcții memorative sau de depozitare, în sensul de stocare și apoi de posibilitate a prelucrării informației acumulate.[32] Din punct de vedere structural și funcțional există analogie cu jurnalele de gospodar sau caietele ce conțin informații economico-financiare. Motorul realizării și păstrării lor este apariția necesității organizării vieții economice în mod transparent și verificabil. Păstrarea documentelor oficiale este necesară deci din cauza intereselor economice: structurarea documentelor și textele scrise pe verso au funcția de jurnal al mișcărilor economice-financiare din familie. Poate fi perceput ca ajutor în organizarea vieții economice, un procedeu mnemotehnic. Păstrarea documentelor și realizarea de însemnări sunt rituri, care pot fi explicate ca acte de contabilitate. În același timp arată „până unde e de ajuns tradiția și de unde e necesar contractul" (Guar 1984: 15.).

Interesul economic a dus și la apariția celuilalt tip de text: însemnările și jurnalul gospodăresc. Contextul realizării: evaluarea, monitorizarea situației economice a familiei, organizarea muncilor gospodăriei. Este motivat deci de asigurarea transparenței vieții economice.

32 Jan Assmann separă două funcții foarte distincte ale scrisului. Una „este acumularea în sensul extinderii și externalizării memoriei", alta este „publicarea obligatorie, în sensul extinderii și excarnării cuvântului legiuitorului suprem/ puterii". În această separare prima este denumită de Assmann funcția „depozitară" a scrisului. În interpretarea lui, aceasta înseamnă „depozitarea și arhivarea sensului articulat lingvistic". (Assmann 1994: 62.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cine este cel care face însemnările? Cel care ocupă poziția de „șef" al familiei. Analiza structurii arhivei reliefează faptul că în cazul familiilor complete acest rol era al bărbatului. În cazul decesului soțului, sau în cazul slăbirii puterii intelectuale ale sale, rolul este preluat de soție până în momentul în care copii își întemeiază familii proprii și preiau dirijarea gospodăriei. Eventual și în acest ultim caz păstrează dirijarea și numai cu slăbirea puterii și a capacității mentale predă frâul gospodăriei în totalitate.

Care este explicația faptului că documentele sunt păstrate? În cazul documentelor legate de avere gestul păstrării este evident, în cazul chitanțelor și a altor adeverințe lucrurile sunt mai complexe. Din documentele păstrate în arhivă putem observa că pentru clasa socială inferioară, adică țărănimea săracă, plata impozitelor și taxelor era un efort financiar considerabil. Puteau satisface aceste obligații numai în rate și cu mici întârzieri. Însă neplata integrală a impozitelor avea consecințe, penalizări, astfel era necesară evidența corectă a plăților și a restanțelor. Aceasta era cel mai ușor de realizat prin păstrarea chitanțelor și facturilor. Rolul păstrării facturilor era atenționarea/ comemorarea. Pe lângă acesta puteau fi dovezii clare a plății obligațiilor.[33] Această necesitate s-a format datorită presiunii social-economice, cauza poate fi găsită într-o singură categorie sociologică: deficitul acut al încrederii, rezultat al inegalităților și specializărilor sociale (vezi Madnics 1987: 140). Din acest punct de vedere destinația acestor documente este prezentarea, certificarea drepturilor și achitarea obligațiilor, într-un fel o funcție performativă.[34]

Arhiva și unele documente ale ei, utilizarea, notițele de pe verso pot fi considerate procedee și rituri mnemotehnice. Scopul păstrării: de a aminti și a ajuta la redactarea istoriei familiale

33 Ca urmare a evidenței locale superficiale, s-a întâmplat chiar și în a doua jumătate a secolului 20, ca organele locale să omită a înregistra plata impozitelor locale și au somat individul să plătească restanța încă o dată.

34 Termenul este folosit de Jan Assmann. În interpretarea lui vorbim de funcție performativă în cazul în care se realizează un act de vorbire cu ajutorul scrisului. (Assmann 1994: 62.). Cele mai frumoase exemple ale documentelor performative sunt decretele și edictele, unde scopul este publicarea obligaționalității legii și nu memorizarea legiuitorului. (Assmann 1994: 62-63).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(la editarea documentelor narative), precum și de a certifica aceste narative.

Păstrarea facturilor este motivată de speranță: speranță, că persoana ce le deține poate beneficia de anumite avantaje economico-sociale. Această speranță a fost în unele cazuri realizată. La începutul anilor 1990, când statul maghiar a hotărât prin ordinul guvernamental 93/1990. (xi. 21.) compensarea persoanelor de etnie maghiară care au fost deportate după cel de-al doilea război mondial în Uniunea Sovietică, documentele personale (jurnale, scrisori) și oficiale referitoare la această perioadă dintr-un moment au devenit foarte valoroase, iar familiile au cercetat și arhivele camarazilor, copiind documentele pentru a-și certifica drepturile. Scrisorile din cel de-al doilea război mondial, cupoanele poștale, chitanțele ce adeveresc predarea cerealelor pentru scopuri ale armatei etc. până la urmă au și această funcție.

O parte a arhivei e alcătuită din de textele private, mai ales de scrisorile trimise/ primite în cursul celui de-al doilea război mondial (vezi Vajda 2007). Funcția acestora este reanexarea persoanei în „marea rețea a comunicației" (Novotny 1987: 111) ca urmare a vidului comunicativ cauzat de distanță, de despărțirea de familie.

Aceste texte au și un context secundar, cel care le prelungește viața și le conectează într-o nouă dimensiune, și oferă acces în colecția textelor bune pentru păstrare. Ca text (sau ca obiect) au rol în redactarea istoriei și mitologiei familiale.

6. Despre ce vorbesc arhivele populare?

Fiecare familie și individ dispune de câteva documente scrise, care au luat naștere pe parcursul vieții, și sunt utilizate, au rol important în diferite puncte de cotitură a vieții. Fundamentarea arhivei, care se concentrează în jurul vieții individului, este înaintea conștientizării: începe cu eliberarea certificatului de naștere și ia sfârșit prin eliberarea certificatului de deces. Punctele de capăt ale vieții corespund deci cu punctele extreme ale produsului de documente ale individului.

Arhiva familială cuprinde totalitatea documentelor legate de/ realizate de capul de familie, iar cu ocazia căsătoriei arhivele se

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unesc, crearea noului nucleu (de familie și de arhivă) este consfințită de certificatul de căsătorie. Ca urmare a acestui act majoritatea documentelor (sau cele mai importante, ca de exemplu documentele legate de cumpărarea unei locuințe) se referă la familie, la evoluția situației economico-sociale, astfel constituie o istorie a vieții și familiei. Mai precis analiza documentelor, organizarea, clasificarea lor după diferite puncte de vedere fac posibil relatarea mai multor povești/ întâmplări (vezi Foucault 1999: 11) dintre care acum prezentăm numai câteva, semnalând că sunt și alte posibilități de analiză în cercetare.

1. Din arhivă se poate descifra cum scrisul a apărut, și-a găsit locul în mediul țărănesc. În același timp oferă elemente despre evoluția scrisului comun, ca urmare a formării instituțiilor locale, extinderii educației școlare și influența factorilor socio-politici. Oferă informații despre faptul cum au evoluat aptitudinile scrisului, oferă detalii despre istoria alfabetizării, precum și despre punerea în practică a acestor cunoștințe personale și schimbările calitative urmate de acesta.
2. Majoritatea documentelor fixează istoria evoluției vieții economice, cu momentele de succes dar și nereușite. Conține cheltuielile și veniturile, precum și diferența acestora: mărirea sau sărăcirea. Reprezintă răspunsurile gospodăriei familiale la cerere - ofertă. Arhivează poveștile strategiilor de adaptare, apărute ca urmare a schimbării sistemului de producție din gospodării de la începutul secolului 20, sau ca urmare a comunismului, sau a tranziției de după 1989.
3. O parte din documente sunt certificate medicale, documente ale tratamentelor sau rețete ale membrilor de familie în caz de boală. Arhiva este deci un „depozit" al bolilor. O istorie a identificării și tratării bolii de către un specialist: medicul. Conține răspunsul corpului la tratament.
4. Cealaltă parte a arhivei sunt documentele eliberate de biserică, reprezintă deci oglinda istoriei vieții religioase. Diplomele/ certificatele de confirmare, căsătorie și deces, precum și chitanțele de plată a contribuției anuale marchează îmbinarea bisericii și a individului cu ajutorul scrisului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5. Documentele private, uneori și documentele oficiale eliberate de organe competente ne călăuzesc în gândurile persoanelor (comunităților) ce le-au creat și le utilizează, oferă o vedere a credințelor și viziunilor legate de lumea înconjurătoare. Adică pe lângă interesul istoricului și antropologului putem să menționăm și interesul psihologului.
6. O parte a documentelor poate fi perceput ca o istorie a celui de-al doilea război mondial dintr-o perspectivă proprie (vezi Vajda 2007).

7. Concluzii

Formele sociale sunt administrate și-i sunt create forme legale prin scris. Scrisul este astfel organizator al societății, un factor al raționalizării sociologice, iar această influență se manifestă în așa fel, cum scrisul se impune și se extinde în societatea dată (Kosárkó 2000: 113). Arhivele populare/ țărănești sunt amprentele instituționalizării structurilor puterii și a evoluției acestora, a evoluției economico-sociale și politice locale și individuale. Oferă o scurtă privire asupra familiei, structura de bază a societății, și asupra faptului cum individul, reprezentant al familiei, se luptă cu societatea, iar această luptă ce fel de adaptare locală și individuală generează. Arată cum situația economico-politică schimbătoare creează noi tipuri de documente, care la rândul lor generează noi atitudini în comunitate. [35] În timpul războiului mondial de exemplu un procent ridicat din populația masculină era dirijat către front și în barăcile cazărmilor. Trauma și vidul în comunicare cauzat de despărțirea de familie a dat naștere cărților poștale de tabără, cea ce a făcut posibil păstrarea relațiilor cu familia de acasă. Statul a stimulat schimbul de scrisori prin mijloace proprii: cu ajutorul ziarelor și a crucii roșii a căutat parteneri de corespondență pentru soldații de pe front.

Din analiza arhivei aflăm că în decursul secolului 20 evenimentele politice, războaiele, schimbările de putere au generat noi tipuri

35 Terbócs Attila într-un articol despre cercetarea scrisului a școlii franceze definește că scrisul este impus de contactul social (Terbócs 1999: 146).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de documente (adeverințe de etnie, de origine după legea legată de evrei, certificate pentru trecerea frontierei între 1940-1944).

Acomodarea la cerințele birocratice ale societății creează diferite moduri de comportament și atitudini sociale. Păstrarea documentelor sau distrugerea lor, notițele de pe verso, copierea lor, pot fi explicate cu capacitatea de acomodare și adaptare, ceea ce poate reprezenta scara aprecierii sociale a scrisului. În aceeași timp, comportamentul este influențat profund de mediu: din cauza birocrației este necesar/inutil acest model de comportament. Adică relația între societate și document se formează la interacțiune multiplă: este rezultatul punctelor de cotitură și al mai multor adaptări. Iar păstrarea documentelor este semnul, rezultatul procesului de conștientizare a individului.

BIBLIOGRAFIE

ASSMANN Jan, Die Verschriftung rechtlicher und sozialer Normen im Alten Ägypten. In: Hans-Joachim Gehrke (Hrsg.): *Rechtskodifizirung un soziale Normen im interkulturellen Vergleich.* Gunter Narr Verlag, Tübingen, 61-85, 1994.

BÁNYAI Irén, A parasztirattárak jelentősége az újkortörténeti muzeológiában. *Studia Comitatensia.* 2. sz. 161-171, 1973.

BEREKMÉRI István Andrásé, *Minden poklokon keresztül.* Sajtó alá rendezte Vajda András, Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2008.

BEREKMÉRI István D., Az én iskolám. In: *Sáromberke 1319-1994.* Sáromberki Egyházközség, Sáromberke, 146-158, 1994.

BROWN John Seely-DUGUID Paul, The Social Life of Documents In: Release 1.0, EDventure Holdings, New York, October 11, 1-18. See also: http://rfrost.people.si.umich.edu//courses/SI110/readings/ARM/Social_Life_of_Docs.pdf, 1995.

CHARTIER, Roger, *The order of Books.* Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries. Stanford University Press, Stanford, California, 1994.

EGYED Ákos, *Falu, város, civilizáció,* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

FILEP Tamás Gáspár, A „visszatért" magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk. In: Bárdi Nándor-Fedinec Csilla-Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Gondolat Kiadó-MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 154-161, 2008.

FABRE, Daniel (dir.), Par é*crit: etnologie des écritures quotidiennens. Mi*ssion du Patrimoine Etnologique. Edition de la Maison des sciences de l' homme, Paris, 1997.

FOUCAULT, Michel (dir.), *Én, Pierre Rivière, aki lemészároltam anyámat, húgomat és öcsémet.* Egy XIX. századi szülőgyilkosság. Jószöveg könyvek. Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest (Moi, *Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma sœur et mon frère... Un cas de parricide au XIXe siècle presénté par Michel Foucault, Édit*ions Gallimard, Paris, 1973), 1999.

GOTTSCHALK, Louis-KLUCKHOHN, Clyde-ANGELL Robert Cooley, The use of personal documents in history, anthropology, and sociology. Prepared for the Committee on appraisal of research. Social science research council. New York, 1945.

GUAR, Albertin, *A History of Writing.* Charles Criber' s Sons, New-York, 1984.

GYENIS Vilmos:, Emlékirat és parasztkrónika. Itk. *LXIX.* évf. 2. sz. 152-171, 1965.

HAJNAL István, *Írástörténet az írásbeliség felújulása korából.* Budavári Tudományos Társaság, Budapest, 1921.

Idem, Írásbeliség, intellektuális réteg és európai fejlődés. In: *Károlyi Emlékkönyv.* Sárkány Nyomda, Budapest 16 old. Újranyomtatva: Medve*tánc 1982.* 2-3 sz., 321-352, 1933.

Idem, *Vergleichende Schriftsproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12-13. Jahrhundert.* Hrsg. von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest-Leipzig-Milano, 1943.

Idem, *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales.* Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae 7. Akadéméiai Nyomda, Budapest, 1954.

Idem, Írásbeliség, intelektuális réteg és európai fejlődés. In: Hajnal István: *Technika, művelődés.* Tanulmányok. História Könyvtár.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Monográfiák 2. História-MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 37-64, 1993a.

Idem, Az írás szociális szerepe és az egyetemi képzettség Franciaországtól Magyarországig a XII-XIII. Században. In: Hajnal István: *Technika, művelődés.* Tanulmányok. História Könyvtár. Monográfiák 2. História- MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 411-420, 1993.b

Idem, Kézművesség, írásbeliség és európai fejlődés. In: Hajnal István*: Technika, művelődés.* Tanulmányok. História Könyvtár. Monográfiák 2. História-MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 421-444, 1993c.

Idem, Írásbeliség és fejlődés. *Replika.* Társadalomtudományi Folyóirat június 30. sz. 195-210, 1998.

HEIDEGGER, Martin, *Holzwege.* Vittorio Kolestermann, Francfurt Am Main, 1977, 1977.

HOFER Tamás, A „tárgyak elméletéhez" In: KÓSA László (szerk.): *Népi kultúra - Népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajz Kutató Csoportjának Évkönyve XIII.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 39-64., 1983.

HYMES, Dell, "The Ethnography of Speaking" In: Gladwin, T. & Sturtevant, W.C. (eds). *Anthropology and Human Behavior.* The Anthropology Society of Washington, Washington, 13-53, 1962.

JAKÓ Zsigmond, A laikus írásbeliség kezdetei a középkori Erdélyben. In: U.ő. Írás, *könyv értelmiség.* Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 25-36., 1977.

KAMPIS János, A *községek önkormányzati igazgatásának összes szabályai:* a községi törvény (1886 : XXII. t.-cz.), valamint az arra vonatkozó törvények, közigazgatási, polgári és büntető birósági döntvények, birósági és miniszteri elvi határozatok utasitások és rendeletek alapján. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság. XXXIV, 513 p., 1909.

KESZEG Vilmos, *A folklór határán.* A népi írásbeliség szerves műfajai Aranyosszéken. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1991.

Idem, *Kelt levelem. Egy mezőségi parasztasszony levelezése.* A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 6. Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen, 1996.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Idem, Írott szövegek egy személy életterében. *Ethnographia, 109.* évf. 2. sz. 589-628, 1998.

Idem, Szövegtípusok, szövegfunkciók és íráshasználat az aranyosszéki temetési szertartásban. In: Cseri Miklós-Kósa László-T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón.* Szentendre, 131-164, 2000.

Idem, Az írás és a beszéd konfliktusa: egy írástudó asszony "pere". *Néprajzi Látóhatár X.* évf. 1-4. sz. 135-148, 2001.

Idem, *Egy Hir adás a' Késő Maradékhoz. 17-20. századi erdélyi toronygombiratok.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006a.

Idem, Az írás szerepe egy asszony életében. In: Keszeg Vilmos (szerk.) *Specialisták. Életpályák és élettörténetek.* Sapientia Könyvek 41. Bölcsészettudomány. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 583-663, 2006b.

Idem, *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség.* Egyetemi jegyzet. BBTE-KJNT, Kolozsvár, 2008.

KOCSIS Gyula, Egy mezővárosi család gazdasági-társadalmi törekvései Cegléden. *Studia Comitatensia* 18. 143-185, 1987.

KOSÁRKO László, Írástörténészek és szociográfusok. Hajnal István recepciója az 1930-as, 1940-es években. Koral*l, Tél*, 110-127, 2000.

SZ. KRISTÓF Ildikó, A számoktól a (jogi) szövegekig: alfabetizációtörténet, olvasástörténet vagy kommunikációtörténet? In: Hudi József (szerk.): Alfabetizáció az újkori Magyarországon című konferencia előadásai. *Acta Papensia.* A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei. II. évf. 1-2. sz. 3-30, 2002.

KÜLLŐS Imola, A személyes dokumentumok kutatása a magyar folklorisztikában. In: Uő. (szerk.): *Az életrajzi módszer.* Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában. Documentatio Ethnographica 9. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 163-173, 1982.

MADNICS György, *Rejtélyes írások.* Zsebkönyvek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

MANDELBAUM, David G, The Study of Life History: Ghandi. In: *Current Anthropology* Vol. 14. NO 3. June 177-196. See also: http://escholarship.org/uc/item/4105081f#page-1, 1973.

MARKIEWICZ-LAGNEAU Janina, L' autobiographie en Pologne ou de l'usage social d'une technique sociologique. In: *Revue de*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sociologie XVII. 4. 591-613, 1976.
Idem, Voir: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rfsoc_0035-2969_1976_num_17_4_4889
MÓZES András, é. n. *Adatok Sáromberke történetéhez I-IV.* Kézirat, Sáromberki Református Egyházközség Levéltára.
NOVOTNY Tihamér, *Az első világháborús katonaemlékek.* Antropológiai és művészetszociológiai vizsgálat. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987.
RÓBERT Péter, Az élettörténeti módszer - szakirodalmi áttekintés, alkalmazási lehetőségek. Szoci*ológia. 2. sz.* 233-247, 1982.
SZABÓ Miklós, Sáromberke rövid története. In: *Sáromberke 1319-Sárom*berki Egyházközség, Sáromberke, 5-6, 1994a.
Idem, Szövetkezeti és gazdaköri mozgalom Sáromberkén In: *Sáromberke 1319*-Sáromberki Egyházközség, Sáromberke, 65-69, 1994b.
Idem, Sáromberke lakói 1993-ban. In: *Sáromberke 1319*-Sáromberki Egyházközség, Sáromberke, 178-199, 1994c.
TENGELYI László, *Élettörténet és sorsesemény.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest., 1998.
TERBÓCS Attila, Írásbeliség a modernitásban. *Tabula.* 2. 2. 145-148, 1999.
THOMAS, William - ZNANIECKI, Florian, *The Polish Peasant inEurope and America. A Classic Work in Immigration History.* University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1996.
TOTH Zoltán:, Schiszler Károly kádármester Szekszárdon. *Agrártörténeti Szemle,* XIX. évf. 1-2. sz. 199-218, 1977.
VAJDA András, „Világháború": történet vagy történelem? In: Szemerkényi Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 452-480, 2007.
VARGA János, Öreg Gyüker József krónikája. *Agrártörténeti Szemle.* VI. évf. 3-4. sz. 452-471, 1964.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

THE ANALYSIS OF A PEASANT ARCHIVE FROM DUMBRĂVIOARA

The present paper follows the illustration of the functions of writing in everyday life, based on a quantity and quality analysis of a peasant archive. It focuses on the way writting restructures the environment and the life on the individual, on the multitude of texts that appear in all the periods of human life, obliging the individual who tries to limb or at least to maintain himself/ herself on a certain step of social hierarchy, who makes sacrifices for a better material situation, and emphasises the social and economic context, wich through a continous transformation needs different adaptations, strategies and solutions. Archives are in fact imprints of this continous movement and of all the answer given this social dynamic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AMINTIRILE CORTURARULUI BURI DESPRE SAȘII DIN MERGHINDEAL

Claudia Elena ZIDARU[1]

Merghindeal (în dialect săsesc *Märjeln*, *Maerjln*, în limba germană *Mergenthal, Mergeln, Märgeln*) este o comună în județul Sibiu, situată la 58 km de municipiul Sibiu și la 8 km de orașul Agnita.

Prima atestare documentară a așezării este din anul 1336, dar biserica fortificată datează din a doua jumătate a secolului al XIII-lea și reprezintă tipul cel mai simplu de biserică reduit[2], care mai poate fi întâlnit la Dealu Frumos, Bruiu și Veseud. La vest, clopotnița a fost transformată într-un turn masiv, izolat de corpul bazilical, îngroșat substanțial la înălțimea primului nivel și întărit printr-o galerie cu parapet de lemn. Turnul are trei etaje, fiecare având deschideri înguste de forma unor metereze; la ultimul nivel a fost construit un coridor de apărare din lemn deasupra căruia tronează un acoperiș piramidal. Corul a fost înglobat în zidăria compactă a unui turn de apărare cu cinci niveluri, dintre care ultimele trei au metereze dreptunghiulare înguste[3].

Sașii au adus în Transilvania, din zona lor de baștină (Germania), obiceiurile, portul, sărbătorile, religia. De asemenea, au creat sate cu un aspect aparte, clădiri impunătoare și curți extinse. Satul avea o stradă principală, alungită, de-a lungul căreia se succedau case cu arhitectură identică. În cazul în care existau

1 Muzeograf, Complexul național muzeal Astra, Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească *Emil Sigerius*, Sibiu.

2 Iuliana Fabritius Dancu, *Cetăți țărănești săsești din Transilvania,* în: *Revista Transilvania,* Sibiu, Editura Imago, 1980, p. 46.

3 Gheorghe Anghel, Ion Berciu, *Cetăți medievale din sud-vestul Transilvaniei*, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai multe străzi principale (așezarea compactă), legătura între acestea se făcea prin uliţe transversale, ce puteau să conveargă într-o piaţetă centrală, specifică zonei de şes, unde se întâlneşte satul compact adunat. Casele săseşti aveau latura mai scurtă spre stradă. Acoperişurile erau în două ape, prezentând înspre faţadă o mică structură piramidală de ţigle, ce rezulta în urma intrării mai înăuntru a căpriorilor[4]. Porţile gospodăriilor erau largi, pentru a putea permite carelor încărcate să intre pe sub ele. Acestea erau realizate din lemn şi deosebit de frumos ornamentate.

Putem afirma că imaginea satelor săseşti era o combinaţie de influenţe locale transilvănene cu cele germanice aduse din zona Rinului[5].

Obiceiurile s-au pierdut sau au cunoscut o manifestare diferită, fiind împrumutate de români şi rromi. Principalul motiv al dispariţiei sau degradării multora dintre ele este lipsa celor ce le-au perpetuat. Plecarea masivă a saşilor în Germania, în cele trei mari valuri (după primul război mondial, după cel de-al doilea război mondial, după 1989 - când ministrul de externe al Germaniei, Hans Dietrich Genscher, i-a invitat pe toţi germanii de dincolo de graniţă să se întoarcă „acasă" după reunificarea ţării[6]) a dus la distrugerea patrimoniului construit de ei. Abandonarea trainicelor case a dus la degradare, vandalizare şi, într-un final, la ştergerea identităţii acestora. Totul a rămas istorie, atmosfera, odată plină de viaţă de altădată, a devenit amintire şi, poate, rană în sufletul celor ce s-au născut şi crescut în aceste mici fortificaţii. Noii locuitori nu au apreciat atunci, şi, nici astăzi cultura celor care le-au întemeiat. Este de regretat faptul că un grup etnic ce a înfăptuit timp de secole o cultură spectaculoasă, a pierdut astfel patrimoniul lăsat în urmă.

Din cercetările de teren efectuate de-a lungul anilor, în satele amintite, s-a constatat că numărul saşilor a scăzut extrem de mult,

4 Ion Augustin, Hanna Berer, *Biserici fortificate ale saşilor din Transilvania,* Bucureşti, 2004, p. 78.

5 Thomas Nagler, *Aşezarea saşilor în Transilvania,* Bucureşti, 1992, p. 64.

6 Serge Milza, Pierre Berstain, *Istoria secolului XX*, vol. I, Bucureşti, Editura All, 1999, p. 146.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în unele localități înregistrându-se 1, 2 persoane de această naționalitate, care îngrijesc biserica.

La întâlnirile anuale ale sașilor se mai păstrează încă o rigurozitate nemțească: se organizează întruniri în centrul satului, mese festive, se oficiază slujba de duminică în biserica fortificată, se poartă costumul tradițional; cântecele și dansurile populare, precum și un bal, reînviind, chiar dacă pentru câteva zile, atmosfera de odinioară.

C. Z. Cum erau saşii? Cum vă înțelegeați cu ei?

BURI. *Sașii erau mai omenoși, alt fel de oameni. Se purtau fain cu noi. Chiar dacă suntem noi corturari, era bine, ne aveam bine. Le făceam cazane, căldări de porci, le trebuiau multe lucruri, erau oameni harnici, nu puturoși, nu le plăcea așa să steie.*

Un băiet al meu o fost schimbat de sași cu o fată, când s-o născut. Eu am știut! Mi-o zis moașa că nu am eu o fată, semăna cu Litz sasul, era casa lu Litz. M-am dus acolo și am zis că nu e a noastră fata. Nu au vrut să recunoască, dar până la urmă mi-au dat băietu' meu și i-am dat copila. Si pe băiat îl cheamă Herman că așa îl chema pe acela de s-o dat taicăs-o, da' noi îi zicem Costică, că așa i-a zis nașa lui.

Mie mi-a plăcut cu sașii, era frumos la ei, aveau căși mari, haine frumoase. Eu am chimir[7] *săsesc cumpărat de la sași de 50-60 de ani, vechi și cojocul e așa cu flori, ca la șași, cum aveau ei. Ăsta l-am făcut la un om la Bârghiș*[8]*, cojocar, i-am dat o moda*[9] *d'aia veche să vază cum îl face, cămașa e de la rumâni.*

C. Z. Cum era satul? Unde locuiați?

BURI. *Noi stăteam în capu' satului, cu cortul. Mergeam cu lucrul, ce ceream aia ne dădeau: slănină, cartofi, ceapă. Pământul era al lor, al sașilor, da' o venit reformă și le-o luat pământul și o dat la români și*

7 **Chimir**, *chimire*, s.n. Brâu lat de piele, adesea ornamentat şi prevăzut cu buzunare, pe care îl poartă țăranii; șerpar.

8 **Bârghis** (în dialect săsesc *Berjes, Berjesch, Börd'eš*, în germană *Bürgisch, Bürgesch, Burgesch, Schierlingdorf, Bürkösch*, în maghiară *Burkos*), este un sat în partea de est a judetului Sibiu, în Podisul Târnavelor.

9 Face referire la model, șablon, piesă model.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

țigani, le-o luat porcul din coteț, tot, i-o dezgolănit[10]*! Noi stăteam în cort, eram vai de capu' nostru. Da' o plecat sașii și casele le-o lăsat așa, acum i-o dat drumul în Germania. Nu or mai venit și casele îs acum la țigani, au mai și vândut da' or dat cu un preț ieftin. O venit un sas bogătan de și-o luat casa înapoi, o umblat în judecată 7 ani și o luat-o. Zicea că o noapte să stea în casa lui în care o crescut, și așa o fost, nu a putut muri până n-o dormit acolo. Și el a zis că vre' să îl îngroape în mormântul lui moșu-so, da' băietu' lui l-o îngropat în Germania.*

Noi am cumpărat pământ de la țâgani, că ei au fost împropietăriți de la sași, și noi am cumpărat, avem vreo 20 de hectare de pământ, cultivăm porumb, cartofi. Am cumpărat de la unu 3 hectare, 2 hectare de la altul, și tot așa.

Aicea unde am eu casa au fost înainte curțile sașilor, da' o fost odată, povesteau bătrânii, și-o venit apa mare și i-o fugărit de aici că n-avea căși întărite. Unde o fost pământul bun s-o așezat sașii când or venit din Germania lor. Noi am fost ajutoarele sașilor, lucram ce aveau de lucru, cu ziua. Îmi dai atât, faci atât! Ne ajutam, cu ei, erau buni. Da noi aveam meseria noastră. Ei ne-au învățat să lucram pământul.

C. Z. Aveați vecinătați[11]? Cum se organizau?

10 După 1 Decembrie 1918, sașii transilvăneni s-au integrat în România Mare. În ianuarie 1945 a avut loc deportarea unei mari părți a populației germane apte de muncă în Uniunea Sovietică, pentru munca forțată. În martie 1945 s-a înfăptuit reforma agrară. Declarând toți sașii colaboratori ai hitleriștilor, practic toate proprietățile funciare ale sașilor au fost expropriate, inclusiv casele cu tot inventarul lor, lipsind astfel populația germană de baza ei secular de existență. În iunie 1948 a urmat naționalizarea industriei, prin care și industria săsească a fost lichidată. Tot în anul 1948, prin reforma învățământului, școlile germane au fost preluate de către stat. În anul 1950 s-a înfăptuit naționalizarea caselor - în foarte mare parte ale sașilor.

11 Vecinătatea, după cum o arată și numele, este o asociere între vecini, după criteriul strict al contiguității spațiale. Reunea în mod obligatoriu, sub conducerea unui tată de vecinătate ales democratic, pe toți tinerii din momentul căsătoriei lor sau al împlinirii vârstei de 24 de ani, viața în afara vecinătății fiind de neconceput pentru un sas ce locuia la sat. Acest criteriu teritorial va fi regăsit și în vătășiile sau veciniile românești, precum și în variantele maghiare ale

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BURI. *Înainte erau trei vecinătăți, pe trei străzi. Acum nu mai e niciuna, da' la nevoie ne ajutăm între noi. Se ajută oamenii între ei la un năcaz. Când moare cineva vine acasă un plic, ca o carte în care îi scris cât tre' să dăm, pentru fiecare din familie. Se stabilește pe familie, cât dă fiecare. Vecinătatea era pentru ajutor la un năcaz mare. Când murea cineva se strângeau bani din care se cumpăra sicriu și cele necesare. Fiecare vecinătate avea un tată de vecinătate și un casier (cela de strângea banii), erau aleși de Anul Nou când se strângeau toți bărbații într-o casă, cu mâncare, beutură, și vorbeau. Femeile ajută și ele la gătit, spălat vase, curățenie. În vecinătate se intra la căsătorie. Și la contribuția bisericii tot așa intră la căsătorie. Eu că-s vădan acum plătesc pe jumate.*

Când murea un sas îl ducea cu famfara, avea biserica lor, slujba lor, preotul lor...

Și la noi nu intră țiganii în cimitir, suntem noi și românii, țâganii nu! Noi suntem corturari, am fost cu corturile și corturarii îs de mai multe nații, noi facem căldări, căzane, noi suntem rromi originali și ținem la tradiții. Noi corturarii nu suntem hoți, noi muncim. Țâganii nu sunt de noi sau de fetele noastre, ei erau ultimii în sat, sașii nu îi lăsau în curți.

C. Z. Mai vin sașii în Merghindeal?

BURI. *Biserica sașilor a fost părăsită, că acu' nu mai îs sași. E păcat că era frumos, la cimitir toți au placă cu numele, au o bisericuță unde ducea mortu' să îl îngroape, îl punea acolo și după aia îl ducea la groapă.*

Sașii țineau slănina acolo la biserică și mereau duminica, luau cât le trebuia și atât, nu risipeau, oamenii calculați. Ne-au învățat și pe noi, acu' avem și noi case, pământ, ca ei, cum avea ei.

Mai vin sași vara, în concedu, vorbesc cu noi, cu mine, îs faini, oameni faini...

(Căldărar Victor, zis Buri, în vârstă de 77 ani, interviu din 17 mai 2010 la Merghindeal, județul Sibiu).

---

vecinătății până foarte de curând. Concret, vecinătatea reglementează astfel producția și consumul prin repartizarea sarcinilor și drepturilor în interiorul vecinătății, veghează asupra bunurilor comunitare și stabilește normele de comportare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ANGHEL, Gheorghe, ION, Berciu, *Cetăți medievale din sud-vestul Transilvaniei*, București, Editura Academiei Române, 1968.

AUGUSTIN, Ion, BERER, Hanna, *Biserici fortificate ale sașilor din Transilvania*, București, 2004.

Căldărar Victor (17.05.2010), interviu luat de Claudia Elena Zidaru, corturarului Căldărar Victor, zis Buri (77 ani, în comuna Merghindeal, județul Sibiu, naționalitate română, etnie rromă, religie creștin-ortodoxă), în data de 17.05.2010.

DANCU, FABRITIUS, Iuliana, *Cetăți țărănești săsești din Transilvania,* în: *Revista Transilvania*, Sibiu, Editura Imago, 1980.

MILZA, Serge, BERSTAIN, Pierre, *Istoria secolului XX*, vol. I, București, Editura All, 1999.

NAGLER, Thomas, *Așezarea sașilor în Transilvania,* București, 1992.

THE MEMORIES OF AN OLD ROMA MAN, NAMED BURI, ABOUT SAXON FROM MERGHINDEAL, SIBIU COUNTY (ROMANIA)

The paper presents an interview with an old Roma man, Căldărar Victor, nicknamed Buri, from an old Saxon village, about the relations between Roma people and Saxon before the departure of the last from Romania.

After a short presentation of the village history and the historical reality about the loss of houses and properties for the Saxon people at the end of the second World War, follows the interview with Buri. Everybody knows today that, after the Saxon departure, the customs were continued by Romanian and Roma people, but their houses were not so good preserved.

The interview with Buri is centered on the relations between Roma people and Saxon before and after their departure in Germany and on the old social Saxon institution, the neighborhood.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1. Casă săsească părăsită, Meghindeal, jud. Sibiu

Fig. 3. Căldăraru Victor, zis Buri

Fig. 2. Căldăraru Victor, zis Buri, purtând chimirul și cojocul săsesc

Fig. 4. Căldăraru Victor, zis Buri, foto Claudia Elena Zidaru

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MUZEOLOGIE. CONSERVARE–RESTAURARE. PEDAGOGIE MUZEALĂ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MUZEUL REGHINEAN LA ANIVERSAREA A 50 DE ANI DE LA ÎNFIINȚARE

Maria BORZAN[1]

Aniversarea semicentenarului Muzeului Etnografic în zilele de 9-10 octombrie 2010, va rămâne o pagină de istorie, o sărbătoare a orașului, o întâlnire a etnografilor, când fiecare are prilejul să călătorească în timp, zâmbind sau lăcrimând cu nostalgie, depănând amintiri sau făcând planuri de viitor.

Pe parcursul celor 50 de ani, muzeul și-a definit funcțiile sale moderne: conservativ-patrimonială și instructiv-educațională, s-a dezvoltat înregistrând o continuitate firească, manifestată în preocuparea pentru creșterea patrimoniului, pentru îmbunătățirea mijloacelor de expunere și evidență, pentru cunoașterea fenomenelor pe care le ilustrează.

A fost de datoria muzeului să tezaurizeze și să pună în valoare mărcile identitare ale zonei, reconstituind astfel peste timp crâmpeie din viața celor deveniți, treptat, parte a „discursului muzeal". Noi, oamenii din muzeu, obișnuim să numim deseori acest lucru „recuperare" și să-l considerăm necesar în salvarea și cunoașterea satului mureșan. La fel se va întâmpla, probabil, peste alți 50 de ani, când povestea se va completa cu un nou capitol despre noi și rădăcinile noastre.

Trecătorule, te oprește o clipă și privește în jurul tău, căci și aici este o frântură de cer căzută pe pământ - „muzeul". Primitor și darnic în multe feluri, acest reper de spiritualitate românească, muzeul etnografic, este nu numai simbolul și mărturia veșniciei,

1 Cercetător științific, director, Muzeul de Etnografie din Reghin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ci și poartă larg deschisă spre sufletul unui popor mândru și demn, drept și înțelept. Vizitează-ne, ca să înțelegi mai bine cât de frumoasă poate fi simplitatea. Poartă-te cu grijă, iubite vizitator și nu uita să te închini la tot, chiar și la cele două însemne, furca de tors și biserica satului, însemnul de lucru și cel de sărbătoare. Privește cu insistență și răbdare, numai astfel obiectele își dezvăluie istoria proprie și culorile. Obiectele nu sunt moarte, moarte sunt uneori lumile din care provin. Dacă le vei pune întrebări, ele sunt pregătite oricând să răspundă, iar dacă vei reveni peste un timp în muzeu, cu siguranță vei vedea lucruri noi.

Acestea sunt gândurile cu care îmi întâmpin vizitatorii în muzeu de aproape douăzeci și trei de ani. Aici, în mijlocul atâtor lumi, te simți cu adevărat între cer și pământ, întâlnind trecutul și prezentul, credința și arta. Dumnezeu ne-a lăsat, cred, aceste două posibilități, de a ne apropia de el, de divin. Fără ele, umanul este lipsit de sens și de șansă. Am avut drept crez cuvintele marelui istoric Nicolae Iorga, ce considera monumentele averea țării, averea neamului, spunând: „ceea ce s-a păstrat împotriva răutății vremurilor și a lipsei de înțelegere a oamenilor este de așa mare preț, încât rostul nostru în istoria civilizației se fixează mai mult de jumătate prin acestea. Restul, vitejia, istețimea diplomatică, cultura, literatura, alcătuiește cealaltă jumătate. Dar nu oricine citește o carte literară sau istorică, pe când lucrurile acestea se înfățișează imperativ în fața oricui are puțin simț. Căci monumentul istoric (etnografic) cuprinde în sine mai multe lucruri: un meșteșug de a clădi care poate nu se mai obișnuiește, o frumusețe care nu se mai poate îndeplini și, pe lângă acestea, o sumă mai mare sau mai mică de amintiri, ceva din viața oamenilor care s-au strecurat, rugându-se, luptând și trăind între acele ziduri sau între pereții aceia."

Mă gândesc că pe acest drum al regăsirii, la ceas aniversar, o retrospectivă asupra istoriei și activității muzeului, a specificului acestei munci, este binevenită. Nu îmi propun o analiză amplă, ci doar prezentarea câtorva momente mai importante și, pentru a fi cît mai exactă, am să pornesc de la definiția pe care Consiliul Internațional al Organizației Muzeelor (ICOM) o dă muzeului, „ca instituție permanentă creată pentru **conservarea, cercetarea,**

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

valorificarea, prin diferite mijloace și, mai ales, **expunerea** pentru **încântarea, instruirea** și **educarea** publicului, a colecțiilor de interes artistic, istoric, etnografic, tehnic, științific".

În orașul așezat la confluența Văii Mureșului cu cea a Gurghiului și Lutului, la limita dintre zona Câmpiei Transilvaniei și zona submontană, aici, unde producătorii bunurilor materiale și spirituale s-au întâlnit, de secole, în târguri, ia ființă, la 1 ianuarie 1960, Muzeul Etnografic, avându-l ca fondator pe etnograful Anton Badea.

Pe plan național, perioada anilor 1955-1966, are ca trăsătură caracteristică orientarea spre crearea de unități muzeale care să cuprindă întregul teritoriu al țării, iar pe de altă parte, să ilustreze profilele: științele naturii, istorie, etnografie, artă și muzee memoriale - ca dovadă, din cele 220 de muzee din rețeaua muzeală, 154 s-au înființat în perioada postbelică. În această perioadă scurtă, activitatea de restaurare a monumentelor a fost intensă, interesul față de acestea găsindu-și expresia și în apariția unei legislații corespunzătoare privind patrimoniul cultural (1974). Acest cadru a permis efectuarea unui inventar general, pe baza căruia s-a întocmit lista monumentelor istorice, care urma să fie actualizată anual. Având în vedere imposibilitatea proiectării unui program de conservare masivă in situ a monumentelor de arhitectură rurală, cu excepția unor biserici de lemn, s-a optat pentru transferarea celor mai periclitate monumente în muzee în aer liber.

Dacă cele două mari muzee în aer liber din România: Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj Napoca (1929) și Muzeul Satului „Dimitrie Gusti" din București (1936) s-au născut din dorința de a oferi vizitatorilor prilejul cunoașterii aspectelor variate ale civilizației poporului nostru, iar cercetătorilor, posibilitatea studiului faptelor de cultură și civilizație rurală, în scopul conștientizării valorii pe care o reprezintă această moștenire, după al doilea război mondial, primordială a devenit salvarea patrimoniului. Astfel s-a creat, în afara celor două mari muzee, o rețea formată din 11 muzee regionale de arhitectură: Curtișoara (Gorj), Bujoreni (Vîlcea), Bran (Brașov), Timișoara (Timiș), Baia Mare, Sighetul Marmației (Maramureș), Miercurea Ciuc (Harghita), Reghin (Mureș), Focșani (Vrancea), Sf. Gheorghe (Covasna), Suceava (Suceava),

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

două muzee de reprezentanță națională - Muzeul Tehnicii Populare Sibiu (ASTRA) și Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești (Argeș) și un muzeu local, la Cernat (Harghita). În fosta Regiune Mureș Autonomă Maghiară, în zonele secuiești, existau șase muzee, cu colecții constituite de istorie, etnografie și științele naturii: Sf. Gheorghe (1879), Miercurea Ciuc (1952), Gheorgheni (1952), Odorheiu Secuiesc (1911), Cristurul Secuiesc (1946), Sângeorgiul de Pădure, cel de-al șaptelea fiind la Tg. Mureș, înființat în 1893 ca Muzeu de Artă a Meseriilor, reorganizat în 1934 de Aurel Filimon, ca Muzeu de Arheologie și Etnografie, funcționând, cu o întrerupere, între anii 1940-1959. Acesta era contextul național și zonal atunci când, prin Decizia nr. 1641/1959 a Comitetului Executiv al fostei Regiuni Administrative Autonome Maghiare Mureș, ia ființă, începând cu data de 1 ianuarie 1960, Muzeul Etnografic Reghin.

Situat în centrul de interferență a unor zone etnografice specifice (Mureșul Superior, zona Subcălimanilor, zona Văii Gurghiului, Câmpia Transilvaniei), muzeului reghinean îi revenea, pentru început, sarcina de a investiga teritoriile administrative ale fostelor raioane Toplița, Reghin, Luduș, arie în care exista o populație majoritară românească, cu vechi și bogate tradiții în cultura material-spirituală a zonei și care trebuiau luate în seamă. Decizia nr. 170/1961 a Comitetului Executiv al Sfatului Popular Raional Reghin, transfera grădina proprietate a statului din str. Karl Marx, nr. 51, cu o suprafață de 2576 mp, înscrisă în CF a orașului Reghin, nr. top. 3,4, începând cu 1 septembrie 1961, în scopul de a se organiza acolo secția de etnografie a Muzeului Raional.

Decizia nr. 439/1965 a Comitetului Executiv, completează Decizia nr. 170/1961, stabilind și transferul grajdului situat pe acest teren, pentru a se amenaja aici atelierul de tâmplărie al muzeului. Imobilul, situat pe str. Vânătorilor (Karl Marx), nr. 51, proprietate a lui Farkas Adalbert, naționalizat prin decretul 90/1950 și trecut în proprietatea statului în 1952, trece în administrarea Ministerului Sănătății, în baza adresei ministeriale nr. 50677/1952, urmând să fie atribuit, în 1960, Sfatului Popular al Raionului Reghin - Secția Învățământ și Cultură, pentru organizarea Muzeului Etnografic. Adresa nr. 1556 din 28 septembrie 1970 a Spitalului Unificat

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Teritorial Reghin, menționează transferul imobilului de pe str. Vînătorilor, nr. 49, aflat în administrarea spitalului, în administrarea operativă a muzeului, pentru organizarea depozitului pentru piesele achiziționate. Adresa nr. 23985 din 1 iulie 1966 a Consiliului Muzeelor, atribuie Muzeului din Reghin, ca arie de cercetare, cele trei raioane din raza cărora erau deja conturate o parte a colecțiilor privind ocupațiile tradiționale, industriile țărănești, meșteșugurile.

În scopul intensificării cercetării etnologice de teren, pentru acoperirea tematică și zonală a colecțiilor, Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al județului Mureș a sporit, la timpul opurtun, volumul mijloacelor tehnice și de personal (2 muzeografi, contabil, șofer, gestionar, muncitor) și fondurile de achiziții, iar prin *Adresa nr. 514 din 16 martie 1970*, declară Muzeul Etnografic din Reghin muzeu județean, precizându-i-se și aria de cercetare, arie ce depășește limitele județului Mureș și care cuprinde zone etnografice și folclorice distincte. Această arie cuprinde 604 așezări rurale în județul Mureș și aproximativ 300 de localități din județele limitrofe.

Bazele colecției etnografice a muzeului reghinean au fost puse de Anton Badea, întemeietorul instituției, pornindu-se de la 64 de piese de uz casnic și port popular, achiziționate în 1960. Conștient de transformările rapide ce se petreceau în satul românesc, Anton Badea a achiziționat ce era edificator pentru viața materială și spirituală a satului, de la unelte tradiționale, obiecte de uz casnic, piese de port popular, până la monumente de arhitectură populară și instalații țărănești. La început, obiectele de artă populară întâlnite în satele din zonă, au fost strânse și depozitate într-o sală a Casei de Cultură din Reghin, iar în 1962 au fost transferate la sediul muzeului, clădire monument, construită în 1892 și înscrisă - MS-II-a-A-15777 pe *Lista Monumentelor Istorice și de Arhitectură din România.*

Începând cu anul 1966, când muzeul avea și personal de specialitate, s-au făcut achiziții în mod organizat, pe baza unei tematici cu preocupări și pentru păstrarea, conservarea și valorificarea creației populare existente în zonă. Anton Badea a avut și un model de urmat, pe învățătorul Iustin Handrea din Maiorești, care organizase încă din 1936 o bogată și variată expoziție, în cadrul Lunii Tg. Mureșului, cu material etnografic colecționat de el, înființând și

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

câteva muzee sătești. În momentul în care se hotărăște înființarea unui muzeu etnografic la Reghin, Iustin Handrea se hotărăște să-și valorifice munca de o viață, cunoștințele și experiența, oferindu-și serviciile pentru realizarea acestuia. În cazul în care i se va da posibilitatea de a munci la organizarea Muzeului Raional din Reghin, va dona și muzeul personal, care cuprindea peste 6000 de obiecte, reprezentând cultura materială și spirituală a săteanului din raionul Reghin. Din păcate, cu toate străduințele lui Iustin Handrea și ale altora, acest vis nu i s-a realizat. După moartea sa, în 1973, din valoroasa sa colecție, au ajuns în muzeul reghinean 214 obiecte. Din 1973, numărul obiectelor achiziționate a început să scadă, existând ani în care nu s-a înregistrat nici o achiziție (1973-1977, 1979-1990). Cauza trebuie căutată în transformările rapide din lumea satului, în înnoirile survenite, ce au afectat producția casnică țărănească și cea a instalațiilor și atelierelor rurale, când aceste obiecte sînt înlocuite cu produse oferite de oraș, dar și în reducerea fondurilor pentru achiziții, la muzee, după anul 1980. Din 1991, deși au lipsit fondurile la achiziții, până în anul 2004, muzeul și-a îmbogățit anual patrimoniul cu piese reprezentative din zonă, prin sponsorizări, iar după 2004, prin fonduri alocate de Consiliul Local. Statistic, îmbogățirea patrimoniului etnografic prin achiziții și donații, se prezintă astfel: 1960-1970: 3291 piese; 1971-1990: 1094 piese; 1991-2000: 1395 piese; 2001-2010: 1204 piese. Cele 1125 piese donație și 5862 piese achiziție, aflate în patrimoniul muzeului, sunt grupate în 45 colecții.

Din patrimoniul muzeului, până în 2007, când începe activitatea de clasare, 6 obiecte au fost incluse în patrimoniul cultural național (mreaja (inv. 324), bâte ciobănești (inv. 808, 818, 1280, 3692), lingura (inv. 1487), iar 7 obiective din secția în aer liber erau propuse pe lista monumentelor. Din acest patrimoniu, în decursul anilor, au fost selectate, pe baza planurilor tematice, piesele expuse în secția pavilionară, în secția în aer liber și cele din expozițiile temporare organizate.

În 1966 se inaugurează prima expoziție la sediul muzeului, intitulată „Arta populară din zona Văii Gurghiului", iar în 1972 este deschisă expoziția „Unelte și tehnică populară din Valea Superioară a Mureșului și Câmpia Transilvaniei", reorganizată în 1991, tot pe tematica unor tehnici populare din zonă. În 2010, expoziția este din

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nou reorganizată, având tema „Zestrea satului mureșean". Expoziția „Zestrea satului mureșean" este a patra expoziție permanentă în decursul celor cincizeci de ani de existență ai muzeului. Ea prezintă pe parcursul a șapte săli, într-un circuit logic, evolutiv, câteva dintre cele mai reprezentative piese de patrimoniu din inventarul muzeului: obiecte de uz casnic, agricol, pastoral, meșteșugăresc, obiecte aparținând artei populare - ceramică, mobilier, port și textile de interior - integrate în datinile și obiceiurile păstrate în zonă.

În perioada celor 50 de ani de existență, au fost organizate 128 expoziții, din care până în 1991, s-au organizat 28 de expoziții foto la sediul muzeului, în instituțiile de cultură și intreprinderile din oraș. După 1991, depozitele muzeului au început să se deschidă precum filele unei cărți, spre vizitare, prin intermediul expozițiilor temporare, pe teme diferite: icoane, port popular, ceramică, obiceiuri, carte, elemente de cultură populară românească, maghiară, săsească etc., în total, în perioada 1992-2010 fiind organizate 64 expoziții temporare.

Pornind de la afirmația lui Nicolae Iorga că „orice muzeu trebuie să corespundă unei tradiții și unor nevoi", ne-am străduit ca tradiția și necesitatea să ne condiționeze, în bună măsură, demersul muzeal. Lor le-am adăugat patrimoniul ca atare, acesta rezultând în urma unui durabil și sistematic demers de cercetare. Fără înțelegerea și păstrarea trecutului, numai prin cunoașterea lui, nu se poate realiza istoria culturii. A fost deci nevoie de inventarierea semnelor adunate în decursul timpului, pentru a avea istorie locală, știință, certitudini și aspirații. Toate aceste semne, grupate în colecții, le păstrăm în depozite. Colecțiile muzeului reghinean reflectă expresia creatoare a populațiilor din zonă, dar reprezintă și suma elementelor tipice pentru zonă, pentru cultura, societatea și economia mediului rural. Oamenii muzeului s-au străduit să aducă în instituție numeroase obiecte de valoare, numărul lor ajungând la 6987 piese, în valoare de 72.033 lei.

O perioadă distinctă începe în viața muzeului din septembrie 1987, când Anton Badea a fost înlocuit iar subsemnata a preluat conducerea muzeului. Nu doresc să comentez motivele acestei schimbări, decizia a aparținut autorităților locale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Perioada anilor 1988-2010 a fost destul de dificilă, tranziția afectând și viața acestei instituții. Au fost efectuate lucrări de reparație capitală la clădirea expoziției pavilionare (în perioada 1988-1990), în valoare de 758.000 lei și lucrări de o amploare mai redusă la depozite (din lipsa fondurilor financiare). Au fost construite magazii anexe și un depozit pentru piesele de lemn de dimensiuni mari, întrucât peste 50% din obiecte erau așezate pe jos, într-un șopron improvizat. Lucrările efectuate în 1990, pentru construcția depozitului pentru piese de lemn, s-au realizat cu fonduri provenite numai din sponsorizări (Cooperativa Lemn - Metal a executat lucrările (președ. ing. I. Pintea), Fabrica de bere (director Mihai Cadar), IFET (director, ing. Ioan Gotea), au contribuit cu bani și materiale necesare construcției: lemn, ciment, catran, plăci azbociment, cuie etc.).

La 17 septembrie 1991, după eforturi considerabile pentru refacerea clădirii, reorganizarea expoziției de bază, construcția depozitului (la care se adaugă situația precară postrevoluționară), muzeul își deschide porțile spre vizitare.

În anul 2002 a început construcția noului depozit, făcută în sistem modular, pe parcursul a doi ani, primul modul construit în 2002, cu două săli și un spațiu pentru expoziții, al doilea, construit în 2003, cu o suprafață totală de 222,56 mp, în valoare de 65.000 lei (650.000.000 lei vechi), lucrare aprobată și finanțată de Consiliul Local al municipiului Reghin (primar, Marian Traian). Existența noului depozit a făcut posibilă așezarea tipo-dimensională a obiectelor și începerea activității de clasare.

Fig. 1. Depozit muzeu (piese de lemn) 1987

Fig. 2. Noul depozit (piese de patrimoniu) 2002

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În paralel, a început munca de formare a unui nou colectiv de specialiști, întrucât, în 1987, muzeul avea doar trei angajați (Anton Badea, Alexandru Costin, Maria Borzan). În prezent (2010), muzeul are 10 angajați (5 specialiști - director-cercet. șt. Maria Borzan, muzeografi - Florin Bogdan, Kozma Jozsef, bibliotecar-arhivar - Adrian Bugnar, restaurator - Moisin Cornel); personal administrativ, muncitor și de pază (Costin Alexandru - gestionar, Suceava Marin - muncitor, Suceava Viorica - îngrijitor, 2 paznici - Mărcuș Viorel, Marian Petru); două cadre de specialitate s-au pensionat - Livia Rusu - muzeograf, Aurelia Danciu - conservator.

Din anul 1992, am început să acord atenție secției în aer liber a muzeului, întrucât nu era funcțională (erau amplasate doar Casa din Hodac (nu avea interiorul organizat, moara și oloinița). În urma cercetărilor de teren, s-au adus și s-au amplasat noi obiective în secția în aer liber - o anexă gospodărească pentru casa din Hodac, un grajd (1993), o casă de la începutul secolului al XIX-lea (1837), din Călimănel (Valea Superioară a Mureșului) (1993), în valoare de 550.000 lei, finanțate de Inspectoratul pentru Cultură Mureș (inspector, prof. univ. Cornel Moraru); o biserică de lemn din secolul al XVIII-lea (lucrare realizată integral din sponsorizări - sponsori principali: IAS Reghin - ing. Mihai Boaru, Ocolul Silvic Gurghiu (ing. Țăpuc Gavril). Biserica de lemn din Iara, cu hramul „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul", adusă din Mura Mare în muzeu, a fost reconstruită în perioada 1997-1998 și sfințită în data de 14 iunie 1998, de un sobor de preoți și Î.P.S. Andrei Andreicuț, Arhiepiscop de Alba Iulia.

În această perioadă sunt amplasate și zdrobitorile și teascurile de ulei din pavilionul instalațiilor de tehnică populară - alternativ se face mutarea instalațiilor viticole.

În 1994, a fost construită poarta muzeului, cu sprijin din partea IAS Reghin (ing. Mihai Boaru) și Ocolul Silvic Reghin (ing. Mihai Pădureanu). Ultimele monumente reconstruite în secția în aer liber a muzeului au fost Casa maghiară din Gurghiu (2008), datând din 1895, lucrare efectuată cu fonduri alocate de Consiliul Municipal Reghin (primar, ing. Nagy Andras), în valoare de 10.000 lei; reconstrucția s-a făcut de către personalul muzeului. În 2009, a fost

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

reconstruit Teascului săsesc de struguri din Batoș, cu fonduri primite de la Ministerul Culturii și Cultelor, prin proiectul „Patrimoniul în pericol" (14.210,09 lei). Construcțiile și instalațiile amplasate în secția în aer liber întregesc expoziția pavilionară, reprezentând adevărate monumente de tehnică și artă, prin masivitate, prin perfecțiunea execuției și chiar prin realizarea lor artistică. Sunt o demonstrație a echilibrului și pitorescului arhitecturii populare românești, a măreției omului, acolo unde lemnul este la mare cinste, dar și document istoric - certificatul prezenței colectivităților românești, dintru începuturi, pe aceste meleaguri.

Din punctul de vedere al clasificării, avem monumente de arhitectură populară - gospodăria din Hodac, casa din Călimănel, casa din Gurghiu -, monumente de arhitectură religioasă - biserica din Iara de Mureș - și instalații de tehnică populară - moară, oloiniță, zdrobitori și teascuri.

Aduse în muzeu, obiectele sunt fișate, fotografiate, grupate pe colecții, urmărindu-li-se apoi evoluția în timp, tratate de boli și dăunători; și piesele de muzeu se îmbolnăvesc, tratarea lor numindu-se conservare și restaurare. Această muncă se desfășoară în depozit, „sufletul muzeului", unde sălășluiesc miile de piese grupate în colecții, în așteptarea expunerii și vizitării lor.

Pentru ca o piesă să poată fi expusă și admirată într-o expoziție, ea are de parcurs un drum lung și destul de anevoios, în spatele căruia se ascunde munca, răbdarea, precizia și pasiunea omului din muzeu, a muzeografului, conservatorului și a restauratorului. Pentru o mai bună înțelegere, priviți poza Bisericii de lemn cu hramul Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul, adusă în muzeu de la Iara de Mureș (înainte și după reconstrucție), a casei din Călimănel și a celei din Gurghiu. La aceste reconstrucții a muncit întregul colectiv al muzeului și pot numi această muncă o adevărată lecție de istorie, făcută de oamenii muzeului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 3. Biserica de lemn din Iara de Mureș înainte de reconstrucția în muzeu (1996-1998)

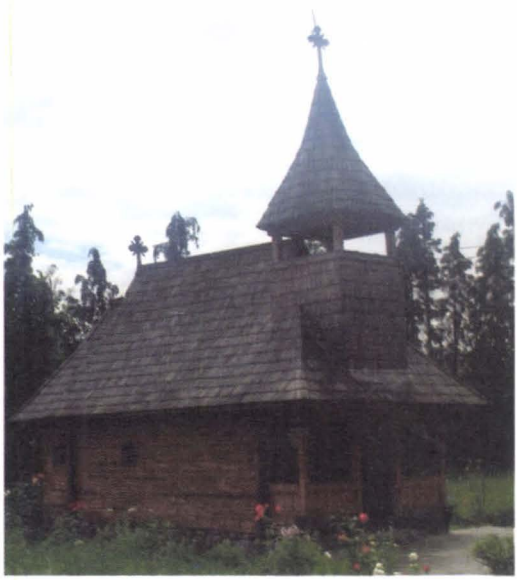

Fig. 4. Biserica de lemn din Iara de Mureș după reconstrucția în muzeu (1996-1998)

Fig. 5. Etapă în reconstrucția caselor din Călimănel (1992-1993) și Gurghiu (2008-2009) în secția în aer liber a muzeului (restaurator Cornel Moisin și personalul muncitor)

Fig. 6. Etapă în reconstrucția caselor din Călimănel (1992-1993) și Gurghiu (2008-2009) în secția în aer liber a muzeului (restaurator Cornel Moisin și personalul muncitor)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Muzeul, fiind în primul rând o unitate de cercetare științifică, specialiștii muzeului (muzeografii) desfășoară o intensă activitate de cercetare, atât în depozitele muzeului, cât și în teren. Temele de cercetare abordate au fost complexe și variate: de la ocupații, meșteșuguri, costume populare, până la obiceiuri și arhitectură. Rezultatele acestei munci științifice, cuprinzând numeroase deplasări în satele și cătunele județului Mureș, s-au concretizat în lucrări științifice susținute de către specialiștii muzeului la diferite simpozioane naționale, în țară: București, Brașov, Cluj, Satu Mare, Baia Mare, Alba Iulia, Bușteni, Timișoara, Toplița, Tg. Mureș, Târnăveni etc., în cele 50 lucrări publicate în revistele de specialitate, în cele 70 filme documentare (din care 10 pe casete video - materiale brute) și 8950 fotografii (clișee alb-negru, color - 11.936; diapozitive - 2.936). Rezultat al cercetării sunt și fișele semnal întocmite asupra monumentelor din teren, achiziționarea pieselor de patrimoniu și reconstrucția lor în secția în aer liber a muzeului. O activitate ce solicită un volum mare de muncă dar și rigoare științifică este activitatea de clasare a patrimoniului, începută din 2007. Din cele 263 dosare cu fișe analitice și documentația necesară ale obiectelor propuse pentru clasare, 140 obiecte au fost clasate, prin ordinul ministerului, în categoria TEZAUR și 123 obiecte în categoria FOND. Activitatea de clasare este încă în desfășurare și va dura aproximativ 2-3 ani.

Din dorința ca fenomenele culturii populare să fie înțelese în dinamica lor firească, în cadrul lor natural, muzeul și-a însoțit campania de cercetare în teren cu filmări. Deschizător de drum în filmul documentar a fost Anton Badea, filmul și fotografia fiind pasiunile vieții lui. E regretabil faptul că nu s-a putut împlini ca pionier al filmului etnografic. I s-a promis sprijin în transpunerea de pe 16 mm pe suport modern, dar lucrurile nu s-au finalizat. Din discuțiile cu oamenii satelor și informațiile primite de la etnografi și oameni de cultură, reiese că Anton Badea a făcut multe, chiar foarte multe filme documentare, unele în colaborare cu Studiourile „Alexandru Sahia", București. Dar, din păcate, în arhiva muzeului nu s-a păstrat nici un film realizat în colaborare cu respectivele studiouri și nici unul din cele 30 de filme realizate în colaborare cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Institutul de Film Științific din Gottingen, Germania. Au rămas doar 12 filme documentare realizate de Anton Badea, cu aparatul de filmat pe 16 mm, toate fără sonor și comentariu, și unele secvențe de la diferite evenimente culturale. Probabil restul filmelor există, dar ele se află în arhivele altor muzee sau în colecții private. *Anton Badea a fost o personalitate ce merită respectul și recunoștința noastră pentru tot ceea ce a făcut, dar, din păcate, în muzeu nu și-a lăsat toată creația.*

Organizarea sistemului de evidență în muzeu a început după 1992. Din 1992, după angajarea lui Călin Uță, pasionat de fotografie și film, la muzeu s-a început munca de transpunere a filmelor de pe 16 mm pe casete video și realizarea comentariilor, pentru a putea fi folosite în activități culturale. Primele filme transpuse pe casete video au fost „Plugarul din Pintic", „Cununa la secerat" (Pietriș), „Pescuitul cu ostia" (Filea), „Vânătoarea de albine" (Orșova), „Boul înstrunat" (Chintelnic), „Treieratul cu îmblăciul" (Idicel Pădure), filme care ulterior au fost transpuse pe suport digital. Din 2004, cercetarea și filmarea obiceiurilor și a meșterilor populari din zonă se intensifică. Chiar dacă muzeul nu dispune de aparatură profesionistă de filmare și editare, de sală de proiecție pentru grupuri și de spațiu pentru vizionări individuale, s-a completat arhiva de film documentar. S-a ajuns la un număr de 70 filme documentare, pe teme de obiceiuri și meșteșuguri. Din acestea, unele sunt realizate în colaborare cu diferite televiziuni.

Muzeul reghinean a devenit în timp un spațiu vivant, capabil să ofere publicului de toate vârstele și categoriile socio-profesionale, cele mai diverse programe culturale, în cea mai strânsă relație cu însăși patrimoniul muzeului, expus sau depozitat, sau având relație cu spațiul cultural reprezentat - cultura satului tradițional. Numai în perioada 2000-2010, am fost organizatorii a 64 de expoziții temporare, la sediul muzeului și a 36 expoziții în colaborare cu alte instituții de educație și cultură din județ.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 7. Expoziția *Calendarul creștin orthodox în iconografie* (1998)

Fig. 8. Expoziția „*Calendarul creștin-ortodox în iconografie*" (1998)

Muzeograful, îmbinând rigoarea și precizia științifică cu impresia plăcută, odihnitoare și emoționantă a modului de expunere, aduce un aport însemnat în educarea maselor, muzeul ajungând să aibă rol de școală, uneori chiar spectacol, oferind o călătorie senzațională în timpul și spațiul românesc. Din aceste expoziții, amintesc: în iunie 2006, expoziția *Catrința, piesă de port popular românesc*, autor Livia Rusu, care a avut drept scop cunoașterea de către vizitatori a unei categorii de obiecte reprezentative pentru arta populară tradițională, pentru cel mai vechi și valoros costum popular cunoscut în zonă, ce se încadrează în tipologia costumului cu cămașă cu ciupag și catrință cu trup vânăt. Această expoziție a valorificat un număr de 92 catrințe și 6 costume femeiești, din Monor, Rușii Munți, Hodac, Urisiu de Sus, Fărăgău, Tulgheș-Toplița. În completare, au fost expuse pe panouri, fotografii reprezentând costume de lucru și de sărbătoare specifice zonelor: Subcălimani, Valea Mureșului, Valea Gurghiului, Valea Beicii și Câmpia Transilvaniei.

Expoziția *500 de ani de tipar românesc (1508-2008)* - autor Florin Bogdan (26 septembrie - 26 octombrie 2008) - organizatori

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

- Muzeul Etnografic Reghin, Protopopiatul Ortodox Reghin, Asociația „*Moșteniri Mureșene*". A fost o expoziție aniversară dedicată împlinirii a 500 de ani de la tipărirea primei cărți în spațiul românesc (*Liturghierul* lui Macarie, la Târgoviște, 1508). Expoziția a urmărit redarea evoluției tiparului românesc, din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX-lea. Au fost expuse 23 de cărți românești vechi, provenind de la parohiile Protopopiatului Ortodox Reghin (Dumbrava, Râpa de Jos, Morăreni, Rușii Munți, Săcalu de Pădure, Luieriu, Nadășa, Beica de Sus, Chiheru de Jos, Urisiu de Sus), Biblioteca Municipală „Petru Maior" și colecția particulară Ilie Frandăș. Cu ocazia expoziției a fost elaborat și catalogul de expoziție, autori Florin Bogdan și Elena Mihu, intitulat *500 de ani de tipar românesc (1508-2008)*, Sibiu, 2008.

Prezentarea individuală a unor meșteri populari, artiști de excepție, invitarea unor ansambluri artistice românești, maghiare, săsești și țigănești din județ, precum și întâlnirea etnologilor din România la Reghin, a devenit o constantă a Săptămânii Culturale Reghinene în muzeu, prin organizarea în fiecare an, începând din 2000, a Târgului de meșteri populari, a Festivalului Etniilor și a Simpozionului național „Interferențe cultural-etnice", manifestări complexe, gândite ca o invitație la o colaborare spirituală, la un dialog interetnic care să ajute la cunoașterea valorii și a culturii celuilalt, uși mari deschise spre cunoaștere, apropiere, colaborare, pentru prietenie și frăție.

Fig. 9. Festivalul etniilor, parada portului popular, ediția IX, 2009

Fig. 10. Târgul meșterilor populari, ediția IX, 2009

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Timp de 3 ani, începând cu anul 2002, muzeul s-a oferit și ca spațiu de creație culturală modernă, prin valoarea sa documentară și ca sursă de inspirație, în cadrul Taberelor de sculptură „INTERART", organizate în colaborare cu D.J.C.C.P.C.N. Mureș. Dovadă vie a acestor activități sunt creațiile unor artiști plastici de marcă din țară: Mircea Mocanu - Bistrița, Gheorghe Mureșan, Florin Strejac - Tg. Mureș, Ioan Pop - Sighetul Marmației, Maxim Dumitraș - Sângeorz Băi, Simion Moldovan - Reghin, Mihail Tudor - Valea Popii, Ionel Iștoc, Camelia Cilianu, Dumitru Ioan Cozma - București, cu lucrările: „Hoțul de timp", „Masă", „Scoarță", „Lucarnă", „Locuire", „Păcatul", „Adam și Eva", „7 pași", „Fereastră"). Din păcate, lipsa banilor a întrerupt acest gen de activități în muzeu.

Televiziunea a început să utilizeze tot mai frecvent muzeul în aer liber pentru înregistrări și filmări de spectacole folclorice: TVR1, TVR2, PRO TV, ANTENA 1, TV Tg. Mureș, PRIMA TV, OTV, TV CLUJ, TV Târnăveni, TV Reghin, DAReghin TV. Cea mai intensă colaborare s-a realizat cu TVR2, emisiunea „Zestrea românilor", în perioada octombrie 2005 - iunie 2006, realizându-se 14 filme documentare, având ca subiect creația materială și spirituală a populației din ținuturile mureșene.

Valoroasă este și colaborarea permanentă cu instituțiile de cultură și școlile din Reghin și județ, în organizarea activităților culturale. Suntem în permanentă colaborare cu școli și cu instituții de cultură ale județului Mureș, preocupate de păstrarea tradițiilor populare, în cadrul unor proiecte general intitulate „Redescoperirea tradițiilor", cu Liceul Economic Tg. Mureș, Gimnaziul de Stat „Mihai Viteazul" Tg. Mureș, Colegiul Național „Unirea", în pregătirea portofoliului de participare la Concursurile Naționale de Civilizație și Cultură populară, cu Universitatea Populară Tg. Mureș, în organizarea anuală a Săptămânii Educației Permanente etc. Activitățile desfășurate ne-au confirmat interesul deosebit pe care toți participanții îl manifestă, atât față de obiectivele teoretice, cât și față de problemele practice cu care s-au confruntat. Interesul elevilor pentru toate aspectele legate de cercetarea pe care trebuie să o întreprindă a fost confirmat și de numărul mare de voluntari atrași,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai ales, de latura practică a proiectelor. Este îmbucurător faptul că cadrele didactice de la aceste școli au înțeles ideea că instituția școlară trebuie să fie focalizată pe interesele elevilor, iar educația modernă este chemată să-și întemeieze filosofia modelatoare și pe asumarea experienței înaintașilor. Este îndeobște acceptată ideea că numai cunoscându-ți bine rădăcinile, poți aprecia ceea ce au făcut înaintașii și, în același timp, poți mai bine evalua calitățile și capacitățile celor din jurul tău, pe un asemenea temei conviețuirea nemaifiind o povară.

Nu au lipsit din muzeu nici lansările de carte, amintesc câteva: *Părinții noștri țărani*, autor Mihai Suciu; *Economia agrară*, autori Ioan Costea și Tiberiu Ștef; *În naosul râului* - autor Valentin Marica; Catalog *Colecția de ștergare a Muzeului Etnografic Reghin*, autori Maria Borzan, Aurelia Danciu; au prezentat Nicolae Băciuț, Lazăr Lădariu, Valer Pop; Catalog de colecție *Broderii săsești*, autor Livia Rusu; a prezentat Valentin Marica; *Calendarul creștin ortodox în iconografie*, autori Maria Borzan, Roxana Borzan; a prezentat Nicolae Băciuț; *Catalogul „500 ani de tipar românesc"*, autori Florin Bogdan, Elena Mihu, *Din zestrea ținutului mureșean*, autori Maria Borzan, drd. Roxana Maria Man.

Fig. 11. Lansare de carte la muzeu

Fig. 12. Lansare de carte la muzeu

Pe linia păstrării gustului pentru frumosul tradițional, trebuie pus și sprijinul acordat de muzeul reghinean la înființarea unor muzee sătești, cum ar fi: muzeul „Amintiri din strămoși" din Idicel Pădure,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

înființat de Rafila și Mihai Moldovan, în anul 2001, muzeul sătesc Rușii Munți (2006), muzeul virtual Ideciu de Jos, organizat de Alexandrina Șerban, colecția etnografică „Bordeiul lui Moș Trifon", înființată de Victoria Fodor Demian, Pietriș Vale, în 2010.

Au fost și ocazii în care muzeul a dus salutul și mesajul reghinenilor în străinătate, prin expoziții, conferințe, workshop-uri, spectacole folclorice, făcând cunoscută creația culturală românească peste hotare. Amintesc expoziția din Vianen (Olanda, 1995), expoziția de icoane pe sticlă din Budapesta (Ungaria, 1994), cele două expoziții de icoane din Paris - Bourg-la-Reine (Franța, 2000, 2008), expoziția de icoane din Feyzin (Franța, 1995), cea din 2008 din Chișinău (Rep. Moldova) și participarea complexă (demonstrații, expoziții, workshop-uri și spectacol folcloric), în 2005, la Savigliano (Italia). Două dintre aceste manifestări complexe desfășurate în străinătate au avut un impact și o importanță deosebită. Este vorba de expoziția de icoane „Icoana - fereastră către cer", din Bourg-la-Reine, Franța, organizată în perioada 16-25 mai 2008, în cadrul unui complex de manifestări reunite sub titlul „Culturi, icoane și scriere", expoziții și conferințe, unde 50 de panouri și vitrine au prezentat biserici bizantine, icoane ortodoxe, iconostase din bisericile din împrejurimile Parisului, icoane românești pe lemn și sticlă, icoane carpatine (din Polonia, Ucraina, Slovacia, Rusia, România), caligrafie arabă și ebraică, realizându-se întâlnirea generalului și a particularului din cultura și arta religioasă a lumii orientale și occidentale. Expoziția muzeului reghinean a constituit un fragment de istorie și sentiment românesc, care a arătat publicului din Bourg-la-Reine, dar și specialiștilor în scriere și iconografie din Europa, prezenți la manifestări, bogăția și particularitățile culturii românești în domeniul iconografiei. Expoziția a fost completată de două videoconferințe, sub genericul „Icoane românești pe sticlă".

De o valoare remarcabilă a fost și participarea muzeului reghinean, în colaborare cu Primăria Reghin și Asociația Județeană de Dezvoltare Montană Mureș (AJDMM), la Festivalul Internațional al Pâinii de la Savigliano (Italia), în perioada 23-26 septembrie 2005. Această manifestare amplă, la care au participat opt țări europene și opt

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 13. Expoziția
Icoana - fereastră către cer
Bourg-la Reine (Paris) 2008,
autor Maria Borzan

Fig. 14. Obiceiul
Cununa grâului
Festivalul Pâinii,
autor Maria Borzan

regiuni ale Italiei, a avut ca temă, funcțiile și simbolistica pâinii - personaj copleșitor, care a avut de-a lungul timpului rolul principal în viața omului, devenind, din hrană concretă, un simbol general al vieții. Fiecare delegație, formată din reprezentanți ai autorităților locale, experți etnografi, ghizi, brutari, tineri și grupuri folclorice, a prezentat pâinea ca un produs tradițional dar și un simbol al valorilor și identității unui popor. Munca depusă de delegația reghineană, în realizarea de pliante legate de civilizația și simbolistica pâinii, de potențialul turistic al zonei și al țării, pregătirea intervențiilor la cele trei ateliere, a spectacolelor prezentate acolo, obiceiul cununii de grâu, calitatea produselor oferite de cei doi brutari în timpul demonstrației, organizarea standului (expoziției) Reghinului, toate au fost răsplătite din plin prin aplauze și felicitări. Amploarea acestei participări este dovedită și de filmul realizat de TV Reghin, participantă la acest eveniment. Dar, din păcate, așa cum se întâmplă deseori la români, excludem pe cei care se remarcă la ediția următoare, din anul 2007, muzeul a fost exclus, tocmai el, cel care s-a ocupat de organizarea acestei participări sub toate aspectele, la prima ediție.

Muzeul etnografic simbolizează, la ora actuală, îngemănarea atotcuprinzătoare dintre cercetare, conservare și valorificarea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

expozițională a universului valorilor patrimoniului culturii populare, reprezentând totodată locul în care valoarea artefactelor este cel mai concludent exprimată prin evidențierea trăsăturilor utilitare, tehnice și artistice. Este, în același timp, și locul în care specialiștii lasă să treacă timpul pentru ca munca lor să devină VALOARE și să o poată așeza alături de obiectele de patrimoniu pe care muzeul le păstrează, conservă și le transmit urmașilor, dar nu oricum, ci îmbogățite cu ceva și din sufletul lor. Totul a fost posibil prin efortul colectivului de specialiști ai instituției. Așa au înțeles oamenii muzeului, să muncească și să realizeze legătura puternică între generații, îmbinarea tradiției cu noul, spiritualitatea unui neam. Intrați, deci, în muzeul nostru ca într-un sanctuar, cu sfială și cu dorința de a cunoaște cât mai multe și nu uitați că răsplata pe care o așteptăm este bucuria, privirea, zâmbetul și cuvântul de mulțumire al dumneavoastră, oaspeții noștri.

Se cuvine să aducem mulțumiri și celor care au înțeles nevoile financiare ale muzeului. La realizările obținute de muzeu în perioada 1987-2010 au contribuit și numeroase intreprinderi și firme din Reghin sau împrejurimi, prin sprijinul financiar sau în produse acordat. Le mulțumesc din suflet că ajutorul oferit de ei au făcut posibile atât de multe și valoroase activități în muzeu și mă rog bunului Dumnezeu să-i răsplătească.

Consider necesară și consemnarea câtorva din aprecierile trecute în Cartea de Aur a muzeului:

„Mărturii ale vremurilor trecute, muzeele au fost și au rămas instituțiile cel mai reprezentative ale atitudinii colective comunitare față de imaginea propriei sale identități culturale. Cinstite de oficialități în momentele inaugurale sau aniversare, recunoscute ca valori identitare în momentele circumstanțiale ale unor vizite oficiale, deopotrivă de autorități și localnici, muzeele au fost și au rămas templele slujite cu venerație, cu spirit de sacrificiu, cu o devoțiune dusă dincolo de orice ambiție personală, de cei mai umili, cei mai dăruiți, cei mai sincer devotați trezorieri ai comorilor naționale - muzeografii. Pentru tot ce au întreprins, de la mic la mare, de la director la supraveghetor, cele două generații de muzeografi care au avut

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în frunte și în suflet pe Anton Badea (fie iertat acolo Sus unde se odihnește întru Domnul), sau astăzi, pe Maria Borzan, toată lauda noastră, dimpreună cu marea recunoștință pe care le-o datorăm, deopotrivă, specialiști, demnitari, politicieni sau marele public.

Plec cu sentimentul, mereu reîntremat, că atâta timp cât există oameni de vrednicia Mariei Borzan, muzeografia românească are, totuși, un viitor."

22 octombrie 1999, senator prof. univ. dr. Corneliu Bucur, director general al Muzeului „Astra"Sibiu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Ne pare bine că avem onoarea să primim adevărați cercetători ai etnografiei și reprezentanți ai vieții culturale românești din toată țara la aniversarea Muzeului Etnografic al municipiului Reghin. Ca edil al orașului urez bun venit, să vă simțiți bine în municipiul nostru și să plecați cu amintiri plăcute. Aș vrea să mulțumesc doamnei director Maria Borzan pentru tot ce a făcut pentru municipiul nostru și Muzeul Etnografic. Nu e ușor să cutreieri satele, să cauți și să aduni obiecte valoroase și reprezentative pentru zonă, care să poată vorbi peste ani de tradițiile locului."

Ing. Nagy Andras,
Primarul municipiului Reghin

„Cinstim astăzi, pe cei care, în condiții grele de muncă, au trudit la dezvoltarea Muzeului Etnografic din Reghin.
Cinstim astăzi 50 de ani de activitate intensă, în care acești oameni, cu o răbdare de fier, au clădit lada de zestre a locuitorilor meleagurilor reghinene."

Maria Precup,
Viceprimarul municipiului Reghin

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Sărbătorim semicentenarul unei instituții de cultură, puternic ancorate în peisajul muzeografic național, o instituție cu un patrimoniu deosebit, cu un colectiv de excepție. Muzeul Etnografic din Reghin a reușit să ajungă în cei 50 de ani de existență un reper moral și profesional, atât la nivelul acestei zone, cât și la nivelul muzeografic național."

Mihail Gorgoi,
Șeful Corpului de Control
din cadrul Ministerului Culturii
și Patrimoniului Național

„Dacă Muzeul Etnografic Reghin arată așa cum puteți vedea cu toții, și pe dinafară și în depozite, se datorează profesionalismului, devotamentului, abnegației colectivului acestei instituții și, nu în ultimul rând, celor din administrația locală, care au susținut idealurile muzeale ale acestui oraș. Rețineți însă că pentru Reghin, ca traseu turistic și cultural, Muzeul Etnografic e reperul cel mai important, greu de ocolit pentru cei care privesc către trecut și pentru cei care vor să se înțeleagă pe ei înșiși în prezent și care văd orizontul viitorului prin orizonturile moștenirii etnoculturale."

Dr. Nicolae Băciuț,
Director al Direcției Județene pentru
Cultură și Patrimoniu Național Mureș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„L-am văzut de câteva ori pe Anton Badea, și personalitatea lui m-a impresionat. La această aniversare vedem roadele muncii sale, continuate cu succes de Maria Borzan, cea care a preluat munca începută cu zeci de ani în urmă. O felicit pentru faptul că prin munca depusă la Muzeul Etnografic din Reghin, printr-un efort extraordinar, a făcut din această instituție o perlă a coroanei județului Mureș."

Paula Popoiu, Director Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti" din București

„Trebuie să cinstim munca celor care au făcut și fac ceva în continuare pentru această instituție culturală de prestigiu. Se cuvine să le aducem omagiile noastre, tuturor, iar pentru acest muzeu, ca instituție, la acest frumos moment aniversar nu pot decât să spun: vivat, crescat, floreat!"

Dr. Mihai Dâncuși, Director Muzeul Maramureșului Sighetu Marmației

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

THE MUSEUM FROM REGHIN, 50 YEARS OF EXISTENCE

During its 50 years of existence, the museum has defined its modern functions: patrimonial-preservative and instructive-educational. The institution grew following a natural continuity, manifested in the preoccupation towards the development of its patrimony, in finding new ways of exposing and evidencing the studied processes. The study shows the national and zonal context in which the museum was founded, in 1 January 1960, the development of the collections, from 64 to 6987 pieces, the research activity, the photographic and film archive, the main activities - 128 exhibitions, workshops, festivals, catalogues, the activity of preservation and restauration of the patrimony pieces.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LE MANAGEMENT DE LA REPRÉSENTASION DES IDENTITES CULTURELLES DANS LES MUSEES DE L'ENVIRONNEMENT MULTI-ETHNIQUE

dr. Dorel MARC[1]

Cadre theorique, perspectives, priorites dans les politiques culturelles des comtes de Mures, Harghita et Covasna

Les musées, en particulier ceux du profile ethnographique, ethnologique ou anthropologique, sont plus préoccupés paradoxalement même pendant la mondialisation avec la gestion de la connaissance des identités culturelles dans le milieu multiethnique.

Il s'ensuit d'au dessus d'une part, la peur face à la mondialisation, mais d'autre part la possibilité d'une exacerbation du nationalisme comme marque identitaire. Dans ce climat, le problème de la préservation du patrimoine culturel devient une constante de la préoccupation, de la préservation de l'identité culturelle et la notion de patrimoine culturel doit également être vue dans toute sa complexité et importance actuelle.

L'Europe représente en fait une histoire de l'inter-culturalité européenne, elle créant la dépendance civilisationelle, la cultivation d'un système de codes publics, de symboles, d'images communes avec rôle unificateur, avec fonction de liant socio-culturel dans l'espace géoculturel et politique consacré.

L'histoire européenne est une succession d'harmonies et scissions, les épisodes d'unité originent dans le dialogue culturel, l'inter-culturalisme se confond en fait avec la formation de l'Europe.

A partir de ces explications polymorphes et antagonistes de la

1 Cercetător ştiinţific, Muzeul Judeţean Mureş, Secţia de Etnografie şi Artă Populară, Târgu-Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

primauté d'une ethnie ou de l'autre dans l'espace transylvain, dérive aussi la dimension mythique de la perception de Transylvanie comme une zone de conflit politique et culturel. De cette façon, la perception ethno-symbolique de la Transylvanie ne rentre pas dans la catégorie des représentations spécifiques des mythes de la coexistence.

Le musée, plus que toute autre institution, répond au besoin de mémorisation collective et d'objectiver l'identité sociale, feignant d'être un monde, à approfondir la vérité d'un moment ou d'un endroit et de le rendre perceptible au visiteur qui se trouve en plein processus de quête identitaire du soi et de l'Autre. Cette institution a également la tâche difficile de créer *des espaces communes de la mémoire*[2].

En sa qualité d'expression organisée, institutionnalisée de la mémoire volontaire, le management des musées ou de leurs départements d'ethnographie, d'ethnologie ou d'anthropologie, force lui en *est* d'établir *des modèles de mémorisation* dire quoi, comment et combien est-il bon et sain de se rappeler d'un monde perdu ou «en danger». «Le musée est généralement considéré comme un lieu privilégié de la mémoire, et par conséquent, un soutien efficace pour les jeux d'identité». Habituellement, nous entrons dans l'espace muséal, qui est conventionnelle, avec la pensée qu'on peut reconstruire une présence, que les objets exposés nous montreront la voie de succès vers la totalité sociale, économique, religieuse, technique, symbolique et esthétique representée par la communauté *capturée* dans les salles du musée.

Finalement, le musée arrive à réaliser «une tentative d'élucidation et d'interprétation de ces objets»[3] qui ont été arrachés du contexte d'origine, où ils ont été soumises aux lois impérieux de la façon d'utiliser et auxquelles on peut créer plusieurs destins possibles, selon une logique nouvelle régie par d'autres principes, tels que ceux liés à l'esthétique, la conception muséologique et muséotechnique.

Ligia Fulga, directrice du Musée d'Ethnographie de Brasov (membre du coseil ICOM-Romania), en tant que membre du conseil

2 Elena Platon, „Muzeul - loc al uitării", în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca, 2005, p. 289.

3 *Ibidem*, p. 290, apud *Territoires de la mémoire. Les collections du patrimoine ethnologique dans les musées*, Paris, Éditions de l'Albaron, 1992, p. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

directeur de l'Association des Sciences Ethnologiques de Roumanie, se demandait dans quelle mesure le territoire de la Roumanie, titulaire de valeurs culturelles identitaires et non identitaires est étudié et mis en évidence dans le but de thésaurisation des collections du musée, montrait que le réseau muséal est soumis aux nouveaux défis, qui doivent être pris en compte par le management des musées, certains proposant et explorant des nouveaux langages créatifs, d'autres distribués en Roumanie documentent, interprètent et présentent des stratégies pour garder l'identité locale, zonale, régionale ou sont représentatives en plan national[4].

En ce qui concerne le territoire du monde rural, il détient encore des valeurs matérielles et spirituelles, les musées devenant un espace de représentation de ce territoire, qui est délibérément valorisé. Les institutions muséales illustrent la spécificité du territoire et insistent à travers leurs programmes sur certains sujets étroitement y liés, le but ultime des musées est de récupérer l'identité locale qui diffère d'une région à l'autre. Les symboles identitaires fondamentaux sont représentées par *les costumes, la langue, les habitudes*, qui doivent être connus et «stockés» dans les musées, pour chaque ethnie, mais tout aussi important est de trouver l'interculturalité, les canaux de liaison entre eux, la cohabitation sur le même territoire, les potentialités humaines et économiques à peu près égales et la structure professionnelle semblable, étant généralement considérés comme déterminations non-symboliques[5].

Découle de ce qu'on avait énoncé que la muséalisation de ces identités ethno-culturelles commence de l'orientation de la gestion muséale vers la sélection et la création d'un patrimoine qui doit faire la preuve de l'authenticité et de la représentation spécifique, c'est-à-dire la création de collections composées de *pièces-documents* avec message identitaire et des *pièces-documents de liaison,* communes à toutes communautés existantes. Cela implique la formulation de concepts théoriques claires et l'adoption d'une stratégie globale

4 Ligia Fulga, „Reprezentativitatea patrimoniului etnologic din România în muzeele de profil", în *Caietele ASER*,1,2005, Oradea, 2006, p. 113.

5 *Ibidem*, p. 114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pour *la récupération du discours identitaire*[6]. On a également noté que, généralement, les collections du musée ont énrégistrées une certaine tendance qui se trouve presque chez toutes institutions dans le sens que la part la plus importante de toutes les piéces, est la collection de costumes populaires et de textiles décoratifs. Cela était dû à l'idée que, *les costumes, par exemple, ont une représentation frappante de l'identité dans la définition du spécifique d'une zone ou d'une autre,* cette idée de base est une priorité pour l'ethnographie roumaine, auquelle on ajoute bien sûr la valeur esthétique qui dicte souvent la sélection.

En ce qui concerne la représentativité, on mis la question : qui devrait être la relation entre les morceaux choisis pour être introduites dans la collection et l'amplitude de la zone ethnographique à montré ?; c'est-à-dire le nombre des localités incluses dans une zone et le nécessaire de représenter à travers les pièces de musée.

La même analyse montre donc qu'en termes de collections illustrant des occupations et des métiers dans les régions ethnographiques de la Roumanie, elles auraient valeur non-identitaire, pour quelle raison la stratégie de la Constitution est une autre et cherche la réalisation d'inventaire technique qui explique les procédures et les opérations utilisées dans différents intervalles de temps; «les types morphologiques présentées evolutivement indiquent le développement d'un métier et d'une occupation qui a un haut degré de généralité comme propagation dans les territoires.»[7]

Dès le début, l'ethnomuséographie «post-décembriste» (après 1989), alors qu'elle aussi passait sur la route de l'intégration européenne, s'est confrontée avec l'un des problèmes du monde contemporain, nommément cela du rapport entre l'identité européenne et ses relations avec les identités nationales, en fait, le rapport mondialisation - identité. Ce problème conduit à «une série de questions telles que: on peut realiser une interculturalité qu'implique une perméabilité mutuelle pour fusionner? *Dans quelle mesure les cultures nationales sont perméables afin de faciliter la*

6 *Ibidem.*

7 *Ibidem*, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fusion d'éléments étrangers). La renonciation aux ultra-spécificités peut conduire à une uniformité presque monotone?[8]

Le muséolog Ioan Opriș affirmé qu: «Le patrimoine culturel - dans son hypostases naturelles, historiques et techniques se caractérise par une tendance vers l'universalisme, son sort suppose le passage de la sphère de déclaration politique partisane à celle d'intérêt réel, social et économique global. Récemment, a été introduit dans les politiques culturels actives le terme de *patrimoine conceptuel,* issu du support et de la charge morale, émotionnelle idéationnelle de la perception des quelques groupes ou des pistes «culturelles» même composées des monuments, sites et objets culturels qui leur appartenant. Cet héritage conceptuel est perçu aussi au niveau des conséquences découlant de certaines activités humaines, ayant ainsi couleur, son, étant joué par inventions ou innovations, performances.»[9]

Résulte qu'en plus de leur caractère mémoriel d'attirer (mémoriel pour le public et individus sur des personnalités, des lieux et des espaces, des faits, des événements), ce genre de valeurs dépasse le cadre matériel, le soutien, la construction, en passant dans l'idée, dans concepts et formes diverses qui prouvent la capacité créative (positive ou négative) de l'homme»; on note encore que 'longtemps, «les gens ont été dirigés vers la compréhension autoritairement - dimensionnée des biens culturels»; les plus précieux étant les plus anciennes et les mieux connues, *aujourd'hui nous on parle d'un patrimoine dans sa diversité locale, régionale, européenne,* qui peut être prolongée... « Si compris, «le patrimoine culturel implique la perspective du passée, mais aussi du présent et du future de l'action humaine dans un espace donné. »[10]

Aussi on note que, aujourd'hui, nous assistons à une *re-invention de la tradition, a un rédimensionnement des institutions*

8 Steluța Pârâu, „Prezervarea patrimoniului etnografic în contextul: Identitate culturală vs. Globalizare. Premise teoretice. Studiu de caz", în *Cibinium*, Sibiu, 2006, p. 33.

9 *Ibidem,* apud Ioan Opriș, *Transmuzeografia,* Ed. Oscar Print, București, 2000, p. 24.

10 Steluța Pârâu, *op.cit.,* p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

qui d'une manière logique constituaient la structure de résistance de la communauté. Mais dans le processus d'évolution de la société, la communauté est sujette aux changements ressentis au niveau de la structure de surface du système (les relations inter-communautaires)[11] et aussi au niveau de la structure profonde (les relations intra-communautaires). Ainsi, la communauté ajoute de nouvelles valeurs materielles et spirituelles aux celles considérées traditionnelles, démontrant le caractère d'ouverture de la culture et de la civilisation de toute communauté. Face a une nouvelle valeur créée, l'individu et la communauté réagissent, face aux changements on fait appel à la tradition, justement pour préserver l'identitaire culturel sans renoncer à l'innovation, au progrès.

Le patrimoine culturel - vecteur de l'identité

En Europe marquée par les changements survenus après 1989, le musée comme espace de communication peut devenir un porteur des messages visuels, un instrument de l'éducation qui contribue à compléter certaines carences dans le processus éducatif, en encourageant l'instruction et l'éducation.

Dans les anciens pays totalitaires, où les musées aussi qu'autres institutions culturelles, ont été utilisés comme des outils pour manipuler les masses, il y avait le désir de réévaluation des priorités concernant les fonctions et les objectifs de ces institutions.

Les musées exigent le respect face aux valeurs du patrimoine culturel à travers des expositions qu'ils contiennent étant appropriée la réalisation des activités qui ont comme but l'éducation par la culture.

L'impact avec l'image, avec l'objet du musée, crée un contexte émotionnel qui favorise les approches éducatives complexes.

L'éducation à travers le patrimoine culturel peut mettre en évidence l'existence objective des espaces multiculturels, peut faire connues et respectées les valeurs spirituelles de chaque ethnie en insistant sur les éléments d'interférence et sur les influences

11 *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mutuelles causées par la coexistence depuis siècles de la majorité avec des minorités.

Découvrir les similitudes entre les cultures, la connaissance de l'héritage culturel commun, mais aussi la mise en valeur de la diversité comme élément d'enrichissement mène à la compréhension et la tolérance.

Le patrimoine culturel des communautés minoritaires et majoritaires qui vivent dans le même territoire est un moyen fondamental de connaissance mutuelle conformément à la Recommandation 1111 de l'Assemblée Parlementaire du C.E. de 1989 «la tolérance et la solidarité découlent d'une meilleure connaissance de l'autre».

Comme un bon exemple nous pouvons citer le projet «Cohésion sociale et patrimoine culturel», financé par le Conseil de l'Europe à travers le programme «Mesures de Confiance» - qui a proposé une stratégie d'éducation visant à créer une atmosphère de compréhension interculturelle. Il a souligné le rôle des musées et de la pédagogique muséale dans la gestion de la diversité en respect de l'intégration des différences. Ainsi, le musée devient l'espace de communication aussi à travers les projets qui valorisent le patrimoine des minorités dans le contexte de la culture nationale, dans l'idée généreuse de créer une cohésion sociale.

Le management muséal doit retourner périodiquement avec l'appel à la tradition, en fait ça signifiant sa re-invention et pour cette raison, certains chercheurs soutiennent que la mondialisation ne doit pas être considérée comme un phénomène de mélange, mais comme un phénomène dans lequel une communauté re-assied les modèles culturels: «La mondialisation n'est pas et ni ne doit pas être comprise comme le danger de perte d'identité ou la tradition comme la principale coordonné de définition du localisme définit à travers la communauté. La mondialisation exige la réinvention de la tradition comme phénomène naturel de ce processus, le seul instrument régulateur de tension et des attitudes des individus qui se sentent harcelés quotidiennement par une société en une rapide et perpétuelle évolution. La tradition, remodelée, mise l'individu en nouvelles modèles culturelles et l'aide à réinventer sa identité

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

du participant à un système ouvert, à rétablir sa stabilité et sécurité dans le tangage d'un monde en perpétuel mouvement.»[12]

La thésaurisation, la conservation et la préservation du patrimoine culturel devient une condition *sine qua non* de l'argumentation de l'identitaire culturel par rapport aux autres cultures dans le processus de mondialisation et les institutions muséales ont à cet égard un rôle important.

Dans la grande masse du patrimoine muséal font partie les biens muséaux, c'est-a-dire tous les objets culturels trouvés en possesion des musées et dans collections publiques ou privées, reconnues en ce sens. Il a un caractère ouvert aux fins de la couverture par connaissance aussi comme par création des nouveaux et nouveaux biens qui reçoivent attribut muséal. Cet activisme du patrimoine culturel est conditionné par la conception même de ce que signifie la culture et ce que doit être conservé dans son nom. »[13]

Le management de la connaissance muséale signifie aussi que plus muséologues et muséographes cherchent à dépasser la présentation descriptive et narcissique de l'identité culturelle indépendamment du niveau auquel est faite - locale, régionale, nationale. L'accent se déplace aujourd'hui en muséographie de la présentation des objet mêmes à la présentation des «groupes domestiques», aux domaines culturels, de la présentation des objet mêmes a la présentation, autant que possible, du contexte naturel et social, considérant que seulement de cette façon, fondée sur des comparaisons qui capturent les valences particulières de l'identitaire culturel dans le processus de l'imagologie ethnographique et par défaut de la mondialisation.

On résulte que l'identitaire culturel dans la position actuelle de son accomplissement devait être connu aussi dans les coordonnes du temps passé, l'identitaire culturel en se retrouvant dans l'espace du musée. Le problème «de la patrimonialisation liée à la prolifération des musées avec identité locale est un aspect de l'ethnographie

12 *Ibidem,* apud Mihai Fifor, „Globalizare și localism sau despre reinventarea tradiției", în *Datina,* Constanța, anul VII, nr. 16, 1999, p. 8.

13 *Ibidem, apud* I. Opriș, *op. cit.*, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aussi que d'ethnomuséologie contemporaine et se dessine comme un phénomène de société.»[14] Le problème lié à la prolifération des musées ou des unités muséales (collections de petite taille) avec identité locale a été et reste encore aiguë dans la zone actuelle des comtés de Harghita et Covasna.

La recherche sur le terain et la documentation des objet d'ethnographie, d'ethnologie, d'antropologie.
Questions d'actualité du CIDOC-ICOM

Le contenu des colection et musée 'ethnographie,'ethnologie, d'antropologie - varie d'un pays et d'un musée à l'autre.

Les ethno-musée ne font pas toujours de recherches sur la terain ce qui est pourtant trés important pour documentation des doneé materielles. Ils utilisent donc le plus souvent la recherche bibliographique.

La plupent du temps les object d'ethnographie, d'ethnologie, d'antropologie - sont acquis per les ethno-musées: lors de recherche sur le terrain; par des dons aux musées; par l'achet à des antiquairs.

Le besoin d'information concernant les activités des autres musées et la manière dont ils gèrent les problèmes de documentation, ainci que la nécesité de leur collaboration deviennent de plus en plus évidents. Ils est donc indispensable qu'ils collaborent et reçoivent les informations des autres musée.

Certaines se concentrent sur les problémes de la documentasion, d'autres sur des aspectes généraux. Les plus connues sont: le Réseau des musées d'etnographie, qui permet l'echange d'information; le Comité international de l'ICOM (CICME) pour les musée d'etnographie; quelque réseaux locaux on nationaux de musées d'etnographie tel que le réseau des musées d'etnographie, chargé de la diffusion des connaissances sur la documentation des objet d'ethnographie, d'ethnologie, d'antropologie dans le musées; la creation d'un dictionnaire multilingue de champs utilisés pour la documentation des objet d'ethnographie, d'ethnologie, d'antropologie; un manuel de normes pour les colections

14 *Ibidem,* capitolul „Muzeografia etnografică", p. 189-230.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

d'ethnographie, d'ethnologie, d'antropologie[15].

L'histoire de la région le quelle reference, constitue un des premiers objets de dispute entre les élites roumaine et hongroise (élite hongroise de Roumanie et de Hongrie). Les principales controverses portent sur la question de l'«antériorité» sur ce territoire. Les deux populations s'accusent mutuellement de falsifier l'histoire et plus particulièrement la date supposée de leur arrivée sur le territoire et leur rôle dans l'histoire de la région[16].

Dans les controverses entre les deux parties, ce patrimoine devient la preuve et le symbole de leur ancrage historique dans un espace, symbole du lien interne et de sa différence par rapport à l'autre. Ce patrimoine devient pour la communauté une preuve de son antériorité sur ce territoire, permettant de revendiquer une légitimité quant à son contrôle[17].

Dans un questionnaire mentionné ci-dessus, adressé aux musées de Roumanie, qui s'est avéré très utile dans les discussions des premières conférences nationales de l'Association des Sciences Ethnologiques de Roumanie, on exigeait, parmi d'autres, des réponses liés à la façon dont les minorités sont représentées, étant connu le fait que la diversité culturelle est due, par défaut, aussi par l'affirmation identitaire de l'autre. La conclusion a été qu'ils se retrouvent dans un procent considéré comme non concluant comme présence dans les collections des musées qui ont répondu à ce questionnaire-là.

L'institut Interculturel de Timisoara peut être cité à cet égard comme un bon exemple, car il a coordonné plusieurs projets mise au service de l'amélioration des relations parmi différents ethnies et la population majoritaire, de la démocratie et des droits humains. Il a très bien collaboré avec le Musée du Banat de Timisoara et avec

15 Penelope Theologi-Gonti, „Collections ethnographique et documentation muséale", dans *Cahier d'etude Comité pour la documentation (CIDOC)*, 3, 1996.
16 Bianca Bote, „Ville, frontières et territoire à travers l'exemple de la ville de Cluj-Napoca de Roumanie", dans *Etudes balkaniques: état des savoirs et pistes de recherche*, Paris, 2002, Atelier «Frontières et territoires»
17 *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

autres musées dans le pays, les plus nombreuses de Transylvanie et son modèle pourrait être prélevé et testé dans autres musées, y compris ceux des comtés de référence de cette étude.

Les élites roumaines et hongroises entrent en conflit par le biais de ces biens culturels et construisent chacune de leur côté « *leur* » *patrimoine*, et autour de lui, leur propre récit, leur propre histoire. Pour chacune des parties, le patrimoine devient la preuve et le symbole de leur ancrage historique sur ce territoire, de leur antériorité dans cet espace, ce qui leur permet de revendiquer unelégitimité quant au contrôle de ce territoire[18].

En conclusion, la continuation de l'étude sur la façon de représentation des identités culturelles dans les musées est impérative pour clarifier certains aspects liées à la représentativité d'ethnocultures dans l'espace multiethnique.

La cohésion sociale et le patrimoine culturel représentent un défi que nous le comprenons d'abord comme surmontement du concept traditionnel de musée en tant que dépositaire et de conservateur du patrimoine culturel et en reconsidérant le musée comme espace de mémoire, de communication et de projet.

Ces espaces représentent les trois pôles de l'identité culturelle à travers quels on peut articuler l'espace muséal avec celui extramuséal à travers des groupes multiculturels. L'ouverture d'espace muséal à des minorités basée sur le principe que la gestion positive de la diversité passe d'abord par la connaissance et la compréhension à travers le patrimoine culturel des minorités et de la majorité.

Antonio Perotti a déclaré qu'aujourd'hui se manifeste la tendance de la culture «de se localiser, d'emprunter dimensions communautaires», ce qui pourrait déclencher un processus négatif d'exclusion, de discrimination et intolérance. Le problème irréversible du pluralisme des sociétés européennes est devenue une réalité qui ne peut pas être contestée. L'Europe est confrontée au problème des minorités et du pluralisme religieux. Cette éducation

18 Idem, autour du patrimoine: questions transversales a partir de quatre terrains, ce texte représente une synthèse des interventions faites dans le cadre d'un séminaire du CREA tenu en décembre 2001.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vise à établir et développer les relations entre les écoles et autres établissements d'enseignement, la création des véritable réseaux de solidarité[19].

Finalement, les musées regionaux partagent un même obiectif : créer et promouvoir l'harmonie sociale considérée, à la fois défi et opportunité. La force des musée regionaux réside dans leur capacité à déployer de nombreuses stratégies pédagogiques[20]. Les habitants de la région pouvent ainsi renouer avec leurs racines et constrire «des passerelles» entre les générations et les différentes groupes socio-cultureles. La qualité de la relation du musée avec ses visiteurs exerce une influence directe sur l'harmonie de la communauté environnante[21].

Remarque :

Ce travail a été réalisé dans le cadre du projet «Valorisation des identités culturelles dans le processus de globalisation», cofinancé par l'Union Européenne et le Gouvernement de la Roumanie, du Fond Social Européen, par le Programme Opérationnel Sectoriel de Développement des Ressources Humaines 2007-2013, POSDRU/89/1.5/S/59758, beneficiaire Academie Roumanie.

19 Jacques Chevalier, *Préface*, dans *L'éducation des Enfants des communautés, Rapport final*, Timişoara, 1998)

20 Dorel Marc, „Educaţia interculturală din mediul multietnic în contextul globalizării - curente, opinii. Strategii posibile în pedagogia şcolară şi muzeală din judeţele Mureş, Harghita şi Covasna", în *Caietele ASER - Asociaţia de Ştiinţe Etnologice din România,* nr. 6/2010, Editura Muzeului Ţării Crişurilor, Oradea, p. 135-148.

21 Heimo Kaind, *„Les musées regionaux: un outil de choix en faveur de l'harmonie sociale",* dans *Nouvelles de l'ICOM*, nr. 2, 2010.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

BOTEA, Bianca, „Ville, frontières et territoire à travers l'exemple de la ville de Cluj-Napoca de Roumanie", dans *Etudes balkaniques: état des savoirs et pistes de recherche*, Paris, 2002, Atelier «Frontières et territoires»

CHEVALIER, Jacques, *Préface*, dans *L'éducation des Enfants des communautés, Rapport final*, Timișoara, 1998

FIFOR, Mihai, „Globalizare și localism sau despre reinventarea tradiției", în *Datina,* Constanța, anul VII, nr. 16, 1999

FULGA, Ligia, „Reprezentativitatea patrimoniului etnologic din România în muzeele de profil", în *Caietele ASER*, 1, 2005, Oradea, 2006, p. 113-120

KAIND, Heimo, „Les musées regionaux: un outil de choix en faveur de l'harmonie sociale", dans Nouvelles de l'ICOM, nr. 2, 2010

MARC, Dorel, „Educația interculturală din mediul multietnic în contextul globalizării - curente, opinii. Strategii posibile în pedagogia școlară și muzeală din județele Mureș, Harghita și Covasna", în *Caietele ASER - Asociația de Științe Etnologice din România,* nr. 6/2010, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, p. 135-148

OPRIȘ, Ioan, *Transmuzeografia,* Editura Oscar Print, București, 2000

PÂRÂU, Steluța, „Prezervarea patrimoniului etnografic în contextul: identitate culturală vs. Globalizare. Premise teoretice. Studiu de caz", în *Cibinium*, Sibiu, 2006

PLATON, Elena, „Muzeul - loc al uitării", în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca, 2005, p. 289-295

Territoires de la mémoire. Les collections du patrmoine ethnol ogique dans les musées, Paris, Éditions de l'Albaron, 1992

THEOLOGI-GONTI, Penelope, „Collections ethnographique et documentation muséale", dans *Cahier d'etude Comité pour la documentation (CIDOC)*, 3, 1996

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MANAGEMENTUL REPREZENTĂRII IDENTITĂȚILOR CULTURALE ÎN MUZEELE DIN MEDIUL MULTIETNIC AL JUDEȚELOR MUREȘ, HARGHITA ȘI COVASNA

Lucrarea de față își propune să analizeze aspecte actuale ce țin de managementul planificării cercetării și reprezentării identităților culturale în mediul multietnic - unele aspecte fiind prezentate și în cadrul Conferinței Internaționale CIDOC-ICOM (Comitetul Internațional pentru Documentare al Consiliului Internațional al Muzeelor), ediția a 23-a, 2011, Sibiu, România.

Muzeele, în special cele de profil etnografic, etnologic sau antropologic, sunt tot mai preocupate în procesul globalizării cu managementul cunoașterii identităților culturale în mediul multietnic.

Muzeul, mai mult decât orice altă instituție, răspunde nevoii de memorizare colectivă și de obiectivare a unei identități sociale, pretinzând să reprezinte o lume, să aprofundeze adevărul unui moment sau al unui loc și a-l face perceptibil vizitatorului aflat în plin proces de căutare identitară a sinelui și a Celuilalt. Această instituție, mai are și sarcina dificilă de a crea *spații comune ale memoriei.*

În calitatea sa de expresie organizată, instituționalizată a memoriei voluntare, managementul muzeelor sau compatimentele lor de etnografie, etnologie sau antropologie, este nevoit să stabilească *modele de memorizare*, adică ce, cum și cât e bine să ne amintim despre o lume dispărută sau „pe cale de dispariție". *Muzeul este privit îndeobște ca un loc privilegiat al memoriei*, și din acest motiv, *un suport eficient pentru jocurile identității.*

În cele din urmă muzeul ajunge să realizeze o tentativă de elucidare și de interpretare a acestor obiecte, care au fost smulse din contextul inițial, unde erau supuse legilor imperioase ale modului de folosire, și cărora li se pot crea mai multe destine posibile, în funcție de o nouă logică, guvernată de alte principii, cum ar fi cele ce țin de estetică, de concepția muzeologică și muzeotehnică.

De aceste cerințe trebuie să țină seama și managementul muzeelor, unele dintre acestea propunând și explorând limbaje creative noi, documentează, interpretează și prezintă strategii de păstrare a identității locale, zonale, regionale sau sunt reprezentative pe plan național.

În ceea ce privește teritoriul lumii rurale, acesta încă mai deține valori materiale și spirituale, muzeele devenind un spațiu de reprezentare a acestui teritoriu, care ajunge deliberat valorizat. Instituțiile muzeale ilustrează specificitatea teritoriului și insistă prin programele sale pe anumite teme strâns legate de acesta, scopul final al muzeelor fiind acela de a recupera identitatea locală diferită de la o regiune la alta. Simbolurile identitare de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bază sunt reprezentate de port, limbă, obiceiuri, care ar trebui să fie cunoscute și „memorate", în muzee, pentru fiecare etnie, dar la fel de important este și aflarea interculturalității, a canalelor de legătură între ele, locuirea pe același teritoriu, potențialitățile umane și economice aproximativ egale cât și structura ocupațională similară, fiind considerate de regulă determinări non-simbolice.

Decurge din cele enunțate că muzealizarea acestor identități etnoculturale pornește de la orientarea managementului muzeal înspre selecția și crearea unui patrimoniu care trebuie să facă dovada autenticității și reprezentativității specifice, adică constituirea unor colecții compuse din *piese-document* cu mesaj identitar și a *pieselor - document de legătură*, comune pentru etnoculturile existente. Acest lucru implică formularea unor concepții teoretice clare și adoptarea unei strategii globale pentru *recuperarea discursului identitar*. Totodată, s-a observant că în general, colecțiile muzeale au înregistrat o anumită tendință care se regăsește aproape la fiecare instituție în sensul că ponderea cea mai însemnată din totalul pieselor, este reprezentată de colecția de port popular și textile decorative. Aceasta s-ar datora ideii conform căreia, portul popular de exemplu, are o reprezentare identitară pregnantă în definirea specificului unei zone sau alta, această idee de bază fiind o prioritate a etnografiei românești o îndelungată perioadă, la care se mai adaugă desigur și valoarea estetică ce dicta de multe ori selecția.

În ceea ce privește reprezentativitatea, se pune întrebarea care ar trebui să fie raportul între piesele selecționate pentru a fi introduse în colecție și amplitudinea zonei etnografice care trebuie ilustrată, adică numărul de localități incluse unei zone și necesarul de reprezentare prin piese muzeale.

Încă de la început, etnomuzeografia „postdecembristă", trecută apoi și ea pe drumul integrării europene, s-a confruntat cu una din problemele lumii contemporane, și anume a raportului dintre identitatea europeană și relațiile ei cu identitățile naționale, de altfel, raportul globalizare - identitate. Această problematică ducea ea însăși la o serie de întrebări cum ar fi: se poate realiza o interculturalitate ce implică o permeabilitate reciprocă în vederea contopirii? În ce măsură culturile naționale sunt suficient de permeabile pentru a facilita întrepătrunderea elementelor străine; renunțarea la ultraspecificități nu riscă să ducă la o uniformizare?

Rezultă din cele de mai sus pe de o parte, teama de globalizare, dar pe de altă parte și riscul unei exacerbări a naționalismului exclusivist (la toate etniile) ca marcă identitară. Din acest climat, problema prezervării patrimoniului cultural devine o constantă a preocupării, păstrării identității culturale, iar noțiunea de patrimoniu cultural, trebuie de asemenea privită în toată complexitatea și semnificația actuală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Managementul muzeal trebuie să revină periodic cu apelul la tradiție, acesta însemnând în fapt o re-inventare a ei și din acest motiv, unii cercetători susțin că globalizarea nu trebuie privită ca o omogenizare ci ca un fenomen în cadrul căruia o comunitate își reașează tiparele culturale; globalizarea, nu este și nici nu trebuie înțeleasă ca pericolul pierderii identității și nici tradiția ca principală coordonată de definire a localismului definit prin comunitate.

Tezaurizarea, conservarea și prezervarea patrimoniului cultural devine o condiție sine qua non a argumentării identitarului cultural în relația cu celelalte culturi în procesul globalizării iar instituțiile muzeale au în acest sens un rol deosebit.

Managementul cunoașterii muzeale mai presupune ca tot mai mulți muzeologi și muzeografi să caute să depășească prezentarea descriptivă și narcisistă a identității culturale indiferent de nivelul la care se face - local, regional, național. Accentul se deplasează astăzi în muzeografie de la prezentarea obiectelor în sine la prezentarea pe cât posibil, a contextului natural și social, considerându-se că numai în acest fel, pe baza comparațiilor, se surprind valențele particulare ale identitarului cultural în procesul imagologiei etnografice și implicit al globalizării.

Rezultă că identitarul cultural în ipostaza prezentă a performării lui trebuia cunoscut și în coordonatele timpului trecut, identitarul cultural regăsindu-se în spațiul muzeal. Problema patrimonializării legată de proliferarea muzeelor cu identitate locală constituie un aspect al etnografiei dar și al etnomuzeologiei contemporane și se conturează ca un fenomen de societate care este și azi acut în zona actualelor județe Mureș, Harghita și Covasna.

Continuarea studiilor privind modul de reprezentare a identităților culturale în muzee devine imperios necesară pentru lămurirea unor aspecte ce țin de reprezentativitatea etnoculturilor din spațiul multietnic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

EXPOZIȚIA: CERAMICA ÎN CENTRUL TRANSILVANIEI, SEC. XVII–XIX

Angela POP[1]

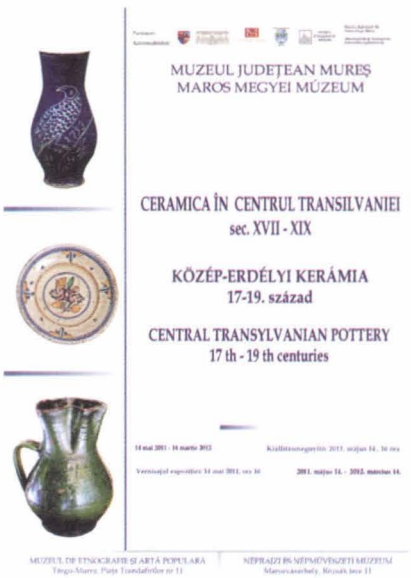

Expoziția ***Ceramica în centrul Transilvaniei, sec. XVII–XIX,*** organizată de către Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară din Târgu-Mureș și vernisată la 14 mai 2011, cu ocazia evenimentelor de *Noaptea Muzeelor,* a fost realizată în parteneriat cu Complexul Național Muzeal ASTRA, Muzeul de Etnografie Săsească „Emil Sigerus" din Sibiu - colaborator și consultant de specialitate fiind d-na Karla Roșca, atât pentru realizarea tematicii expoziționale cât și pentru cercetarea de specialitate a colecției de ceramică.

Parteneri în acest proiect expozițional au fost: Muzeul Național Secuiesc din Sfântu-Gheorghe (consultant științific - Szőcsné Gazda Enikő), Muzeul Municipal Mediaș, Muzeul etnografic din Reghin, Biserica reformată din Cetate, Târgu-Mureș, dar și Secțiile de Arheologie și Istorie ale Muzeului Județean Mureș.

Conceptul expozițional a fost realizat de: Soós Zoltán - directorul Muzeului Județean Mureș, Karla Roșca - Complexul

1 Muzeograf, șef de secție, Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară, Târgu-Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Național Muzeal ASTRA, Kovacs Maria - Secția de Istorie a Muzeului Județean Mureș, Dorel Marc și Angela Pop de la Secția de Etnografie și Artă Populară din Târgu-Mureș. Centrele de ceramică prezentate în expoziție au fost stabilite pe baza relațiilor comerciale și de schimb ale orașului Târgu-Mureș cu Turda, Bistrița, Drăușeni, Saschiz, Ghindari, Solocma, dar au fost prezentate și produse ale olarilor din Târgu-Mureș. Fiind un important centru comercial, datorită privilegiilor obținute, dar și a situării geografice, orașul Târgu-Mureș avea relații comerciale ce se extindeau spre est până la granița cu Moldova, spre vest până la Turda, la nord până în zona Bistriței, la sud până la Sighișoara și Mediaș, iar în târgurile anuale, de importanță națională ale orașului, se vindeau o serie de produse aduse din alte zone geografice, care au influențat pozitiv evoluția industriei locale.

Caracterul inedit al expoziției a fost dat și de expunerea ceramicii provenite din săpăturile arheologice, a ceramicii de breaslă a olarilor din Târgu-Mureș alături de ceramica din centrele sătești. Astfel, au fost expuse o serie de piese provenite din săpăturile arheologice din cetatea medievală din Târgu-Mureș, atât piese ceramice de import (de secol 14-15) cât și produse ale olăritului local (sec. 16-17), iar ceramica de breaslă a fost reprezentată cu unele din cele mai frumoase exemplare - căni de vin smălțuite și decorate pe fond verde, unele având datări și inscripții cu mesaje privind identitatea breslei, diferite formule de interdicții, reguli, avertismente. În expoziție au fost expuse, de la ceramica posthabană sau cea de influență slovacă, la ceramica de Saschiz, Drăușeni, Bistrița, Turda, și până la centrele din Ghindari, Solocma și Cușmed și Ceramica neagră de Deda.

Descoperiri ceramice (secolele 14-17) din Cetatea Târgu-Mureș[2]

Începuturile olăritului târgumureșean datează din perioada secolului 14 (perioada Angevină). Săpăturile arheologice din cetate, reîncepute în 1999 au scos la lumina zilei numeroase vestigii

2 Texte realizate de: Soós Zoltán, Karla Roșca, Kovacs Maria, Dorel Marc, Angela Pop.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ceramice și multe piese deosebite. Pe baza acestui material bogat se pot contura începuturile olăritului local dar și varietatea pieselor de import. Ceramica de import din secolele 14-15 oglindește specificul comerțului la mare distanță, caracteristic perioadei, așadar în contextul local am identificat pahare cu gât lung, originare din Austria, pahare polilobate care imitau sticla venețiană, ceramica albă din zona centrală a regatului maghiar, căni trilobate din pastă fină cenușie, iar de la sfârșitul secolului 14 apar oalele smălțuite de culoare galbenă și verde din regiunea Buda, Visegrád. În prima perioadă, olăritul local este caracterizat de producerea ceramicii de uz casnic de culoare maronie și roșcată, nesmălțuite, iar de la începutul secolului 16 avem o varietate mult mai mare în producția locală, inclusiv cahle și ceramică smălțuită. Calitatea olăritului local este cel mai bine reprezentat de multitudinea și bogăția ceramicii identificate în săpăturile arheologice și de negativele de cahlă de influență renascentistă din secolul 17, care deocamdată sunt printre cele mai vechi din Transilvania. În secolul 17 mult mai puține piese de

Fig 1. Aspect din expoziție - descoperiri arheologice din Cetatea Târgu-Mureș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

import ajung pe piața târgumureșană decât în evul mediu, deoarece între timp se dezvoltă și aici o industrie locală, care satisface cerințele pieței pentru ceramica de lux, reprezentată în primul rând de ceramica habană de la Vințu de Jos.

Fig 2. Fragment de cahlă, 1617, Colecția Muzeului de Arheologie Târgu-Mureș

Fig 3. Vas din sec. 15 în timpul descoperirii

Breasla Olarilor din Târgu – Mureş

Prezența ceramicii de breaslă este dovedită mult mai timpuriu, prin săpăturile arheologice din cetatea Târgu-Mureșului, decât prin sursele documentare.

În cea mai veche conscripție cunoscută a meșterilor breslași din Târgu-Mureş, la 1657, în fruntea breslei olarilor, figurează Fazakas Imre. Alte documente fac referiri la întrunirea breslei olarilor din 1612, când s-a decis redactarea statutelor după care să funcționeze acestea, pe viitor. La 1657, în arhivele mureșene sunt pomeniți 12 olari, iar în conscripțiile din secolul al 18-lea putem identifica câte 7 olari, în 1733 și în 1750, iar în recensământul din 1785-87 sunt consemnați 26 de meșteri. Olarii târgumureșeni în această perioadă se ocupă și cu confecționarea cahlelor (executând de mai multe ori comenzile magistratului). S-au păstrat și unele căni ale Bisericii Reformate din Târgu-Mureș executate de olari ai breslei orașului.

Cele mai frumoase exemplare din ceramica breslelor sunt cănile de vin smălțuite, care au buza bilobată formând un cioc de turnare, uneori frumos împodobit; ele sunt decorate de obicei pe fond verde în diferite nuanțe, cu motive liniare, florale sau cu șerpi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unele având datări și inscripții cu mesaje interesante privind identitatea breslei, diferite formule de interdicții, reguli, avertismente, care se constituie și în importante surse pentru documentarea activității lor. Literele realizate în tehnica sgraffitto, sunt incizate în smalț până la grund, cu caractere amestecate.

Fig 4. Aspect din expoziție

Fig 5. Tabla de convocare, 1827

Fig 6. Cană, Breasla olarilor, 1811, Colecția Muzeului de istorie Târgu-Mureș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ceramica din Transilvania

Ceramica utilizată în Transilvania provenea din două surse: din mediul olarilor grupați în sate specializate, care confecționau în special ceramică uzuală, nesmălțuită, și din mediul olarilor breslași, care furnizau ceramică smălțuită, mai ales decorativă dar și uzuală. În timp ce meșteșugarii satului au fost constrânși de bresle, prin reglementări juridice, să se limiteze la folosirea materialelor locale și a tehnicilor tradiționale, arhaice, meșteșugarii breslași transilvăneni au cultivat un contact permanent cu Europa Centrală, beneficiind de toate inovațiile tehnice ale perioadei.

Tipuri de vase uzuale, nesmălțuite erau *oalele*, de dimensiuni diferite; *ulcioarele,* care aveau forme tradiționale, pântecoase, cu profil elipsoidal, cu gât îngust și scurt, cu gura trilobată și uneori cu un „ciuciur" sau o „țâță" pe toartă; *străchinile* cu pereții înclinați; tigăi cu picioare pentru vatra liberă.

În ceramica decorativă din Transilvania confecționată de olarii breslași, s-a optat pentru olăria smălțuită și policromă, ornamentată cu motive diverse (fitomorfe și florale, pasărea, vulturul bicefal, motive geometrice). Din multitudinea și varietatea ceramicii decorative transilvănene (căncee, căni, blide, farfurii, cahle) evidențiem tipurile smălțuite policrom și pictate cu pensula sau cornul.

Ceramica Habană şi Posthabană

Prin intermediul pieselor habane aflate în țară și în străinătate, putem stabili caracteristicile produselor de olărit de la Vințu de Jos și recunoaște câteva tipuri de bază, a căror origine trebuie căutată în atelierele habanilor din Centrul Europei (Moravia și Ungaria Superioară). Habanii refugiați din fața catolicismului din Moravia au fost stabiliți de Bethlen Gábor în 1621 la Vințu de Jos.

Ceramica habană este de două tipuri: albă și colorată, mai ales cu fond albastru. Pe faianța albă apare un decor renascentist în patru culori (verde, galben antimon, violet mangan, albastru de cobalt). Ceramica pe fond albastru era o marfă comună a olarilor. Aceste vase erau angobate cu albastru și acoperite cu smalț transparent.

În al doilea sfert al secolului al XVII-lea apar cănile sferice cu gât îngust, vasele dreptunghiulare cu capac din cositor, recipientele

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pentru medicamente, care inițial au avut forme cilindrice, care au devenit ovoidale. Cele mai frecvente forme sunt halbele, ulcioarele pântecoase ripsate și cănile, albastre cu decor vegetal mono sau policrom.

În urma procesului de catolicizare, în 1764 majoritatea habanilor s-au refugiat în Țara Românească. După 1767 majoritatea familiilor rămase în Transilvania s-a stabilit în comuna Criț, alții în Saschiz în și Ocna Sibiului. Habanii au dat un impuls puternic ceramicii breslașe transilvănene, influențându-i repertoriul de forme, stilul decorativ și cromatica, dar nu și tehnica de producere, deoarece tehnica faianței nu era cunoscută.

Fig 7. Aspect din expoziție

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig 8. Recipient, 1679, Vințu de Jos, județul Alba, Colecția Muzeului ASTRA

Fig 9. Cană cu capac de cositor, secolul al XVIII-lea, Vințu de Jos, județul Alba, Colecția Muzeului ASTRA

Ceramica Tip Saschiz

Ceramica tip Saschiz, (1766–1848), este reprezentată de căncee, căni, halbe, farfurii, fiind lucrată, conform afirmațiilor lui Mauritius von Kimakowicz, în tehnica batic. După părerea sa, ornamentele nu au fost gravate cu o unealtă, ci aplicate cu ajutorul unei pene sau pensule cu ceară fierbinte pe angobă albă. Vasele astfel preparate au fost acoperite cu angobă albastră, uscate și apoi arse. După ce se topea ceara apărea desenul alb. La imitațiile ulterioare, sau în centre unde nu s-a cunoscut această tehnică s-a folosit și tehnica sgraffito.

Motivele redate sunt ornamente geometrice ca punctul, linia vălurită, cercul, spirala, cordonul de decorație, tabla de șah și simboluri, precum vulturul bicefal, cerbul, ursul cu coarne de berbec, pasărea, strugurele, lalelele, floarea-soarelui, rodia în forme abstracte. *Reprezentarea păsării în luptă cu viermele*, poate fi considerat ornamentul caracteristic ceramicii transilvănene în albastru de cobalt.

Vasele de calitate superioară erau produse la comandă pentru nunți, zile onomastice și alte festivități. În astfel de cazuri, piesele au inscripționate anul, numele și inițialele celui care a făcut comanda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig 10. Aspect din expoziție - Ceramica tip Saschiz

Fig 11. Canceu, 1793, Colecția Muzeului Astra, Sibiu

Fig 12. Farfurie, 1788, Colecția Muzeului municipal Mediaș

Fig 13. Cahlă, Colecția Muzeului de etnografie Târgu-Mureș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ceramica Tip Drăuşeni

Ceramica tip Drăușeni (1730-1890), cu cea mai mare densitate de obiecte și mărturii, în perimetrul localităților Drăușeni, Agnita, Sibiu, Mediaș și Sighișoara este reprezentată de căni, căncee, străchini, farfurii, ploști, butoiașe, călimare, precum și alte obiecte de uz casnic. Toate prezintă sub smaltul transparent, incolor, pe o angobă albă, un decor pictat cu pensula și uneori cu cornul.

Decorul se subordona formei, indiferent dacă apărea ca ornament de sine stătător sau dacă era integrat în registre orizontale. La toate vasele, o bandă lată încadra partea de jos și partea de sus a decorului. Olarii foloseau un număr redus de motive însă, prin felul diferit de stilizare sau de aranjare ritmică, asigurau o notă personală fiecărui obiect. Motivele preferate erau mărul de granat, laleaua, steaua, floarea de lotus, floarea în patru colțuri, rozeta, palmeta, pomul vieții cu trei, cinci, șapte sau nouă ramificații, tabla de șah, linia șerpuită etc.

Datarea sau inițialele posesorului, chiar și zicalele, au fost subordonate legilor generale ale decorului.

Fig 14. Aspect din expoziție - ceramica tip Drăușeni

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig 15. Cahla, sec. XIX, colecția Muzeului de etnografie Târgu-Mureș

Fig 16. Canceu, ½ sec 19, colecția Muzeului de etnografie Târgu-Mureș

Ceramica tip Turda

Olăritul de la Turda a evoluat în mediu de breaslă. Produsele ceramice sunt împărțite în trei grupe: vase cu decor policrom pe angobă albă, cu influentă habană târzie; piese ornamentate pe fond alb cu albastru și verde; vase cu bază colorată. Apariția celor din urmă este datată între anii 1880-1890, iar vasele din grupa a doua apar după mijlocul secolului XIX. În cadrul centrului de ceramică din Turda până la mijlocul secolului XIX-lea, predomină cănceele piriforme, pântecoase spre bază, cu decor realizat din buchete de flori și ideograme, pictate în culorile albastru, verde, maro și galben, și cănceele cu gâtul scurt și gura cilindrică, ornamentate cu motive fitomorfe. Alte motive prezente sunt simbolurile arhaice, pasărea, cerbul și *pomul vieții* redat cu două coroane, cu tulpina despicată și având în mijlocul rădăcinii un mugur cu trei petale.

Pe lângă cănce, produsele tipice olarilor din Turda au fost: străchinile - prevăzute pe margine cu două toarte late și înguste, farfuriile - ornamentul tipic al acestora fiind redat de alternanța motivelor florale cu cele hașurate, ploștile și paharele.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig 17. Farfurie, sec. XIX, Turda, Colectia Muzeului de etnografie Târgu-Mureș

Fig 18. Canceu, 1779, Turda, Colecția Muzeului Astra, Sibiu

Ceramica Tip Bistrița

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea întâlnim în zona Bistriței, un tip de ceramică în care predomină cănile pântecoase, halbele, ploștile, precum și farfuriile adânci, cu marginea lată. Acestea au fost decorate prin incizie cu o angobă alb-gălbuie, iar spațiile interioare au fost umplute cu un smalț transparent de culoare verde, galben-maro sau, mai târziu, albastru. Motivele caracteristice sunt:

Fig 19. Aspect din expoziție - ceramica tip Turda și Bistrița

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ramurile cu frunze înguste așezate în cruce, motivul solzilor dar și pasărea, vulturul bicefal, șarpele, motivele florale cu patru petale, florile de lotus sau motivele geometrice: spirala, triunghiul, arcurile piramidale

Majoritatea cănceelor și farfuriilor lucrate în perioada 1790-1824 redau un desen clar, motive florale, fitomorfe și tabla de șah, ornamentul tipic fiind pasărea zveltă, cu capul îndreptat în sus, uneori întins pe spate, cu picioare foarte subțiri.

Fig 20. Cană de vin, 1782, Bistrița, Colecția Muzeului Astra, Sibiu

Centrele ceramice: Ghindari, Solocma, Cuşmed

Ceramica smălțuită târgumureșeană a fost preluată de meșterii populari din împrejurimi, care practicau olăritul în cadrul industriei casnice. Centrul de olărit de la Ghindari este amintit relativ devreme, în Conscripția bunurilor nobiliare din 1760 a curiei de la Dumitreni a familiei Lázár apare și un canceu de la Ghindari. În 1820 la Ghindari au lucrat 120 de olari; ei confecționau vase din lut de calitate, refractar, nesmălțuite, destinate uzului gospodăresc pentru vatra liberă și vase cu smalț gros de culoare verde. Ceramica de la Ghindari nu era o ceramică decorativă ci una uzuală. Meșterii foloseau materie primă de bună calitate - lutul galben. Achiziționarea smalțului s-a făcut mai greoi, îl primeau prin intermediari de la Baia Mare și de la Nucet. În cazul vaselor mai mari numai interiorul acestora era smălțuit, iar tehnica de decorare a fost primitivă, majoritatea pieselor fiind decorate prin stropire și turnare. Vasele cu smalț verde erau căutate în târgurile din împrejurimi.

Ceramica de la Solocma era vândută la Sovata, Mediaș și Târgu-Mureș de către căruțașii de la Ghindari. Din cauza faptului că în apropierea Solocmei se exploata foarte puțin lut refractar, olarii din acest centru au confecționat mai ales vase nedecorate, nesmălțuite, de uz casnic, arse o singură dată. De la sfârșitul secolului al 19-lea cănceele erau decorate cu motive florale.

Din centrul de la Cușmed s-au păstrat puține vase. Decorul farfuriilor în general era albastru, cănceele aveau gâtul mai zvelt, iar

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

decorul acestora conturat cu albastru. Motivul caracteristic al centrului era linia vălurită verticală. Meșteșugul olăritului a fost influențat negativ de războiul vamal dintre 1886-1893, producând o criză de producție a ceramicii. Din această cauză la sfârșitul secolului 19, la Solocma și la Cușmed au lucrat numai 7-8 meșteri olari.

Fig 21. Aspect din expoziție - ceramică din Ghindari, Solocma și Cușmed, sec. XIX-XX, Colecția Muzeului de Etnografie Târgu-Mureș

Fig 22. Cană de vin, Ghindari, Colecția Muzeului de etnografie Târgu-Mureș

Fig 23. Cahlă, Cușmed, ½ sec. XX, Colecția Muzeului de etnografie Târgu-Mureș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ceramica în suluri de lut „de Deda"

Pentru perioada anterioară inventării roții olarului (intrată pe teritoriul țării noastre în sec. III î.Ch. prin intermediul sciților) J. Lips enumeră patru tehnici de lucru pentru confecționarea ceramicii: prin modelarea directă a bulgărelui de lut, din împletitură de nuiele lutuită, din inele de lut suprapuse, din suluri de lut lucrate spiralat.

Vasele din suluri de lut, cunoscute în zonă sub numele de „vase de Deda" erau apreciate și căutate prin calitățile oferite de grosimea pereților, sau porozitatea pastei. Erau vase de mare rezistență mai ales în cazul preparării mâncării direct pe vatra liberă. Chiar dacă forma exterioară a vaselor are o linie plăcută, ele au totuși o execuție rudimentară, cu pereții de grosime inegală, aceasta fie din cauza sulurilor care au grosime diferită sau prin modul de finisare, prin intervenția cu „leafa" în pereții vasului. Colectia de vase „de Deda" din Muzeul Etnografic Targu-Mureș se constituie din forme întinse (tigăi simple, tigăi tripode), forme de capacitate și forme speciale (o pâlnie), datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Fig 24. Aspect din expoziție -ceramica de Deda, Colecția Muzeului de etnografie Târgu-Mureș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Desfacerea lor se limita la Valea Mureșului, iar transportul vaselor se făcea în spate cu ajutorul desagilor, sau se cumpărau direct de acasă de la olari. Aria de desfacere se întindea spre Lunca Bradului, pe Valea Mureșului în jos până la Reghin, iar în satele zonelor colinare ale Călimanilor sunt pomenite satele: Dumbrava, Râpa de Jos, Bistra Mureșului. În general vasele erau schimbate pe „bucate" (cereale). Olăritul pe Valea superioară a Mureșului s-a stins în jurul anului 1940.

Fig 25. Ceramica de Deda,
Colecția Muzeului de etnografie Târgu-Mureș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aspecte din expoziția: *Ceramica în centrul Transilvaniei, sec. XVII-XIX*

THE EXHIBITION: CENTRAL TRANSYLVANIAN POTTERY, 17TH–19TH CENTURIES

The Exhibition: "*Central Transylvanian Pottery, 17th-19th centuries*" organized by the Mureș County Museum, Department of Ethnography and Folklore in Targu-Mures and inaugurated on 14 May 2011 to the events of Night of Museums, was conducted in partnership with the ASTRA National Museum Complex, the "Emil Sigerus" Museum of Ethnography and Saxon Folk Art, Sibiu - expert consultant Karla Ms. Rosca, both for making the exhibition themes and for specialized research of ceramic collections.

The originality of the exhibition was given by exposing pottery from excavations, the pottery guild from Târgu Mures with ceramic from village centers. The pottery centres presented in the exhibition were established based on the trade and exchange area of the town of Târgu-Mureș: Turda,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bistrița, Deda, Drăușeni, Saschiz, Ghindari, Solocma, but there are also the products of the Târgu-Mureș artizans as well.

Târgu Mureș was a major commercial centre, owing to the privileges it had and the geographical situation. Its trade relationships expanded to the east as far as the border with Moldavia, to the west as far as Turda, to the north they reached the Bistrița area and to the south they included Sighișoara and Mediaș. In the annual organized markets, of national importance, very diverse products from different geographical zones were brought and sold, aspect that positively influenced the evolution of the local industry.

The pottery used in Transylvania came from two sources: the potters grouped in specialized villages, who produced mainly common use pottery, without enamel, and the craftsmen organized in guilds, who provided the enamelled ceramics, for decorative purposes, and also common use pottery. While the village potters were constrained by the guild ones, through legal measures, to use only local material and traditional, archaic techniques, the guild potters cultivated permanent contacts with the Central Europe, profiting from all the practical innovations of the time. Among the usual receptacles, with no enamel, there were the *pots*, of different dimensions, the *pitchers*, with traditional big-bellied shapes, ellipsoidal profile, short and narrow neck, trilobated mouth and sometimes a "tassel" or a "teat" on the handle, the *bowls* with inclined walls, and the legged *pans* for the free hearth. In what the decorative pottery from Transylvania in concerned, the guild craftsmen chose the enamelled polychrome ceramics, with diverse motives (phytomorphic and floral, the bird, the two-headed eagle or geometrical motives). From the multitude and variety of the decorative Transylvanian pottery (jugs, cups, bowls, plates and stove tiles), we draw attention upon the polychrome enamelled and brush or horn painted types.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIN CRONICA ACTIVITĂȚII DE PEDAGOGIE MUZEALĂ A SECȚIEI DE ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ POPULARĂ - MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ (2010-2012)

Livia MARC[1]

Ca și la alte muzee de profil, și la Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Tg. Mureș, educația prin pedagogie muzeală a devenit în timp o educație transdisciplinară, fiind centrată pe aptitudinile intelectuale și afective ale copiilor și tineretului - principalul grup țintă - având ca scop obiective clasice care vizează dobândirea unor competențe cu caracter transdisciplinar: capacități de tip cognitiv, capacități de tip creativ, capacități reflexive, capacități de interacțiune socială, capacități comunicative, atitudini fundamentale - altele decât cele dobândite prin urmărirea curriculei școlare, acestea devenind de fapt complementare.

Se știe de asemenea că educația transdisciplinară traversează barierele stricte ale disciplinelor, organizând cunoașterea ca un tot unitar, cultivă cooperarea și nu competiția, *are aspect de joc*, respectând astfel particularitățile de vârstă ale elevilor și valorifică inteligența dominantă a fiecărui copil (lingvistică, logico-matematică, spațial-vizuală, muzicală, corporal-chinestezică, interpersonală, intrapersonală).

Participarea la activitățile atelierelor de pedagogie muzeală și trecerea alternativă de la unul la altul ținând seama și de aptitudinile copiilor, permite de asemenea o abordare transdisciplinară a procesului educațional în cadrul muzeului, contribuind astfel la un scop final educativ de formare a unei imagini de ansamblu asupra vieții, culturii, civilizației și spiritualității umane.[2]

---

1 Muzeograf, Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară.

2 Raluca Ioana Andrei, „Aspecte teoretice și practice ale programului de educație transdisciplinară: pedagogie muzeală", în *Marketingul și educația muzeală,* Editura „ASTRA-Museum", Sibiu, 2010, p. 90.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După cum amintea și teoreticianul Basarab Nicolescu, cunoașterea transdisciplinară este una dinamică, *in vivo*, definită prin corespondența între lumea exterioară a obiectului și lumea interioară a subiectului, care presupune un alt sistem de valori decât cel al cunoașterii disciplinare, căreia îi corespunde o cunoaștere analitică; cunoașterea transdisciplinară propovăduiește un nou tip de inteligență caracterizat de echilibrul stabilit între mental, sentimente și corp[3] - *virtuți ce pot fi descoperite și prin intermediul culturii populare tradiționale.*

Această pedagogie muzeală, este totodată parte componentă a educației permanente, folosindu-se de bogatul și variatul conținut pe care îl poate oferi, se înscrie de fapt în politicile culturale ale Uniunii Europene, care vizează printre altele și dobândirea unor competențe de *exprimare culturală*, alături de competențele cheie cum sunt: comunicarea în limba oficială, comunicare în limbi străine, competențe de bază în matematică, știință și tehnologie, competențe informatice, sociale, civice, antreprenoriale[4].

Pagina Web a muzeului - interfață educațională. Internetul a devenit și pentru muzeu un altfel de „avizier", pe pagina Web a muzeului regăsindu-se de obicei informații precum: programul orar, adresa și modalitatea de acces la muzeu, tematica expozițiilor temporare, denumirea și informații generale privind derularea proiectelor, programelor, activităților cu publicul, date referitoare la publicațiile muzeului, date de contact cu personalul de specialitate etc.

Un loc aparte în pagina Web a instituției muzeale îl ocupă datele informative legate de activitățile de pedagogie muzeală. Deși aceste date sunt actualizate, ele nu presupun în mod direct o interactivitate reală cu publicul, care numai se informează online cu privire la activitatea muzeului și poate să își planifice mai precis propria activitate, în cazul în care este interesat să viziteze muzeul și să participe la diferite activități educative organizate de acesta.

3 *Ibidem,* p. 91.

4 Adina Dragu, „Educarea adulților și formarea educatorilor", în *Marketingul și educația muzeală,* Editura „ASTRA-Museum", Sibiu, 2011, p. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Înscrierea și participarea directă la atelierele de pedagogie muzeală duce la interactivitatea reală cu publicul.

S-a observat din experiența muzeală că în lipsa acestor informații este posibil să apară și riscul ca unele persoane să i-a decizia de a nu vizita un anumit muzeu pentru că nu știu ce le poate oferi concret acesta[5].

Internetul mai poate fi utilizat și ca „purtător de cuvânt al muzeului", aducând informații cu privire la activitatea instituției, prezentând planuri de dezvoltare a instituției, analizând evenimentele, acțiunile, activitățile sale în general, inclusiv cele strict de pedagogie muzeală, în care aceasta este implicată, încearcă să contureze în fața opiniei publice o imagine cât mai atractivă și credibilă pentru publicul larg, de toate vârstele[6]. Totodată, Internetul a devenit un instrument prin care muzeul poate să atragă atenția asupra sa și altor categorii de public decât obișnuiții vizitatori, cum ar fi cercetătorii, specialiști în domeniul de interes al colecțiilor sale; pagina Web poate prezenta resursele de interes de care dispune instituția, rezultate selective ale activității de cercetare pe care colectivul de specialiști ai muzeului o realizează, informând publicul și în legătură cu noile orientări, direcții, tematici ale acesteia precum și în legătură cu publicații ale muzeului.

Un alt obiectiv al muzeului, acela de informare privind colecțiile sale poate fi îndeplinit cu ajutorul paginii Web corelat cu obiectivul educațional al său, contribuind esențial și facil la modelarea publicului în spiritul cunoașterii și respectului față de valorile patrimoniului cultural pe care îl tezaurizează.

Dorim să credem că aceste platforme on line nu reprezintă doar mijloace de a transmite informații în mod divers, interesant, convingător și incitant, ci și de transmitere de idei și date cu caracter educativ și informativ, existând totodată posibilitatea de a se crea spații speciale de educare on line.

Rețeaua Facebook. O paletă întreagă de activități culturale și educative desfășurate de Secția de Etnografie și Artă Populară a

5 Alexandra Zbuchea, *„Muzeu 2.0"*, în *Marketingul și educația muzeală*, Editura „ASTRA-Museum", Sibiu, 2010, p. 13.

6 *Ibidem*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Muzeului Județean Mureș, evenimente, expoziții, concursuri ș.a., nu ar fi ajuns atât de rapid la cunoștința publicului și nu ar fi avut același impact dacă nu apela și instituția noastră la beneficiile rețelei de socializare *Facebook.* S-a pornit de la observația lui James E. Grunig ce susținea că dacă *new media* sunt folosite la întregul potențial „vor transforma practica de relații publice într-una mai globală, mai strategică, marcată de comunicare în două sensuri, interactivă, simetrică, dialogică și responsabilă din punct de vedere social"[7]. Pe de altă parte, în anii următori, deplasarea dinspre canalele media tradiționale spre online va fi tot mai accentuată, puterea va aparține din ce în ce mai mult utilizatorilor. De aceea, este de dorit ca să ne adaptăm și să dialogăm cu publicul țintă, prin social media.

*

* *

Secția de Etnografie și Artă Populară a Muzeului Județean Mureș dezvoltă după cum afirmam pe lângă activitățile specifice și proiecte de pedagogie muzeală orientate prin programe educative destinate în special publicului tânăr.

Principalele forme de desfășurare ale acestora au fost de tipul lecțiilor muzeale complementare celor de tip școlar și prin organizarea unor ateliere interactive. Pe lângă aplicarea metodelor clasice de expunere, copiii au fost introduși într-o adevărată lume a poveștilor, spuse de educatorii de muzeu, specialiști, meșteri populari și alți invitați, prin care pătrund înspre ei și se descoperă (sau redescoperă) tainele culturii populare tradiționale. Amintim aici că din tolba cu povești a etnografiei au încântat copiii *Povestea icoanelor*, *Povestea ouălor încondeiate, Povestea, oalelor de lut, Povestea firului din țesătură, Povestea lemnului meșteșugit.*

Măiestria artelor populare li se dezvăluie copiilor și prin intermediul *Lecțiilor de privit* desfășurate atât în spațiul muzeal cât și în școală. Astfel, elevii pot descoperii materialul, forma, linia, culoarea, simbolurile și semnificațiile creațiilor artistice populare.

7 Olimpia Adela Colibana, „Facebook. Nu doar o modă, ci o necesitate pentru promovarea evenimentelor culturale" în *Marketingul și educația în muzee.* Ed. „ASTRA Museum", Sibiu, 2011, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Atelierele de lucru au ca scop promovarea tradițiilor meșteșugărești în rândul elevilor, prin inițiere în practicarea unor meșteșuguri și deprinderea de la meșteșugarii locali a tainelor practicării acestor îndeletniciri. Atelierele, bazate pe conținutul expozițiilor se desfășoară ca o alternativă la orele de desen și activități practice urmărind dezvoltarea unor deprinderi creatoare și înțelegerea obiectelor din muzeu. Astfel, sub îndrumarea unor meșteri populari, copiii de vârstă preșcolară și școlară sunt puși în postura de creatori încercând să aprofundeze tehnici și operații specifice vechilor meșteșuguri ca modelarea lutului, încondeierea ouălor, pictura pe sticlă, crestarea lemnului, decorarea țesăturilor, toate acestea concretizându-se într-o experiență educativă unică.

Alături de copii și cadre didactice, sunt așteptați să participe și părinții, bunicii, prieteni de familie, alt public interesat, muzeul îndeplinindu-și în acest fel și menirea de instituție care promovează programe ce se includ în conceptul de educație permanentă.

Educația pentru muzeu trebuie să producă în rândurile publicului o atitudine activă care să genereze în cele din urmă atitudini de intervenție directă în domeniul patrimoniului prin protecție, salvare și mai cu seamă cunoaștere. Se observă că în cultura contemporană există o pronunțată tendință de histrionism[8], adică spre transformarea tuturor actelor de cultură în spectacole care au mai degrabă menirea să amuze (de divertisment) decât să îndemne la reflexie. Din acest motiv, prin acțiunile de pedagogie muzeală organizate de muzeu, am încercat să depășim acest neajuns și să îndemnăm copiii, părinții, bunicii și alt gen de public - la prilejuri de meditație și acțiune în spiritul tradiției satului de odinioară.

Enumerăm mai jos în mod selectiv o parte din activitățile desfășurate de muzeul nostru în perioada prezentată.

1. Primăvara la Secția de Etnografie și Artă Populară a fost marcată de ***Povestea Mărțișorului*** (foto 1) - activitate desfășurată la 1 martie 2010, în cabinetul de pedagogie muzeală, realizată în parteneriat cu Grădinița cu program prelungit, nr. 16 din Târgu-Mureș.

8 Radu Florescu, *Bazele muzeologiei*, Editura Centrului de Pregătire și Formare a personalului din Instituțiile de Cultură, București, 1999, p. 168.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Au prezentat muzeografii Laura Pop și Livia Marc. Activitatea a urmărit transmiterea unor noțiuni elementare legate de semnificația mărțișorului în tradiția populară, cu conținuturi adecvate vârstei preșcolare. Copiii au avut prilejul de a observa diferite mărțișoare din colecția muzeului, după care au încercat să realizeze și ei altele, din materialele puse la dispoziție de îndrumători. Metodele educative folosite au presupus: expunerea orală și povestirea legendei Mărțișorului; activități interactive cu scopul dobândirii de aptitudini și deprinderi în confecționarea mărțișoarelor, mânuirea materialelor, însușirea unor tehnici și procedee, folosirea unei cromatici specifice.

2. Programul educațional ***Şcoala altfel*** (foto 16) demarat de Ministerul Educației începând cu anul școlar 2011-2012, pentru începutul lunii aprilie, s-a derulat la nivelul fiecărei unități de învățământ cu activități având un caracter non-formal. În acest sens, programul și-a propus implicarea deopotrivă a elevilor și a dascălilor în activități extracurriculare și extrașcolare, în domenii cât mai diverse, atractive și interesante. Muzeul de Etnografie și Artă Populară a desfășurat o serie de activități de pedagogie muzeală și ateliere de lucru, cu instituțiile școlare partenere precum și cu alte unități de învățământ interesate de cultura populară. Din activitățile desfășurate în această săptămână cu caracter special amintim aici:

a) ***Lecția de privit***, (foto 4) în cadrul căreia muzeograful Vasile Mureșan desfășoară o serie de activități prin care cei prezenți sunt învățați să descopere semnificația, obiectelor de patrimoniu din expozițiile tematice, a semnelor și simbolurilor întâlnite pe obiectele de patrimoniu din muzeu, precum și a rolului pe care aceste artefacte l-au avut în cadrul ceremonialurilor, muncilor și meșteșugurilor în care au fost utilizate. În această săptămână *Lecțiile de privit* au avut ca tematică: *Semne și simboluri în arta populară* și *Oul sacru*, organizate la Gimnaziul *Sfântul Gheorghe* din Sîngeorgiu de Mureș, Palatul Copiilor, Direcția pentru tineret, Grupul Școlar Electromureș, Centrul Cultural *Mihai Eminescu.*

b) ***Expoziții de icoane pe sticlă realizate de copii***

c) ***Ateliere de lucru***: *Încondeiem ouă de Paști*, desfășurate la Gimnaziul *Europa* și Gimnaziul *Nicolae Bălcescu* din Tg. Mureș,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

având ca și invitați pe meșterul popular Oana Mareș și artistul plastic Laczko Aranka.

Activitățile propuse și susținute în cadrul acestui program educațional sperăm să fii adus un plus-valoare comunității școlare locale, prin competențe, coeziune și nu în ultimul rând, prin interesul elevilor și dascălilor implicați.

3. ***Expoziția de icoane pe sticlă*** cu tematică pascală *„Învierea"*, vernisată la 25 Martie 2010, de Bunavestire, a prezentat icoanele pe sticlă realizate de preotul Nicolae Călugăr din Saschiz, zugrav de icoane ce merge pe tradiția vechilor iconari, creându-și singur izvoadele, suportul și ramele pentru lucrările sale. Manifestarea a fost întregită de participarea meșterilor populari Cristinoiu Ana din localitatea Corbu, Mareș Oana din Miercurea Ciuc, Laczkó Aranka din Târgu Mureș și *organizarea atelierului de încondeiat ouă* după motive tradiționale românești și maghiare la care au participat elevi de la Gimnaziul *Nicolae Bălcescu* și Gimnaziul *Liviu Rebreanu* din Tg. Mureș. Elevii au deprins de la meșterii populari tainele încondeierii ouălor, inițiindu-se în tehnica tradițională cu ceara topită, descoperind semnificația principalelor motive ornamentale specifice zonei și diferitelor etnii, utilizând coloranți naturali pentru obținerea culorilor.

4. Sărbătorile pascale ne oferă posibilitatea de a realiza diferite acțiuni prin care să marcăm cel mai important moment din viața creștinilor *Învierea Domnului Iisus Hristos*. Astfel, în 10 aprilie 2011 am fost parteneri, alături de Cercul Pedagogic al Învățătorilor din Tg. Mureș, la organizarea activității ***„Tradiții și obiceiuri pascale la români"***, desfășurată la Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Târgu Mureș. La activitate au participat cadre didactice, prezentând portofolii cu diferite materiale și studii legate de momentele desfășurate la clasă, având ca tematică tradițiile și obiceiurile pascale. În cadrul evenimentului, s-au prezentat studii prin care s-a demonstrat importanța activităților de pedagogie muzeală desfășurate la Muzeul de Etnografie, precum și rolul participării și implicării în desfășurarea atelierelor de lucru a meșterilor populari.

Învățăm să încondeiem Ouă de Paşti de la meşteri populari (foto 11) - atelier de lucru, desfășurat la Gimnaziul *Nicolae Bălcescu*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din Târgu Mureș, în data de 15 aprilie 2011, cu participarea meșterului popular Oana Mareș. În cadrul atelierului de lucru copiii s-au familiarizat cu tehnica încondeierii ouălor cu ceară de albine. Totodată ei au aflat denumirea și semnificația motivelor reprezentate pe ouă, frecvența și localitățile în care se mai practică această tehnică, precum și tradiții, obiceiuri legate de sărbătoarea pascală.

Am încercat să *„Vopsim ouă de Paşti precum vopsea bunica odată"* - la Grădinițele *Licurici* și *Albinuța* din Tg. Mureș, în 6 și 11 aprilie 2011, unde preșcolarii au învățat semnificația ouălor roșii, a motivelor de pe ouăle încondeiate cu ceară și chiar au înroșit ouă cu coji de ceapă. Coordonatorii acestor ateliere au fost muzeografii Laura Pop, Vasile Mureșan și Livia Marc.

5. În cadrul manifestărilor desfășurate de ***Noaptea Muzeelor*** - ediția 2010, Secția de Etnografie și Artă Populară a organizat două ateliere de lucru care au avut ca scop promovarea tradițiilor meșteșugărești și deprinderea lor de la meșterii locali.

La atelierul de pictură, micii iconari însoțiți de părinți și cadre didactice au fost îndrumați cu multă răbdare și dăruire de către muzeograful Vasile Mureșan, preoți, iconari, profesori de desen și artiști plastici - pentru a descoperii o parte din tainele picturii icoanelor țărănești.

În cadrul atelierului de țesut participanții îndrumați de țesătoarea Cioată Voichița, din localitatea Vătava, județul Mureș, muzeografii Laura Pop, Livia Marc și Dorel Marc (cercetător), restauratorii Alexandru Orza, Olah Rozalia și supraveghetoarea Lazăr Marta - au avut posibilitatea să se inițieze în meșteșugul țesutului. După prezentarea unui film documentar realizat în urma unei campanii de cercetare de teren, au fost prezentate principalele unelte și instalații folosite la pregătirea, prelucrarea și țesutul firelor de lână, cânepă și in. Cei prezenți au participat interactiv la toate fazele de lucru (scărmănat, melițat, tors, rășchiat, urzit, nividit, depănat, țesut) încercând să folosească uneltele și instalațiile pregătite pentru activitate. Astfel, s-a creat o legătură între obiectul muzeal, funcționalitatea sa din lumea satului de altădată și publicul vizitator ca actant al fenomenului etnografic. (foto 2, 3)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La evenimentele dedicate ***Nopții Muzeelor***, ediția 2011, Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Tg. Mureș, a vernisat expoziția temporară ***Ceramica în Centrul Transilvaniei - sec. XVII-XIX*** realizată în parteneriat cu Complexul Național Muzeal Astra, Muzeul de Etnografie Săsească Emil Sigerius din Sibiu, Muzeul Municipal Mediaș, Muzeul Etnografic Reghin, Biserica Reformată din Cetatea Târgu-Mureș, Consiliul Județean Mureș, Muzeul Județean Mureș: Secția de Arheologie, Secția de Istorie, Laboratorul de Restaurare-Conservare.

Având în vedere tematica expoziției am gândit organizarea unor ateliere de olărit, modelaj în lut, pictură pe vase din ceramică, la care au fost invitați familia de meșteri olari Ilieș din Corund, și ceramistul Nicolae Palaghia din Târgu-Mureș. Participanții au urmărit modul de realizare a vaselor din ceramică, la roata acționată cu piciorul și roata electrică, au modelat manual, din argilă, vase cu forme diferite și au decorat vase ceramice cu motive tradiționale specifice centrelor de olărit prezentate pe planșe explicative. (foto 12, 13)

Ediția din 2012 a ***Nopții Muzeelor*** a generat o serie de manifestări cu evenimente complexe în cadrul Secției de Etnografie și Artă Populară a Muzeului Județean Mureș.

Vernisarea expoziției de fotografie *Chipul satului care nu se uită* realizată în parteneriat cu membrii Fotoklub Târgu-Mureș, a constituit o provocare la reconstituirea memoriei satului transilvan de odinioară; ea a dorit să readucă în atenția privitorului imagini deosebite despre oameni, locuri și tradiții, surprinse cu ocazia peregrinărilor, căutărilor artistice sau cercetărilor etnografice de teren.

Expoziția a fost completată de prezentarea programului cultural, finanțat prin AFCN, *Un secol de istorie locală în imagini*, proiect ce urmărește recuperarea unor elemente valoroase ale patrimoniului cultural rural, reprezentate de fotografia etnografică de familie, însoțită adesea de documente scrise.

Confecționarea instrumentelor muzicale tradiționale și prezentarea a 100 de instrumente muzicale tradiționale - atelier demonstrativ pentru adulți și copii organizat în vederea cunoașterii instrumentelor muzicale tradiționale, în care sunt implicate și anumite

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cunoștințe din domeniul acusticii muzicale. Cei prezenți au asistat la demonstrații, exemplificări (sumare sau detaliate) ale manierelor de cântat la cele mai reprezentative instrumente tradiționale românești aflate în colecția personală a prof. univ. dr. Ovidiu Papană, profesor la Facultatea de Muzică, Universitatea de Vest Timișoara; Departamentul de Muzică. (Foto 18)

Scopul principal al acestei prezentări a fost de a pune în valoare anumite secvențe din cultura populară orală, dar și de a face cunoscut publicului mureșean o parte din instrumentele folosite în practica folclorului muzical.

Un alt moment al manifestărilor dedicate *Nopții Muzeelor* l-a constituit *Atelier și prezentare: rolul instrumentelor în complexitatea producției folclorice orchestral-instrumental-vocale*, realizat în parteneriat cu studenții Departamentului de Muzică din cadrul Facultății de Arte în Limba Română, a Universității de Arte din Târgu Mureș, coordonați de lect. univ. dr. Ramona Preja și dr. Traian Penciuc.

Evenimentul s-a încheiat cu un microconcert: *Nocturnă folclorică* în compania Ansamblului Muzical al Departamentului de Muzică din cadrul Facultății de Arte în Limba Română, a Universității de Arte din Târgu-Mureș.

6. Inițierea în pictură prin *„Lecția de coloare"* (Foto 17) a reprezentat o altă activitate cu caracter periodic, având ca și coordonator pe muzeograful Vasile Mureșan, din care amintim aici pe cea realizată în parteneriat cu Grădinița nr. 16 din Târgu-Mureș. Atelierele de lucru desfășurate în cabinetul de pedagogie muzeală a Secției de Etnografie și Artă Populară au avut ca obiective principale dezvoltarea de aptitudini și deprinderi în a lucra cu pensula și culoarea, de a se juca cu mai multe culori, tonuri, a dobândi copiii curaj în a se exprima prin culoare. Realizările artistice ale micilor pictori, cu tematică inspirată și din lumea satului au fost selectate și expuse într-o miniexpoziție organizată la Uniunea Artiștilor Plastici Mureș.

7. Din ciclul manifestărilor culturale dedicate cunoașterii și valorificării culturii tradiționale a altor popoare amintim aici:

a) Expoziția itinerantă ***Protectoarea focului***, realizată în parteneriat cu Muzeul de Stat „Natură și Om" din Rusia (Siberia), Muzeul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Gocseji" din Zalaegerszeg (Ungaria), vernisată în 15 mai 2010.

Expoziția a avut ca scop prezentarea modului de viață a grupurilor etnice din regiunea Jurga. În acest sens au fost expuse obiecte cultice, de ritual, obiecte de uz cotidian, multe fotografii care reconstituie contexte ce prezintă relația dintre oameni, zei și mediul de viață a *hantilor*.

S-a subliniat rolul central al focului din iurtă în viața acestor comunități de tip arhaic, înțeles ca o legătură între zei și oameni. Zeița focului adorată era Naj Imi, având ca principală misiune aceea de a veghea focul, familia, casa, națiunea, popoarele.

Fiind vernisată în cadrul manifestărilor dedicate Nopții Muzeelor, expoziția a beneficiat de participarea unui public larg, divers ca vârstă și pregătire, incitat de tematică, mod de expunere, de demonstrațiile și reconstituirile unor medii de viață tradiționale -toate acestea constituindu-se în activități ale educației permanente la care contribuie și muzeul în mare măsură.

b) Tot în acest specific se înscrie un alt eveniment important derulat sub patronajul Muzeului de Etnografie și Artă populară din Tg. Mureș, reprezentat de vernisarea expoziției itinerante din Ungaria, ***Pe urmele tradiției în Kirghistan***, la 24 iunie 2010, aceasta fiind urmată de organizarea unui atelier de prelucrare a pâslei și confecționare a unor jucării din pâslă. O introducere în atmosfera de desfășurare a expediției etnografice în satele supuse studiului a fost realizată prin prezentarea unui film documentar de către profesorul Vidak Istvan, expert în textile din Kecskemet, Ungaria.
Materialele expoziționale ce au rezultat în urma expediției de documentare condusă de profesorul amintit, organizată de ONG-uri culturale din România și Ungaria în localități din Kirghistan, au fost cuprinse în tematica acestei expoziții.

Au fost expuse o serie de obiecte originale din pâslă realizate de locuitori din diferite așezări pastorale din Kirghistan, dar și de creatori, artiști contemporani maghiari din Târgu-Mureș și din Ungaria. Un punct de atracție pentru public a fost reprezentat de reconstituirea unei iurte (cort) amenajată în interior cu o serie de piese textile și elemente ambientale, după modelul celor observate în timpul expediției din Kirghistan. (Foto 7)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Scenariul expozițional a fost provocat de povestea confecționării unui covor din pâslă care ar reprezenta destinul vieții unei familii kirghize. Kendzsekán Toktuszunova, o femeie kirghiză mărturisea documentariștilor și în contextul nostru de reproducere - vizitatorilor - despre șatra din pâslă, numită în limba lor maternă *bozü* astfel:

„Aceasta este casa noastră, ea ne păzește sănătatea. Când intrăm în casă, ne închinăm capul, în acest fel salutând casa. Bărbații deschid ușa din pâslă cu mâna dreaptă, femeile cu mâna stângă, mâna dreaptă fiind ținută pe piept. Când ținem mâna pe inimă, și sufletul intră pe ușă.

Baza șatrei era compusă din pereți sub forma unor gratii, numite *kerege*. Aceste rombusuri erau asociate simbolic cu femei, așezate cu picioarele pe pământ. Barele șatrei, transversale, reprezentau simbolic bărbații familiei; ele susțineau belciugul acoperișului, numit *tündök*. Acesta formează un fel de cruce înscrisă într-un cerc, reprezentând punctul de contact cu Creatorul. Lumea este alcătuită din armonia dintre străbuni, femei și bărbați. Bărbații comunică cu străbunii, și prin ei există convingerea că iau contact cu Creatorul, însă numai dacă sunt ajutați de femei. Familia și societatea poate fi construită numai din această treime. Dacă un element lipsește, această legătură nu funcționează."

Evenimentul s-a încheiat cu un concert susținut de formația de muzică instrumentală „Folker" din Sf. Gheorghe, județul Covasna, care a interpretat și melodii tradiționale kirgize. Totodată, publicul a avut ocazia în finalul manifestării să deguste produse din gastronomia tradițională kirgiză.

8. În data de 25 octombrie 2011 a avut loc vernisarea expoziției itinerante, ***Covoare secuiești*** - autor Páll Etelka, organizată de Muzeul *Tariszanyas Marton*, din Gheorgheni în parteneriat cu Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară

Cele 16 covoare secuiești expuse, au fost realizate de Páll Etelka după desenele lui Karoly Viski apărute în 1928 în cartea intitulată: «Covoare secuiești. Șaisprezece tablouri color». Prin acest gest s-a dorit a se aduce un omagiu cercetătorului și totodată acestei importante moșteniri culturale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Am dori să amintim aici latura educativă a acestei expoziții, care reiese nu doar din expunerea pieselor pe panouri ci și din nucleele expoziționale în care avem expuse uneltele de prelucrare a firelor de lână, războiul de țesut, instalat într-una din sălile de expoziție, plantele tinctoriale folosite la colorarea firului, precum și pliantele care au avut rolul de a populariza expoziția și din care aflăm unele date referitoare la *originea și folosirea covoarelor secuiești,* despre *țesut și ornamentele întâlnite pe covoare, plantele folosite la vopsit,* precum și câteva *date despre autoare.*

9. Ca moment în cadrul programului cultural mai vast **Fotoetnografica** 2010-2011 (coord. Pop Angela, șef secție, continuat deasemenea în perioada analizată și care datorită succesului continuă și în prezent), amintim aici organizarea expoziției de fotografie etnografică ***Copilăria de altădată,*** în data de 1 iunie 2011, la Grădinița cu program prelungit nr.16, din Tg. Mureș, prin care copiii, ajutați de părinți, educatori și muzeografi, au descoperit în fotografiile de familie păstrate, momente semnificative și imagini ale unor persoane cunoscute lor, la diferite vârste (aici, la vârsta copilăriei). Am selectat dintr-un număr de peste 100 fotografii, 30 de imagini semnificative pentru tematica expoziției, imagini care pot să ilustreze o perioadă din copilăria părinților, bunicilor, sub diferite aspecte: jocul, portul, educația, serbările școlare, prietenii cei mai buni, etc. La vernisajul expoziției au fost prezenți pe lângă copii și cadre didactice, părinții și bunicii copiilor.

10. În fiecare an, de obicei, în preajma sărbătorilor Crăciunului ne pregătim să-i primim pe colindători, prin organizarea unor expoziții tematice, a atelierelor de confecționat măști și podoabe pentru brad sau pentru găzduirea unor serbări școlare. (foto 8, 14, 15, 21)

Expoziția de pictură naivă *Amintiri din sat* autor Teodor Morar din Târgu-Mureș, originar din satul Ulieș, comuna Râciu, județul Mureș, vernisată în data de 21 decembrie 2010, a purtat amprenta puternică a lumii satului transilvan din Câmpia Transilvaniei, reprezentând o varietate de aspecte ale vieții rurale: de la muncile câmpului la tradiții, ocupații, obiceiuri până la biserici, portrete și o serie de întâmplări hazlii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Publicul prezent la vernisaj a avut bucuria de a primi colindători pe elevii Gimnaziului Liviu Rebreanu din Tg. Mureș, clasele a II-a C, III-a B și a III-a C, coordonați de prof. Morariu Crina, Morariu Codruț, Durugy Viorica, participanții la *Atelierul de confecționat măști*, organizat cu ocazia evenimentului premergător Crăciunului „*Nașterea Domnului nost*" - desfășurat în cadrul Secției de Etnografie și Artă Populară. (Foto 9)

În data de 17 decembrie 2012, elevii clasei a V-a A, coordonați de d-na prof. Nicoleta Todoran au prezentat la Muzeul de Etnografie și Artă Populară, un program de obiceiuri și tradiții specifice sărbătorilor de iarnă.

11. Un alt ciclu de activități ***Vacanță la muzeu, 2010*** a fost deschis prin acțiunea *Zilele Japoniei la Muzeu,* care a presupus amenajarea spațiului destinat unor ateliere de lucru, contactarea unui partener care să asigure materiale pentru desfășurarea unei demonstrații de *ikebana*, continuate de o serie de manifestări dedicate culturii tradiționale japoneze. (Foto 5, 6)

Toate aceste manifestări s-au desfășurat în perioada vacanței mari, pentru a oferi o alternativă copiilor - și nu numai lor - de a petrece aceste zile de vară într-un mod atractiv în cadrul muzeului. La reușita acțiunilor și-au mai adus contribuția Florăria „*Magnolia*", Kashi Kendo Club și Sport Grup *Sakura.*

Din activitățile desfășurate începând cu data de 13 iulie 2010, amintim aici deschiderea manifestărilor dedicate culturii tradiționale japoneze cu prezentarea echipei de voluntari din Japonia și a activităților pe care urmau a le desfășura la muzeu:

- cum se îmbracă și cum se poartă un *Kimono* - costumul tradițional nipon;
- să învățăm dansuri tradiționale japoneze, coordonator: Michiko Takata;
- audiții ale cântecelor de muncă și cântecelor naturii interpretate la instrumentul *Shamisen*, precum și muzică tradițională niponă cântată la *Koto*, coordonatori:Yumito Matsumoto și Tomoko Kondo;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

- demonstrație de *Ikebana* - arta aranjării florilor și arta picturii într-o singură culoare - *Suiboku-Ga, Shodo* - arta caligrafiei japoneze; *Origami*, *Kirigami*, arta plierii și decupării hârtiei, coordonator: Akiko Kimura;
- demonstrație de lupte *Budo* cu participarea Kashi Kendo Club și Sport Grup Sakura;.
- vizionare de filme documentare: *Budo, Aikido, Karate, Judo, Kendo,* etc;
- vizionare de film (DVD*): Princess Mononoke, Panda Copanda, Sen to Chihiro no kamikakushi, Tonari no Totoro.*

Activitățile educative destinate în special copiilor aflați în vacanța de vară au continuat și în anii 2011, 2012. Astfel, sub îndrumarea meșterilor populari și a muzeografilor coordonatori, cei mici au avut posibilitatea de a continua itinerariul propus, de a păși spre tainele unor meșteșuguri populare în cadrul atelierelor de creație, unde au reușit să-și dezvolte aptitudini și deprinderi prin atingerea obiectivelor propuse în programe: *Confecționarea jucăriilor din pâslă (*îndrumător Csiki Emőke*), Să țese la război*, *Să modeleze și să picteze vase din lut (*îndrumător Moldovan Emese*), Să realizeze podoabe tradiționale* și *Să descopere culoarea, tonurile* (îndrumător Vasile Mureșan*).* (foto 19, 20)

*

* *

În încheiere dar nu în ultimul rând, avem convingerea că prin practicarea activităților de pedagogie muzeală, participanții nu părăsesc un spațiu socio-cultural cu simple amintiri sau reamintiri, ci cu modificări ale structurii intelectuale rezultate din contactul cu vestigii culturale. Muzeele, implicate și integrate în sistemul educațional capătă o utilitate superioară unor simple instituții depozitare ale vestigiilor trecutului; cea mai importantă funcție devine dezvoltarea capacităților de transmitere a *semnificațiilor realizărilor trecutului*, de descifrare a semnificațiilor creaților populare - în cazul muzeului de etnografie - și interpretate în contextul social al momentului creației.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

ANDREI, Raluca Ioana, „Aspecte teoretice și practice ale programului de educație transdisciplinară: pedagogie muzeală", în *Marketingul și educația muzeală,* Editura „ASTRA-Museum", Sibiu, 2010, p. 90-93.

COLIBANA, Olimpia Adela, „Facebook. Nu doar o modă, ci o necesitate pentru promovarea evenimentelor culturale" în *Marketingul și educația în muzee.* Ed. „ASTRA Museum", Sibiu, 2011, p. 111-115.

DRAGU, Adina, „Educarea adulților și formarea educatorilor", în *Marketingul și educația muzeală,* Editura „ASTRA-Museum", Sibiu, 2011, p. 36-41.

FLORESCU, Radu, *Bazele muzeologiei*, Editura Centrului de Pregătire și Formare a personalului din Instituțiile de Cultură, București, 1999, p. 168.

ZBUCHEA, Alexandra, „*Muzeu 2.0*", în *Marketingul și educația muzeală,* Editura „ASTRA - Museum", Sibiu, 2010, p. 13.

DE LA CHRONIQUE DE L'ACTIVITÉ DE PÉDAGOGIE MUSÉALE DE LA SECTION D' ETHNOGRAPHIE ET ART POPULAIRE – LE MUSÉE DÉPARTEMENTAL DE MUREȘ (2010–2012)

La Section d'Ethnographie et Art Populaire du Musée Départemental de Mures développe aussi, parmi ses activités spécifiques, des projets de pédagogie muséale orientés par des programmes éducatifs conçus spécialement pour le jeune public.

Au cours de la dernière période que nous passons en revue, les principales formes d'activités de pédagogie muséale étaient celles du type des leçons muséales complémentaires à celles de type d'école et l'organisation des ateliers interactifs. En plus de l'appliquation des méthodes classiques de l'exposition, les enfants sont introduits dans un vrai monde d' histoires racontées par les éducateurs de musée, professionnels, artisans et par d'autres invités, par lequel ils pénètrent et découvrent les secrets de la culture populaire traditionnelle. Du carquois avec des histoire de l'ethnographie enchantent les

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

enfants *L'histoire des icônes, L'histoire des œufs peintés, L'histoire des pots en argile, L'histoire du fil de tissu, L'histoire du bois-artisanat.*

On a constaté une implication particulière des enfants, des jeunes et des personnes âgées au moment où on a procédé avec les programmes et les concours liés à l'archivage et à la valorisation scientifique de la photographie ethnographique.

Les ateliers visaient à promouvoir les traditions de l'artisanat parmi les étudiants, par initiation dans la pratique de certains métiers et l'apprentissage de les artisans locaux des mystères de la pratique de ces métiers.

D'autres activités développées par le musée ont poursuivies la mise en contact du public avec des éléments de la culture et de la civilisation traditionnelle de l'ethnographie des différents peuples du monde (c'est à dire des communautés au Kirghizistan, en Sibérie, Japon , Hongrie, etc.).

Attendues par le publique, les activités découlant de la Nuit des Musées bénéficient également d'un succès réel chaque année.

Aux cotés des enfants et des enseignants sont attendus pour y participer aussi les parents, les grands-parents, les amis de la famille, d'autres membres intéressés du public, le musée accomplissant de cette façon aussi sa mission d'institution qui promeut des programmes qui sont inclus dans le concept d'apprentissage continu grâce à des activités de pédagogie muséale, qui sont des activités complémentaires aux celles expositionnelles et muséales réelles, habituelles.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1. Povestea Mărțișorului - 2010

Fig. 2. Noaptea Muzeelor - 2010

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 3. Noaptea Muzeelor - 2010

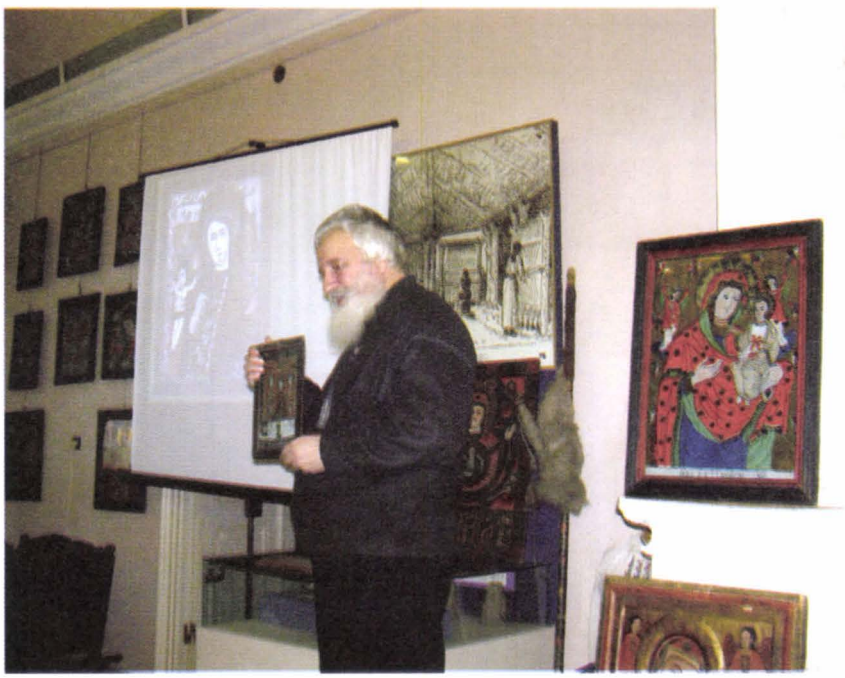

Fig. 4. Lecția de privit - 2010

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 5. Zilele Japoneze la Muzeu - 2010

Fig. 6. Zilele Japoneze la Muzeu - 2010

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 7 Pe drumul tradiției în Kirgistan - 2010

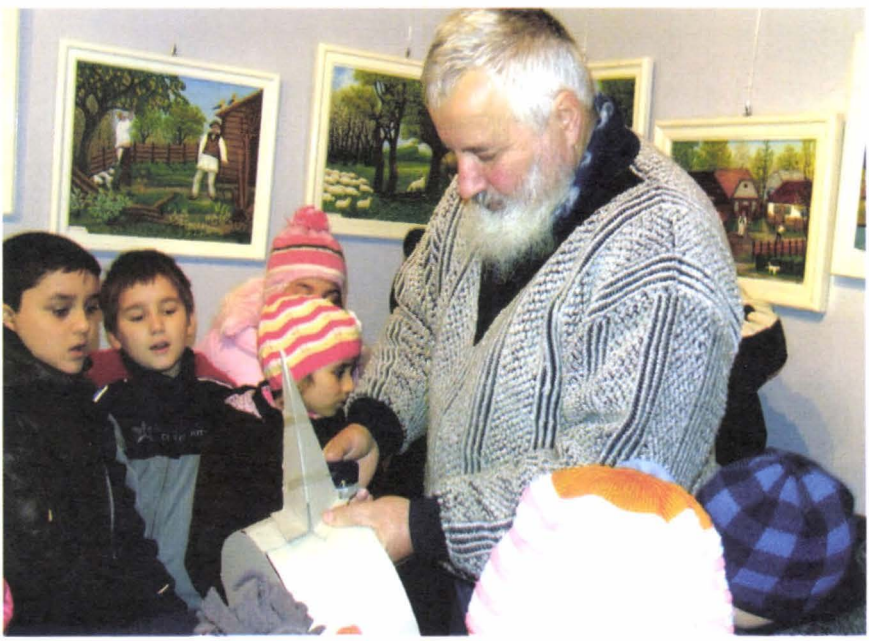

Fig. 8. Ne pregătim de Crăciun - 2010

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 9. Colindători la Muzeu - 2010

Fig. 10. Din tainele țesutului - 2011

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 11. Atelier de încondeiat ouă - 2011

Fig. 12. Noaptea Muzeelor - 2011

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 13. Noaptea Muzeelor - 2011

Fig. 14. Atelier de confecționat măști - 2011

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 15. Colindători la Muzeu - 2011

Fig. 16. Școala altfel - 2012

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 17. Lecția de culoare - 2012

Fig. 18. Noaptea Muzeelor - 2012

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 19. Vacanță la muzeu - 2012

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 20. Vacanță la muzeu - 2012

Fig. 21. Atelier de confecționat măști - 2012

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RESTAURAREA UNEI LĂZI DE ZESTRE DE SECOL XIX, DIN ZONA MEDIAȘ

Raluca DUMITRESCU[1]

Încadrată în tipologia lăzilor de zestre cu sipet[2], cu dimensiuni generoase (125 × 80 × 62 cm), piesa de influență săsească este provenită din zona Mediaș și prezintă înrudiri stilistice cu mobilierul pictat prezent în împrejurimile Brașovului (centrele Cața, Beia, Rupea). Astfel, ca motive decorative sunt întâlnite benzile cu zale, motivele florale dispuse în buchet și încadrate în casete, respectiv coloritul divers, armonios combinat. Sunt utilizate elemente vegetale ca lăcrămioara, mărul de granat (rodia), trandafirul stilizat, laleaua și garoafa. Ca și particularitate, remarcăm registrul central al capacului, ce delimitează forma unui blazon, destinat probabil pentru inscripționarea unor inițiale, însă lăsat liber. Baza lăzii este încadrată pe front și laterale de o baghetă decorativă realizată în trafor. Din punctul de vedere al tehnicii de realizare, se remarcă debitarea specifică dulgheriei, prin cioplire. Frontul, capacul și lateralele, realizate din câte un singur panou din lemn de brad, precum și fundul lăzii, alcătuit din două panouri, sunt îmbinate „în coadă de rândunică", iar picioarele sunt din lemn de stejar.

---

1 Restaurator, șef secție la Laboratorul de Conservare-Restaurare al Muzeului Județean Mureș.

2 Casetă specifică prezentă la interior, destinată păstrării valorilor (bani, acte etc.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1. Piesa înainte de restaurare

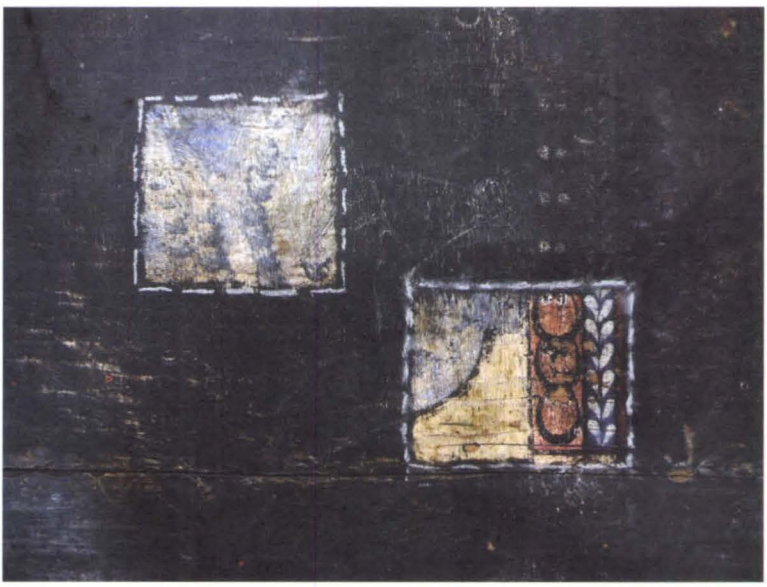

Fig. 2. Test de curățare (zone martor)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dincolo de funcționalitatea imediată, cea de mobilier, piesa prezintă o funcție de reprezentare socială în comunitatea rurală, ea fiind plasată în „casa bună", sau „casa de dinainte", cum se mai numea spațiul respectiv. Acest tip de piese era realizat în serie (făcând parte dintre cele „cu lucrătură pretențioasă"), în atelierele proprii ale unor tâmplari („Trunnebutzer"), aceștia ținând cont de gustul diferit al cumpărătorilor - românii preferând o pictură pe fond brun-roșcat, iar sașii albastrul-cobalt[3]. Acest gen de ladă înaltă mai poartă la sași și denumirea de „däck Trun„ sau „Kirschentrun", întrucât era destinată păstrării hainelor bune cu care se mergea la biserică.[4]

Din punctul de vedere al stării de conservare, piesa prezenta degradări variate, precum pierderi de material lemnos - la nivelul muchiei de îmbinare între balamale; un atac mediu de insecte xilofage (specia *Annobium Punctatum*) - vizibil în zona de margine a capacului, pe lateralele lăzii și în zona bazei; crăpături longitudinale la nivelul capacului; o rețea de cracliuri (tipologie denumită „cupe"); zone lacunare și cu uzură a stratului pictural; uzură funcțională, lovituri, zgârieturi; halouri și eroziune soldate cu zone lacunare ale peliculei de culoare datorită contactului cu o substanță lichidă care a stagnat la nivelul capacului; un strat gros și aderent de murdărie, ancrasat pe toată suprafața și în interstițiile create de cracliurile sub formă de cupe. Unul dintre cele patru picioare era descleiat și detașat. Capacul era desprins, scos din balamalele metalice, iar acestea erau fragmentate, deformate și deteriorate de produși de coroziune.

3 Simona Malearov, Camelia Ștefan, *Mobilier pictat transilvănean*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2007, pag. 9.

4 Roswith Capesius, *Siebenbürgisch-säschische Schreinermalerei*, Ed. Kriterion, București, 1983, pag. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 3. a) strat de murdărie, zone lacunare cu uzură și zgârieturi la nivelul peliculei de culoare

Fig. 3. b) strat de murdărie, zone lacunare cu uzură și zgârieturi la nivelul peliculei de culoare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 4. în lumina razantă

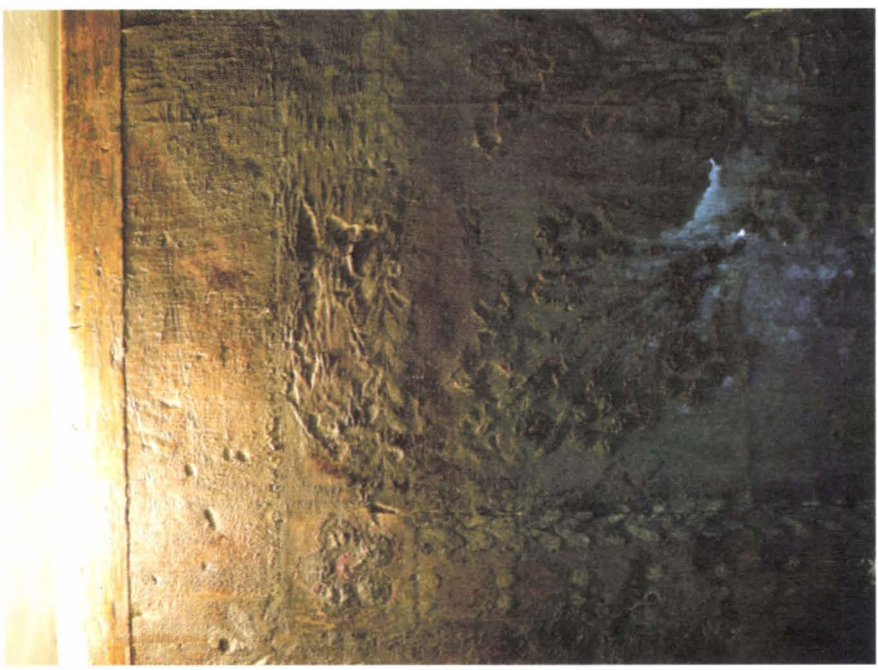

Fig. 5. lovituri

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Conservarea şi restaurarea

Aceasta a constat în operaţii complexe, pornind de la consolidări structurale - repoziţionarea şi refacerea aderenţei elementelor detaşate (picior), consolidări şi completări la nivelul zonelor lacunare ale stratului-suport (în special în zona balamalelor) şi continuând cu operaţii de curăţare, chituire şi integrare cromatică a stratului pictural. Consolidările la partea lemnoasă s-au făcut în mod variat, utilizându-se Paraloid B72 (injectare), amestecuri de clei-rumeguş şi ceară-răşină (Covidez RLP) cu aport de rumeguş, aplicate la cald şi în funcţie de textura şi consistenţa zonelor de consolidat. Operaţiile de curăţare s-au făcut selectiv, în funcţie de natura murdăriei şi a halourilor de pe suprafaţă. Astfel, pentru depozitele aderente şi ancrasate de pe pelicula de culoare s-au folosit comprese cu dimetilformamidă şi toluen (1:3), cu timp de activare între 7 şi 10 minute, urmate de curăţare mecanică cu bisturiul şi neutralizare cu white-spirit. Pentru a reda suplеţe şi elasticitate peliculei de culoare, suprafaţa a fost îmbibată uşor cu o emulsie proteică (gălbenuş de ou şi apă distilată în proporţie de 1:3). Pentru înlăturarea halourilor de umiditate de la interiorul capacului s-a folosit hârtie de filtru îmbibată cu apă oxigenată şi cu Complexon 10% în apă distilată, ambele asigurând rezultate satisfăcătoare. La interior, s-a folosit pentru curăţare o soluţie slabă de hidroxid de amoniu în concentraţie de 5%. În cazul stratului pictural, chituirile s-au realizat cu un amestec de cretă micronizată şi clei de peşte în concentraţie de 6%, ele fiind ulterior finisate cu hârtie abrazivă cu granulaţii diferite. Pe suprafeţele cu lovituri, crăpături şi zgârieturi, s-a aplicat la cald Covidez RLP. Integrarea cromatică a fost realizată diferenţiat - cu culori de apă la nivelul chituirilor şi cu culori de ulei având ca liant vernis-ul de retuş Dammar în amestec cu terebentină în cazul zonelor cu uzură. În prealabil, după aplicarea retuşului cu acuarelă, s-a realizat o uşoară emoliere şi „hrănire" a suprafeţelor pictate cu un amestec de terebentină cu câteva picături de ulei de in, urmată de o vernisare cu vernis Dammar în terebentină, pentru a asigura aplicarea retuşului cu culori de ulei. Părţile metalice (balamalele) au fost tratate prin pensulare cu Fertan, soluţie ce acţionează ca şi convertor pentru produşii de coroziune.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE

CAPESIUS, Roswith, *Siebenbürgisch-säschische Schreinermalerei*, Editura Kriterion, București, 1983

MALEAROV, Simona; Ștefan, Camelia, *Mobilier pictat transilvănean*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2007

THE RESTORATION OF A 19th CENTURY DOWRY CHEST FROM MEDIAȘ

The typical saxon chest with secret drower belongs to Mediaș area and presents similarityes with painted furniture from the well known centers of Brașov district (Cața, Beia, Rupea). As decorative vegetal ornaments, it can be mentioned the loranth, pomegranate, stylised rose, tulip and carnation, placed into rectangular frames. Besides its function as furniture piece, the object has social representing significance in the rural community, beeing placed in the so called "good room".

The restoration consisted mostly in massive cleaning of the surface - using the combined action of chemical and mechanical means (moisted poultices with dimethylformamide in Toluene, 1:3 as chemical, and scalpel, spatula etc. as tools). Also a very laboriously work was the cleaning in depth of many exfoliated area, the filling in and the chromatic retouch, both with aquarel and resin-oil paint, including varnishing. As the object presented an attac of boring insects, it implyed consolidations - by injecting Paraloid B72 from 10 to 20%, filling in - the lacunar parts of wood were filled (depending of the type of lacuna and the treatments before) with a mixture known also as "Covidez RLP", based on paraffin, esterifyied colophony and EVA copolymer, to which was added wood powder, or in other cases with animal glue and wood powder. The lacunar areas at the level of painted layer were filled with a mixture of chalk and isinglass. The areas with hallos of water and dirt found inside object, were cleaned by means of blotting paper, distilled water and complexon 10%. The metallic surfaces were treated with "Fertan", a compound that shifts the corrosion products and blocks the corrosion process.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 6. a) curățare chimică (compresă cu DMF și toluen)

Fig. 6. b) curățare mecanică, cu bisturiul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 7. a) extragere halouri umiditate de la interior

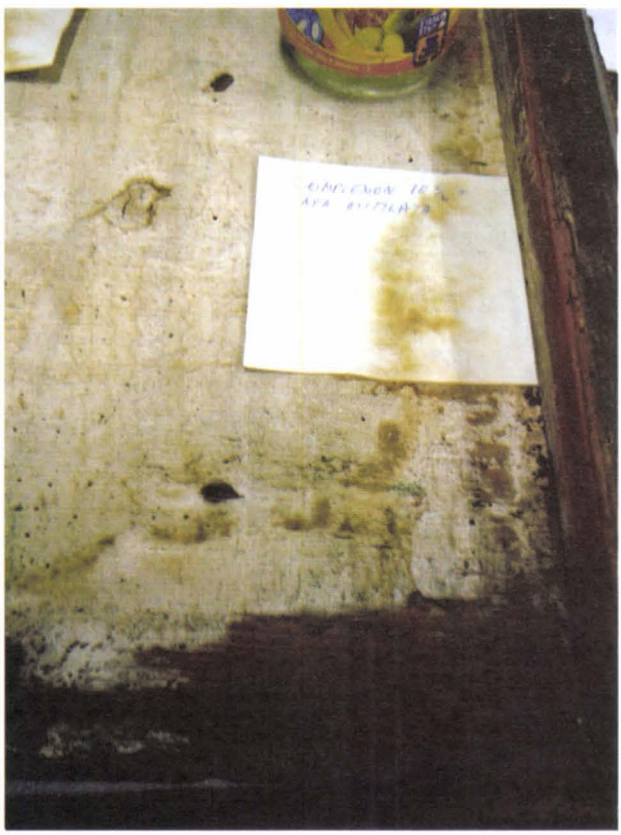

Fig. 7. b) extragere halouri umiditate de la interior

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

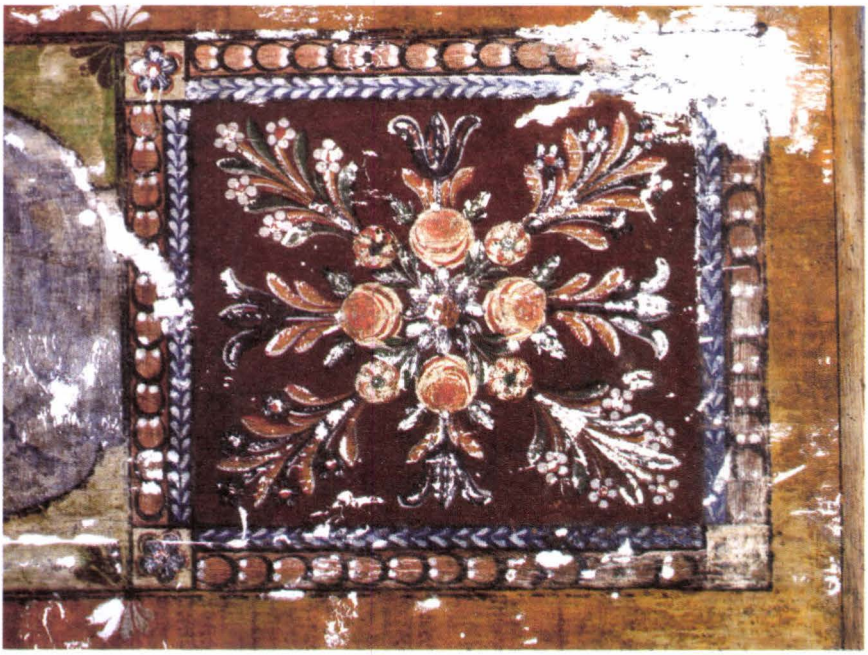

Fig. 8. detaliu după chituire

Fig. 9. reconstituire elemente decorative

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 10. integrare cromatică (acuarelă)

Fig. 11. integrare cromatică (vernis de retuș și culori de ulei)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 12. integrare cromatică (vernis de retuș și culori de ulei)

Fig. 13. vernisare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 14. piesa după restaurare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

APARIȚII EDITORIALE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Livia Rusu, *Portul popular săsesc din zona Reghinului*, Editura Cezara Codruța Marica, Târgu Mureș, 2010, 53 pagini, ISBN 978-606-92678-2-0

Livia Rusu, profesiuni de credință sau dreptul timpului la a-și măiestri curgerea

Din anul 1990, de când este muzeograf al *Muzeului Etnografic din Reghin*, Livia Rusu a adoptat diverse arii de cercetare, cu accente pe meșteșuguri, obiceiuri, portul popular și textilele de interior de pe Valea Mureșului Superior, Valea Beicii și Valea Gurghiului, obiceiuri de nuntă din Câmpia Transilvaniei, artă religioasă transilvăneană, motivul *pomului vieții* în credințe și arta populară. A urmărit importante subiecte etnografice în arhive sau pe teren, a întregit colecții de patrimoniu, a organizat expoziții muzeale tematice și a editat cataloage de expoziție, a publicat studii de specialitate în *Marisia, Studii și cercetări etnoculturale, Gazeta Reghinului*, în emisiuni de televiziune sau radiofonice. De fiecare dată, limbajul cercetătorului, precis și dezinvolt, coexistă cu îndârjirea omului în apărarea binelui spiritual.

Între aceste arii de interes, pe parcursul anilor, *zestrea* pe care sașii au încredințat-o istoriei și civilizației spațiului transilvănean se individualizează ca subiect predilect de cercetare. Expert în arta populară săsească din zona Reghinului, Livia Rusu a investigat nu doar colecția de textile săsești a Muzeului Etnografic din Reghin, ci și portul, obiceiurile, temeiurile tradiționale ale casei și

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gospodăriei săsești. Studiul privind obiceiurile de Rusalii la sașii din Uila, bunăoară, dovedește meticulozitatea și acuratețea cu care Livia Rusu își dezvoltă demersul de cercetare științifică, apropiindu-l de expresivitatea profesiunii de credință. O dovedește și volumul *Broderii săsești de interior*, în editarea Fundației Culturale „Cezara", un *invincibile argumentum* al crezului profesional, în stare să pună în evidență valorile artei populare săsești în general și a broderiilor de interior în special. Studiul consecvent și sensibilitatea cu care autoarea a descoperit marea frumusețe, distincția și diversitatea acestei arte, apar în paginile cărții ca reverberante mărturii profesionale. Nu doar portul din Țara Făgărașului sau Țara Bârsei, renumitele perdele din Ghimbav, pieptarele cu motive florale (Pelzwesta), mobilierul pictat din satele de pe Târnave, textilele de interior din Codlea, Râșnov, Prejmer sau Măieruș atestă vitalitatea artei săsești. La fel de inepuizabilă este vitalitatea formelor, ornamenticii, simbolurilor în zona de cercetare a Muzeului Etnografic din Reghin, ilustrată convingător de Livia Rusu.

Cartea *Broderii săsești de interior* autentifică un exercițiu de cercetare temeinic, propunând bibliografiei domeniului un titlu de ținută exegetică.

După acest *catalogul de colecție*, *Livia Rusu* își continuă investigațiile privind zestrea etnoculturală pe care sașii au încredințat-o civilizației și spiritualității spațiului transilvan, publicând monografia *Portul popular săsesc din zona Reghinului.* Acest nou demers al cercetării științifice îi certifică Liviei Rusu predilecția pentru valoarea etnografiei săsești, ca artă și uzualitate, avându-și temeinicia într-un bogat fond arhivistic, întregit de repetate investigații pe teren și de credința autoarei în *duhul* artei populare săsești. Accentele cercetării sunt îndreptate spre aspectele de originalitate și vivacitate ale portului popular săsesc, spre diversitatea, vechimea și inspirația ornamenticii acestuia, autoarea urmărind, de asemenea, încărcătura de viață și revărsarea de suflet pe care portul popular săsesc le înglobează. Sunt prezentate, în secvențe judicioase ale cercetării, materiile prime și procedeele de confecționare, date privind breslele pielarilor, cizmarilor sau tăbăcarilor, tipologia formelor și cromaticii costumelor femeiești și bărbătești, precum și

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

simbolistica unor părți ale costumului săsesc. Cununița mireselor este numită, bunăoară, și *cununa de aur*, *petelele* poartă, prin flori și frunze, simboluri ale legăturii omului cu natura și creația divină sau *ceapța* se încarcă în simboluri sărbătorești, prin luminozitatea policromă a mărgelelor și șnururilor.

Pentru Livia Rusu portul popular săsesc este document etnografic, exprimând autenticitatea tradiției, dar și dinamica modernizării, fiind păstrat sau părăsit în desfășurarea firească a vieții în Batoș, Dedrad, Ideciu de Jos etc., din zona Reghinului. Colecția prezentată de Livia Rusu se impune prin bogăția și frumusețea ei, devenind *muzeu* în pagini de carte, reverberând *răsufletul veșniciei.*

prof. dr. Valentin MARICA[1]

1 Jurnalist, Senior editor, Societatea Română de Radiodifuziune, Filiala Târgu-Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aurelia Diaconescu, *Ceramica în suluri de lut din colecțiile etnografice mureșene*, BIBLIOTHECA MVSEI MARISIENSIS. SERIA ETHNOGRAPHICA nr. 2/2011, Editura Mega, Cluj-Napoca, 106 pagini, ISBN 978-606-543-153-9

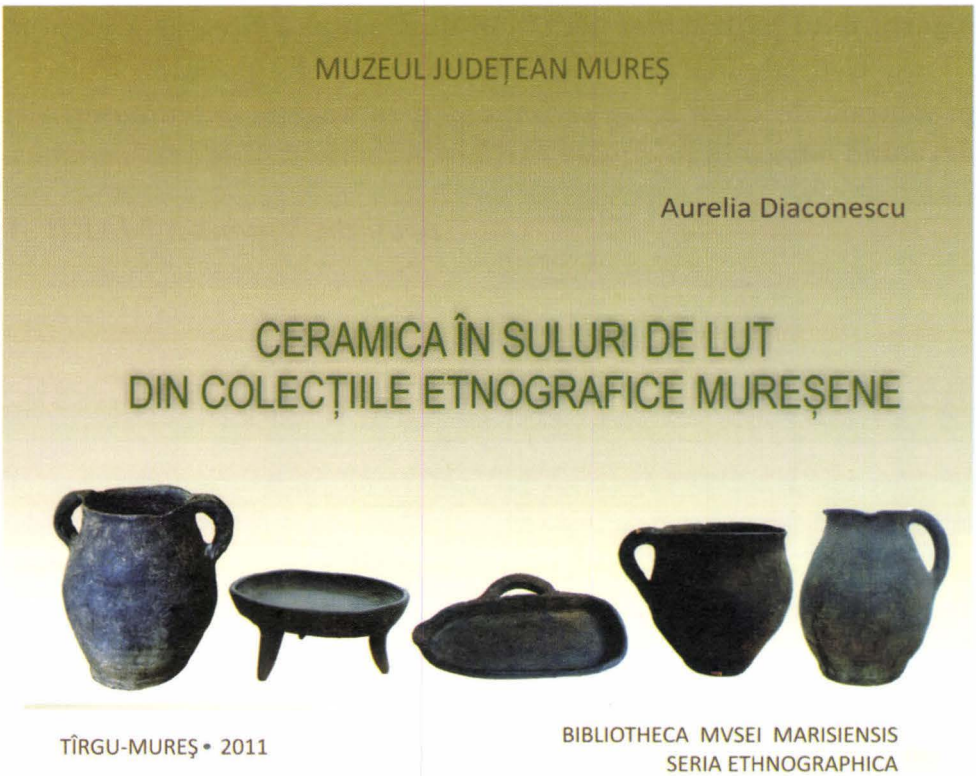

Lucrarea care vede lumina tiparului reprezintă o contribuție importantă la punerea în valoare a unei colecții deosebite de ceramică populară și anume ceramica de Deda în suluri de lut.

Demersul autoarei Aurelia Diaconescu, muzeograf etnograf, șef de secție, cercetător științific în cadrul Muzeului Județean Mureș, secția Etnografie și Artă Populară reprezintă un corolar al unei activități etnomuzeografice, a unei profesii și totodată pasiuni și dăruire exemplară puse în slujba cercetării, achiziționării și valorificării patrimoniului cultural din spațiul mureșan.

Colecția de vase realizate din suluri de lut din Muzeul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Etnografic Tg. Mureș care face obiectul prezentei lucrări, se compune din piese datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, acestea fiind achiziționate de Aurel Filimon (1891 - 1946), fondatorul muzeului mureșean. În județul Mureș, mai dispune de asemenea piese Muzeul Etnografic din Reghin, colecție achiziționată în cea mai mare parte de la urmașii lui Aurel Filimon în anul 1962, împreună cu rarisima roată - suport și piese din colecția sătească a lui Iustin Handrea din Maiorești; mai existau pe lângă acestea, după informațiile autoarei obținute în 1982, câteva vase de acest tip în colecția particulară a sculptorului Ion Vlasiu în comuna Deda-Bistra (județul Mureș), alte piese în colecția școlară de etnografie și istorie locală a Liceului din comuna Deda, într-o colecție particulară din Tg. Mureș.

Astfel, ceramica prezentată trezește un interes deosebit pe de o parte, datorită rarității artefactelor de acest tip cuprinse în colecțiile publice sau private în acest moment, pe de altă parte datorită arhaismului tehnicii perpetuate până la jumătatea secolului XX pe aceste meleaguri mureșene. Particularitatea tehnică a acestei ceramici constă în confecționarea ei din benzi de lut lipite între ele la roata sau „masa" suport (denumire locală) de tip lent sau „înceată", tehnică a cărei origini se pierde în trecutul îndepărtat.

Pentru întreaga Europă medievală însă lipsesc reprezentările iconografice referitoare la roata olarului de tip lent. Progresul în această direcție a fost extrem de redus. Menținerea până aproape de zilele noastre a unor tipuri arhaice de roată a olarului argumentează afirmația de mai sus.

Pe teritoriul României, înainte de apariția roții olarului, vasele trebuiau să fi fost lucrate pe suporturi mobile de tipul celor amintite. În câteva cuvinte, această tehnică presupunea modelarea mai întâi a unui sul de lut ce era apoi așezat în spirală; vasul, fixat pe o bucată de lemn era rotit lent cu ajutorul genunchilor și începea să capete contur; după această operație, se netezeau pereții la exterior și în interior și, fără a se așeza nici un decor, se punea vasul la foc.

În localitatea Deda (județul Mureș), acest tip de roată înceată s-a păstrat până la jumătatea secolului XX, azi fiind regăsită una dintre ultimele exemplare în colecția Muzeului Etnografic din Reghin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Localnicii o numeau „masă". De fapt, ea este o roată-suport, cu structură tipică pentru Europa (de exemplu pe teritoriul Franței sau al Peninsulei Iberice), o instalație unealtă „formată din două discuri de dimensiuni egale fixate în patru fuștei care se învârt pe un fus înfipt într-o buturugă. În locul buturugii, fusul putea fi înfipt și într-un scăunel ca o furcă de tors, după spusele unui informator din teren. Cele două roți se învârteau încetișor în jurul fusului, prin acționarea ușoară asupra fușteilor cu ajutorul genunchilor. În percepția tradițională, localnicii din Deda comparau „masa" sau „roata înceată" cu un crâng de moară, cu „rustei".

Așa cum este prezentată și în această lucrare, deosebirea între roata obișnuită de olar și „masa" sau roata suport descrisă este esențială: ultima are discul de jos mult mai mare decât cel de sus, pentru ca, o dată pusă în mișcare cu ajutorul călcâiului de la piciorul drept să-și păstreze mai mult timp inerția care, de fapt, se transformă în lucru mecanic; mâna olarului are o acțiune mecanică de modelare, în sinergie cu cea a roții. În schimb, în cazul roții - suport, învârtirea nu are nici un rol mecanic; mișcarea sau rotirea se face numai cu scopul de a așeza vasul aflat în lucru într-o nouă poziție. În acest fel, olarul era scutit de a se mai învârti în jurul vasului pe care-l confecționează.

Roata-suport a apărut la olarii care executau ceramică cu mâna datorită necesității de rotire a vasului spre a-l aduce în poziția dorită în tot timpul lucrului. Roata-suport marchează deci un moment de progres în tehnica de lucru a ceramicii.

Ca urmare, lucrarea ce vede lumina tiparului este structurată astfel încât să surprindă tehnica de lucru a ceramicii în suluri de lut, informații legate de masa olarului (roata suport), tipologia vaselor din suluri de lut, despre fazele de confecționare a vaselor, arderea ceramicii, ornamentare, semnele de meșter, uscatul vaselor, cricălu-irea, informații legate de calitatea ceramicii, desfacerea ei.

Lucrarea se încheie cu prezentarea catalogului propriu-zis al ceramicii în suluri de lut aflată în colecția Secției de Etnografie și Artă Populară a Muzeului Județean Mureș. Astfel, ordonarea unitară a colecției prin intermediul acestei publicații științifice va contribui în mod esențial la ilustrarea unor aspecte tipologice diverse

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ale ceramicii în suluri de lut, fiind de un real folos pentru cei interesați de studiul acestor forme de manifestare a culturii și civilizației tradiționale românești din acest arealul Mureșului Superior.

Apreciem în mod deosebit această restituire prin publicare a unui patrimoniu cultural extrem de valoros deținut de Muzeul Județean Mureș în cadrul Secției de Etnografie și Artă Populară și totodată punerea într-o mai bună circulație științifică a acestor nestemate ale culturii noastre tradiționale. Un lucru meritoriu atât pentru autoare, cât și pentru membrii colectivului redacțional care se îngrijesc de *Biblioteca Mvsei Marissiensis, Seria Ethnographica*, căreia îi dorim succes în publicarea cataloagelor de colecții și altor lucrări cu caracter etnografic care pun în valoare bogatul tezaur al patrimoniului nostru cultural.

Prof. univ. dr. Ioan GODEA[1]

1 Etnolog, profesor, Universitatea din Oradea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Album fotodocumentar : *Un secol de istorie locală în imagini*, BIBLIOTHECA MVSEI MARISIENSIS. SERIA ETHNOGRAPHICA nr. 3/2011, Editura Mega, Cluj-Napoca, Editura Romghid Târgu-Mureș, Cluj-Napoca, 120 pagini, ISBN 978-606-8243-02-3

Argumentum

Proiectul cultural „Un secol de istorie locală în imagini", finanțat de AFCN în anul 2011 și coordonat de grupul de etnologi ai Muzeului Județean Mureș, se înscrie în linia proiectelor de anvergură care anunță etnologia mileniului trei. Putem afirma că terenul etnologic astăzi, datorită absenței referențialului clasic - adică prezența nemijlocită a culturii rurale tradiționale - va fi abordat prin mijloace indirecte, interpuse, cum este cazul fotografiei care memorizează o parte din aceste foste realități.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Viitorul muzeelor de etnografie/etnologie din România ca preocupare majoră, va fi reprezentat de constituirea de colecții documentare audio-vizuale ca martori autentici utilizați în interpretarea lumii rurale. Devine, astfel un proiect-pilot ale cărui rezultate concrete și analize aprofundate pot fi reluate și multiplicate și de alte grupuri de etnologi.

Desigur, alte calități ale proiectului, implicarea comunităților locale, interesul mass-mediei și al școlii, concursul inițiat și dus la bun sfârșit, materialul scris și iconografic exemplificator, vin să califice acest proiect drept unul național, important ca deschidere metodologică și implicit, științifică în câmpul științelor etnologice.

Dr. Ligia FULGA[1]

Urmând cercetările etnografice realizate în ultimii ani de către Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Târgu-Mureș, unul din obiectivele prioritare ale muzeului a fost constituirea unei arhive de fotografii-document, prin recuperarea acestora direct din teren, în principal din comunitățile rurale. Unul din proiectele de anvergură ce a urmărit acest obiectiv a fost programul Fotoetnografica, program de cercetare și valorificare a patrimoniului material și imaterial reprezentat de fotografia de familie, finalizat cu constituirea unei arhive digitale de fotografie veche de familie. Proiectul Un secol de istorie locală în imagini, având în această etapă concursul Bibliotecii Județene Mureș și Harghita prin filialele comunale din Deda, Vătava, Hodac, Gurghiu, Saschiz, Albești, Adamuș respectiv Toplița dar și prin rețeaua Biblionet, ne-a dat posibilitatea de a reconsidera acest obiectiv prioritar de recuperare, arhivare prin digitalizare și valorificare a unui patrimoniu cultural reprezentat de fotografii din arhive personale, cu certă valoare de documente etnografice și istorii legate de aceste documente deținute de comunități locale din județul Mureș. Prin acest obiectiv general, am urmărit nu doar tezaurizarea datelor și analiza fotografiilor-document,

1 Etnolog, cercetător științific, director, Muzeul de Etnografie Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ci și conturarea identităților locale, privite într-o dinamică a configurării și reconfigurării lor, restituirea prin fotografii a unei istorii locale de un secol precum și implicarea, responsabilizarea comunității în raport cu trecutul, prin demersuri de menținere, revitalizare și transmitere a valorilor patrimoniului material și imaterial local.

Arhiva constituită în cadrul proiectului va fi încontinuu completată și întregită de documente fotografice, documente scrise legate de acestea, recuperate atât prin concursuri lansate în comunitățile urbane sau rurale, în colaborare cu autoritățile locale, școli, biblioteci etc cât și prin cercetare de teren directă realizată de către specialiștii muzeului. Prin programele culturale ce se vor derula în viitor de către muzeu urmărim reconstituirea prin imagini atât a hărții etnoculturale a județului Mureș, cât și a regiunilor etnografice din arealul de cercetare a muzeului mureșean, ce depășesc aria județului Mureș, în județele Harghita, Sibiu, Cluj, Brașov, Alba; proiectul Un secol de istorie locală în imagini se poate constitui astfel într-un proiect pilot în vederea realizării acestui obiectiv, o cercetare modernă de antropologie vizuală care poate fi aplicată în orice regiune etnografică din România de către instituțiile interesate.

Angela POP[2]

Fiind în primul rând un gest de restituire imagistică a circa un secol de istorie locală a localităților implicate în proiect, albumul developează în fața privitorului o readucere aminte a unei lumi apuse, cu norme de viață, moralitate, cutume tradiționale, gesturi, din păcate cele mai multe definitiv pierdute.Din perspectiva conceperii și tehnoredactării, în finalul întâmpinării albumului propriu-zis, reamintim că selecția de fotografii a căutat să îndeplinească pe de o parte, cerințele minime ale reprezentativității documentar-științifice a fotografiei etnografice sau etnologice, urmărind în primul rând prin ordonarea lor satisfacerea minimă a criteriilor tematice consacrate în domeniu; apoi, pe de altă parte, selecția a

2 Muzeograf, șef secție, Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară, Târgu Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai ținut seama de criteriul cronologic, evenimențial - acolo unde au putut fi datate imaginile - succesiunea fotografiilor și fotografierii constituindu-se de fapt într-un demers monografic imagistic diacronic al evoluției și reprezentării culturii, civilizației tradiționale; așadar, unele datări ale fotografiilor trebuie privite cu anumite rezerve acolo unde, neavând la îndemână suficiente indicii de datare, am luat ca referință (și trebuie analizate în continuare cu destulă circumspecție) adnotările de pe verso-urile unor fotografii sau mărturiile urmașilor celor imortalizați, ele însele putând fi tributare subiectivismului și supuse relativismului memoriei individuale sau colective. Alteori, s-a urmărit criteriul estetic, artistic al reprezentării dar mai ales emoția puternică indusă de transpunerea empatică, sensibilă, în situația de fapt a personajelor din universul familiei, al lumii satului, al războiului, refugiului, străinătății sau înstrăinării.

Conștienți fiind de limitele acestui demers editorial, sperăm că acestea în economia lucrării de față nu vor diminua prea mult încercările sincere ale participanților la proiect, de a oferi celor interesați argumente în plus în favoarea convingerii că uneori, dacă cuvintele sunt prea sărace în semnificații, imaginile pot compensa în mod necesar lipsa de informație asupra trăirilor interiorizate ale țăranului simplu dar demn, locuitor al satului de altă dată, că alteori expresia chipurilor și împrejurărilor reprezentate imagistic poate avea o încărcătură semiotică mult mai mare decât slovele rostite sau scrise. Iar ceea ce rămâne prin tipărirea acestui album și ceea ce este cu adevărat important, rămâne arhiva documentară digitalizată, obiectivă (și subiectivă), constituită prin implicarea și conștientizarea membrilor comunităților, bază de date de la care se pot configura noi cercetări în viitor.

Dr. Dorel MARC[3]

3 Cercetător științific, Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară, Târgu Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aurelia Diaconescu, *Furca de tors-unealtă, simbol și obiect de artă populară*. BIBLIOTHECA MVSEI MARISIENSIS. SERIA ETHNOGRAPHICA nr 4/2012, Editura MEGA, Cluj-Napoca, 2012, 124 pagini, ISBN 978-606-543-291-8

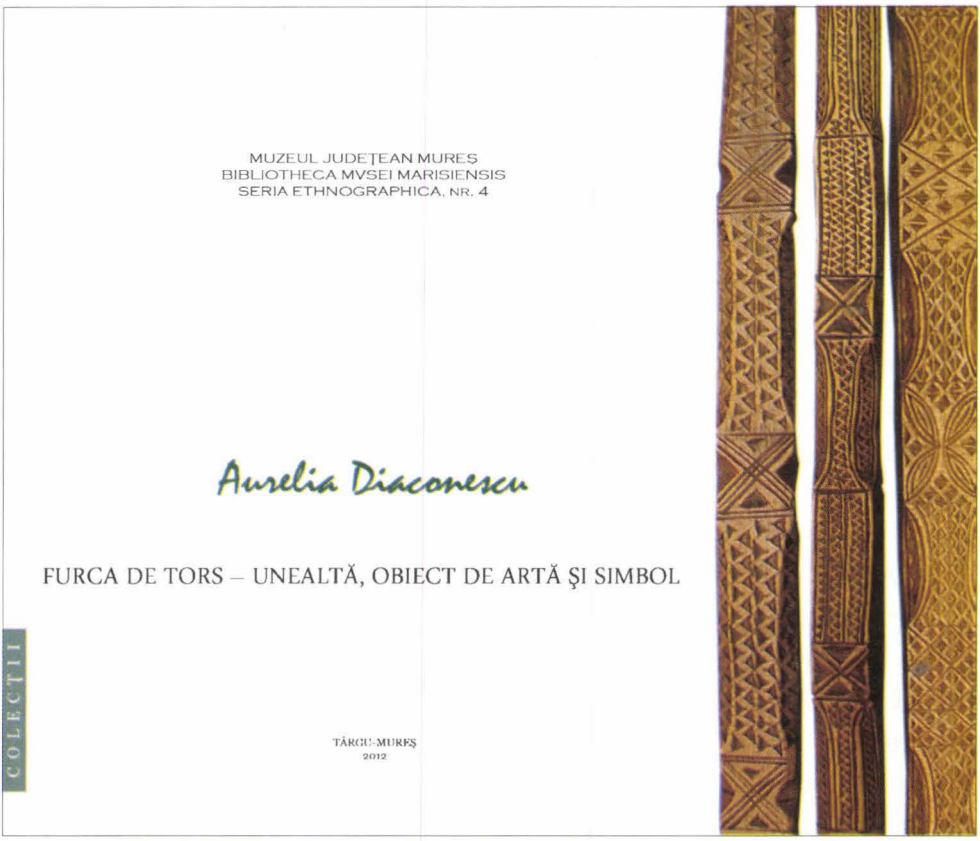

Furcile de tors - segmente din Arborele Vieții...

În *„Țărancă torcând”*, tabloul lui Nicolae Grigorescu, furca de tors e chip de lumină, iar firul - curgere discretă a luminii, în manifestarea feminității. Nu întâmplător așezăm, ca pe un moto, acest insert eseistic. Reputatul etnolog, doamna Aurelia Diaconescu, prezintă una dintre cele mai atractive colecții ale Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș, *Furcile de tors,* în prestigioasa *Seria Ethnographica* a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bibliothecii Mvsei Marisiensis, coordonată de doamna Angela Pop, nu doar cu rigoarea limbajului științific și precizia documentară, ci și cu o remarcabilă participare afectivă. Acceptă încărcătura de nuanțe a temei de cercetare, dovedește prestanță pe linia investigațiilor etnografice, etnoestetice, etnopsihologice ș.a.m.d., punând în evidență și *omenescul*, datele de viață pe care le încorporează obiectul etnografic în cauză. Tinerii feciori lucrau furci de tors pentru fetele din sat, sezătorile fiind momentele de etalare a frumuseții lor. Aurelia Diaconescu preia, și aici, înțelesul etnografiei ca *magistra vitae* și rolul etnografiei în ilustrarea a ceea ce Mircea Vulcănescu numea, în *Dimensiunea românească a existenței*, *„omul românesc"* și perpetuarea unei ancestrale *ordo universalis*.

Subiectul este cercetat cu minuțiozitate, de la încadrarea în economia autarhică a gospodăriei tradiționale țărănești și vechimile neolitice, cu fusaiolele descoperite în întreg spațiul românesc, la evoluția *semnului* etnografic, ca „unealtă, obiect de artă și simbol", ca să folosim terminologia, cât mai adecvată, pe care o propune prof. univ. dr. Gheorghe Pavelescu în lucrarea *Istorie* și *tradiție* în *satul românesc*.

Aurelia Diaconescu îmbină, într-o cercetare desfășurată pe ample secvențe de timp, *cadrele generale* ale obiectului etnografic, semnificațiile și răspândirea acestuia, cu aspectele de detaliu, inventariind 73 de piese, românești, maghiare și săsești, din colecția Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș, unele, cele mai vechi, venind din colecția cărturarului Aurel Filimon, fondatorul muzeului târgumureșean.

Istoricul colecției, materialele și *tehnicile folosite, ornamentica, polimorfismul* și *polisimbolismul ornamentelor, datini, obiceiuri* și *legende* în relație cu furcile de fors, cât și o sugestivă antologie imagistică, alcătuiesc osatura cărții. Accentele cad pe valoarea de unicat a furcilor de tors, adevărate documente etnografice, cumulând elemente culturale tradiționale diverse, rosturi și simboluri, concepții și reflecții despre om, viață, veșnicie. În cercetarea pe care prof. Pavelescu, citat mai înainte, a făcut-o în localitatea Prihodiște, solicitând unui interlocutor să explice ornamentica de pe furca de tors - și aici Aurelia Diaconescu, relatând împrejurarea, reverberează ca *generic* răspunsul interlocutorului - acesta detașează, „în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

partea de jos" , imaginea păsărilor sufletului, căci „sufletul se face pasăre după ce moare omul", iar „mai sus", interlocutorul susține existența a nouă „cercuri", vămi prin care trece sufletul, și „tăte se gată cu bradul care are în crengi soarele, luna și stelele". Astfel de percepții, surprinzătoare, sunt probate de Aurelia Diaconescu prin ornamentica de pe furcile de tors crestate (cercetătoarea prezintă tehnici de *crestare, cioplire, incizie, colorare* etc.) din colecțiile etnografice mureșene, ce amintesc de Axa Lumii sau Arborele Vieții veșnicit pe stâlpii funerari. Ornamentica furcilor de tors preia motive și simboluri din zestrea altor obiecte etnografice, a bâtelor ciobănești, a fluierelor , a stâlpilor de prispă sau motive astrale din ceramică, țesături, lăzi de zestre, repetându-le sau nuanțându-le, fundamentând un repertoriu ornamental de o uluitoare valoare spirituală, îmbogățind „fenomenul de sincretism al ornamenticii populare românești." Prin *motivele fiziomorfe, cosmomorfe, geomorfe, fitomorfe, avimorfe,* prin simbolurile „magic inițiatice", *„pomul vieții"* și *„unda apei"*, prin compozițiile ornamentale ingenioase, din care nu lipsesc rombul, triunghiul sau dintele de lup, rozeta, cercul, floarea soarelui, frunza de trifoi, crucea, furcile de tors devin înscrisuri ale complexității ființei umane, ale dragostei, fecundității, răbdării, nădejdii, succesiunii anotimpurilor. Ornamentica furcilor de tors devine carte de mărturisiri, de iscusință și cutezanță, de imaginație, de transmitere a crezului prin care omul își rostuiește loc potrivit în lume. Cu acuratețe și relevantă incursiune bibliografică (v. în special *Albumul* publicat în 1909, la Sibiu, de D.Comșa, cuprinzând, în principal, furci de tors din toate zonele Transilvaniei), cercetătoarea ilustrează îndemânarea, gustul, ingeniozitatea creatorului tradițional, irepetabilitatea, prin furcile de tors din zona Munților Călimani și Gurghiu, cu puternică simbolistică folclorică și religioasă, prin cele incizate de pe Valea Superioară a Mureșului sau furcile „cu tijă lungă poliedrică" din zona Târnavelor, crestate sau pictate cu motive florale, furcile de tors din Idicel, Sângiorgiu de Pădure, Bahnea, Albești, Viișoara, Cerghid. Privindu-le, descifrăm, bunăoară, octogonul și variante ale octogonului, ca simboluri al echilibrului cosmic sau, cum le numea Ivan Evseev în *Dicționar de simboluri* și *arhetipuri culturale,* simboluri ale infinitului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Esența practică, nevoia utilitară, procesul preliminar al industriei textile casnice, din care face parte furca de tors, sunt dublate de veșmântul artistic, aproape obligatoriu, perpetuând propensiunea creatorului tradițional spre frumos, echilibru, subtilitate, coerență, sfințenie, bucurie, descoperire a sinelui. De aici valoarea inestimabilă a obiectului etnografic, prin așezarea lui într-un vast și vizibil câmp de semnificații, autentificând trăiri și sensuri. Valoarea ca obiecte de artă a furcilor de tors din județul Mureș a făcut ca în 1937 să fie propuse pentru Expoziția Mondială de la Paris, cum reiese dintr-un tabel al obiectelor etnografice trimise, „ca modele" pentru renumita expoziție, profesorului Dimitrie Gusti.

Furcile de tors, tocălia, druga, fusul, prâsnelul, au însoțit vieți, ocupații, obiceiuri, destine, trăiri sufletești, credințe, au înviorat și reverberat chipul femeii ce nu încetează să toarcă firul de aur al vieții. *Caierul, firul, ițele* populează metafore ale vieții, ale *rostirii românești a existenței*, încă de la primele noastre texte literare.

Să nu uităm slava în care Maica Domnului, în fața Arhanghelului binevestitor, torcea fir de purpură.

Prof. dr. Valentin MARICA[1]

Despre noblețea lemnului în manifestarea trudei și frumosului din cultura populară

Lucrarea care vede lumina tiparului reprezintă incontestabil o importantă și necesară contribuție la valorificarea științifică a patrimoniului etnografic mureșean, autoarea Aurelia Diaconescu continuând seria publicațiilor care ilustrează bogata zestre a colecțiilor noastre muzeale.

Beneficiind de cadrul publicistic adecvat oferit de Bibliotheca Mvsei Marisiensis, Seria Ethnographica, autoarea pune la dispoziția publicului cititor adevărate nestemate ale culturii noastre populare,

1 Publicist, redactor, senior editor la redacția culturală - Radio România Actualități, Studioul Teritorial Târgu Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

după ce o mare parte dintre acestea au fost itinerate în diferite expoziții tematice sau valorificate în expoziția de bază a muzeului etnografic târgumureșean. Ca specialist de muzeu, Aurelia Diaconescu, autoarea tematicii expoziției de bază, a inclus în aceasta - printre celelalte obiecte valoroase care ilustrează cultura materială și spirituală mureșeană - cele mai reprezentative furci de tors din colecție, fiind pe drept cuvânt, continuatoarea demersului întemeietorului Aurel Filimon de dezvoltare și scoatere la lumină a patrimoniului etnografic mureșean.

Alexandru Tzigara-Samurcaș, citat deseori de autoare, el însuși întemeietor al etnomuzeografiei românești la București, numit director al Muzeului etnografic, de artă națională, artă decorativă și artă industrială, la 1906, care l-a avut o vreme ca secretar științific, întâmplător sau nu, tocmai pe Aurel Filimon, găsea în cultivarea artei populare descoperirea sensului de existență a neamului nostru, arta țăranului român comprimând în ea matricile psihologice care, în curgerea veacurilor, nu și-au găsit nici o altă putință de vădire. De aceea el considera că "cunoașterea acelor însușiri ale poporului ce sunt concretizate în diferitele forme ale artei sale, oferă posibilitatea reconstituirii unei istorii în spirit, a plasării într-un punct al universului etnic unde se intersectează și din care pot fi văzute deopotrivă trecutul și viitorul." (Al. Tzigara - Samurcaș, *Scrieri despre arta românească*, Ed. Meridiane, București, 1987, p. 6).

Deasemenea, cel care a fost considerat că a fundamentat etnomuzeografia noastră ca știință, avea credința că arta țărănească s-a perpetuat, cu prefaceri care nu privesc în nici un caz esența ei de secole, " icoană mai elocventă decât limba statorniciei românești": el era de părere că arta populară, ca documentare a vechimii populației „are incontestate avantagii față de puterea oricât de convingătoare a limbii. Însă nu numai ca valoare documentară a originii neamului, dar mai ales ca oglindă a însușirilor sufletești ale poporului, arta are vădită superioritate față de limba ce vorbim. *Obiectele au, față de cuvinte, marile avantaj al evidenței necontestatei lor vechimi, făurirea obiectului precedând cu mult denumirea lui* - s.n." (Al. Tzigara-Samurcaș, *loc. cit.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Jean Gabus, teoretician elvețian al muzeografiei etnografice, afirma că fiecare obiect „este martorul câte unui fapt de istorie, tehnică, forme, funcții și adeseori, mai multor lucruri deodată, dacă nu al tuturor și aceasta în grade diferite" (apud Bănățeanu, „Raportul tradiție inovație în arta populară românească", în *Anuarul Muzeului Satului și de Artă Populară*, București, nr. 5-6, p. 232). Prin invenție se creează forme variate necesare fiecărei funcții ale obiectelor de artă populară. Aceasta determină și o tipologie a lor care se prezintă ca o diversitate de variante morfologice, ornamentale, etnice, zonale. Diversitatea apare în urma unor influențe, a schimbării unor concepții, dar îndeosebi în urma anacronismului funcțional, a perfecționărilor, invențiilor, a unor noi adaptabilități. În șirul evolutiv de filiații, a unor etnii, se sesizează o continuitate de forme care se datorează atât fondului comun uman, stadiului de evoluție al grupului social respectiv, cât și specificului etnic (Bănățeanu, *lucr. cit.*, p. 233).

Se știe că „...omul, din considerente practice și sub imboldul creativității a început să făurească unelte pe care, de-a lungul experienței practice, le-a proporționat și adecvat funcției lor utilitare. În cursul acestui proces, omul a descoperit în proporțiile și armonia uneltelor făurite de el o latură estetică care a mijlocit conștiinței sale sensibile o emoție estetică. Cu timpul, această emoție inițială a ridicat omul, prin arta autentică, până la trăirea sentimentului de sublim, declanșat prin apropierea de perfecțiune, ca sentiment al unei purificări și înălțări morale. Deși frumosul ca și concept a variat de la o epocă la alta, putem afirma că nu a existat comunitate umană care să nu cristalizeze un ideal de frumos ca expresie a unei nevoi umane vitale (Boda-Ghena, „Muzeul-instituție a memoriei colective și fenomen de conștiință socială", în *Sargetia,* XXXII, 2004, p. 825).

Referindu-se la artă, Traian Herseni susținea că prin creație, omul „a sporit realitatea care nu era a oamenilor, cu o nouă realitate, care de astă dată, era numai a lor" (Herseni, Sociologie, București, 1983, p. 280). Analizând artele din perspectivă sociologică, susținea că orice operă de cultură sau civilizație, a apărut într-un anumit cadru social, fiind totodată părți componente ale acestora. Diferențierile dintre societăți au constat întotdeauna în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gradul de înzestrare cu lucrări, opere de cultură și civilizație care le-au conferit și un anumit rol pe scara puterii.

Argumentele care vin în favoarea susținerii scrierii unor lucrări ca cea de față rezidă și în faptul că frumoasele și numeroasele obiecte de artă populară ne dau bogăția vieții artistice de odinioară: „căci desigur că nu-l trage inima să-și înflorească poarta și tinda casei, sau să-și împodobească pereții căminului cu velințe alese și scumpe pe cel ce n-are un ceaun de mămăligă" - afirma același Tzigara-Samurcaș care mai susținea faptul că *„cultivarea artei merge paralel cu prosperitatea materială* - s.n." și recomanda ca *„să redobândim pe aceasta din urmă și în mod firesc va renaște și cea dintâi"* - s.n. convins fiind că „atunci când țăranul nu va mai duce grija zilei de mâine și nu va mai fi așa de greu apăsat de condițiile muncii sale, atunci va reînvia în chip firesc și poezia și arta populară, acum date uitării" (Tzigara-Samurcaș, *loc. cit.*).

Aurelia Diaconescu a fost mereu preocupată de sporirea și punerea în valoare a colecțiilor etnografice mureșene, în calitatea domniei sale de etnomuzeograf, cercetător științific și șef de secție la muzeul târgumureșean, înscriindu-se astfel ca orientare pe coordonatele stabilite de importanți pionieri ai muzeografiei ardelene. Amintim în acest sens doar pe Octavian Codru Tăslăuanu, originar din Bilborul Mureșului Superior, cel care a fundamentat științific colecțiile Muzeului Asociațiunii la Sibiu și care, preocupat fiind la rândul său de necesitatea sporirii patrimoniului cu valoare muzeală, s-a arătat foarte dezamăgit când constata cum colecții întregi de obiecte erau luate din Ardeal prin achiziționarea lor de către alții decât ardelenii înșiși; O.C. Tăslăuanu se întreba cum de nu s-au găsit în Ardeal oameni vrednici, susținători financiari pentru ca aceste piese să rămână în „Muzeul nostru", „goliciunea" acestuia, a Palatului muzeului „e rușinea noastră a tuturor (...) fiindcă dânsul nu e al unuia sau altuia, ci e al neamului întreg din această țară, e deopotrivă al trecutului, prezentului și viitorului nostru" (Ana Grama, „Începuturile etnomuzeografiei românești transilvane. Muzeul „Asociațiunii" până în anul 1913", în *Muzeul ASTRA - istorie și destin (1905-2000),* Ed. „ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002, p. 113). Se referea la valoroasa colecție a prof. Dimitrie Comșa, cumpărată de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Eliza Știrbei din București, la inițiativa lui Al. Tzigara Sarmucaș, azi făcând parte din colecțiile Muzeului Țăranului Român; este vorba de același Dimitrie Comșa care a impresionat-o profund pe autoare cu ineditul și valorosul album de încrustații în lemn, tipărit în 1909 la Sibiu, care cuprindea și câteva piese mureșene (de care probabil a fost și inspirată și impulsionată!). Netipărirea acelui album, ne-ar fi văduvit acum de necunoașterea unor adevărate capodopere ale creației artistice populare ardelenești, cunoscută fiind circulația unor astfel de piese, datorită în primul rând estetismului lor. Valoarea acestora este însă pentru etnoistorie mult mai mare deoarece depășește dimensiunea artistică, înscriindu-se în rândul acelor obiecte la care le sporește prețiozitatea pentru că în fond, ele se constituie și în valori documentare, probatorii dacă se păstrează în colecții muzeale. Artele în general au desigur și o trăsătură comunicațională, în sensul că alături de încărcătura cognitivă și expresivă, acestea comunică, vin cu informații despre o anumită perioadă istorică în care operele de artă au fost create. Un argument în plus am spune pentru susținerea acestui gen de publicații.

Identitatea socială, culturală, artistică a unui popor, posibilitatea sa de a se individualiza și defini în contextul integrativ al culturii universale - afirma tot Tancred Bănățeanu - își are drept măsură și unitatea pe toate planurile; această unitate însă nu este ca și concept pe deplin lămurită pe plan gnoseologic și axiologic, deși sensul de coeziune, omogenitate, integritate și armonie este unul de comun acord, totuși el se manifestă într-o varietate de accepțiuni. De asemenea, termenii de identitate morfologică a obiectelor, fenomenelor, proceselor etnologice, care ar asigura unitatea nu sunt în totalitate definitorii deoarece foarte multe identități etnologice au un caracter universal, aparțin unui fond comun uman, sau unor arii largi culturale și coexistă în cultura și arta noastră populară, alături de cele autohtone (T. Bănățeanu, *Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare*, Ed. Minerva, București, 1985, p. 156). Datorită acelorași condiții de viață, stadiului identic de dezvoltare la un moment dat, care generează aceleași tehnici, aceeași concepție estetică, aceste aspecte duc la tulburătoare similitudini, identități chiar, care, nu pot fi explicate logic sub forma unor influențe. Dar,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

același cercetător T. Bănățeanu, arată că oikumena românească, acest mod comun de viață, generează o configurație a spiritualității populare deosebit de complexă, cu caractere specifice etnologice și apare ca o distinctă, originală, bogată și variată etnocultură, care presupune însă: unitatea etnică, unitatea teritorială, unitatea economico-ocupațională, unitate istorico-politică, unitatea lingvistică, unitatea religioasă, autohtonia, sedentarismul, unitatea de concepție de viață, unitatea de concepție estetică ș.a. (T. Bănățeanu, *op. cit.*, p. 158).

De remarcat că variatele forme geomorfologice și materii prime care au permis dezvoltarea tuturor ocupațiilor și meșteșugurilor au generat o cultură materială și spirituală populară de un înalt nivel, uneori chiar în condițiile vitrege ale istoriei, așa cum e cazul Transilvaniei. Materialul din care au fost confecționate odinioară obiectele de artă populară, încorporează în ele și valori de ambianță. În cazul lucrării de față, aceasta poate îndemna și la o analiză a raportului *lemn natural - lemn cultural.* După cum arăta Jean Baudrillard, lemnul a fost și este căutat dintr-o nostalgie afectivă întrucât își ia substanța din pământ, respiră „lucrează", are căldura lui latentă, arde pe dinăuntru; acesta „păstrează timpul în fibrele sale și e conținătorul ideal deoarece, într-un fel, orice conținut e ceva pe care vrem să-l sustragem timpului" (J. Baudrillard, *Sistemul obiectelor*, Ed. Echinox, Cluj, 1996, p. 26). Noblețea acestui material rezidă din aceea ca el încorporează de fapt o ființă ce viețuiește în fiecare dintre noi, evocând deseori generații succesive, amintindu-ne de înaintași și urmași. Același autor afirma însă că nu există noblețe ereditară a materiei decât pentru o ideologie culturală analogă celei a mitului aristocratic în ordinea umană. Putem să vorbim însă și de o anumită ... „aristocrație" a țăranului, fără nici un echivoc, întrucât întreaga sa creație dă dovadă în mod paradoxal, prin toată simplitatea sa, de aspirații spre idealuri nobile, înscrise în registre de o ordine morală care cu greu o mai întâlnim la contemporanii noștri.

Furca de tors văzută așadar ca unealtă (funcționalitate), ca simbol (semnificație) și ca obiect de artă populară (creație, estetism, valoare artistică) ne provoacă la o analiză profundă a valențelor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

obiectului de patrimoniu. La modul mai simplist și popular de apreciere, patrimoniul etnografic este legat de obiectul „vechi"; referindu-se la trecut, obiectele vechi par mitologice. Ele nu mai au incidență practică și apar în fața noastră doar pentru a semnifica. Decorul, motivele, semnele, simbolurile de pe furcile de tors la care facem referire devin astfel *indici culturali ai timpului.* Astfel, obiectul funcționale este eficace, cel mitologic (simbolic) împlinit. De asemenea, obiectul mitologic, cu toată funcționalitatea lui minimă și puterea lui maximă de semnificare, trimite la ancestralitate, sau chiar la anterioritatea absolută a naturii (J. Baudrillard, *op. cit.,* p. 50, 54).

Autoarea Aurelia Diaconescu reușește să îmbine perspectiva etnologică, istorică, religioasă și mitologică a problematicii legate de furcile de tors într-un mod plăcut, chiar dacă la prima vedere cartea ar părea o abordare strict tehnică, etnomuzeologică. Tocmai din acest motiv, apreciem efortul că în prima parte a lucrării este prezentată problematica într-un cadru mai extins, autoarea făcând deseori trimiteri la analogii existente în alte zone etnografice sau arii culturale, pentru ca această încadrare să fie cât mai accesibilă publicului interesat. Partea a doua, prezintă catalogul furcilor de tors existente în colecția Muzeului de Etnografie și Artă Populară din Târgu Mureș, care se adresează în primul rând publicului cititor avizat, specialiștilor, cu toate datele științifice de patrimoniu, prezentate cu profesionalism.

În încheiere dar nu în ultimul rând, apreciem gestul autoarei de a pune la dispoziția publicului aceste nestemate ale culturii noastre populare prin publicare, depășind astfel cadrul strict muzeografic al valorificării expoziționale, patrimoniale, plecând de la ideea ca datorită dinamismului tematicilor expoziționale din societatea actuală, globalizatoare, expozițiile trec, dar... cărțile rămân!

Dr. Dorel MARC[2]

2 * Cercetător științific, Muzeul Județean Mureș, Secția de Etnografie și Artă Populară, Târgu Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Laura Pop, *Interferențe culturale în obiceiurile funerare din județul Mureș (sec. XIX–XX)*, Muzeul Județean Mureș, Bibliotheca Musei Marisiensis, Seria Ethnographica, nr. 5, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, 456 pagini, ISBN 978-606-543-309-0

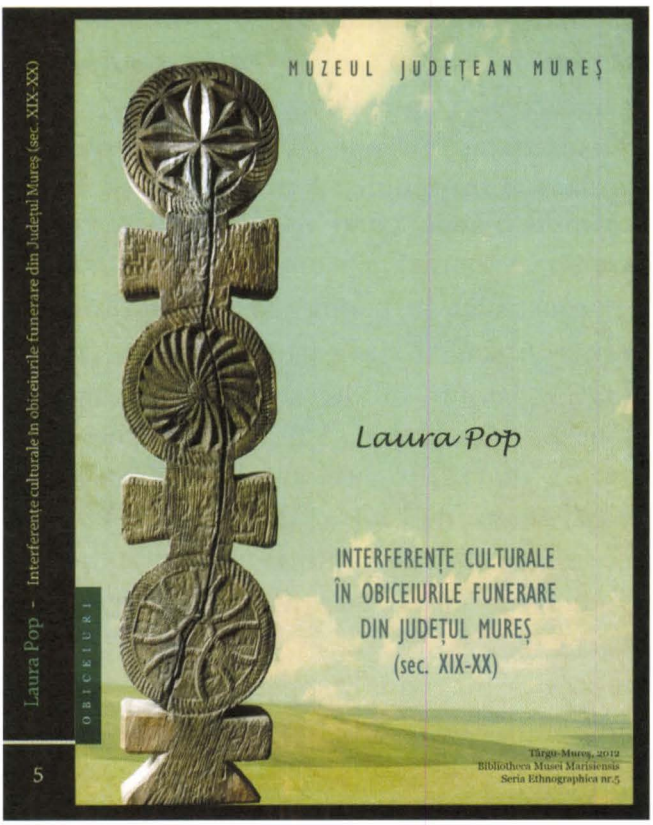

Viața omului începe cu prima casă - *leagănul* și se sfârșește cu ultima casă - *sicriul*. Cât de complexă, cât de dulce ori amară cât de lungă ori cât de scurtă, cât de săracă ori cât de îmbelșugată ne spun istoricii, filosofii, economiștii și alții. Etnologii extrag din marele cerc al vieții umane felii, frânturi de viață pe care le recompun în opere precis delimitate: obiceiuri de botez, nuntă și alte obiceiuri de familie, obiceiurile calendaristice ori cele din câmpul preocupărilor umane.

Se știe că în general, cercetătorii avizați pe plan național dar și local-regional au publicat, mai ales în ultimele 7-8 decenii, nenumărate lucrări având ca tematică zona Mureșului superior. O parte din aceste cercetări s-au materializat în cele 5 volume ale *Atlasului Etnografic Român* (din care 3 volume au apărut deja) ca și în cele alte cinci volume din seria *Sărbători și obiceiuri*, apărute la Editura Etnologică din București. Au apărut apoi câteva zeci de culegeri de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

folclor literar și muzical, monografii de artă populară cu tematică restrânsă (icoane pe sticlă, țesături de casă, port popular, ceramică, mobilier etc.), monografii de așezări rurale semnate de oamenii locului. Toate aceste lucrări erau bine cunoscute de doamna Laura Pop. Poate și de aceea s-a hotărât să abordeze numai o fascicolă din evantaiul problematic al culturii și civilizației rurale așa cum s-a putut consemna vreme de două secole. Informațiile autentice, reale, trăite de oamenii locului trebuiau adunate și înșirate într-o poveste de viață autentică cu toate învățămintele pe care etnologul știe să le filtreze ca să rezulte *o operă* nu numai perfect demonstrată ci și *adevărată*. Desigur *reperele istoriografice* trebuie analizate critic, constructiv. Dar dincolo de ele cei care compun imaginea reală a lumii satului mureșan sunt însăși *actanții*, țăranii, preoții, dascălii, medicii, vrăjitoarele, bocitoarele, moașele, cantorii și diecii, bătrânii, dănțăușii și horitorii, colindătorii, țapinarii, păstorii, plugarii, ceterașii, olarii și cioplitorii în lemn sau piatră etc. Toți aceștia se regăsesc în lucrare.

Arheologii și istoricii au dovedit cu prisosință că românii, ca și înaintașii lor în alte milenii și secole de existență, au avut mereu un *cult al morților* începând cu grija meticuloasă pentru așezarea celui plecat în lumea drepților în *copârșeul de trecere* spre o altă „*lume*", cu *privegherea din ceasurile de trecere*, cu așezarea sub lut, marcarea locului prin cruce iar mai apoi cu pomeniri nenumărate de sărbători și ocazii de familie ori de obște.

Doamna Laura Pop face ordine de matematician în toată această colosală înșiruire de stări sufletești pe care omul, familia și satul le parcurge cu demnitate, fără excese, dar cu rânduială și bună credință în toate momentele legate de ritualul acestui prag de trecere de la semnele ce anunță un sfârșit continuând cu *pașii* de parcurs în drumul fără întoarcere (cortegiul, ultimul bulgăre de lut și ultimul bănuț ce i se dă celui de sub alaș ca să aibă de drum), îngropăciunea, pomana mortului sau comândarea care este puntea de întoarcere a celor vii la viața de obște, căci celui plecat i-au fost făcute tot ce *obiceiul pământului* cere spre a-i asigura calea până la momentul judecății de apoi.

Un capitol aparte este rezervat în lucrare stărilor de moarte nefirească: a celor căzuți în războaie, a celor morți „fără lumânare"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(în accidente, sinucideri), a celor nebotezați care vor intra în șirul îngerilor, a celor prematuri și atât de dureros plecați la vârste fragede, a tinerilor necăsătoriți. Cei plecați *„cu lege"* se vor înșira la rând în morminte străjuite de pomi și de flori de obicei în țintirimul din jurul bisericii. Dar lumea satului tradițional - ne spune autoarea - nu era numai una cunoscută, palpabilă, ce se putea „citi", înțelege și respecta. În ceasurile rele ale nopții mișunau peste tot vârcolaci, moroi, bosorcăile și strigoii. De toți aceștia trebuia să te aperi mereu căci puterea lor malefică era greu de prevăzut. La toți sătenii din zonă strigoii *„reprezentau, în imaginarul rural, până în a doua jumătate a secolului al XX-lea, un pericol pentru semănături și animale. La îngroparea lor se urmau reguli stricte deoarece aceștia puteau influența mersul vremii, nivelul ploilor, puteau determina inundații sau secetă"*. Nenumărate exemple de prevenire a răutăților lor sunt citate în teză în satele din Câmpia Transilvaniei ori din Defileul Mureșului.

În complexitatea obiceiurilor de familie se detașează (în lucrare printr-un întreg capitol) aspectele legate de relațiile de vecinătate, de rudenie, de familie, de neam, de naționalitate și de credință. Interviurile pe care autoarea ni le prezintă în extensă stau mărturie acestei afirmații. Mai puține, dar importante sunt și informațiile din scrieri și documente.

Nu putem încheia acest rezumativ portret de lucrare fără a sublinia contribuția la superlativ a imaginilor alb-negru și color la înțelegerea deplină a textului scris. Sunt aici câteva zeci de imagini antologice din lumea satului transilvănean de la panoramele de habitat rural la ulițele, casele, interioarele, cimitirele, veșmintele și artefactele gospodăriilor. Toate asigură cărții o calitate desăvârșită, o ținută cu adevărat remarcabilă.

Prof. univ. dr. Ioan GODEA[1]

1 Etnolog, profesor, Universitatea din Oradea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Constantin Secară, *Situația actuală a folclorului muzical în comunitățile românești din zona arcului intracarpatic – valoare identitară a spiritualității românești, în contextul multietnic și multicultural european contemporan*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția AULA MAGNA, București, 2013, 286 pagini, ISBN 978-973-167-198-7

Dr. Constantin Secară, etnomuzicolog la Institutul de Etnografie și Folclor Constantin Brăiloiu, a realizat o lucrare ce se încadrează în etnologia de urgență: cercetarea, la nivelul comunităților românești rurale din județele Covasna, Harghita și, parțial, din Mureș, caracteristicile și tipurile muzicii tradiționale românești din zonă, păstrate până în prezent[1]. Autorul și-a structurat demersul ca pe o primă parte a unei monografii a culturii montane românești. Primele două capitole prezintă aspecte ale culturii tradiționale, prin prisma trecutului și a prezentului, aparținătoare a două etnii care au făcut parte din Imperiul Austro-Ungar:

1 Proiectul „Valorificarea identităților culturale în procesele globale", derulat de Academia Română, Universitatea Politehnică București și Universitatea din Craiova, contract POSDRU/89/1.5/S/59758, prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, axa prioritară 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere", domeniul major de intervenție 1.5 „Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Important de evidențiat că cele două zone studiate sunt foste teritorii ale Imperiului Austro-Ungar, cu caracteristicile cultural-etnice, așa cum apar din „lectura identitară" a tradițiilor muzicale, bazată pe diverse documente de arhivă, bibliografice și altele culese direct pe teren. Comunitățile vizate de cercetare sunt românii transilvăneni, din zona arcului intracarpatic, teritoriu încorporat până în 1918 Ungariei și italienii din nord, din Regiunea Trentino-Alto Adige, anexată și subordonată Austriei.

Cartea se deschide printr-o **Introducere**, unde autorul își delimitează poziția metodologică și obiectivele operaționale. „Primul obiectiv operațional (și cel mai complex) al proiectului a constat în organizarea unei baze de date funcționale, pe mai multe nivele: a) indexarea localităților deja studiate și reprezentate în materialele de arhivă ale AIEF (Arhivei Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu" al Academiei Române, București) și AFC (Arhiva Institutului „Arhiva de Folclor" al Academiei Române, Cluj-Napoca); b) identificarea și indexarea completă a cercetărilor întreprinse în zonă, existente în AIEF și în AFC; c) îmbogățirea fondurilor de arhivă cu noi documente, rezultate în urma cercetărilor de teren personale" (p. 16). Am considerat util să recurgem la acest citat, pentru a înțelege exact documentarea mixtă, complexă și meticuloasă care a stat la baza acestei lucrări de sinteză etnologică și bogăția extremă a materialelor de referință.

Primul capitol, **Românii din estul şi sud-estul Transilvaniei. Multiculturalitate şi interculturalitate** este o incursiune în istoria comunităților românești locale, pentru descifrarea contextului specific de evoluție a acestora. Citatul introductiv, dintr-o lucrare a istoricului și filologului clujean Ioan I. Russu, sintetizează realitatea istorică din zonă: „elucidarea prezenței elementului social-etnic românesc - apreciat incorect ca «dispărut» - în estul Transilvaniei (Secuime) explică deplin faptul că în central spațiului istoric firesc și continuu al poporului român s-a ivit o breșă cu întinderea a trei județe, un «gol» artificial, conturat definitiv în veacurile al XIX-lea și al XX-lea"[2]. Reperele geografice, istorice, etnolingvistice, etnografice (obiceiuri, ocupații, arhitectură ș.a.) relevă originea și

2 Ioan I. Russu, *Românii şi secuii*, București, Editura Științifică, 1990, p. 17-18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

componența etnică a populației din localitățile cercetate. Autorul prezintă succinct momentele istorice radicale, care au determinat scăderea demografică a românilor: răscoala lui Horea (1784), încorporarea Marelui Principat al Transilvaniei în Regatul Ungariei (1867), eveniment urmat de o politică ultranațională în partea ungară a Imperiului Austro-Ungar. După Marea Unire (1918), scurta perioadă de renaștere a vieții naționale românești (1918-1940), a fost întreruptă brutal de Dictatul de la Viena (august 1940), când a reînceput prigoana împotriva populației românești, printr-o „adevărată epurare etnică și rasială" (p. 39). După Al Doilea Război Mondial, la presiunea URSS, în inima României s-a format Regiunea Autonomă Maghiară (1952-1968). Desființarea Regiunii Autonome Maghiare și înființarea în locul acesteia a județelor Harghita și Covasna a determinat o echilibrare etnică, pentru ca după 1990, să se declanșeze un proces de marginalizare a românilor localnici, cu acțiuni antiromânești fățișe și care au dus la dislocarea a aproape 4.000 de români, nevoiți să-și părăsească domiciliile și locurile de muncă și să se mute în alte zone. În ciuda documentației depuse la Parlamentul României și a raportului discutat în 1991 pe marginea acestui exod, populația românească izgonită nu a fost repusă în drepturi. Autorul citează concluzia din raportul despre *Slăbirea comunității românești din Harghita-Covasna. Raport de cercetare*: „deși românii sunt majoritari în România, datorită configurației administrative, educaționale, economice și politice din județele Harghita și Covasna, *românii au statut de facto de minoritate locală*. Pe lângă discriminarea *negativă* la care sunt supuși în plan local, populația românească din cele două județe este *discriminată negativ* în mass media și politica națională, în sensul că nu are acces la exprimarea intereselor și problematicii sale"[3]. Contextul istorico-politic, configurat în acest prim capitol, permite înțelegerea fluctuațiilor demografice și specificitatea cultural-zonală românească.

Capitolul al II-lea, **Realități multiculturale şi plurilingvistice în context cultural european. Identități muzicale în Regiunea**

3 *Slăbirea comunității românești din Harghita-Covasna. Raport de cercetare*, [București], Centrul European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române, 2011, p. 5, cf. Constantin Secară, *op. cit.*, p. 44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Autonomă Trentino-Alto Adige, Italia, este rezultatul unui stagiu de cercetare și documentare efectuat în Regiunea Autonomă Trentino-Alto Adige, Italia, în cadrul unor instituții de învățământ, de cercetare și de promovare a culturii tradiționale din Provincia Autonomă Bolzano (Südtirol) și din Provincia Autonomă Trento. Autorul prezintă datele esențiale privind orientările pentru salvarea valorilor patrimoniului muzical tradițional, la nivelul culegerii, arhivării ca și al politicilor culturale formale și nonformale, într-un spațiu multietnic și multicultural european.

De consemnat că demararea prospecțiunii și descoperirea viitorilor parteneri italieni s-a făcut prin internet, pe site-urile Provinciei Bolzano Südtirol. Ca și în capitolul anterior, autorul configurează contexul socio-politic local, evoluția demografică, distribuția lingvistică din zonă, făcând câteva comparații cu situația din Transilvania și România. Coordonatele caracteristice pe care le enumeră și le observă sunt omogenitatea confesională, prezența și implicarea statului în această zonă și existența școlilor cu predare în cele trei limbi ale celor trei naționalități recunoscute: germană, italiană și ladină, remarcând ascendentul germanofonilor (majoritari), față de ceilalți locuitori. Învățământul superior este reprezentat în zonă de instituții autorizate care nu aparțin statului. Spre deosebire de Regiunea Autonomă Trentino-Alto Adige, în România, „din punct de vedere maghiar, „bilingvismul" se traduce prin monolingvism, iar „multiculturalitatea" prin „monoculturalitate" (p. 54). În continuare, cercetătorul se oprește asupra a trei studii de caz, privind arhivarea, cercetarea și valorificarea folclorului muzical în Provincia Bolzano, cu accentuarea rolului determinant al educației muzicale, în sădirea sentimentului de respect față de propria țară.

Confruntând realitatea observată direct cu perceperea politică oficială, la nivel european, autorul constată că modelul Tirolul de Sud, considerat pe plan european ca unul de succes pentru regionalizarea pe criterii etnice, în realitate are propriile fisuri. Cercetătorul avansează o viziune critică, prin care propune demontarea utopiilor autonomiste, atât din perspectiva studiilor (etno)muzicologice pe care le-a întreprins în regiunea menționată cât și printr-o analiză a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

discordanțelor *de facto*, motiv pentru care acest model multicultural și plurilingvistic nu este recomandabil în secuime.

Capitolele cheie ale lucrării, capitolul al III-lea **Cultura tradițională românească din zona Arcului Intracarpatic. Perspective şi valorizări etnologice** și capitolul al IV-lea, **Muzica jocurilor populare. Constante perene şi mutații contemporane** includ culegeri din zonă și observații asupra lor, cu o paralelă între trecut și prezent, la nivelul repertoriilor muzicale. Bogata cercetare bibliografică a pornit de la lucrări de referință (spațiul nu ne permite să redăm întreaga listă), urmată de cercetarea cu precădere a arhivelor din București și Cluj, unde a descoperit inclusiv culegeri inedite, nevalorificate până în prezent. Pe baza documentelor din arhivă, autorul a refăcut traseele culegerilor muzicologului clujean Ioan R. Nicola (1933) și Tiberiu Brediceanu (1930; 1938), ale etnomuzicologul Speranța Rădulescu (în anii 1980) ș.a.; pentru muzica de joc, cercetătorul repune în discuție culegerea compozitorului Nicolae Coman (1963), aflată în Arhiva IEF.

Selecția localităților cercetate pe teren s-a focalizat, în prima etapă (iunie-decembrie 2011), pe studierea zonelor emblematice pentru etnicitatea românească, **localități compact româneşti** (zona Întorsurii Buzăului) **sau cu sate locuite exclusiv de români** (în cadrul localităților etnic mixte Brețcu, Zăbala, Zagon și Voinești-Covasna) și în **două enclave româneşti din zona montană** a Ciucului și a Giurgeului, satul Livezi și comuna Voșlobeni din Harghita. Sub forma unui studiu de caz, etnomuzicologul a făcut o culegere a dansurilor tradiționale în satul Livezi, folosind metoda revenirii la teren (după ce ultimele cercetări în acest sat fuseseră întreprinse în anii 1967-1968). Un an mai târziu, între 7 și 9 septembrie 2012, etnomuzicologul a înregistrat repertoriul performat în cadrul sărbătorii satului, la aceeași dată cu hramul Bisericii Ortodoxe din Livezi: Nașterea Maicii Domnului (8 septembrie); au urmat culegeri și observații directe, la două nedei ale oierilor români precum și la Festivalul de colinde „Crăciunul la români" (Sfântu Gheorghe, Târgu Secuiesc, Brețcu, 19-20 decembrie 2011); această ultimă etapă a fost extinsă ulterior cu o culegere de colinde la Araci, jud. Covasna. **Activitățile de cercetare primară** s-au axat atât pe realizarea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

înregistrărilor audio și video cât și pe discuții și interviuri luate unor persoane vârstnice, păstrătoare ale unor elemente de cultură tradițională. Unii interpreți înregistrați participaseră odinioară la Cântarea României, aveau experiența scenei și un repertoriu exersat.

Etnomuzicologul și-a atins scopul final, de realizare a unui corpus reprezentativ de documente sonore și fotografice, ca și date de ordin etnografic, precum observații despre case, unelte, instrumente muzicale, costume și țesături tradiționale, fotografii de epocă etc. Concluzia legată de repertoriul muzical zonal este nuanțată, de la o localitate la alta: „Realitatea de pe teren a dovedit volatilitatea celor mai mulți parametri ai dinamicii repertoriului care fusese consemnat în culegerile anterioare, reprezentând fie o stare de conservare relativ stabilă dar cu slabe perspective de perpetuare în viitor (Gălăuțaș, HR), fie o conservare parțială, situație în care piesele se găsesc în portofoliul aceluiași informator, anterior chestionat, aflat acum la o vârstă înaintată (Zăbala, CV), fie o conservare parțială și alterată, degradată, din punct de vedere muzical (Livezi, HR), fie, așa cum am mai menționat, dispariția totală a genurilor, speciilor și/sau categoriilor folclorice din memoria colectivă a comunităților românești rurale din județele CV și HR" (p. 250).

Lucrarea probează un context actual, care absoarbe noua generație în alte tipuri de receptare și de transmitere a tradițiilor locale; așa se explică menționarea unui transfer categoric de la tradiție spre modernitate, precum *Balul Crăciunului* - Vâlcele (p. 138), a instituției festivalurilor, reconfigurarea repertorială, alunecarea folclorului în derizoriu, prin hibridarea volitivă când pe o melodie cunoscută apar texte schimbate, ceea ce amintește de „formulele oficiale" utilizate înainte de 1989, cale de „comunistificare" prin contrafacerea grosolană a versurilor populare ș.a.

Cercetarea etnomuzicologului Constantin Secară este o propunere de „operă deschisă", autorul dorind să continue cercetările pentru a surprinde noutățile de ultimă oră, cartea încheindu-se cu concluzii despre **Impactul cercetării. Deschideri pentru studii viitoare**. Deși din cuprinsul cărții se desprinde existența relațiilor interculturale, autorul în acest prim volum nu își propune aprofundarea fenomenului. După opinia noastră, în următoarele

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

anchete de teren, chestionarele trebuie adresate tuturor categoriilor de vârstă și, pe cât posibil, și eventualilor etnici maghiari prezenți la manifestările observate. Considerăm interesantă surprinderea pe viitor a unor aspecte ale fenomenelor sinergetice la nivel cultural-muzical și coregrafic. Ce la place să asculte din ceea ce se transmite prin mass media, ce fredonează ei înșiși și cu ce ocazie. Unde își petrec timpul liber și ce muzică ascultă, pentru că efectele de uniformizare, de internaționalizare culturală pot fi descoperite inclusiv în mediul rural, mai ales la generațiile tinere. Ce anume acceptă, ce resping și de ce, din repertoriile tradiționale, sunt întrebări la care răspunsurile vor defini identități culturale actuale, în zonele studiate. Îi sugerăm în acest sens să analizeze nuanțări socio-culturale, ca de pildă, schimbările repertoriale locale survenite ca urmare a circulației localnicilor, a plecărilor la muncă în străinătate, pentru că primul volum s-a concentrat cu precădere, în regim de urgență, relevării „tezaurelor vii", bătrânilor deținători ai folclorului de odinioară. Obiectivul autorului de a continua, printr-o analiză minuțioasă, manifestări actuale, cum este instituția festivalurilor locale, va permite situarea lucrării într-o evoluție dinamică între modernism și postmodernism.

În acest prim volum, înscris în sfera lucrărilor complementare restituire-salvare patrimonială și arhivistică, etnomuzicologul Constantin Secară aduce date multiple pentru configurarea contextului zonal, însoțite de hărți, fotografii, note muzicale, tabele-diagrame, bibliografie și un consistent rezumat în limba engleză. Bogatul aparat critic completează și rotunjește fericit rezultatul unei munci susținute, împlinind ținuta academică a lucrării. Repertoriul muzical tradițional, propus spre analiză, motivează conturarea unor propuneri de strategie culturală pentru salvarea valorilor de patrimoniu imaterial. Prin bogăția informațiilor, cartea poate intra în sfera de interes a tuturor etnologilor, ca și a forurilor de decizie, în colaborare cu specialiștii avizați.

Dr. Rodica RALIADE[4]

4 Cercetător științific, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu" al Academiei Române.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dorel Marc, *Protejarea identităților culturale în procesele globale prin cercetarea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural etnologic din mediul interetnic. Studiu de caz: Valori identitare culturale în județele Mureș, Harghita și Covasna. Interculturalitate, multiculturalitate*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția *AULA MAGNA*, București, 2013, 303 pagini, ISBN 978-973-167-183-3

Studiile etnologice actuale, teoretice sau aplicate, trebuie să răspundă provocării legate de schimbările (rapide, categorice și, în cele mai multe cazuri, ireversibile) survenite în arealul civilizației de tip tradițional. Este vorba, în primul rând, despre o severă și radicală schimbare de paradigmă culturală căreia îi suntem contemporani, de unde survine și dificultatea identificării și teoretizării în „timp real" a fenomenelor culturale din această zonă culturală. Lucrurile se complică și mai mult atunci când în joc intervin probleme legate de multiculturalitate, interculturalitate și multilingvism, așa cum este situația din Transilvania, în general, și din județele Covasna, Harghita și Mureș, în special.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Beneficiind de oportunitatea derulării unui proiect de anvergură privind valorile identitare culturale în județele enunțate[1], autorul i-a îndeplinit un deziderat mai vechi, acela de recuperare, cu prioritate și sub imperativul etnologiei de urgență, a discursului identitar românesc, considerat prioritar în contextul procesului „de disoluție a fenomenelor identitare la românii aflați în minoritate demografică, mai ales în spațiul județelor Harghita și Covasna, dar manifestat parțial și în județul Mureș" (p. 9). În cuprinsul celor patru capitole ale lucrării, Dorel Marc a realizat o sinteză a cercetărilor derulate în cadrul proiectului tematic enunțat, insistând atât asupra conceptelor și dezbaterilor teoretice cât și asupra metodologiilor (mai vechi sau mai noi) care instituționalizează discursul identitar în contextul contemporan al globalizării.

Într-o primă etapă, autorul se concentrează asupra cadrului teoretic și metodologic al cercetării (Capitolul I), expunând contextul temporal, spațial și social, premisele și ipotezele de lucru, metodologia utilizată și etapizarea principalelor momente de lucru, rezultatele și concluziile parțiale preconizate. Prin expunerea principalelor direcții privind conceptualizarea identitară în condițiile globalizării, autorul a dorit să ofere sinteza cadrului teoretic principal al acestei arii tematice, cu un comentariu asupra bibliografiei internaționale reprezentative. Începând de la conturările empirice de la jumătatea sec. al XIX-lea, continuând cu ideile pozitiviste (esențialismul și constructivismul) ale sociologilor și antropologilor din sec. al XX-lea (în special E. Durkheim, M. Weber, C. H. Cooley, Claude Levi Strauss etc.) și încheind cu cele mai recente idei, privind nivelurile de analiză asupra chestiunii identității, teoretizate în spațiul cultural românesc (D. Dungaciu), Dorel Marc avansează

1 Proiectul „Valorificarea identităților culturale în procesele globale", derulat de Academia Română, Universitatea Politehnică București și Universitatea din Craiova, contract POSDRU/89/1.5/S/59758, prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, axa prioritară 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere", domeniul major de intervenție 1.5 „Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și dezvoltă o serie de analize echilibrate privind identitățile politice și culturale, viabile, în opinia sa, doar prin depășirea retoricii unui naționalism exagerat (p. 29-30).

Expunând problemele axate pe „Cercetarea patrimoniului cultural etnologic în județele Mureș, Harghita și Covasna" (Capitolul al II-lea), autorul prezintă mai întâi un „scurt istoric al cercetărilor etnografice/etnologice în arealul supus cercetării" (p. 31-35) și ulterior o expunere privind „cadrele evolutive ale identităților culturale în mediul interetnic", concentrându-se mai ales asupra situației concrete din județele supuse atenției (p. 36-55). Trebuie să subliniem, în acest context, opera de participare activă a cercetătorului Dorel Marc în munca directă de concepere, fondare, organizare și coordonare a unor colecții muzeale etnografice reprezentative pentru cultura tradițională românească din estul și sud-estul Transilvaniei (Muzeul Etnografic din Toplița și Muzeul Oltului și Mureșului Superior din Miercurea Ciuc, ambele constituite inițial ca instituții muzeale autonome, dar trecute ulterior în subordinea altor entități culturale), care pot fi considerate drept adevărate ctitorii și exemple de pasiune și dăruire în opera de cercetare și valorificare activă a patrimoniului.

Capitolul al III-lea, cel mai consistent din economia întregii lucrări, este concentrat pe relevarea cercetărilor privind patrimoniul cultural etnologic în județele Mureș, Harghita și Covasna, gravitând în jurul unor teme de forță ale discursului identitar: „cadrul antropogeografic și demografic de evoluție etnoculturală în arealul intracarpatic" (p. 56-67), „toponimia și antroponimia - argumente ale identității culturale în județele Mureș, Harghita și Covasna" (p. 67-81), „mărci identitare ale patrimoniului material și imaterial în spațiul multietnic" (p. 81-169). Sunt deschise aici chestiuni etnografice importante, precum habitatul identitar tradițional, portul popular, obiceiuri și sărbători, cu studii de caz interesante asupra obiceiurilor din ciclul familial (căsătoria și obiceiurile funerare), dar și cu un studiu privind „sărbătoarea de Fasching la sași și Fărșang la maghiari" (p. 164-169), unde sunt prezentate aspectele istorice, documentare și identitare ale celor două obiceiuri, cu date inedite și actualizate prin cercetările de teren ale autorului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În cadrul Capitolului final, de asemenea foarte dens, sunt urmărite probleme privind cercetarea muzeologică, concretizate prin protejarea și valorificarea patrimoniului material în cadrul proiectelor muzeale. Dorel Marc a surprins relațiile complexe dintre etnicitate și etnocentrism, în contextul multietnic și multicultural din estul Transilvaniei, subliniind că multe dintre „cadrele și orientările teoretice asupra etnicității trebuie analizate sub raport etnografic, etnologic și antropologic în zona intracarpatică" (p. 170), ținându-se cont cu prioritate de realitățile istorico-sociale ale zonei. Se menționează că, în acest context, „unele abordări, în special etnografice, etnologice și antropologice, au avut ca obiective cu un grad mai mare de specificitate identificarea atitudinilor și comportamentelor care se circumscriu valorilor culturale tradiționale, determinarea impactului pe care modernitatea socio-culturală îl exercită asupra comunității sătești, determinarea modului în care diferențele de construcție identitară influențează percepția integrării europene și proceselor de globalizare" (p. 173). Ni se pare important să subliniem aici o idee cu potențial axiomatic, desprinsă din prezentarea și comentarea factorilor importanți în determinarea complexului de inter - și multiculturalitate, prin care acest ultim concept „constituie în spațiul transilvănean un fapt istoric, nu unul ce se cere abia fundamentat; el trebuie însă să fie recunoscut și confirmat prin măsuri instituționale și politici culturale adecvate" (p. 179). Discursul muzeal în valorificarea patrimoniului cultural identitar din spațiul multietnic (p. 182-194), relevând atât relații interculturale și identitare, cât și politici și strategii culturale precum și, nu în ultimă instanță, câteva considerații privind „egalitatea de șanse în promovarea identităților culturale din mediul interetnic", cu relevarea dificultăților consensuale actuale (p. 220), reprezintă tot atâtea centre de interes major ale acestei secțiuni finale.

Prin această lucrare, Dorel Marc a dorit să realizeze nu doar atât de necesara sinteză a temelor de stringentă actualitate privind realitățile multietnice și multiculturale din sud-estul Transilvaniei (văzute și interpretate în cheia științelor etnologice), ci a țintit către o sensibilizare a factorilor de decizie instituțională privind politicile de prezervare a elementelor de cultură tradițională, în contextul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

globalizării. Studiile etnodemografice, etnosociologice, etnolingvistice și, nu în ultimă instanță, cele etnografice, propuse de autor în acest volum, sunt menite să îndrepte cu precădere percepția cititorilor asupra unui patrimoniu de excepție, supus unor mize importante concentrate pe dispute și contradicții, pe primordialități și asimilări și, nu în ultimul rând, pe revendicări și (false) legitimități, multe dintre ele fanteziste, iluzorii, agresive și abuzive.

Dr. Constantin SECARĂ[2]

2 Cercetător științific, etnomuzicolog, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu" al Academiei Române.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aurelia Diaconescu, *Iustin Handrea. Omul faptei bune*,
Editura EDU, Târgu-Mureș 2013, 503 pagini,
ISBN 978-606-92841-9-3

„Aici (la Maiorești - n.n.) am văzut lumina zilei, aici m-am jucat în țărână cu copiii satului, aici am început să cunosc viața; cu copiii m-am înfrățit în lupta vieții, la munca câmpului, la lucrările de la munte, la păscutul oilor și al vitelor (...), pentru satul acesta am trăit o viață întreagă (...) până în adâncul sufletului meu, lor le-am dat dragostea mea, timpul meu, bănuțul de fiecare zi, încât am preferat să rămân nemâncat și neîmbrăcat, întocmai ca o mamă iubitoare care se bucură că mănâncă copiii, chiar dacă rămâne ea flămândă. Viața mea s-a confundat cu viața satului (...) Pentru satul acesta am fost o permanentă dăruire. Ziua și noaptea la voi m-am gândit. Oriunde m-am dus în țară, la voi m-am întors cu bucuria sufletului plin de mireasma întâlnirii și a revederii cu sătenii dragi".

Sunt gândurile și rândurile emoționante ale unui fiu al satului Maiorești, Iustin Handrea, sătuc de pe Valea Mureșului, care l-a dat lumii la 12 aprilie 1905, o întoarcere afectivă în timp, spre locul obârșiilor dragi, prin care - spune el - „amintirile vuiesc, în capul și în inima mea, ca un roi de albine în jurul stupului". Crescut în poveștile sătenilor, lângă focul arzând la adăpostul câte unui brad

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sub cer înstelat, până noaptea târziu, ascultând întâmplări din viața de păstori, de plutași pe Mureș, în liniștea nopții prin care trecea îngânarea unui fluier, acolo, în atmosfera mirifică a satului românesc se va întoarce mereu. Tatăl, Mihai, „un monument de iubire filială" cel care, la naștere a cerut moașei să-i aducă din albia râului bucăți din acea piatră numită, prin partea locului, bgicaș (n.n. - cremene), s-o pună în pumnul nou-născutului, „să fie tare ca piatra", i-a venit moartea din cauza loviturii unui buștean, în timp ce muncea la pădure. Mama - Anghelina a „ceterașului" - era din Solovăstru, „femeie voinică, vioaie, cât era ziua de mare nu cunoștea odihna", de „mamă neasemuită", făcând mereu câte o faptă bună pentru cei din jur, „sfătuitor înțelept și mângâietor, plină de optimism", ajutându-și fiul să termine școala. Iubitoare a folclorului zonei, plăcându-i snoavele și povestirile, mai ales istoria lui Alexandru Macedon, de la ea Iustin Handrea a moștenit „gustul pentru frumos, simțul pentru dreptate, corectitudine, cinste, adevăr, milă, omenie...".

Din acest „cuib al visurilor", după anii claselor primare făcute în sătucul nașterii, cu învățătorul Laurean Maior, într-un sat românesc în care se învăța ungurește, pe acele vremuri, încheie clasele primare în anul 1917, apoi, din cauza greutăților materiale, întrerupe cursurile școlare timp de cinci ani, ducând acel mod de viață ca fiecare țăran din sat: la muncile câmpului, la pădure, la tăiatul și transportul lemnului din munte, la plutăritul pe Mureș, ca ajutor de plutaș, paznic și gospodar al colibelor de muncitori, câștigând, astfel, primii lui bani. Însă gândul că trebuie să urmeze liceul „nu l-a părăsit niciodată", iar atunci când păștea vitele avea o „ mică bibliotecă" în căpița de fân, unde își ascundea cărțile primite și de la iconarii din Gherla, trecători prin Maiorești, pe lângă cele cumpărate de la Reghin și de la Târgul din Brâncovenești. Colecționar pasionat, își încropește chiar un mic muzeu, pasiune viitoare de o viață: icoane vechi, oale, pietre, obiecte din casele țărănești.

Sfătuit de învățătorul satului să urmeze liceul, în anul 1922, la 18 ani, pentru a-și croi o altă soartă, Iustin Handrea se angajează, ca om de serviciu, la o firmă din Reghin și la „Casina Română", unde avea, din însărcinarea dr. Alexandru Ceușianu, și funcția de bibliotecar, înscriindu-se ca „particular" (fără frecvență) la Liceul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din Reghin. Ocupându-se de activitatea culturală a Casinei (abonamente, serbarea anuală din 10 august etc.), el consideră această perioadă ca „început al activității lui în cadrul ASTREI". „Ziua muncea, iar noaptea învăța", încheind anul cu calificative de „bine" și „foarte bine". Dornic să realizeze „lucruri mari în viață și folositoare", copilul de plugar visa, mai întâi, să ajungă brigadier silvic într-un cadru natural imaginat idilic. Prezență activă în viața satului la toate manifestările tinerești, la șezători, Iustin Handrea, animat de acea „vocație înaltă", se despărțea de satul copilăriei, însoțit de acea dorință mistuitoare de carte, pentru a intra într-o luptă grea cu viața, cu piedicile ei, inclusiv cu răutățile unor consăteni care-l vedeau doar „boactăr la calea ferată".

Printr-un examen de voință, începând o viață plină de freamăt și curiozitate, obținând o bursă de studii, la 20 de ani, devine elev la Școala Normală, care ia ființă, în anul 1923, după unirea Transilvaniei cu România, după Primul Război Mondial, la 1 Decembrie 1918, când mișcara culturală ia avânt și pe Valea Mureșului, urmată de înființarea unor licee, la Târgu-Mureș: Liceul de Băieți „Al. Papiu Ilarian", Liceul de Fete „Unirea", Liceul Militar „Mihai Viteazul", Școala Normală. „Tinerii învățători, absolvenți al Școlii Normale, intelectualii români ardeleni devin luminătorii satelor mureșene, și nu numai", în teritoriile întregite. Se ridică o nouă generație de intelectuali, tineri instruiți, „talentați propagandiști culturali, precum Vasile Netea, Nicolae Albu, Aurel Holircă, Ion Olteanu, Aurel Filimon", cu ferma convingere că „temelia de existență și consolidare a unui Neam este nu numai prosperitatea economică, dar și lumina și căldura pe care o dă cultura." Este pleiada intelectuală în care se află, după absolvirea Școlii Normale, și Iustin Handrea.

Animat de ideea națională, cu aleasă maturitate în gândire, după obținerea diplomei de învățător, în anul 1928, primește repartizarea la Bozed, ca datorie și misiune, unul din satele în care, „N-are să te întâmpine nimeni cu pâine și sare, nici cu urale și flori. Branșa noastră cere eroism fără glorie", totul „trecând peste mizeriile zilei de azi, luptând pentru biruința României de mâine". Între 1929-1932, la Bozed, Iustin Handrea „și-a descărcat sufletul cu tot ce avea mai frumos și mai curat, trezind ecou în sufletul sătenilor",

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

muncind, asiduu, pentru ridicarea satului, a școlii, construirea unui cămin cultural, având, ca sprijin de nădejde, biserica.

Transferat la Rușii Munți, unde - după cum mărturisea, în martie 1967, învățătorul Dănilă Stuparu -, „au rămas urme foarte grăitoare, copii foarte pregătiți, a organizat un foarte frumos muzeu școlar, o noutate, în acel timp, la școala noastră", lăsând și însemnări despre psihologia țăranului român.

În anul următor se întoarce la Bozed, convins că acolo trebuie introdusă reforma pentru nașterea „satului de mâine". Cu această idee se conturează munca de ridicare a satului viitor. Organizează o Școală Țărănească, făcând educația părinților elevilor, ca „abecedar al muncii de înălțare" sub deviza: „Să cresc cetățeni dăruitori pentru binele obștesc, oameni care să simtă și să fie pătrunși de mândrie națională". Iar școala nu trebuie să fie „numai un adăpost al celor care învață, ci și un simbol de învățătură".

Culegând folclor, încă de pe timpul în care era învățător la Bozed, Iustin Handrea cere sfatul lui Ion Mușlea în legătură cu această activitate, care, încă în anul 1928, referindu-se la datoria învățătorilor de a se dedica acestei munci, considera că-i „o datorie elementară (...), pentru ca să ne cunoaștem pe noi înșine (...), precum și neamul întreg (...) în cadrul unei conștiințe și culturi naționale". Primul pas al cunoștințelor din domeniul culegerilor de folclor, în activitatea lui Iustin Handrea care va urma pe Valea Mureșului, constă în cele câteva pagini de strigături și glume culese de la Bozed.

Legat de satul nașterii sale, de copilăria lui, în anul 1932, Iustin Handrea s-a transferat la Școala din Vălenii de Mureș, la un kilometru de Maiorești, unde își pune în gând construcția noii școli, care, grație și unei întâmplări hazlii cu ministrul Instrucțiunii Publice, de pe atunci, dr. Angelescu se va înălța școala care va cuprinde și găzdui: muzeul școlar, biblioteca școlară, biblioteca individuală a elevilor, abonamentele la revista „Albina", serbările școlare, ceremoniile, cooperativa școlară. Activități care cuprindeau: excursii școlare, organizări de tabere, prin programul elaborat de ASTRA, de „Șoimii Carpaților" conduși de dr. Iuliu Hațeganu, jocuri românești, expoziții de flori, o pepinieră școlară, sădirea unei păduri de conifere, lotul școlar, creșterea albinelor, a iepurilor și a porumbeilor, o

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

farmacie școlară, munca pentru folosul obștesc, în această acțiune primind un sprijin substanțial din partea dr. Eugen Nicoară, președintele Despărțământului Reghin al ASTREI.

Cu gândul la înființarea unui muzeu de etnografie și artă populară la Reghin, ca bun observator al satului românesc, după modelul și ideea celor organizate de Dimitrie Gusti, la Fundul Moldovei (1928), apoi la Drăguș (1929), achiziționează colecțiile necesare, adunând ceramică din Deda, Râpa de Sus, Pietriș, Morăreni, de prin alte sate de pe Valea Mureșului de Sus, ouă încondeiate, icoane, ștergare, catrințe, oale, farfurii, fapt relatat, într-un articol, de Vasile Netea, Iustin Handrea fiind considerat, de el, printre „pionierii organizării muzeelor sătești". Colecția, prezentată, în anul 1936, în expoziția organizată în cadrul „Lunii Târgu-Mureșului", la împlinirea celor 20 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial, a fost deosebit de apreciată.

În pofida unor desincronizări, chiar și dispute, între intelectualii localității Maiorești, în anul 1935 Iustin Handrea „conduce munca de realizare a primului Cămin Cultural din Maiorești", prima construcție de acest fel de pe Valea Mureșului, pentru care președintele Despărțământului Reghin al ASTREI, dr. Eugen Nicoară, „a donat tâmplăria necesară, ceea ce a grăbit finalizarea", spre bucuria tineretului, care, până atunci, se aduna pe „un tăpșan, la umbra unui păr, într-o șură, la hora de duminică". Un edificiu „pentru cultura minții și a sufletului"! Bisericuța veche din Maiorești, din stejar, cu bârne încheiate, construită pe la 1760, după ce a fost vizitată și admirată de regele Carol al II-lea, după ce credincioșii au fost despăgubiți de către suveran cu 50.000 de lei, pentru ridicarea altei biserici, a „călătorit", ajungând, mai întâi, la Sinaia, iar de acolo în Dobrogea.

Iustin Handrea „a condus și a pregătit echipa de călușari din Socolul de Câmpie, cu care, „în anul 1936, a participat la Festivalul de la Hamburg, apoi la Londra și la Praga. Trimis, în anul 1937, de dr. Eugen Nicoară, care-l considera „cel mai activ astrist", la Școala de la Stănești-Muscel, pentru a aduce noutăți, apoi la Grid-Făgăraș, unde a condus cursurile Școlii Țărănești de acolo (în perioada refugiului). Concentrat, în anul 1939, la Regimentul 82 - Infanterie Mureș, i-a venit ideea de a înființa chiar un cămin cultural ostășesc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mare admirator al vieții culturale, luptător pentru „înflorirea satului", considerat de dr. Eugen Nicoară, așa cum mai sus arătam, „cel mai activ învățător din Despărțământul Reghin al ASTREI", Iustin Handrea este numit să conducă „Școala Țărănească de la Grid-Făgăraș", cuprinzând: cultura sănătății, cultura muncii, cultura minții și a sufletului, precum și a conștiinței naționale. Era imediat după cedarea nordului Ardealului Ungariei horthyste și fasciste, prin Diktatul de la Viena, din 30 august 1940, iar Iustin Handrea obligat să părăsească locurile natale din cauza persecuțiilor ocupantului vremelnic. „Din cauza vitregiei vremurilor" - cum se exprima Iustin Handrea.

Așadar, în anul 1940, Iustin Handrea „își încheie activitatea la Școala din Vălenii de Mureș și se refugiază, în urma Diktatului de la Viena, din 30 august 1940, la Făgăraș, apoi la București. Era timpul în care românii, ardeleni, din diverse categorii sociale: „intelectuali, țărani, muncitori, funcționari, studenți, ostași, oameni politici s-au ridicat împotriva Diktatului fascist de la Viena, spunându-și cuvântul în demonstrații de protest, manifestații de stradă sau manifestări populare". O furtună de împotrivire a unui întreg neam! „Căminul Cultural «Avram Iancu» de la Muzeul Satului din București, timp de trei ani (17 august 1941-8 octombrie 1944), s-a înscris în această bătălie".

Chemat, în aprilie 1941, la București, de la conducerea Școlii Țărănești din Grid-Făgăraș, pe baza experienței dobândite în activitatea Căminului Cultural „Avram Iancu" din Maiorești și „Regele Ferdinand" din Porcești, Iustin Handrea întocmește un memoriu adresat Fundației Culturale Regale „Regele Mihai I" (director general - Ovidiu Neamțu), pentru deschiderea unui Cămin Cultural care să-i adune pe refugiații din județul Mureș. Totul, din „dorința marcată de formația sa de pedagog, pentru a-i susține moral și a-i înălța spiritual pe cei peste 40.000 de refugiați ardeleni strânși la București", sosiți din diferite zone ale Transilvaniei, „pribegi, fără prieteni și fără familii, să fie călăuziți în noul mediu de viață, ajutați să-și găsească un rost, îndrumați cultural și educativ". Așa se face că, „la 25 iunie 1941, Iustin Handrea înaintează Fundației Culturale amintite un referat despre înființarea acestui Cămin Cultural, cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toate motivațiile necesare, cu gândul, bineînțeles, la întoarcerea la locurile și vetrele părăsite." Conferințe, audiții radio, bibliotecă, cinematograf, șezători, întruniri, serbări, manifestații românești! Operă personală a lui Iustin Handrea, „activitatea Căminului Cultural «Avram Iancu», înființat la 17 august 1941, dăruită neamului românesc cu toată căldura sufletului, fără a aștepta și fără a primi de la nimeni niciun fel de răsplată", a fost, spunea Vasile Netea: „cea mai frumoasă realizare a vieții sale". Iustin Handrea, cunoscând nevoia de mângâiere sufletească a celor dezrădăcinați, atrăgea „din parcurile Capitalei, de prin sălile de așteptare, de pe peroanele gărilor, de sub podurile Dâmboviței, care deveniseră «dormitoare pentru ei», pe refugiații ardeleni la Căminul Cultural «Avram Iancu», pentru a menține spiritul treaz despre drepturile noastre asupra Ardealului vremelnic înstrăinat".

Ajutat de Dimitrie Gusti, președintele Academiei Române, care pune „la dispoziția refugiaților propria sa creație - Muzeul Satului Românesc", locul devine miraculos, înlesnind „întreaga imagine a țării", centrul „unei întinse acțiuni" de protest, fățiș, împotriva Diktatului de la Viena. „Școală de educație cetățenească și morală, de îndrumare culturală și patriotică, Căminul «Avram Iancu» devenise un crez, o baricadă de luptă pentru nordul Ardealului ocupat!". După modelul de la București, se înființează cămine în fiecare localitate unde se găsesc refugiați ardeleni.

Munca asiduă de mobilizare și organizare a lui se soldează cu acel Cămin Cultural al Mureșenilor, avându-i pe Iustin Handrea - director, iar pe Vasile Netea - vicepreședinte, pe dr. Eugen Nicoară - președinte de onoare. Îndatoririle participanților, trecute în Cartea de Onoare, erau cele 10: **1.** Cea dintâi poruncă creștinească este să fii bun și drept; **2.** Iubește-ți Neamul și Țara mai presus de toate; **3.** Cinstește-ți legea, limba, portul, cântecul și datina străbună; **4.** Păzește-ți sănătatea trupului și a sufletului; **5.** Muncește și câștigă-ți cinstit pâinea cea de toate zilele; **6.** Nu uita, nicio clipă, că ești fiu (fiică) al Ardealului care suferă încă; **7.** Nu uita mormintele sfinte ale strămoșilor; **8.** Nu uita de plaiurile copilăriei și de cei dragi, rămași sub stăpânire străină; **9.** Luptă până la suprema jertfă pentru eliberarea întregului Ardeal; **10.** Muncește toată viața în sânul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unui Cămin Cultural, căci el este, alături de școală, altar de luminare, întărire și ridicare a neamului". Zece puncte, ca zece porunci, pentru a căror îndeplinire Iustin Handrea a primit sprijinul unor intelectuali, precum Gheorghe Moldovan, fost profesor la Liceul „Al. Papiu Ilarian" din Târgu-Mureș, H.H. Stahl, Vasile Netea înflăcărat patriot, fiu al Mureșului, Ion Vlasiu, Gabriel Țepelea, studenții Iustin Iliești, Ion Th. Ilea, Vasile Copilu Cheatră, Lucian Valea, Petre Bucșa, mulți colaboratori ai ziarului „Ardealul". „Fiecare ședătoare începea cu rugăciunea «Cu noi este Dumnezeu», cântată de corul Căminului Cultural «Avram Iancu», condus de învățătorul Dănilă Stuparu, din Rușii Munți, încheindu-se cu imnul «Deșteaptă-te, române!», cântat de întreaga asistență în picioare". Ca active prezențe se remarcă dr. Eugen Nicoară și Vasile Netea, iar la încheierea celor trei ani de activitate a Căminului, a fost invitat, la 8 octombrie 1944, și fostul primar al Târgu-Mureșului, dr. Emil Dandea, Vasile Netea trimițând o telegramă oficială M.S. Regelui Mihai I. Merită, de asemenea, amintit aportul, la reușita acțiunilor organizate, al lui Pavel Tornea, originar din Pietriș, oboistul „fermecând ascultătorii cu doinele sale frumoase de pe Valea Mureșului".

Întors pe meleagurile natale sub o altă ocupație, comunistă, adusă de tancurile sovietice, după cea maghiară, de ocupație vremelnică a Diktatului de la Viena, abia și doar formal plecată, viața intelectualului Iustin Handrea s-a derulat sub învolburările timpului și ale încercărilor succedându-se. Bolnav, imobilizat la pat, în anul 1973, ajunge, grație intervenției dr. Eugen Nicoară, la Căminul-spital din Căpușul de Câmpie, unde se și stinge din viață, la 26 octombrie 1973, „cu sufletul nemângâiat, un om de o forță spirituală și organizatorică rară, model de pasiune, dragoste de oameni și dăruire".

„A fost înmormântat în curtea bisericii din Maiorești, ridicată și prin strădaniile lui, în satul în care dorea să-și ducă ultimele clipe ale vieții sale, unde dorea să-și aibă mormântul alături de cei dragi".

Prin efortul intelectual remarcabil, prin profesionalismul unei pasiuni ardelenești duse până la capăt, doamna Aurelia Diaconescu, prin această carte - Iustin Handrea: „Omul faptei bune" -, așteptată de atâția ani, ne aduce în fața ochilor sufletului și ai minții viața unui adevărat intelectual, marele patriot român și OMUL Iustin

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Handrea, care, cum singur spunea, la viața lui a cunoscut „munți de fericire și abis de prăbușiri". A dus, într-adevăr, o adevărată operă de apostolat, într-o acțiune de „ridicare a nivelului moral și spiritual al nației sale și de scoatere în lumină a virtuților ei". Trăind pentru binele altora, precum toți astriștii, urmând deviza ASTREI: „Totul pentru națiune, nimic pentru tine, nici câștig, nici glorie!", Iustin Handrea a făcut totul pentru credința românească, pentru Neam și Țară, ca bărbat al faptelor, nu al vorbelor, și nimic pentru el! „Omul faptei bune", neînfricat, suflet mare, entuziast luptător, așezând mai presus de orice interesul național, cu iubire de neam și de patrie, Iustin Handrea a răspuns chemării sublime „ce o așteaptă Dumnezeu de la noi (...), să luminăm întunericul prin lumină, să servim dreptatea Dumnezeiască prin credința nestrămutată a strămoșilor duși", ca ideal suprem al înaintemergătorilor noștri!

Emoționantă întoarcere în timp o constituie galeria de fotografii ale părinților Mihai și Anghelina, cu familia tradițională țărănească, în postura lui Iustin Handrea de elev în clasa a IX-a la Reghin, apoi la Școala Normală din Târgu-Mureș, hărțile țărilor Europei, desenate de el, caietele de matematică, desen și geometrie, păstrate cu grijă, primele poezii, apoi învățător la Bozed, aspecte din muzeul sătesc și imagini ale construirii Căminului Cultural din Maiorești (cu dr. Eugen Nicoară), meșteșugarii locului cu produsele lor finite. O înșiruire caleidoscopică de imagini privind Biserica din Maiorești, cu ctitorii ei, Monumentul eroilor căzuți în Primul Război Mondial, participarea, cu „Călușarii" din Socolul de Câmpie, reprezentând grupul românesc de dansuri naționale „Straja Țării", al cărui comandant era, la Hamburg (Germania), articolul semnat de Vasile Netea despre Muzeul „Iustin Handrea", vizita, la Corbu, a Majestății Sale Regele Mihai I, însoțit de academicianul Dimitrie Gusti, imagini de la Școala Țărănească de la Grid, conferințele rostite la Căminul Cultural „Avram Iancu" al Refugiaților Ardeleni din București, poeziile recitate (printre autori, înaintemergători precum Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Grigore Alexandrescu, George Coșbuc, Octavian Goga, Zaharia Bârsan) și scrise de Iustin Ilieșiu, Iustin Handrea, dr. Eugen Nicoară, Vasile Militaru, Petre Bucșa, Vasile Copilu Cheatră, Teodor Speranția, Lucian Valea,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mihai Pintea, ședătorile de la Muzeul Satului (participând Puiu Cucu, Ion Groșan, Pavel Tornea, Victor Ionescu, Boaru Horea, Grigore Forțu, Dănilă Stuparu, Constantin Vulcan, Vasile Ivan, Aurelia Panga, Iustin Iliești, Romul Bogdan, Gheorghe Moldovan, Ion Vlasiu, Valeria Deac, Gheorghe Mircea, Ilie Mărcuș, Ion Valerian, Gabriel Țepelea), depuneri de coroane la monumentele lui Ion I.C. Brătianu, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Take Ionescu, Mihai Viteazul. Fotografii reproducând poeziile scrise de Iustin Handrea în refugiul de după Diktatul de la Viena, desene din expoziția „Ardealul văzut de copii", scrisoarea de răspuns a lui Iustin Handrea către Beniamin Maior, o altă scrisoare a lui Vasile Netea, mormântul lui Iustin Handrea din Maiorești, slujba de parastas la care participă dr. Eugen Nicoară, Melinte Șerban, Grigore Ploeșteanu, Anton Badea, Ilie Șandru etc. Totul, adunat cu acea hărnicie de furnică, de doamna Aurelia Diaconescu, pentru a ne reda acea imagine rotundă, completă, a lui Iustin Handrea, care a fost intelectualul și luptătorul pe baricada Neamului românesc, pentru demnitate, verticalitate și mândrie națională!

Lazăr LĂDARIU[1]

1 Publicist, redactor șef al cotidianului „Cuvântul Liber", Târgu Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

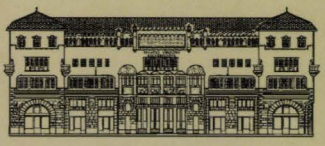

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ
SECȚIA DE ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ POPULARĂ
Târgu-Mureș, Piața Trandafirilor nr. 11
tel: 0265250169, 0365440427
e-mail: muzeuetnomures@yahoo.com
www.muzeumures.ro

ISSN 1016-9652
9 771016 965003

EDITURA MEGA

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro